SATIN ALINAN ZAMAN

DEMOKRATİK KAPİTALİZMİN GECİKMİŞ KRİZİ

WOLFGANG STREECK

SATIN ALINAN ZAMAN

Koç Üniversitesi Yayınları: 92 Siyaset Bilimi | Ekonomi

Satın Alınan Zaman: Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi
Wolfgang Streeck

Almancadan çeviren: Kerem Kabadayı
Redaksiyon: Vedat Çorlu
Düzelti: Berna Akkıyal
Mizanpaj uygulama: Gelengül Erkara
Kapak tasarımı: Carol Hayes

Gekaufte Zeit: Die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus

© Suhrkamp Verlag Berlin 2013. All rights reserved by and controlled through Suhrkamp Verlag Berlin.

© Türkçe yayın hakları: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015

1. Baskı: İstanbul, Haziran 2016

Bu kitabın yazarı, eserin kendi orijinal yaratımı olduğunu ve eserde dile getirilen tüm görüşlerin kendisine ait olduğunu, bunlardan dolayı kendisinden başka kimsenin sorumlu tutulamayacağını; eserde üçüncü şahısların haklarını ihlal edebilecek kısımlar olmadığını kabul eder.

Baskı: 12.matbaa Sertifika no: 33094
Nato Caddesi 14/1 Seyrantepe Kâğıthane/İstanbul +90 212 284 0226

Koç Üniversitesi Yayınları Sertifika no: 18318
İstiklal Caddesi No:181 Merkez Han Beyoğlu/İstanbul +90 212 393 6000
kup@ku.edu.tr • www.kocuniversitypress.com • www.kocuniversitesiyayinlari.com

Koç University Suna Kıraç Library Cataloging-in-Publication Data
Streeck, Wolfgang, 1946-
Satın alınan zaman : demokratik kapitalizmin gecikmiş krizi = buying time : the delayed crisis of democratic capitalism = gekaufte zeit / Wolfgang Streeck ; Almancadan çeviren Kerem Kabadayı ; yayına hazırlayan Vedat Çorlu.-- İstanbul : Koç Üniversitesi, 2016.
328 pages ; 13,5x20 cm.-- Koç Üniversitesi Yayınları ; 92. Siyaset Bilimi, Ekonomi
Includes bibliographical references.
ISBN 978-605-9389-00-6
1. Capitalism. 2. Neoliberalism. 3. Democracy--Economic aspects. 4. Economic policy. 5. Financial crises. I. Kabadayı, Kerem. II. Çorlu, Vedat. III. Title.
HB501.S919520 2016

Satın Alınan Zaman

Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi

WOLFGANG STREECK

Almancadan Çeviren: Kerem Kabadayı

KÜY

İçindekiler

İkinci Baskıya Önsöz 7

SUNUŞ 37
Kriz Kuramı: Dünü ve Bugünü

BİRİNCİ BÖLÜM 47
Meşruiyet Krizinden Mali Krize

İKİNCİ BÖLÜM 87
Neoliberal Reform: Vergi Devletinden Borç Devletine

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 129
Konsolidasyon Devleti Politikası: Avrupa'da Neoliberalizm

KAPANIŞ 187
Sırada Ne Var?

EK BÖLÜM 209
Avro, Niye Avrupa'yı Birleştireceğine Bölüyor?[1]

Dipnotlar 233

Kaynakça 297

Dizin 321

İkinci Baskıya Önsöz

Satın Alınan Zaman'ın taslağının tamamlanışından bu yana neredeyse üç yıl geçti.[1] Bu kitapta ele alınan kriz bir süredir 2012 yazındaki gibi bir patlamayla ilerlemiyor olsa da, yeniden okumalarımda geri almam veya değiştirmem gereken hiçbir şeye rastlamadım. Bununla birlikte, şimdiye kadarki yayımlarımın ulaşabildiği mesafe ağırlıklı olarak uzmanlaşmış bilimsel dergilerle sınırlı olduğundan, kitabın beni şaşırtan bir şekilde bu kadar kısa sürede hem Almanya'da hem de diğer ülkelerde aldığı –bazısı destek veren, bazısı eleştirel– çok sayıda yorum sayesinde de kitabı uzatan eklemeler, düzenleyici nüanslar ve ufak tefek açıklamalar ekledim. Kapitalizmi bir krizler dizisi olarak ele alırken, ekonomiyi de kendi içinde genişlemekte olan piyasalardaki stratejik eylem ve kolektif bölüşüm çatışmaları sonucunda tarihsel zaman içerisinde ampirik yollarla yeniden inşa edilmiş ve bir yanda sınıfsal konum ve çıkarlar, diğer yandaysa örgütlü gruplar ve politik kurumlar arasındaki dinamik etkileşimle gelişen "piyasa kavgası"nın (Weber) politikası olarak ele aldım; bunu yaparken, devletin finansal yeniden üretim sorunlarına özellikle odaklandım: Marksizmden Alman Tarihçi Okuluna kadar klasik kapitalizm kuramlarını seçici ve bazen de eklektik bir şekilde takip eden çağdaş ve hâlâ da geliştirilmeye muhtaç *politik ekonomi* denemem, tüm beklentileri aşan boyutlarda, şaşkınlık verici derecede geniş ve ilgili bir kitleyle buluştu.

Kitabın okuyucularının dikkate ve yoruma değer bulduğu çok sayıdaki konunun tamamını burada ele almak mümkün olmadığı gibi, bir zorunluluk da değil. Böylelikle kuramlar tarihi ile toplumsal gelişim arasındaki karşılıklı ilişkiye dair 1970'lerin kriz kuramlarını takip ederek elde edilmiş muhtemel içgörüleri açığa çıkarma işi gelecekteki başka fırsatlara kalmak durumunda. Aşağıdaki bölümde kendimi, geriye dönüp kitapta geliştirilen savın kavramsal ve araştırma taktiğine dair inşa prensiplerini, politik-ekonomi odaklı bir makrososyolojinin

bunlardan bazı dersler çıkarabileceği kadarıyla daha keskin bir şekilde belirtmekle sınırlandırıyorum. Bunun peşindense kitapta iç içe geçmiş olan ve hem okuyucuların hem de eleştirmenlerin tartışmaya katkıda bulunurken ağırlıklı olarak gönderme yaptıkları iki konuya girmek istiyorum: Bunlardan biri finansal ve mali krizin nasıl devam edeceği, diğeriyse kapitalizm ile demokrasi arasındaki ilişki ve Avrupa Parasal Birliği'nin koşullarını belirlediği ortak para birimi altında birleşen Avrupa'nın geleceğine dair bugünden neler söylenebileceği.

Bir Krizler Dizisi Olarak Kapitalizmin Tarihi

Satın Alınan Zaman'da, 2008 yılının küresel finans ve maliye krizini bağımsız bir tekil olay olarak değil, tarihsel bir dizinin parçası ve –deneysel bir şekilde de olsa– bir basamağı olarak ele alıyorum; bu diziyi de üç faklı evreye ayrıştırıyorum: 1970'lerin enflasyonu, bunu takip eden on yılda başlayan kamu borçlanması ve hem hanehalklarının, hem şirketlerin, hem de sanayiciler ve finans sektörünün 1990'ların ortasından itibaren giderek artan borçlanması. Bu üç evrenin de ortak yanı, her birinin birer krizle sonlanmış olması ve bu krizlerin çözümlerinin de yeni krizlerin başlangıç noktaları olmasıdır. 1980'lerin başında ABD Merkez Bankası vahşice bir faiz artışıyla dünya çapında enflasyonu bitirdiği sırada, kamu borçlanması da hemen hemen bunu dengeleyecek şekilde arttı; kamu borcu 1990'ların ortasındaki ilk konsolidasyon dalgasıyla azaltıldığındaysa –birleşik kaplardan oluşan bir sistemdeki gibi– çok sayıda ülkede hanehalkı borçlanması yükseldi ve finans ekonomisi de daha önce var olmayan bir dinamikle genişledi, ta ki 2008 yılında devletler tarafından, masrafları yurttaşlara yıkılarak kurtarılmak zorunda kalana dek.[2]

Tüm bu gelişmelerin temelinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası büyümenin sona ermesiyle kapitalist ekonomik sistemin demokratik anayasalara dayanan toplumların taleplerini karşılamak konusunda giderek artan beceriksizliğiyle beraber seçkinlerin bu konudaki isteksizliğinden ortaya çıkan bir bölüşüm çatışmasının yattığı gerçeği benim buluşum değildi; enflasyon, kamu borçlanması ve finansallaşma üzerine aynı döneme ait çözümlemeler üç aşağı, beş yukarı aynı şeye işaret ediyordu. Benim bu kitapta ve bundan önceki makalelerde sunduğum katkı, koşutluklar ve ortak paydaları ortaya koymak ve beraberinde kriz kuramı

çerçevesinde esasen küresel kapitalizmin halihazırdaki gelişim evresi için de kullanılabilecek bir çözümleme matrisi önermekten ibaretti.

Satın Alınan Zaman, sırasıyla enflasyon, kamu borçlanması ve özel finans piyasalarının şişmesi sonucunda olgun kapitalist ülkelerde 1970'lerden bu yana büyüme gerilerken, bölüşümdeki eşitsizliğin arttığını ve toplam borcun yükseldiğini gözler önüne seriyor. Aynı zaman zarfında seçimlere katılım uzun vadede düştü, sendikalar (ve politik partiler; Mair 2013) üye ve güç kaybına uğradı ve grevler neredeyse tamamen ortadan kalktı (Schäfer ve Streeck 2013). Kitabımda bu gelişmelere koşut olarak bölüşüm politikalarındaki çatışma alanının *enflasyon* evresinden başlayarak *emek piyasası*ndan adım adım kayışını çözümlüyorum: *kamu borçlanması* döneminde *sosyal politika*ya, *finansallaşma* çağında özel finans piyasalarına, 2008 krizinden sonra da *finans diplomasisi*ne – giderek daha soyut, insani yaşam deneyimi ve demokratik siyasetinden uzaklaştırılmış eylem alanlarına. Kapitalizmin gelişimiyle *demokrasi*nin neoliberal dönüşümü arasında kurmaya çalıştığım çapraz bağlantılardan bir tanesi de bu noktada bulunuyor. Bir diğeriyse bunun devamındaki üç tarihsel adımın sonucu: *vergi devleti*nden *borç devleti*ne, oradan da *konsolidasyon devleti*ne. Geriye dönük bu bakışla benim çözümlemem, finans sosyolojisi geleneğini ve yaklaşmakta olan bir kamu finansman krizine dair 1970'lerde doğan önseziyi takip ediyor (Bell 1976b; O'Connor 1973). Bunu yaparken de özellikle tümevarım yoluyla, geçen kırk yılda OECD kapitalizminin hâkim olduğu ülkelerde gözlemlenen gerçek gelişmelerden yola çıkarak ilerliyorum.[3]

Birlik Olarak Kapitalizm

Kitapta OECD ülkelerindeki kapitalizmin her ne kadar çeşitlilik içerse de aynı zamanda hem karşılıklı bağımlılık ilişkileri (özellikle de Birleşik Devletler'e karşı bağımlılık) hem de aralarındaki ortak çatışma hatları ve entegrasyon sorunlarından oluşan bir birlik olarak ele alındığı okurlarımın gözünden kaçmamıştır. Bu da bazılarının aklında, geçmişte ulusal kapitalist ekonomiler arasındaki farkları incelemiş birisinin nasıl olup da birdenbire bunların ortak yönlerini vurgulayabildiğine dair sorulara yol açtı. Bu sorunun yanıtı, farklılıklarla ortaklıkların birbirini dışlamadığı ve ne öğrenmek istendiğine bağlı olarak bunlardan birini veya diğerini

ön plana çıkarmanın mümkün ve gerekli olduğudur.[4] Burada ele alınan vakada araştırmanın bütünsel bakış açısı, 2008 kriziyle ilişkili çok sayıda olguyla beraber 1970'lerden bu yana gözlemlenen krizler, olay dizileri ve dönüşüm süreçlerinin –şaşırtıcı derecede– OECD kapitalizminin hâkim olduğu ülkelerin hepsinde yaşanmış olduğunu gösteren ampirik durumdan yola çıkarak yine her şeyden önce tümevarımsal olmuştur – bunlar sıklıkla zamansal olarak kaydırılmış, bazen de uluslara özgü farklı biçimlerde de olsa şüphe götürmez bir şekilde aynı mantık tarafından şekillendirilmiş, aynı çatışmalar ve sorunlardan kaynaklanmıştır; bu gerçek, kitapta bulunan çok sayıdaki süreç grafiğiyle de sınanabilir.

Elbette bu duruma hazırlıksız bir şekilde denk gelmedim. Alman politik ekonomisindeki uzun vadeli ve kademeli değişimler hakkında bir kitap (Streeck 2009b) üzerinde çalışırken birçok sektörü kapsayan, karmaşık bir dönüşüm sürecini çözümleme fırsatım olmuştu; Almanya kapitalizmi de dahil olmak üzere kapitalizmin finansallaşmasının bu süreç açısından taşıdığı esas önemi o sıralarda ancak kabaca anlamış olmama rağmen bu dönüşüm süreci bana bir liberalleştirme süreci olarak gözükmüştü (kitabın taslağı 2008 yazında yayınevine gitmişti). Karşılaştırmalı kapitalizm incelemesi üzerine değerlendirmem açısından bunun önemli olmasının sebebi, Almanya'nın –Japonya ile birlikte– liberal Anglo-Amerikan kapitalizmine karşı liberal olmayan en önemli zıt kutup olarak bu süreçte öne çıkmasıydı.[5] Bu nedenle 2009 tarihli kitapta ıraksama dogmatizminin –özellikle de Hall ve Soskice'nin (2001) 1990'lardan bu yana geliştirdiği şekliyle– kararlı bir eleştirisi mevcuttu. Daha sonra bu konumu geliştirmeye devam ederek yeni edinmiş olduğum bu kanaatimi *Satın Alınan Zaman*'ın yayımlanması öncesinde bir dizi makaleyle yazıya dökmüştüm (Streeck 2011b; 2011c; 2012c).[6]

Tarih ve Tarih Öncesi: İstisna ve Kaide

İçsel bağlamını ortaya koymuş olduğuma inandığım krizler dizisi 1968 ile 1975 arasındaki yıllarda başlamıştır. Her tarihin bir tarih öncesi olduğu için başlangıcı da en az sonu kadar açık uçludur. Yine de bir özet çıkarmak isteniyorsa, bir çıkış noktasının seçilmesi zorunludur; bir yerden başlamalıdır. Hiç kuşkusuz, başlangıç noktası seçerken iyi nedenler olması gerekir ve benim de bunları mümkün olduğunca anlaşılır hale

getirmem gerekiyordu. Kitaptaki eğrilerle resmedilmiş kritik gelişmelerin başladığı dönem 1970'lerdir: Uluslar arasında farklılıklar olmakla beraber, hep aynı doğrultuda giden enflasyon, kamu borçlanması, piyasa borçlanması, yapısal işsizlik, düşen ekonomik büyüme, artan eşitsizlik – tüm bunlar bazen kesintilerle ve farklı düzeylerde olsa bile ortak bir doğrultu olarak teşhis edilebiliyor. 1970'lerin dönem olarak bir dönüm noktası olduğu bugün artık sırf politik ekonomide (Glyn 2006) kabul gören bir gerçek değil; bunun için yakın çağ tarihi içerisinde söz konusu dönemi ele alan şaşırtıcı miktardaki araştırmaya bakılabilir (Black 2009; Cowie 2010; Doering-Manteuffel ve Raphael 2008; Ferguson vd. 2010; Jarausch 2008; Judt 2005; Raithel vd. 2009; Rodgers 2011).

Daha önce de belirttiğim gibi, elbette daha geriden de başlayabilirdim[7] ve bunun için yine iyi gerekçelerim olurdu. 1930'lar (özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin politik kontrol merkezlerinde "birinci petrol krizi"nden bu yana bir kâbus olarak varlığını hissettiren Büyük Buhran) bunun için son derece uygun olurdu. *Satın Alınan Zaman*'da bir araya getirilmiş olan tarihin öncesinden çıkarılacak ders, kapitalist ekonomi toplumlarının –tıpkı nükleer reaktörler ve her an gerçekleşmesi mümkün olan "normal kazaları" (*normal accidents*) (Perrow 1984) gibi– *içeriden* dengesizleşip üyelerinin büyük çoğunluğu için oldukça tehlikeli bir hale gelebileceğidir. 20. yüzyılın ilk yarısı bu dersi yüzyılın ikinci yarısından daha iyi vermektedir; zira bu ikinci yarı "altın otuz yıl"ı (*trente glorieuses*), "altın çağ"ı (*Golden Age*) ya da ekonomi mucizesinin gerçekleştiği istisnai yılları kapsar; 1970'lerden bu yana olanlar ve 2008 krizinde geçici bir zirveye ulaşan şey, bu olağandışı dönemin tam olarak bir istisna olduğu ve buraya geri dönülebileceğine güvenmemek gerektiği anlamına gelse de, bu dönem dünya görüşü ve yaşam biçimlerini (en azından Almanya'da) şekillendirmeye devam ediyor.

Bana sunulan farklı yorum ve eleştirileri okuduktan sonra, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen on yıllara –deyim yerindeyse– öncelik verme kararımın, bazısı kasıtlı olan yanlış anlaşılmalara geniş bir alan açmış olduğunu anladım; bu alanı belki de bir şekilde kapatmam gerekirdi. "Altın Çağ"a dair Anglo-Amerikan söyleme her zaman ironik bir tonlamanın eşlik ettiğini herkes bilmeyebilir – bu da

söz konusu ifadeyi, kendiliğinden anlaşılacağını varsayarak tam olarak bu tonlamayla kullanan benim gibilerin "nostaljik" olmakla suçlanması tehlikesini yaratıyor.[8]

Aslında savaşın sonuyla "kırılma çağı" (*age of fracture*) (Rodgers 2011) arasındaki yıllara dair, yeniden inşa ettiğim kırılma sonrası tarihin arkaplanı olarak söylenebilecek olanları da, en azından ima yoluyla bile olsa söylemiş olduğumu düşünüyordum: Söz konusu olanın her şeyden önce savaşın bir sonucu olarak sınıflararası iktidar ilişkilerinin kapitalizmin geçmişinde hiç olmadığı (ve bildiğimiz gibi, bir daha asla olmayacağı) kadar dengelenmişti;[9] bu da üzerinde anlaşılmış bir ekonomik ve toplumsal düzen olarak kapitalizmin, sadece toplumsal gelişme şeklinde sıradan insana da fayda sağladığı takdirde var olmaya devam edebileceğine (varlığını sürdürecekse "vermek" zorunda olduğuna) dair o yıllarda oldukça yaygın olan görüşü de baş aşağı ediyordu: diğer bir deyişle tam istihdam, sosyal güvenlik, işyerinde daha fazla özerklik ve iş dışında daha fazla zaman, maddi yoksullukla beraber döngüsel ekonomik krizlerin de sona ermesi vb. Elbette o zamanlar bütün bunlar genel olarak kurulu gerçeklik değildi; hatta öyle olmaktan çok uzaktı. Sosyal ilerlemenin politik ve ekonomik seçkinlerin yükümlülüğü olduğuna dair aslen tartışılmaz bir anlayış, muhafazakâr kampın en derinlerine kadar nüfuz etmişti; bu, gerektiği takdirde güçlü sendikalar ve demokratik çerçevede etkin bir kitlesel seferberlik yardımıyla ve büyümeyi aşağıdan yukarıya değil, yukarıdan aşağıya[10] yeniden bölüşüm yoluyla yaratmaya çalışan, politik koşullar karşısında başka türlü bir yol araması da zaten mümkün olmayan bir ekonomi politikasıyla bir anda olmasa bile yıldan yıla düzenli olarak yerine getirilmesi zorunlu bir yükümlülüktü.

Savaşın sonuyla savaş sonrası dönemin bitişi arasındaki otuz yıl hakkında söylenebileceklerin hepsi bu mu? Tabii ki değil; ancak benim konum "altın otuz yıl" değil, bu dönemi takip eden krizlerdi. Kitapta bu on yılların devamını kendi izlenimime göre, yani müdahale kabiliyetine sahip bir refah devleti ve aktivist politikaya [ekonomik koşullara dair öngörülere göre belirlenen ekonomi politikası –çn.] bağımlı olanlar nezdindeki kayıp ve yenilgileri tarihsel olarak tasvir etme özgürlüğümü kullandım – ve "savaş sonrası uzlaşması"na (*postwar settlement*) kıyasla "daha ileri" olan kapitalizmde işsizlik, istikrarsızlık, iş saatleri ve rekabet

baskısındaki olağanüstü artışla eşzamanlı olarak gelirlerin verimlilikteki ilerlemeden kopuşu ve hızla büyüyen eşitsizlikle beraber büyümenin itici gücü olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdekinin tam aksi yönüne, aşağıdan yukarıya doğru yeniden bölüşüme dayalı bir ekonomi politikasına geçişin herhangi bir "olumlu" yanını tespit etmek zorunda olmak için bir neden görmüyorum.[11]

Eleştirmenlerimle aynı fikirde olduğum nokta, hem 19. yüzyılla hem de 20. yüzyılın ilk yarısıyla karşılaştırıldığında, "Altın Çağ"ın istisnai bir durum olduğu yönündeki ısrarları. Fakat iki dünya savaşı arası yılların dünyasına benzeme ihtimali olan yeni bir kapitalist normaliteye doğru giden yolda ilerliyor olmamızın niçin bir teselli kaynağı olması gerektiği benim açımdan pek de açık değil. Benim açımdan önemli olan, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki bu otuz yılın, kapitalist piyasa ekonomisinin klasik liberalizmdeki gibi doğal bir durum olarak değil, aksine 1930'lar boyunca hayal kırıklığına uğramış politik seçkinlerin ya da İkinci Dünya Savaşı'nın devlet merkezli savaş ekonomisinde yetişmiş teknokrat seçkinlerin sıkı kontrolü altında olduğu sürece var olma hakkına sahip politik bir inşa olarak görüldüğü bir dönem olduğu gerçeğiydi; bu seçkinlerin de parti sınırlarını aşan tek bir ortak yönleri vardı: serbest kapitalist piyasaların (yani günümüzün küresel neoliberalizmiyle birlikte yeniden içine girmenin eşiğinde olduğumuz ekonomi düzeninin) sürdürülebilirliği ve taşıma kapasitesine dair, deneyimlere dayanan derin bir kuşku.

Krizler ve Sınıflar

Daha önce değindiğim gibi kapitalist ekonomilerin politik ekonomisindeki çağ dönümünü 1970'ler olarak saptıyorum. O sırada başlamış olan şeyi "neoliberal devrim" olarak nitelendiriyorum, ancak şöyle de denilebilir: herkes için değil sadece büyük çoğunluk için ekonominin ekonomik güç kullanma olarak restorasyonu ve aynı sırada sayıca çok küçük olan bir kesimin politik kontrolden kurtarılması. Bu işlemi standart ekonominin ebedi yasalarının bir dışavurumu olarak somutlaştırmak yerine sınıflararası bir *bölüşüm çatışması* olarak ele alıyorum. Bunu yaparken de günümüzde sayı olarak hiç de azımsanamayacak orta tabakanın bu iki kampa birden ait olması mümkünse bile ağırlıklı olarak birinci kampa dahil olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak

sınıf yapısını oldukça makul bir şekilde basitleştirip baskın olan gelir türlerine göre tanımlamak, yani kapitalist toplumun üyelerini "ücrete bağımlı" ve "kâra bağımlı" olarak ayırmak için kendime izin veriyorum. Bunun için bir noktada hesap vermem gerekeceği açıktı; ancak sınıf kuramı üzerine bir kitap yazmak istemiyordum ve yazamazdım da. Benim çözümüm, konuyla ilgili kavramları mümkün olduğunca dikkatlice kullanmak oldu; bunu yaparken de konuya aşina olanlara, Kalecki'nin politik konjonktür kuramına atıfta bulunarak öncelikle aklımda neyin olduğunu sezdirmek istiyordum: ekonominin politika olarak (politikayı ekonomi olarak resmeden standart ekonominin kurumlar kuramının tersine) bir resmi; ekonomi "yasaları"nın iktidar ilişkilerinin izdüşümü olarak bir resmi; ve krizlerin (en azından bu kitapta ele alınan krizlerin) bölüşüm çatışmaları veya bu çatışmaların sonucu olarak bir resmi.

Bu alıştırmanın amacı gürültücü kalabalıkların "ekonomi"nin kendi halindeki dengesini kaybetmeye giderek yaklaşmasına yol açan alçakça isteklerinden bahseden kamu-tercihi-anlatısının karşısına olayların daha gerçekçi bir yeniden inşasını koymaktı; buna göre, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin demokratik sosyal kapitalizmine ihanet edip artık kendilerine fazlaca pahalı geldiği için bu düzeni satmış olanlar ücrete bağımlı olanlar değil, kâra bağımlı olanlardır.[12] Bunun yanında 1968-69'daki uluslararası grev dalgasının karşısına 1970'lerdeki Kalecki'ci "yatırım grevi"ni koyuyorum; buradaki iddiam, bu grevin o dönemde sendikaların ve "ücret bağımlıları"nın cephaneliklerindeki her şeyden çok daha etkili olduğudur. Bu bağlamdaki soru, rekabet koşulları altında şirketler ve girişimcilerin stratejik eşgüdümlü çatışma yönetimi gibi ("kâr bağımlıları"nın "kendi kendine bir sınıf" olmaktan "kendisi için sınıf" olmaya geçmek için kendilerini sosyal olarak inşa etmeleri ya da ettirmeleri gibi) bir şeyin gayri meşrudan başka herhangi bir tanımla nasıl tahayyül edilebileceğidir; ticaret birlikleri üzerine çalıştım ve bu alanda hangi cevizlerin kırılabilir olduğunu (ve üyelerini hizaya getirmek amacıyla, örneğin kolektif eylem kabiliyetleri inşa etmek ve bunun sonucunda korporatist yükümlülük süreçlerine bağlı hale gelmemek veya bu süreçlerden kurtuluşun engellenmemesi için hangi cevizlerin birlikler tarafından kırılması gerektiğini) biliyo-

rum. Buna rağmen birlikler, *Think-Tank*'ler, kamuoyu açıklamaları, konferanslar, araştırma enstitülerince yapılan tahminler, uluslararası örgütlerin açıklamaları, kredi derecelendirme kurumları, hukuk ve halkla ilişkiler firmaları ve benzerleri üzerinden hem ulusal hem de uluslararası düzeyde eşgüdümlü tekil eylemleri örgütlemeyi başarıyor; buradaki amaçları da şirketler arasındaki rekabeti, şirketler için girilen bölgesel rekabetle dengelemek. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin bitişi, aynı zamanda "ekonomi"nin "aşırı istihdam", katı emek piyasaları, fazla yüksek ücretler, düşük kazanç ("kârda düşme" [*profit squeeze*]), aşırı regülasyon vb. konulardaki şikâyetlerinin biriktiği ve büyümenin yeniden canlandırılması adı altında nihayet "ekonomi" için bir şey yapılmasına yönelik yoğunlaşmış bir lobi faaliyetinin hem kamuya açık hem de gizli acil taleplerini siyasete yönelttiği yıllardı.[13]

Açıkça söylemek gerekirse, benim için "sermaye" ve onun yöneticilerinin politik güç kullanımının en önemli biçimi, hiç riske girmeyerek toplum tarafından kendilerine "mülk" olarak terk edilmiş toplumsal kaynakları ya geçici olarak âtıl hale getirmek ya da tamamıyla ülke dışına çıkarmaktır – politik faaliyet olarak piyasa faaliyeti ya da "söz" (*voice*) yerine "çıkış" (*exit*). Bildiğimiz gibi, bunun hükümetler nezdinde sermaye dostu tutumu teşvik eden güçlü bir etkisi oluyor. Ticaret birlikleri ve onlara yakın duran basın ve araştırma organları tarafından tebliğ edilen "büyük güvensizlik" çoğunlukla yeterli olmaktadır: "Kapital" genel bir rahatsızlığa dair şikâyetler, bekle ve gör tavrı, göç, düşen yatırım oranları gibi işaretlerle "konuşur" – "rezervasyon kârı"ndan daha azını vaat eden politik piyasa koşullarına karşı verilen ve alışılagelmiş ulusal ekonomi endeksleri olarak sıkıştırılan, birbirine koşut tepkiler aracılığıyla da denilebilir. En sonunda eğer o noktaya gelinirse, "piyasa"da sermaye üzerinde tasarruf sahibi olanların gündelik görüşleri açık ve kolayca anlaşılır toplu bir söylemde birleşir ve "sorumluluk taşıyan" hiç kimse bu söylemi yadsımayı göze alamaz.

Ortaya koyduklarıma benzer süreçlerin kayıtlarla belgelendirilebilecek stratejik bir yönetime atfedilebilmesi zorunluluğunun olmaması, bir sosyal bilimci olarak benim için önemlidir. İzini sürdüğüm gelişmenin –örneğin vergi devletinin borç devletine ve ardından da konsolidasyon devletine dönüşümü de dahil– mantığının veya yönlülüğünün beklenmeden ortaya

çıkmış olduğunu gösteren birçok işaret mevcut: Meydana gelmesinde pay sahibi olan aktörler tarafından ne planlanması ne de istenmesi zorunludur zira gerektiğinde onların arkasından da gerçekleşebilir. Altta yatan sorunlu yapının katılımcıların farklı ve kısmen duruma göre değişen iktidar kaynaklarıyla donatılmış çıkarlarının da dahil olduğu yapısının art arda gelen her krizde söz konusu tarihin öncesi ve parçaları ile o noktada etkili olan rastlantısal koşulların ortaklaşa etkisiyle aktörlerin elindeki eylem seçeneklerini daralttığı, ihtiyatlı bir şekilde söylenebilir – ihtiyatlı olmaktaki amaç, savunulması İmkânsız bir istenççilikten yola çıkarak aynı derecede savunulamaz bir determinizm hatasına düşmemektir. Bu tür örüntülerin nasıl oluştuğu, ne kadar çok ya da az kasıt gerektirdiği ve yapı, aracılık ve rastlantısallığın nasıl bir etkileşim içinde olduğu, bugün sosyal bilimcilerin kurumsal dönüşüm araştırmaları başlığı altında, izlek bağımlılığı, "kritik dönemeç" (*critical juncture*) ve benzeri kavramları kullanarak sıklıkla ele aldıkları, fakat çok da yol kat edemedikleri sorular.

Devletin Finans Krizi

Satın Alınan Zaman'da, Schumpeter ve Goldscheid'ın daha 20. yüzyıl başında talep ettikleri finans sosyolojisi perspektifini kullanarak, kendini dönüştürmekte olan günümüz kapitalizminde devlet ve siyasetin değişen rolünü aydınlatmak için de devletin maliye krizinin kapitalizmin finans kriziyle iç içe geçişinin izini sürmeye bu kadar büyük bir yer ayırdım. Buradaki amaç, artan kamu borçlanması fenomenine dair yaygın olarak kabul gören kamu tercihi açıklamasına bağlanmaktı – bu açıklama özellikle anaakım ekonominin favorisidir. Ayrıntılar hem kitapta hem de daha sonra konumumu daha netleştiren dergi makalesinde (Streeck 2014c) mevcut.[14] Bu noktada düşüncelerimin temelinde yatan üç genel sezgimi, belki de kitapta olduğundan daha açık bir şekilde kısaca sunmak istiyorum. Bu sezgilerimi kaçınılmaz olarak basitleştirerek sunuyor olmamın bana karşı kullanılmayacağı umuduyla, bunları aynı zamanda eleştirel bir sınava tabi tutmak istiyorum:

1. Kitabım, kamu borçlanmasını politik-ekonomik bir fenomen olarak sadece *demokrasi*de değil, aynı zamanda *kapitalizm*deki bir olgu olarak ele alıyor. Bunlardan ikincisinde söz konusu olan, yeniden üretilebilir toplumsal sermayenin özel mülk şeklinde yeniden üretimidir; bu, birikim için

ihtiyaç duyulanların –fakat "artık ürün"e sahip olmayacakların– işbirliği yapmaktan imtina etmesi tehlikesini barındırır. Kapitalizm, doğal bir durum olmadığı için ancak her ne türden olursa olsun bir mütekabiliyet temeli üzerinde var olabilir; bu olmadığında, bazı insanların niye başka türden insanlar zenginleşsin diye haftada kırk saatten fazla emek sarf etmesi gerektiği sorusu kaçınılmaz olarak gündeme gelir. Kapitalizmdeki adalet ve bölüşüm sorunları sorumsuzca davranan politik baş belalarının buluşu değildir; aksine, bu sorunlar kapitalizmin doğasında mevcuttur. Yüksek ekonomik büyüme oranı, sermaye sahiplerinin kolektif olarak çalışılarak yaratılmış artışın bir bölümünü sermaye sahibi olmayanlara aktarmasını kolaylaştırdığı sürece bu sorunlar bir ölçüde yönetilebilir. Bununla beraber, yeniden inşa döneminin bitişiyle beraber 1970'lerde olduğu gibi ekonomik büyüme düşüşe geçtiğinde bölüşüm çatışması da zirve yapar ve siyasetin sosyal barışı sağlaması da aynı oranda zorlaşır. Bu durumda *politik-toplumsal bir denge*, genellikle ancak *ekonomik bir dengesizlik* pahasına yaratılabilir: Daha önce ifade edildiği gibi, 1960'ların sonlarından bu yana ilkin yüksek *enflasyon* şeklinde, ardından hızla yükselen ve –kümülatif olmasından dolayı– Keynesçi olmayan *kamu borçlanması* biçiminde, bunun peşindense özel borçlanma imkânlarının aşırı derecede genişletilmesi yoluyla. *Satın Alınan Zaman*'da ortaya konulduğu gibi, sorunların bu şekilde ötelenmesi, geçici birer çözüm olmaktan ileriye gidemez; böyle çözümler ancak barış uğruna meydana getirilmiş veya müsaade edilmiş ekonomik eşitsizlik fazlaca büyüyüp (yani zarar verici hale gelip) ekonomik dengesizliğin doğrudan doğruya sebebine dönüşmeye başlayana dek dayanır – örnek olarak 1970'lerin sonundaki enflasyona, 1990'larda kontrolden çıkan kamu bütçe açıklarına ve aşırı genişleyen finans piyasalarının 2008'deki çöküşüne bakılabilir. Ardından da günümüzde merkez bankalarının herhangi bir fren mekanizması olmaksızın "havadan" (*out of thin air*) para üretmesine benzer yeni ve tahminen yine geçici bir çare bulunması gerekir: Bu tavır, birikim rejiminin bütünlüğü ve istikrarının geçici olarak da olsa güvence altına alınması anlamında politik açıdan sorumluluk sahibi, aynı zamanda daha uzun vadede krizin sebebi haline geleceği için, ekonomik açıdan sorumsuzcadır.[15]

2. Kamu borçlanmasıyla ilgili olarak görüşüm, burada sosyal entegrasyon amaçlı geçici bir önlemden bağımsız, başka bir nedensellik

ilişkisiyle karşı karşıya olduğumuza dair birçok kanıt olduğu yönünde. Burada da söz konusu olan ekonomik ilerlemenin, özel mülk şeklinde sermaye birikimi olarak kapitalist çizgide örgütlenmesidir. Çıkış noktası Wagner, Goldscheid ve –genç– Schumpeter gibi birbirinden farklı kuramcılar tarafından paylaşılan, ilerleyen ekonomik ve toplumsal gelişmeyle birlikte bunların mümkün hale getirilmesi ve güvence altına alınmasının kolektif maliyetinin de yükselmesi gerektiği varsayımıdır – yani tali hasarların tamiri (bkz. 2008 yılı ve sonrası!), hep daha fazlasını gerektiren bir altyapının sağlanması ve korunması, ihtiyaç duyulan "insan sermayesi"nin inşası, gereken iş ve performans motivasyonunun güvence altına alınması vs. Belki de günümüzde "vergi devleti"nin (Schumpeter) kendi sınırlarına dayandığı ve Marx'a göre üretimin giderek toplumsallaşan karakterinin en geniş anlamda yine özel mülkiyet ilişkileriyle ciddi bir çatışmaya girdiği noktaya ulaşmış bulunuyoruz. Sertçe yükselen kamu borçlanması bize kolektif yatırım ve kolektif tüketim ihtiyacının, demokratik bir vergi devletinin mülk sahibi yurttaşlarından ve örgütlerinden en iyi koşullar altında toplayabileceği miktarı aşmış olduğunu ve gelişmiş kapitalist toplumlardaki tedbir ve bakım ihtiyacının, bunu itekleyen ve yöneten sahiplenici bireycilikle giderek bağdaşmaz hale geldiğini ifade ediyor olamaz mı? Bu bakış açısıyla, neoliberalizm ve özelleştirme, kapitalist üretim ilişkilerinin kendisinin evrimsel eskimesine karşı –son– şahlanışı olarak anlaşılabilirdi; bu sırada anaakım ekonomi tarafından bile yaygınlaştırılan "uzun süreli durgunluk" sloganı da ilginç ve daha geniş bir anlam kazanırdı.

3. Artan kamu borçlanmasının ardında yatması muhtemel olan, üretimin kamusal karakteriyle üretim çıktılarının özel mülk olarak edinilmesi arasındaki çatışma, büyük vergi mükellefleri, şirketler ve bireylerin dramatik bir şekilde artan hareket fırsatları nedeniyle keskinleşiyor. Bunun sonucu olarak da kapitalist dünyanın politik yetki alanları, büyük paranın sadakati için bir rekabete girmeye zorlanıyor; bu rekabetteki ön kabul ise kamu gelirlerinde artışın ve "ekonomi"nin büyümesinin yolunun yatırımları çekecek vergi muafiyetleri olduğudur – bu, ticaret geliştiricilerin son umudu haline gelmiş bir Laffer illüzyonudur [Ekonomist Arthur Laffer'in ortaya attığı Laffer eğrisi vergi oranı ile vergi geliri arasında bir ilişki kurar –çn.]. Gelgelelim şu

ana kadar gerçekleşen tam olarak şu olmuştur: En üst vergi hadleriyle eşzamanlı olarak büyüme oranları da uzun vadeli olarak düşmüştür. Daha vahim olansa, şirketlerin vergi tabiyetindeki gerilemeye koşut olarak, ulusal ve bölgesel altyapılara dair taleplerinin artmış olmasıdır; şirketler, vergi indirimleri ve muafiyetleri talep ederken, aynı zamanda daha iyi inşa edilmiş sokaklar, havaalanları, okullar, üniversiteler ve araştırma olanakları vs. istemektedir. Bunun sonucu, tüketimden alınan vergilerin yükselmesi ve sosyal güvenlik katkı paylarının artırılması gibi yollarla düşük ve orta gelirlilerin daha fazla vergilendirilmesi eğilimidir – yani bir bütün olarak bakıldığında, sürekli daralan bir vergi sistemi.

Halihazırda gözlemlenebilen, OECD çapında borç devletinden konsolidasyon devletine geçiş, bu arkaplan üstünde çığır açıcı ve sistemik bir anlam kazanır. Bu süreçte bölüşüm ve sınıf politikası açısından ilgi çekici olan, kâra bağımlı sınıflar ve örgütlerin azalan vergi tabiyetiyle beraber, hem bu azalmadan hem de büyümedeki gerilemeden kaynaklanmış –ve hâlâ kaynaklanan– mali açıkların, politik olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin sosyal devlet anlayışının dağıtılması için nasıl kullanılmış olduğu ve halen de kullanıldığıdır. Zamanla bu sürecin dinamikleri hakkında daha fazla bilgi sahibi oluyoruz (Haffert 2014; Haffert ve Mehrtens 2013; Mehrtens 2014). Özetle şu tespitte bulunulabilir: 1990'ların ortasından bu yana denenmekte olan kamu bütçelerinin konsolidasyonu, gelirlerin artırılması yerine neredeyse sırf giderlerin kısıtlanması yoluyla uygulanmaktadır. "Tasarruflar"a –özellikle de bütçe fazlalarına yol açtığı takdirde– tipik olarak vergi indirimleri eşlik eder; bunlar da yeniden bütçe açığına yol açarak kamu giderlerinde kesintilerin gerekçesi olur. Hedef borçtan kaçınmak değil, aksine kamusal borçluların yapısal geri ödeme kabiliyetinin uzun vadeli olarak güvence altına alınmasıyla borç verenlerin güvenini yeniden kazanmaktır. Bunun için kamu faaliyetlerinde yapılması gereken kalıcı budama, kamu görevlerinin özelleştirilmesi ve bireysel risk provizyonlarının da dahil olduğu neoliberal "reform" politikası çizgisinde bir kemer sıkma rejiminin politik ve kurumsal olarak yerleşmesini gerektirmektedir. Konsolidasyon devletinin politikası, kapitalist politik ekonominin ve yurttaşlarının geleceği için gerekli olan yatırım tedbirlerinin yanı sıra kapitalist gelişmenin sebep olduğu çevresel ve toplumsal hasarların

tamirinin de devlete yıkılmasını ve bunların kârlılığa zarar vermek yerine daha fazla kâr yaratacak şekilde özel sektöre, yani piyasada faaliyet gösteren kazanç odaklı şirketlere devredilmesini içeren büyük ölçekli bir deneye çıkmaktadır (Streeck 2015c).[16]

Kapitalizm ve Demokrasi

Açıkça "stilize bir model" olarak ortaya attığım "kurucu halk" ve "piyasa halkı" arasındaki ayrım da bu bağlamda yer alıyor. Söz konusu ayrım, halihazırdaki kapitalizm içerisinde devlet sanki kendini halen sırf vergi mükellefi olan yurttaşları üzerinden finanse ediyormuş gibi davranan demokrasi kuramına yönelik bir kışkırtma olarak düşünülmüştü – bunu yaparken önerdiğim ayrımdan çıkan ve birer sav olarak sunduğum varsayımları, "geliştirilmemiş bir araştırma seviyesinde" yapılan "gözlemler" olarak tanımlıyorum. Aynı anda bu iki halka birden mensup olan yurttaşların var olduğu bir gerçektir ve bunu açık bir şekilde dile getirdim – elbette finansallaşma ve bunun getirdiği krizleri meydana getiren yurttaşların "bizler", yani "burjuva orta tabaka" olduğuna dair saçma iddiaya katılmadan. Bu, halihazırdaki kapitalizme ait borç devletinde gözlemlenebildiği haliyle, yurttaş hukuku ile ticaret hukuku arasındaki gerilimi kavramsal olarak –en azından kabaca– ifade etmeyi denemekten vazgeçmek anlamına gelirdi.

Sosyal adaletle piyasa adaleti arasında yapmış olduğum ayrımda da benzer bir durum söz konusu – gerçekte güvenli yollardan gitmemi sağlayan ve açık bir şekilde belirttiğim üzere, çözümsel bir yapı. Normalde kapitalizm içerisinde demokratik siyaset, piyasanın sonuçlarını eşitlikçi bir şekilde düzeltme ("çarpıtma") baskısı altındadır; zira piyasalar, verdikleri meyvelerin bölüşümünde hep daha eşitsiz olmaya meyillidir (Piketty 2014). Belki de tesadüfen bundan fayda sağlamaları sebebiyle de sadece marjinal verimlilik uyarınca "verimli" olan bölüşümü "adil" kabul eden –Hayek'in de dahil olduğu, ancak kesinlikle onunla sınırlı olmayan– kesim, bölüşüm politikaları açısından etkisiz hale getirilmiş ve "piyasaların hak ettiğini almasına izin veren" bir devleti savunacaktır; diğerleriyse piyasa sonuçlarını "sosyal" olarak düzeltmek isteyecektir. "Sosyal adalet" gibi bir kavramla bağlantılı olan normatif ve politik zorluklardan açıkça bahsediyorum; ancak bilindiği gibi, bu zorluklar

gerçekte kimseyi bu kavramı kullanmaktan alıkoymuyor – ya da tam aksine, "temiz bir çözüm" anlamında kendini ve adalet sorununu göreceli fiyatların serbestçe oluştuğu bir sisteme havale etmekten.

Her ne kadar bu kitaba çok uygun olsa da kitapta yer almayan düşüncelerden biri, piyasalara yönelik politik düzeltmelerin niye bu kadar kolay bir şekilde keyfi ve yozlaşmış anlamında "politik" görülebildiği sorusuyla ilgilidir. "Piyasa"nın hükümleri, nesnelliğinden-dolayı-adil, "öfkesiz ve müsamahasız" (*sine ira ac studio*) biçimde ve tikelci olmayan genel, gayri şahsi kurallara göre ortaya çıkmış olarak gösterilirken, "piyasa güçlerinin serbest işleyişine" yönelik politik müdahaleler, görünüşte tabii ki çoğunluğun güçlü klikler tarafından sömürülmesiyle bağdaştırılıyor. Piyasaların böyle bir sömürüden muaf ve bir yere kadar klinik olarak temiz olduğu iddiası, karteller, fiyat sabitlemeleri, "banka kurtarmalar" vb. (Goldman Sachs ve Deutsche Bank, LIBOR ["London Interbank Offered Rate", Londra Bankalar Arası Faiz Oranı –çn.], altın fiyatı ve döviz kurları) hakkındaki tüm haberlere rağmen ve örneğin en üst yönetim kademelerine yapılan ödemelerle "performans" arasındaki ilişkisizlik veya bu yöneticilerin ahlaksızca kariyer yolları hakkındaki sayısız araştırmanın sonuçlarından tamamen bağımsız bir şekilde, özellikle ekonomi alanına yerleşmiş piyasa propagandacıları tarafından şaşırtıcı bir başarıyla yaygınlaştırılan bir hayaldir. Piyasanın büyük adalet makinesinin çevresinde ara sıra ters giden şeylerin güvenilir bir şekilde düzeltilebileceğinin kanıtı olarak yılmadan anılıp kabul edilebilecek kartel soruşturmaları ve dolandırıcılık davalarına karşın piyasalar, ideal dünyada arzu edilen adalet olarak yaşamaya devam etmektedir.

Piyasaların varoluşları gereği temiz olduğu ve buna karşılık politik düzeltmelerin kirli olduğu önermesi, oldukça yaygın ve tecrübeye karşı şaşırtıcı derecede bağışıklık kazandırılmış bir adalet varsayımının lehindedir – hem de gerçekten "serbest" piyasaların aslında var olmadığına bakılmaksızın. Bunun temelinde yatan şey, *nicelleştirmenin büyüsü* ve *anlaşılmazlık sihri* olarak tarif edilebilir. Demokratik piyasa düzeltmelerine ait kriterler nicel türdendir; retorik düzlemde, konuşmalarla gerekçelendirilmeleri ve karşıt konuşmalara da müsaade edilmesi gerekir. En sonunda genellikle herkes aynı fikirde olmayacaktır ve bu nedenle eğer bir şey olacaksa, tartışmanın sonunda karara varılmasının

ardından çoğunluk iradesinin ya ödün vermesi ya da otoriter bir şekilde uygulanması gerekir. Politik tartışmanın dışında, gerçekte kararlaştırılan şeyi ölçmeye yarayacak nesnel olarak doğru bir çözüm bulma becerisi olan başka bir merci yoktur.

"Piyasa güçlerinin serbest işleyişi"ne yönelik devlet müdahalelerinin türü ve yönüne dair kolektif kararlar en azından kısmen kamuoyu önünde alınır ve bundan dolayı tüm pürüzleriyle beraber hazırlıksızlıkları, eğretilikleri ile koşullara ve iktidara bağlı ampirik kirlilikleri de esasen görünür haldedir. Uzun ve çekişmeli konuşmalar olmadan değerlerin ahlaki-retorik gitgellerden muaf, tartışılmaz, tavizsiz ve kamusal uzlaşmadan korunan fiyatlar halinde ifade bulduğu "serbest" piyasa siyasetinin dünyasındaysa durum farklıdır: Fiyat, fiyattır, kimse sorumluluğunu taşımak zorunda değildir, kimseden hesabı sorulamaz; istisnai bir durumda gerçek fiyat suç teşkil eden bir komplo tarafından çarpıtılmışsa tekelleşmeye karşı rekabet kurumu bu fiyatı sonradan tekrar hesaplayıp ardından da komplocuları hak ettikleri cezaya çarptırabilir. Kapitalizm ve demokrasi arasındaki gerilim ilişkisi içerisinde saf piyasa adaletinin neoliberal savunusu, böylelikle siyasileşmiş sosyal adalete karşı kamuoyu arenasında çoğunlukla avantajlı bir konum elde etmektedir.

Devamı Nasıl?

Borçlanma politikasının 2008 yılında çökmesiyle beraber İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin krizler dizisi son bulmadı. Kitapta (s. 84) ancak "yaklaşık olarak" bir resmi çizilebilecek "sıradaki aşama"dan bahsediliyordu. "Kapitalist ekonomi ve piyasalarının kendi güvenliği için birçok açıdan halen bağımlı olduğu devletlerden değil, demokratik kapitalizm rejimine ait olduğu haliyle kitle demokrasisinden nihai olarak kurtuluşu" öngörülebilirdi. Devamındaysa şöyle deniyordu:

> Büyüme illüzyonları yaratarak meşruiyet krizlerine hâkim olmak amacıyla başvurulan araçlar, bugün artık tüketilmiş görünüyor; özellikle de prangalarından kurtulmuş bir finans sanayiinin yardımıyla son yirmi yılda üretilmiş para büyüsü, en sonunda bir kez daha zaman satın almak için kullanmaya cesaret edilemeyecek kadar tehlikeli hale gelmiş durumda. (s. 85)

Geçen üç yılın ardından hâlâ bir çözüme ulaşmış değiliz. Bunun devamının nasıl geleceğine dair belirsizlikse kısa süre öncesine kadar belki de hayal bile edilemez olarak görülen seviyenin de ötesine geçti. Göründüğü kadarıyla, ilerici kapitalizmin tamirhanelerindeki uzmanlar şimdiye dek fikren hiç bu kadar bölünmemişti – sırf tedavi hakkında değil, teşhis üzerinde de.[17]

Tüm Yakarışlara Rağmen

Yeniden üretilebilir bir sosyal sistem olarak halihazırdaki kapitalizmin giderek çöküşüne damgasını vuran ve geçmişi on yıllarca geriye giden üç eğilim, tüm yakarışlara rağmen kesintisiz devam ediyor ve aşağıya doğru bir sarmal şeklinde iç içe geçiyor: *düşen büyüme oranı*, artan *eşitsizlik* ve yükselen *toplam borç* – bu sırada düşük büyüme oranı gelirlerin eşitsiz bölüşümünü de artırdığı gibi, toplumsal servetin giderek en üstteki "yüzde bir"in elinde yoğunlaşmasına da yol açarak büyüme oranının yükselmesine de engel oluyor; yüksek borçlanma oranı gibi ekonomik durgunluk da yeni bir büyüme etkisi için ihtiyaç duyulan ilave borçlanmayı (en düşük faiz oranlarında bile) zorlaştırıyor;[18] giderek yükselen borç piramitleriyle beraber finans sisteminin bir kez daha çökmesi tehlikesi giderek artıyor.[19]

Bu sorunun nasıl giderileceği (birbirine koşut ilerleyen ve birbirini güçlendiren kriz süreçlerinden oluşan, tarihte benzeri görülmemiş bu sendromun nasıl ortadan kaldırılacağı) ile ilgili olarak uzmanlar ne yapacaklarını bilemez halde, kader anını birkaç yıl daha öteye atabilmek için çaresizce, her zaman olduğu gibi doğaçlama çözümler arıyor. Clinton yönetiminin Maliye Bakanı, 1990'lardaki finansal deregülasyonun mimarı ve teklemeye başlamış kapitalist üretim makinesinin halen en büyük bakım teknisyenlerinden biri olan Larry Summers, 2013 yılının kasım ayında Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) yıllık forumunun katılımcılarına karamsar bir bakış sunmuştu: Kapitalist dünya muhtemelen "uzun süreli bir durgunluk" içerisinde ve "kalıcı bir yavaş büyüme dönemi"nde bulunuyordu; bu belki de uzun zamandır sürüyordu ve 2008 bu durumun sebebi değil sonucuydu. Summers'a göre, binyıl dönümünün ardından Amerika'nın konut piyasasında oluşan dev bir balon, Amerikan ekonomisinin büyümesini neredeyse durdurmuştu:

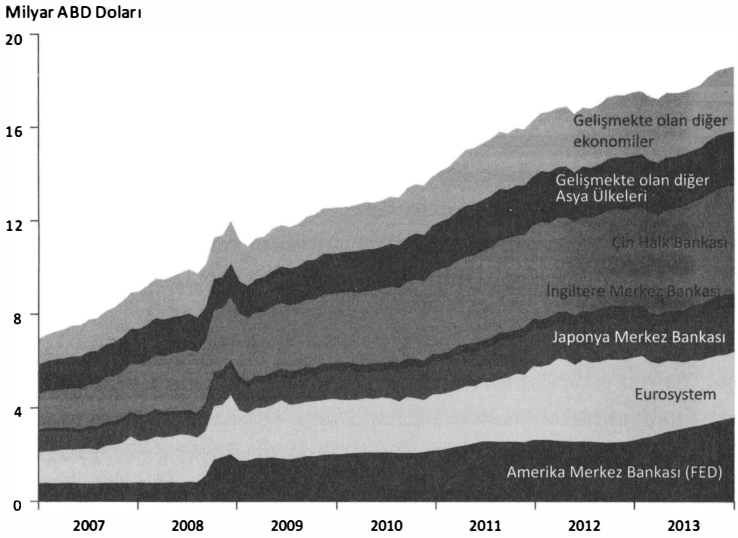
> Geriye dönüp ekonominin kriz öncesindeki durumuna bakıldığında biraz tuhaf görünen bir şey var. Birçok insan o sırada para politikasının fazla gevşek olduğuna inanıyor. Devasa miktarda, dikkatsizce borç verilmiş olduğu konusunda herkes hemfikir. Hanehalkları tarafından hissedilen refahın gerçekte var olan refah düzeyinin üstüne çıktığı konusunda da hemen herkes hemfikir. Fazla gevşek para, fazla borç, çok fazla servet. Fakat büyük bir konjonktür yükselmesi mevcut muydu? Kapasite kullanımı büyük bir baskı altında değildi; işsizlik oranı dikkat çekici derecede düşük değildi; enflasyon söz konusu olamazdı – öyle ki büyük bir balon bile toplam talep fazlası yaratmaya yetmezdi.[20]

Bundan kısa bir süre sonra, 15 Aralık 2003 tarihinde *Financial Times*'da yayımlanan bir yazısında Summers, bunun ne anlama gelebileceğini tartışıyordu:

> Bu, ekonomik ve politik olarak normal koşulların bir noktada geri döneceğine dair kabulün sürdürülemeyeceği anlamına geliyor [...]. Uzun süreli bir durgunluktan çıkılırken talebin desteklenmesi için ekonomide balon oluşumunun arzu edilir bir şey olduğu görüşünü savunanlar oldu.[21] Ancak bu, öngörüyle tavsiyeyi birbirine karıştırmak olur. Talebi yapay olarak üretilmiş balonlar yerine üretime dönük yatırımlar veya yüksek değerli tüketimle desteklemenin daha iyi olduğu tartışmasızdır. Diğer yandan, düşük faiz oranlarının varlık fiyatlarını yükselttiği ve yatırımcıları balonların oluşmasıyla daha olası hale gelen büyük riskleri almaya sevk ettiği kabul edilmelidir.

Ancak elde başka bir şey kalmamışsa ne yapmalı? 2008 yılından sonra nasıl zaman satın alınmaya devam edildiği ve buna devam edilmesi gerektiği, üç yıl öncesine kıyasla bugün daha iyi görülebiliyor; ancak bu işlemin, primlerin restore edilmesine rağmen hâlâ post-travmatik rahatsızlıktan mustarip olan özel para sanayiinin hesabına değil, onun yerine artık doğrudan merkez bankalarının hesabına yapılması gerekiyor; merkez bankaları, diğer kurumlarla karşılaştırıldığında –Goldman Sachs ve meslektaşları sayılmazsa– seçimler, parlamentolar, hükümetler, sendikalar vb.'lere çok daha az bağımlı olan, post-demokratik kapitalizmin esas hükümetleri haline gelmiş durumda. *Satın Alınan Zaman*'da son olarak paranın rolü yeterince aydınlatılmamıştı; paranın günümüzde kapitalizm için –her zamankinden daha fazla– "çok özel bir özsuyu"

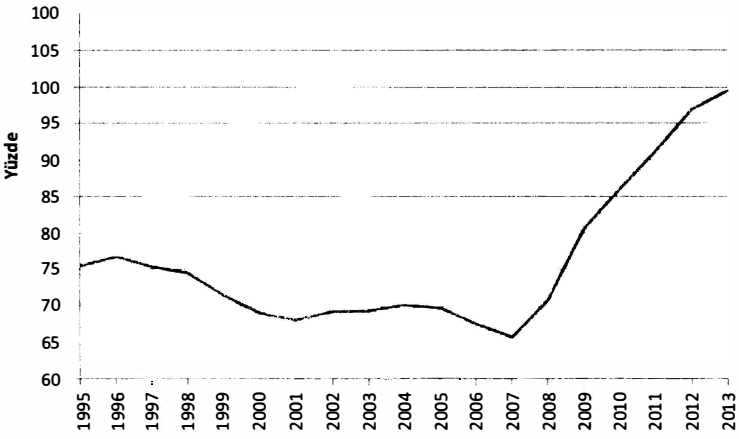
olduğu, o sırada bile daha iyi anlaşılabilmeli ve açıklanabilmeliydi. Para yaratma işi ("piyasalar"ın "likidite" "taşkınına uğratılması") 2008'den sonra nerdeyse tamamıyla merkez bankalarına devredildi; onlar da özel bankacılık sistemine en düşük faiz oranlarıyla borç vererek ya da bankalar, devletler ve şirketlerden (en düşük kredi değerliliğine sahip olanlar da dahil) borç araçları satın alarak, taze para üretmenin hep yeni yollarını buldu. Böylece Bretton Woods'un sona ermesi ve madeni paranın nihai olarak terk edilmesinden bu yana bankaların önüne başka sınırlar çekilmedi. Bunun sonucunda, ileri gelen merkez bankalarının bilanço toplamları 2008'den beri hızla büyüdü ve 2006'nın sonundan bugüne geçen yedi yıl zarfında toplam olarak neredeyse üç katına çıktı (**ŞEKİL 1**).

ŞEKİL 1. Merkez Bankalarının Bilanço Toplamları. Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD'nin ağırlıksız ortalaması. OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

Merkez bankası parası bugün artık az bulunur değil; bu yüzden merkez bankaları, özel finans sektöründeki veya hükümetlerdeki beslemelerine bedelsiz olarak borç verebilir, temerrüde düşen borçları herhangi bir zarara uğramadan silebilir ve kendilerine yatırılmış paraların güvenli ellerde olduğuna dair alacaklılarına güvence verebilir. Talep yokluğunda negatif reel faizlere karşın büyüme gerçekleşmiyorsa ve fiyatların, halihazırda muazzam boyutta olan borç yükünde reel bir artış doğuracak şekilde düşmesi tehlikesi mevcutsa, görünürde 1930'lardaki gibi bir kriz varken aşırı para üretimiyle enflasyon yaratılması ihtimali en son endişe kaynağı olur – ya da enflasyonun yatırım ve tüketime yönelik bir teşvik veya borç azaltma aracı olarak devreye girmesi, belli bir noktaya kadar arzu edilir. Ucuz paranın seri üretimine dair eleştiriler genelde hükümetler ve bankalarca umursamazlıkla karşılanır; hükümetler, borç yığınlarının yeniden finansmanı için düşük faiz oranlarına muhtaçtır; bankalarsa bilançolarındaki zehirli varlıkları merkez bankalarına yıkarak kurtardıkları veya merkez bankalarından borçlandıkları paralarını, kârlı bir şekilde devletlere veya –müşteri bulabildikleri takdirde– şirketlere tekrar borç verebilir.

Dünyanın serbestçe basılmış paraya boğulması, hem halihazırdaki kapitalizmin finansallaşmasının hem de buna eşlik eden gelir eşitsizliğindeki artışın sürmesine yol açtı. Gel gör ki büyüme sağlamadı: Bankaların şirketlere verdiği krediler durdu, çünkü şirketlerin şu anda bile ağır olan borç yükü ya kendilerini, ya bankaları ya da iki tarafı birden korkutuyor. Aynı zamanda tüm konsolidasyon vaatlerinin aksine, devletlerin daha da fazla (kriz öncesinin neredeyse bir buçuk katı) borçlanmasına da (**ŞEKİL 2**) olanak sağladı. Bununla beraber, zamanında enflasyon, kamu borçlanması ve özel borçlanmada olduğu gibi, merkez bankalarının varlık ve yükümlülüklerinin de sonsuza dek genişleyemeyeceği açıktır. 2013'ten bu yana ABD ve Japonya'da –Amerika'da "nicel gevşeme" (*quantitative easing*) olarak adlandırılan– bu tehlikeli gidişi sonlandırma denemeleri mevcut; ancak bu yöndeki daha ilk açıklama hisse fiyatlarının çakılmasına yol açtı ve operasyon ertelendi. Bunun ardından aynı yılın haziran ayında, merkez bankalarının merkez bankası olan Uluslararası Ödemeler Bankası [BIS - Bank for International Settlements –çn.] ucuz para politikasının artık hükümsüz

ŞEKİL 2. Gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde oranı cinsinden kamu borçları, yirmi OECD ülkesi, 1995-2013. Trilyon ABD Doları olarak ifade edilmiştir. Bank für Internationalen Zahlungsausgleich (Uluslararası Ödemeler Bankası) (2014), S. 98

olduğunu açıkladı. Banka, yıllık raporunda merkez bankalarının krize ve bilanço toplamlarındaki yavaş toparlanmaya tepki olarak şimdiye kadar hiç olmadığı kadar büyüdüğünü ve "daha da büyüme eğiliminde" olduğunu hatırlattı (Uluslararası Ödeme Bankası 2013, 5). Bankanın görüşü, buna sırf "finansal bir çöküşün önüne geçmek" için ihtiyaç duyulmuş olduğu, ancak artık "ağır ilerlemeye devam eden ulusal ekonomilerin yeniden yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme yakalamasına yardım edilmesi" gerektiği yönündeydi. Fakat bu iş, yapısal ekonomik ve finansal reformlar uygulayamayan merkez bankalarının imkânlarını aşıyordu; bu reformlar

> yönetimlerin ve kamuoylarının istediği ve beklediği gibi ekonomileri yeniden reel büyüme rotasına sokmak için gerekliydi. Yüksek konjonktür boyunca merkez bankalarının gevşek politikalarıyla yaptıkları şey, zaman satın almaktı [...]. Fakat bu zaman iyi kullanılmadı ve sürekli düşük faiz oranları ve alışılmadık para politikaları özel sektörün borçlarını kapamayı ertelemesini, hükümetlerin bütçe açıklarını finanse etmesini, yetkililerinse hem reel ekonomide hem de finansal sistemde gereken reformları ertelemesini

> kolaylaştırdı. Ucuz para borç almayı tasarruf etmekten, harcamayı vergi toplamaktan, aynen devam etmeyi kendini değiştirmekten daha kolay hale getirir. (Agy.)

Peki ne olması gerekiyor? BIS'e göre henüz 2013 yılında bile hükümetler geriye kalan kısa süreyi OECD dünyası kapitalizminin büyüme güçlerini –hiç kuşkusuz neoliberal– reformlarla yeniden canlandırmak için kullanmaya mecburdu; bu reformların taarruz yönü de kısa ve öz bir şekilde "Esnekliği artırmak: büyümenin anahtarlarından biri" (agy., 6) sloganıyla özetleniyordu. Bununla programın tamamının kastedildiğini varsaymak yanıltıcı olmaz: *Satın Alınan Zaman*'da tarif edildiği gibi, demokrasiyle ekonominin kalıcı bir şekilde birbirinden ayrıldığı Hayekçi bir ekonomi anayasasına geçişte, feshe karşı korunmanın tasfiyesi ve ücret saptama sürecinde sendikaların dışlanmasından, devlet aygıtlarının kemer sıkma rejimi (Pierson 2001) ya da konsolidasyon devleti (Streeck 2015c) yönünde tadil edilmesine varana kadar.

2014 yılında bir sonraki çıkış denemesinin zamanı geldi; bu sefer ön ayak olan yine ABD Merkez Bankası'ydı (Federal Reserve Bank); bu denemede de bir önceki yılda olduğu gibi riskler ve yan etkilerle ilgili çok büyük bir dikkat ve korku dolu bir bekleyiş gözlendi ve 2015 yılının ortasına kadar herhangi bir şey olmadı. Bir kez daha "uzmanlar"ın, içerisinde çalışmak zorunda oldukları nedensel bağlantılar hakkında esasen kendilerinden hiç de emin olmadıkları görüldü. Deflasyon veya enflasyondan hangisini beklemek gerektiği ve hangisinin daha zararlı olacağı, o sıralarda olduğu gibi bugün de tartışmalı bir konudur. Üst sınırı olmayan bir para üretiminin olası sonuç ve yan etkilerine dair, özellikle de gelecekteki ekonomik balonlarla ilgili tehlikeler ve bunların en yüksek ihtimalle hangi sektörlerde oluşması beklendiği hakkındaki fikir ayrılıklarıysa çok daha temellidir. Halihazırda ulaşılmış olan yüksek borç seviyesinin üstüne borçlanmaya devam etmenin büyümeye destek mi yoksa engel mi olacağı da gayet ilkesel bir şekilde tartışılmakta. Şu an için konjonktürden geriye kalanın da çökmesi ve ardından gelecek bir deflasyondan duyulan korku, enflasyon, patlayan balonlar ve hem sürekli daha fazla borç alan çok sayıdaki borçlunun geri ödeme kabiliyetine hem de merkez bankalarının acil durumda eksik kalan parayı eklemek için hazırda beklediğine duyulan güvenin paramparça olması korku-

suna ağır basıyor. Buna bir de –en azından Avrupa'da– "reformlar"a karşı demokratik direniş ve politik radikalleşme korkusu ekleniyor; bu da para basma makinelerini tüm risklere rağmen çalıştırmaya devam etmek için ilave bir iddia işlevi görüyor. Eğer şu anda deflasyon ile *daha sonra enflasyon* arasında ya da *hemen politik huzursuzluklar* ile *gelecekte patlayacak balonlar* arasında bir tercih yapılması gerekirse, belki arada geçen süre zarfında bir mucize gerçekleşir umuduyla, bu seçimi ileriye atmaya çalışmaktan başka yapılacak bir şey yok.[22]

Ya Avrupa?

Kitabın daha ziyade ikincil ve yan bir konusu Avrupa Parasal Birliği'ydi ve bu çok fazla kişi tarafından "Avrupa" ile karıştırıldı. Benim için Avrupa'daki kriz, her şeyden önce finansallaşmış kapitalizmin küresel krizinin bölgesel bir tezahürüydü. Avrupa'da yaşananlara dair yaptığım tartışmanın yine de başlı başına bu kadar çok dikkat çekmiş olması, belki de ulaştığım sonuçların Avrupa entegrasyonuna dair özellikle Almanya'da neredeyse zorunlu hale gelmiş olan iyimserliğin, ekonomik çıkarlarla milliyetçilik karşıtı idealizmin aynı şekilde tuhaf ve benzersiz bir karışımının ve tahminen kolektif bir Avrupa içerisinde çözünmeye duyulan, Almanya'ya özgü bir özlemin –o sırada ve hâlâ– tam zıttı olmasından dolayıdır. Bütün bunlar, Parasal Birlik gibi değersiz-amaçsal akılcı ve çıkar odaklı bir yapının şaşırtıcı bir şekilde "kutsallaştırılması"na (Hans Joas) yol açmıştır.

Satın Alınan Zaman'ın yayımlanmasından bu yana Avrupa ve Avrupa Parasal Birliği üzerine düşüncelerimi netleştirmek için birçok fırsatım oldu, özellikle de Jürgen Habermas'ın kitap hakkındaki eleştirisiyle beraber.[23] 2015 nisanında Berlin Sosyal Bilimler Merkezi'nde [Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung –çn.] yaptığım ve genişletilmiş halini bu basımın sonuna eklediğim "Avro, Niye Avrupa'yı Birleştireceğine Bölüyor?" başlıklı konuşma, bu konuda şu anki son durumu temsil ediyor. Bu noktada, Parasal Birlik tartışmasında neyi en çok önemsediğim ve Avrupa'ya daha uzun süre çektirecek olan bu birliğin kuruluşunu niye feci bir hata olarak gördüğümü yeni savlarla kısaca özetlemekle yetineceğim.

1. Avrupa Parasal Birliği (APB), Bretton Woods antlaşmalarının ABD tarafından iptal edilmesinden beri dünya ekonomisi sürekli yeni krizlerle kendini gösteren eşgüdüm sorunlarına yönelik çok sayıdaki geçici çözümden biri olarak görülmesi gereken uluslararası bir para rejimidir. Buna karşılık APB "Avrupa" demek olmadığı gibi "Avrupa fikri" hiç değildir. "Avrupa", APB'den 2.000, belki de 3.000 yıl daha eskidir; "Avrupa fikri" ile kast edilen eğer Avrupalı halkların ortaklaşa meydana getirdikleri çeşitliliğe saygı duyan, barışçıl bir birlikse, bu fikir de en az 100 yıllıktır. Büyük Britanya ve Danimarka gibi "Avrupalı" oldukları şüphe götürmez bir dizi ülke de APB'ye dahil değildir; APB, Avrupa Topluluğu'yla özdeş değildir ve asla da özdeş olmayacak.

2. Ortak para biriminin tedavüle sokulması Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin bazıları için Avrupa'yı birleştirmek yerine bölmüştür. Yeni bölünme hatları APB'ye üye olanlarla üye olmayanlar arasında, APB içerisinde geleneksel olarak sert para ve yumuşak para politikası uygulayan ülkeler arasında, üye ülkelerin içerisindeyse APB'nin karşıtları ve destekçileri arasındadır. Almanya örneği bir istisna olarak göz ardı edilirse, APB ülkelerinin hepsinde "Avrupa karşıtı" partiler –çoğunlukla yabancı düşmanı veya aşırı sağ akımların buluştuğu birer havuz olarak– önceden hayal edilemeyecek boyutlarda güç kazanmış durumda. APB'nin çok sayıda üye ülkede, Almanya tarafından başlatılmış iki dünya savaşına dair anıları ve bunlarla ilişkili düşmanca duyguları yeniden canlandırmış olması, Alman bakış açısıyla endişe verici gözükmelidir; zira 20. yüzyıl sonu itibarıyla bunların en sonunda atlatıldığı zannediliyordu.

3. Avrupa halklarının yakın geçmişleri boyunca az çok rahatça örgütledikleri politik topluluklar, birer *politik ekonomi* olarak farklı ekonomi biçimleri ve anayasaları geliştirmiştir; hepsinin temelinde de sosyal ve ekonomik yaşam arasında olduğu gibi demokrasi ve kapitalizm arasında da var olan kendilerine özgü ödünler yatar. Bu bağlamda oluşmuş parasal düzenler, bölgesel ve ulusal çapta modern kapitalizmi kuran ve aynı zamanda bunda değişiklikler yapan kurumsal sistemlere uydurulmuştu. Uluslararası ölçekte yukarıdan tayin edilmiş ve herkes için aynı olan ortak bir para rejimi, ulusal ekonomi biçimleri ve sınıfsal ödünlerin hepsine birden aynı derecede uyum gösteremez; bazı ülkeleri

ayrıcalıklı kılarken diğerlerini ise –kapitalist– ekonomi ile –demokratik– toplum arasındaki kendilerine özgü "uzlaşma"yı (*settlement*), bu para rejiminin gereklerine uydurmaya zorlayacaktır. Uyum göstermeye zorlanan ülkelerin iç politikasında bu durum direnişlere yol açacağı gibi, ortak para rejiminde dezavantajlı duruma düşen politik ekonomilerden –eğer bu rejimle kalkınmak istiyorlarsa– talep edilen "reformlar" için kendilerini model olarak gösteren ülkelere karşı milliyetçi hınç duygularını da ateşleyecektir. APB örneğinde talep edilen reformlar, finansallaşmış kapitalizmin himayesindeki uluslararası finans piyasalarının beklentilerine uygun bir şekilde, Akdeniz ülkelerinin ekonomilerinin ve politikalarının yüksek para istikrarına ve denk kamu bütçelerine sahip bir rejime uydurulmasına yöneliktir.

4. Parasal Birlik içerisinde sürekli devletlerarası çatışmaların olması beklenebilir; bu çatışmalar birbiri üstüne binen ve karşılıklı iletişim halinde olan üç düzlemde gerçekleşecektir: APB mevzuatının yorumlanması, üye ülkeler arasında "reform" yükünün bölüşümü ve ayrıcalıklı üyelerin dezavantajlı üyelere yapmaları gereken yardım ve tazminat ödemeleri. En üst düzlemde söz konusu olan, Akdeniz bölgesindeki ülkelerin antlaşma metinlerinin –mümkün olduğunca Fransa ile ittifak halinde– kendi gereksinimlerine ve geleneklerine daha uygun bir şekilde yorumlanmasını sağlayıp sağlayamayacağıdır; burada ortak parasal düzeni "güneye" doğru iteklemeye çalışan bir grup ülke ile aynı düzeni "kuzeye" doğru çekip orada tutmak isteyen diğer bir grup arasında bir çekişme öngörülebilir. Bunun ardından da ikinci mesele, antlaşmaların yorumu üzerine verilen mücadelenin sonucuna bağlı olarak hangi ülkelerin kendi kurumlarını diğer ülkelere göre "reforme etmek" zorunda olacağıdır: Yani, kuzey ülkeleri enflasyonla yaşamayı öğrenmek zorunda mı kalacak, yoksa güney ülkeleri sendikaların güçsüzleştirilmesinin ardından kamu istihdamını azaltıp özel sektördeki iş sözleşmelerini "daha esnek" bir hale getirmek zorunda mı kalacak. Üçüncü olarak, kaybeden ülkelerin kurumlarının performanslarını yükseltecek bir uyum süreci bugünden yarına gerçekleşemeyeceği için, Parasal Birlik'in bugünkü kazananlarının finansal açıdan ortaklarının yanında yer alıp almayacakları veya onlara ne ölçüde destek olacaklarının müzakere edilmesi gerekecektir. Bu destek, devletlerarası bir gelişim politikası,

bölgesel politika veya sosyal politika biçiminde olacak ve kaynakların tüketime veya yatırıma yönelik olarak kullanımı gibi ayrıntılar sürekli tartışma konusu olacaktır. İster geçici ister kalıcı olarak tasarlanmış olsun ve ne olarak adlandırılsa adlandırılsın, şu anda ortaya çıkmakta olan Transfer Birliği'nde alıcıların ne kadar destek, vericilerinse ne kadar kontrol talebinde bulunma hakkı olabileceğinin tartışılması zorunlu olacak – alıcılar mevcut meblağları az, bunun karşılığında feragat etmeleri beklenen egemenlik haklarını da fazla bulacaktır; vericilere de ortaklarının para talepleri abartılı gelecek, kendilerine tanınan kontrol imkânları ise yetersiz gözükecektir. Burada aşırıya kaçan karşılıklı talepler, politik açıdan her an patlamaya müsaittir.

5. İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllar boyunca Avrupa'da inşa edilmiş karşılıklı iyi niyet duygularını tüketmekte olan şu anki yorum, uyum ve bölüşüm çatışmaları, halihazırda Yunanistan için yürütülen, fakat ileride İspanya gibi ülkeler için de öngörülebilecek "kurtarma operasyonları" gerçekten başarılı olsa ve kurtarılan ülkeler anında yeniden baskı altına alınmayacaklarından emin bir şekilde, katlanılabilir koşullarla uluslararası sermaye piyasasına dönse bile ortadan kaybolmayacak. Sağlam bir para rejiminde sırf ekonomik performans ve rekabet kabiliyetindeki ulusal farklılıkların büyüklüğü sebebiyle üye ülkelerden en varsılları (yani Almanya) bile Avrupa için ne kadar isterse istesin, özellikle finans piyasaları odaklı bir kemer sıkma politikasına uymaları beklenen seçmenleri tarafından çok dar bir şekilde sınırlandırılacağı için, kaçınılmaz olan maddi dayanışma beklentilerini karşılayabilecek durumda olmayacaktır. Dahası, neoliberal doktrinin vaat ettiği gibi farklı seviyelerde "rekabet kabiliyeti"ne sahip bölgelerin tek başına "piyasa güçlerinin serbest işleyişi" sayesinde ekonomik olarak yakınsamasının hiçbir örneği yoktur; piyasalar, farklılıkları eşitlemek yerine üstünlüklerin birikmesine yol açan çeşitli mekanizmalarla bu farklılıkları daha da büyütme eğilimindedir. Almanya'daki eski Alman Demokratik Cumhuriyeti bölgeleri veya İtalya'daki Mezzogiorno gibi, Akdeniz bölgesinin de borçlarından tamamen arınması, uzun bir süre daha yüklü miktarlarda finansal transferlerin yapılmasını gerektirecektir – eğer geri bölgenin geri kalmışlığının giderilmesi ya da en azından daha da büyümemesi isteniyorsa.

6. Acilen ihtiyaç duyulan ve Avrupa siyasetinin yapmaya yanaşmadığı veya yapamadığı şey, APB beraberinde Avrupa'da fiili olarak yürürlüğe sokulmuş olan altın standardının kaldırılmasıdır. Kitabın temelini oluşturan seminerlerin gerçekleştiği 2012 yazından farklı olarak şu anda bunun nasıl başarılabileceğine dair oldukça gerçekçi öneriler mevcut: örneğin, zayıf olan üye ülkelerde ikincil para birimleri ya da ortak para biriminin Güney ve Kuzey-Avro olarak ikiye bölünmesi yoluyla. Her altın standardı gibi, halihazırdaki Avrupa para rejiminin de demokrasiyle bağdaşmaz olduğu artık şüphe götürmezdir. Daha az "rekabetçi" ülkelerde politik olarak kontrol edilen aşağıya doğru bir döviz kuru ayarlamasına izin vermeyerek uyum sürecinin yarattığı tüm yükü "kemer sıkma"ya yönelik bir zorlama biçiminde ücretlilerin, kamu çalışanlarının, emeklilerin ve kamu hizmetlerine muhtaç yurttaşların sırtına yüklemesi, bu bağdaşmazlığın nedenlerinden sadece bir tanesidir. Bu da halkın çoğunluğunun –diğer ülkelerle aynı seviyeyi yakalama yönelik neoliberal vaatlere ikna olmadığı takdirde– mevcut hükümeti yabancı ekonomik ve finansal çıkarların temsilcisi olarak görmesine yol açtığı için, halkın politik kararlardan dışlanması gerekir; böylece demokrasisiz kapitalizme doğru büyük yürüyüş başlar, ya da daha da iyisi, daha da ilerler. Sonuç hem iç hem de dış politikada kalıcı bir çatışmadır; bu çatışmada somut olarak Almanya gibi bir ülke, bir yandan Yunanistan, İtalya ve İspanya gibi ülkeleri dışarıdan dayatılan "reformlar"la "ıslah" etmeye kalkışır (ve kalkışmak zorundadır); diğer yandan bu ülkelerde işbirlikçi hükümetlerin iktidara gelmesini ve iktidarda kalmasını sağlamak zorundadır. Alman ihracat sanayilerinin, bu sektörlerdeki işçiler de dahil olmak üzere Avro bölgesinde döviz kurunun sabitlenmesinden sağladığı avantajlar göz önüne alındığında, Alman hükümetinin ortak para biriminin iptalini kabul ederek bu fevkalade rahatsız edici duruma bir son vermesi neredeyse ihtimal dışıdır.

7. Avrupa'nın sorunlarına dair özellikle Almanya'da tartışılan ve göründüğü kadarıyla bir tek orada bir çözüm olarak ciddiye alınan, ulusal anayasa ve demokrasilerin yerine geçecek ya da önemli ölçüde üstüne binecek demokratik bir Avrupa anayasası, bir illüzyondan ibarettir. Bir "Avrupa demokrasisi", ortak para birimiyle bağlantılı olan önemli bölüşüm çatışmalarını sonlandırmayacak, aksine bunları sadece ortak finans anayasası üzerine uzun müzakerelere ve ardından da iç politikada

bu anayasanın yorumlanmasıyla ilgili tartışmalara öteleyecektir. Her halükârda, demokratik bir Avrupa anayasası, birlik olarak kapsaması gereken toplumların arz ettiği çeşitlilikten dolayı ancak adı üstünde bir "oydaşma demokrasisi" (veya "ortaklaşmacı demokrasi" [*consociational democracy*]) kurabilir; bu düzende de federal alt birimler büyük ölçüde egemenlik talep etmek zorunda kalacak (ve talep edecek) ve nadiren çoğunluk oyuyla karar alınabilecektir. Buna ek olarak, Avrupa'nın normal usulüyle böyle bir anayasanın yazılması ve yürürlüğe sokulması o kadar uzun bir süre alacaktır ki bunun halihazırdaki krizin çözümüne herhangi bir katkıda bulunmasını beklememek gerekir – özellikle de bu sürecin Avro'dan kaynaklanan ve şu anda giderek sertleşmekte olan uluslararası çatışmaların baskısı altında gerçekleşmesi gerekeceği için. Mevcut hukuksal durumda, kendilerinin tasfiye edilmesine yarayacak bir toplu Avrupa demokrasisi için uğraşması gerekenler de yine ulus devletlerdir – o da, karşı-milliyetçi bir Avrupa burjuva ve "sivil toplum" devrimi tarafından kenara itilmezlerse. Fakat eğer iş oraya varacak olur ve özellikle de şu anki hükümetler ortak para birimine sıkı sıkıya bağlılıklarını sürdürürlerse, bir dizi Avrupa ülkesinde milliyetçi devrimlerin olması ihtimali daha yüksektir – yani, politik iktidarın ulus devletlerin haklarını güçlendirip Avrupa kurumlarının sorumluluklarını budamak isteyen politik güçler tarafından ele geçirilmesi – tersi değil.[24]

8. Aslında halihazırdaki yönelim, merkezileşme ve "küçük devletlik" yerine "büyük devletlik"e doğru olmaktan çok, İskoçya, Galler, Kuzey İtalya ve Katalonya gibi ayrılıkçı eğilimler için aynı zamanda örnek teşkil eden İsveç, Danimarka ve İsviçre benzeri niş devletlere doğrudur. Bölgesel ayrılıkçılık, sıklıkla "kendi" refahını daha zayıf bölgelerle paylaşmak zorunda kalmamak derdinden güç alabilir. Bununla beraber, küçük devlet egemenliğinde ısrarın çoğunlukla üretkenlikle ilgili bir yanı da vardır; burada söz konusu olan, ulus devlete ait politik araçların sektörel uzmanlaşma için ve küresel ekonomi içerisinde bölgesel refahın geliştirilip savunulabileceği bir niş yaratmak amacıyla kullanılmasıdır – bu da heterojen bir federasyon, hatta bölgesel çıkar ve ihtiyaçlar karşısında mesafeli olan merkezi bir devletin lehine devlet bağımsızlığından feragat etmekten yeğdir. Bunun ardında kesinlikle çözülememiş ve "büyük devletlik" anlamında karara bağlanması her halükarda

imkânsız olan, piyasaların ve üretim sistemlerinin "küreselleşme"siyle en iyi nasıl başa çıkılacağı sorusu yatmaktadır. Hollanda gibi bazı Avro ülkelerinde de bugün "Süper devlete hayır, birlikte çalışmaya evet" tarzında sloganlar geniş ve duygusal açıdan oldukça kararlı bir onay bulmaktadır. Avrupa *piyasa devleti*nin bir de *güç devleti*ne dönüşüp bir Avrupa ordusu aracılığıyla Avrupa'nın ekonomisini ve yaşam tarzını korumak amacıyla ABD ve Çin arasındaki küresel yarışa katılabilmesiyse gerçekçilikten o kadar uzak ki "en Avrupalı" görüşe sahip politikacılar bile bu tür fantezilerden imtina etmektedir.

9. En nihayetinde Avro ve Avro'nun krizi zaten (veya en azından öncelikle) Avrupa'nın birleşmesiyle ilgili bir sorun olarak değil, işler durumda olan bir kapitalizm ve belki de 21. yüzyılın post-kapitalizmi sorununun bir alt başlığı olarak ele alınmalıdır. Dünya ekonomisinde pay sahibi olan ülkelerin çıkarlarını ve gelişim olanaklarını gözetecek bir para sisteminin neye benzemesi gerektiği hakkında, Bretton Woods'un sona ermesinden beri bir görüş birliği oluşmadı. Halihazırdaki finansallaşmış kapitalizmin kriz eğilimi özellikle de bu durumdan kaynaklanıyor. Günümüzde açıkta duran bir para reformuna dahil edilmesi gereken sırf şu anki fevkalade yetersiz döviz kuru rejimi değil, bunun yanında rezerv döviz olarak Dolar'ın ikamesi, küresel düzlemde para ve borç üretiminin regüle edilmesi ve sadece bankaların değil, *hedge* fonlarının ve gemi azıya almış finans sektörünün diğer girişimlerinin de gözetim altında tutulmasıdır. Böyle bir reform belki de Avrupa çapında, hatta küresel çapta bir demokrasiye geçiş kadar az gerçekçiliğe sahiptir. Yine de bu, Avro'nun uzlaşmaya yardımcı olacak yeni bir sürümünün küresel bir ortama uyum sağlamak zorunda olduğu gerçeğini değiştirmiyor ve bu ortamda her an en ağır (en az 2008 yılındaki büyüklükte) sarsıntıların gerçekleşebileceğini hesaba katmak gerekiyor. Yenilenmiş bir Avrupa parasal düzeninin ancak Avrupa toplumlarını günümüzün bu derece küresel ve kontrolsüz haldeki kapitalist ekonomisinden kaçınılmaz bir şekilde yayılacak olan şok dalgalarına karşı en azından bir nebze koruyabilirse bir değeri olacaktır. Artık bildiğimiz gibi, Avro bunun tam da tersini yaptı.

Wolfgang Streeck
Köln, 14 Haziran 2014

SUNUŞ

Kriz Kuramı: Dünü ve Bugünü

Bu kitap, Frankfurt Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olduğum tarihten neredeyse 40 yıl sonra, 2012 yılı Haziran'ında verdiğim Adorno Dersleri'nin genişletilmiş hali.[1] Zamanında Adorno'nun "öğrencilerinden" biri olduğumu söyleyemem. Bazı derslerine ve seminerlerine katılmış olsam da fazla bir şey anlamamıştım; o zamanlar işler böyleydi ve herkes de buna razıydı. Neden sonra, çok şey kaçırdığımı daha ziyade tesadüfler vesilesiyle fark ettim. Nitekim işini yaparken takındığı derinlemesine ciddiyeti, Adorno'ya dair en önemli anım olarak kaldı – bugünün toplumbilimleri çalışmalarında on yıllara yayılan uzmanlaşmanın ardından bile sıkça başvurulan içsel aldırmazlıkla oldukça güçlü bir tezat.

Neyse ki kimse beni Adorno'nun eserlerini takdir etmeye yetkin görmeyecektir. Tek tek söyleyeceklerimle Adorno'nun ardında bıraktıkları arasında bağlantılar aramaktan da kaçındım; böyle bir tavır zorlama görünürdü ve büyüklenmek olurdu. Ortaklıklar varsa bile bunlar çok genel niteliktedir. Bu ortaklıklardan birisi, krizlerin her daim iyi bir şekilde sona ereceğine inanmayı sezgisel olarak reddedişim –bu Adorno'da da bulduğumu farz ettiğim bir sezgi. İşlevselci bir güvenlik hissi olarak tanımlayacağım ve örneğin Talcott Parsons'da gözlemlenmesi mümkün olan yaklaşım onda yoktu; Adorno er ya da geç her şeyin yine kendiliğinden dengeye ulaşacağına dair asla güvence vermez. Hölderlinvari temel güvene ("Tehlikenin olduğu yerde kurtarıcı da yetişir") ikna olabilmiş değildir. Her nedense, ben de bu konuda benzer bir durumdayım. Toplumsal düzenler kırılgan ve istikrarsız; tatsız sürprizlerse her an için ihtimal dahilinde gözükür bana. Bu gibi bir sorunu tasvir eden kimseden çözümlemesiyle beraber bir de çözüm sunmasını talep etmenin yanlış olduğunu düşünürüm hep – ve bu

kitapta da böylesi bir şey yapma zorunluluğu duymuyorum, her ne kadar Sonuç bölümünde krizin kısmi bir yönüyle ilgili ne yapılabileceğine dair pek gerçekçi olmayan bir öneride bulunsam da.[2] Sorunlar, çözümü mümkün olmayan veya hemen şu anda çözülemeyecek şekillerde oluşabilir. "'Olumlu' olan bunun neresinde?" diye sitem edilmesi halinde, bunu Adorno'ya başvurmak için bir fırsat olarak görürdüm ve onun –çok daha iyi bir ifadeyle– cevabı kuşkusuz şöyle olurdu: Ya olumlu hiçbir şey yoksa?

Kitabım günümüz demokratik kapitalizminin finansal ve mali krizini 1960'ların sonu ve 1970'lerin başı yani Adorno'nun dönemini çevreleyen ve haliyle benim Frankfurt'ta öğrenim gördüğüm zamanki Frankfurt Okulu'nun kriz kuramları ışığında ele alıyor. Bağ kurduğum kuramlar İkinci Dünya Savaşı sonrasının politik ekonomisinde henüz baş göstermiş kökten kırılmaları, toplumun tümünü kapsayan tarihsel bir gelişim sürecinin devinimleri olarak kavramaya yönelik denemelerdi; bunu yaparken daha çok veya daha az eklektik bir şekilde Marksist kuram geleneğinden faydalanılmıştı. Böylelikle geliştirilen tefsirler tutarlılıktan uzaktı; çoğunlukla birer taslak halinde hazırlanmış ve –aksi düşünülemeyeceği üzere– olayların akışıyla beraber, sıklıkla yazarlar bile fark etmeden değişiyordu. Yine geriye dönüp bakıldığında aynı kuram ailesinin içerisindeki hafif farklılıklar üzerinde, bugün artık önemsiz veya tamamen anlaşılmaz görünen sürekli bir ısrara da rastlanır. Sırf bu nedenle bile, o dönemde kimin daha az veya daha çok haklı olduğu aşağıdaki tartışmanın konusu olamaz.

Frankfurt yıllarına ait kuram denemeleri aynı zamanda toplumbilimsel bilgi dağarcığının nasıl da kaçınılmaz bir şekilde zamana bağlı olduğunu gösterir. Buna rağmen ve tam da bu nedenle günümüzdeki olaylarla uğraşırken 1970'lerin "geç kapitalizm" kriz kuramlarını ele almak faydalı olacaktır; hem de sırf on yıllarca unutulmuş veya önemsiz sayılmış bir şey bugün yeniden hatırlanıp dile getirilebildiği için değil: Varsıl demokrasilerin ekonomik ve toplumsal düzeni halen kapitalisttir ve bu yüzden ancak bir kapitalizm teorisi yardımıyla anlaşılabilir; o da, eğer anlaşılabilirse. Geriye dönüp bakıldığında, o sırada ya halen ya da henüz apaçık olduğu için teşhis edilememiş veya politik tasarıların önünde engel oluşturduğu için teşhisi istenmemiş bir şey de seçilebilmektedir. Tüm

kuramsal kavrayış çabalarına karşın esas önemli olanın görülmemiş, yaklaşmakta olanın gelişinin tespit edilmemiş olması, toplumun önü açık bir gelecekle karşı karşıya bulunduğu ve tarihin öngörülemez olduğunu (modern toplumbilimlerinin halen tam olarak açıklamadığı bir olguyu) hatırlatmaya yarayabilir.[3] Diğer yandan, geçmişte kavranmış ama sonra unutulup gitmiş bazı şeyler bugün tüm değişikliklere rağmen yeniden ayırt edilebilir. Durağan bir dünya gözlemine pek de itibar etmeden toplumsal bir oluşum, zamana yayılarak değişen yapıları bir arada tutan ve mantığı geriye dönük olarak anlaşılabilen bir gelişim süreci olarak ele alınırsa, on yıllar süresince hep aynen kendisi gibi kalmış gözükebilir; geleceğine dair öngörüde bulunmaya müsaade etmese bile.

Hâlihazırdaki kapitalizmin finansal ve mali kriziyle ilgili çözümlemelerim bu krizleri toplumun tümünü kapsayan bir gelişimin devamlılığı kapsamında ve bu sürecin devinimleri olarak ele alıyor. Başlangıçlarını ise 1960'ların sonu olarak tayin ediyorum ve bugünden geriye bakışla İkinci Dünya Savaşı sonrası demokratik kapitalizm rejiminin çözülme süreci olarak tanımlıyorum.[4] Bu sürecin kavranmasına yönelik katkım, daha önce de belirttiğim gibi, o sıralarda belirmeye başlamış olanı daha eski ve özellikle de Marksist kuram geleneklerine başvurarak anlamlandırmaya girişmiş bir kuram denemesine bağlanıyor. Başvurulanlar arasında daha sonra Adorno tarafından idare edilecek olan Toplumsal Araştırma Enstitüsü kökenli araştırmalar da vardı; ancak Adorno bunlara doğrudan katılmış değildi. "Frankfurt Okulu"nun kriz kuramında karakteristik olan şey, bir yanda toplumsal yaşam ile diğer yanda sermayenin değerlenmesi ve büyümesi zorunlulukları arasında asli bir gerilim ilişkisi olduğuna dair bulgusal bir tahmindi – demokratik kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarihsel olarak göz önüne serilen türlü yollarla yeniden yapılanmasında devlet politikalarının arabuluculuğu üstlendiği bir gerilim ilişkisi. Toplumsal kurumlar, özellikle de böylesi politik-ekonomik türden olanları, temelde birbiriyle uyumsuz eylem yönelimleri arasındaki kısa süreli ve daima tartışmalı tavizlerden ibaretti; toplumsal sistemlerse kendi içlerinde çelişik, esasen istikrarsızdı ve bir denge haline ulaşabilse bile bu ancak geçici olarak sürdürülebilir gözüküyordu. Politik ekonomi geleneğine sadık kalınarak, toplumun ekonomisi salt teknik veya doğa kanunlarına

tabi değil, birbirinden farklı çıkarlar ve kaynaklarla donatılmış taraflar arasındaki güç destekli etkileşimlerden oluşan toplumsal bir eylem sistemi olarak yorumlanmıştı sonunda.

1970'lerin kuramlarına dönerek bunları son 40 yılın kapitalist gelişimi ışığında güncelleme denemesine girişirken demokratik kapitalizmin hâlihazırdaki krizini dinamik bir perspektifle, bir gelişim dizisi içerisine gömülü olarak ele alıyorum (Streeck 2010). Makro sosyoloji veya politik ekonomi ile uğraşırken takip edilmesi gereken yolun bu olduğunu bir sosyolog ve siyaset bilimci olarak geçen yıllar içerisinde farklı toplumsal alanlara ait sayısız araştırmadan öğrenmiş olduğuma inanıyorum.[5] Bana göre toplumbilimleri açısından açıklayıcı olan durumlar değil, süreçlerdir – ya da sadece süreçler bağlamında durumlardır. Yapı ve olayları muayyen bir nitelikler ve olasılıklar evreninde müstakil ve eşsiz birer vaka olarak ele alan kuramlar temel bir yanılgıya yol açabilir. Toplumsal olan her şey zaman içinde meydana gelir; zamanla açığa çıkar, zaman içerisinde ve beraberinde kendi kendisiyle aynılaşır. Bugün gördüğümüz şeyi ancak dün nasıl göründüğünü ve hangi yolda olduğunu bilirsek anlarız. Mevcut olan her şey sürekli bir gelişim yolunda seyir halindedir. İleride görüleceği üzere, belirleyici öneme sahip olan budur; bu kitabın üç ana bölümündeki birçok grafik ve stilize edilmiş anlatılar da bu nedenledir.

Sırf her şeyin zamana gereksinim duyması değil, ne zaman ve nerede gerçekleştiği de önem taşır. Mekân, yani yakınlık üzerinden oluşturulan toplumsal bağlam, toplum için zamanın kendisinden daha az elzem değildir ve esas olan tek başına kronolojik zaman değildir.[6] Aksine, diyakronik, yani tarihsel zaman da esasa aittir. Toplumbilimsel incelemeler ancak beraberinde bir zaman ve mekân dizini de sağlandığında gerçekten bilgiye dönüşür. Burada söz konusu edilecek olan kriz, Batı dünyasının varsıl demokrasileri bağlamında, Büyük Buhran'dan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizm ve liberal demokrasinin yeniden kuruluşundan, 1970'lerde savaş sonrası düzenin dağılmasından, "petrol krizleri"nden ve enflasyondan ve daha nicesinden edindiği deneyimlerle gelişmiş kapitalizmin bir krizi. Bugünün ve geleceğin diğer toplumları için de anlamları ve sonuçları var – ancak bunların ne olacağı tarihsel açıdan somut, pratik eylemlerle belirlenecek ve ampirik araştırmalarla

açığa çıkarılabilecek. Politik ve ekonomik krizler hakkında genel olarak bildiklerimiz bize yardımcı olabilir; ancak [krizin] özgül karakterini oluşturan, zamansal ve mekânsal bağlamından yorum yoluyla çıkarsanması gereken, bu krize has ve daha önce hiç görülmemiş olan da en az aynı derecede önemlidir.

Görüleceği üzere, halihazırdaki finansal ve mali krizin incelenmesine zamanın da dahil edilmesi birçok bakımdan açıklayıcı olmaktadır. Her şeyden önemlisi, toplumbilimsel kesit araştırmalarında gözlemlenen, demokratik kapitalizmin ulus-devletler şeklinde bir araya getirilmiş toplumları arasındaki, "Kapitalizmin-Çeşitleri" literatürü (Hall ve Soskice 2001) tarafından farklı kapitalizm "model"lerinin kategorik özellikleri olarak stilize edilmiş çok sayıdaki farklılığın anlamı, tarihsel bağlamda göreceleşmektedir.[7] Bu kriz uzun bir gelişim sürecindeki bir ara devre olarak ele alındığında, kapitalist ülkeler arasındaki koşutluk ve etkileşimlerin kurumsal ve ekonomik farklara kıyasla çok daha ağır bastığı görülmektedir. Yerel değişikliklerle beraber temelde yatan dinamik, örneğin İsveç ve ABD gibi birbirinden farklı sayılan ülkeler için bile aynıdır. Zamana yayılan bir gözlemde, tüm kapitalist ülkelerin en kapitalisti ve en büyüğü olan Birleşik Devletler'in liderlik rolü özellikle belirginleşmektedir. Kapitalist demokrasilerden oluşan konvoyun hareket ettiği yönü önceden belirlemiş tüm gelişmeler buradan çıkmıştır: Bretton-Woods sistemi ve enflasyonun sona ermesi, vergiye karşı direnme ve vergi indirimlerinden kaynaklanan bütçe açıklarının ortaya çıkışı, kamu faaliyetine giderek daha fazla borçla finansman sağlanması, 1990'ların konsolidasyon dalgası, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi politikasının bir parçası olarak özel finans piyasalarının deregülasyonu ve elbette 2008 yılındaki finansal ve mali kriz.

Sosyologları ilgilendiren nedensel bağlamlar ve mekanizmalar da ancak zaman içerisinde oluşur; eğer söz konusu olan, toplumsal kurumların veya bütün olarak toplumların adaptasyonu ve değişimiyse, daha da uzun bir zaman gerekir. Toplumsal nedenlerin toplumsal sonuçlar meydana getirmesi için gereken zamanı azımsamaya meyilliyizdir. Toplumsal bir oluşumun dönüşümü veya sona ermesiyle ilgili bir kuramın geçerli olup olmadığı sorusu fazlaca erken sorulduğunda, henüz kendisini kanıtlama fırsatı bulamamış bir kuramın çürütülmesi

tehlikesiyle karşı karşıya kalınır. 1980'ler ve 1990'ların karşılaştırmalı siyaset bilimi alanında, o zamanın ampirik gözlemlerine dayanarak ulusal ekonomiler arasındaki sınırların kalkmasının sosyal devlete zararlı etkileri olmayacağı sonucuna varan küreselleşme literatürü bunun iyi bir örneğidir. Bugün ise işlerin sadece daha uzun sürdüğünü ve Avrupa refah devleti gibi sağlam, durağan bir yapının sadece birkaç yıllık ekonomik uluslararasılaştırmanın ardından yok olacağını veya kategorik olarak farklı bir şeye dönüşeceğini varsaymanın yanlış olduğunu biliyoruz. Kurumsal değişim sık sık ve tahminen de en çok aşamalı değişim şeklinde gerçekleşir ve uzunca bir süre marjinal sayılıp önemsenmeyebilir (Streeck ve Thelen 2005); marjinal olan bu sayede çoktan meselenin özüne dönüşüp, gelişim dinamiğini belirler hale gelse bile.[8]

Sosyal ve kurumsal değişimin uzun süreli (ne kadar uzun olacağını söylemek zordur) ve artımlı doğasının yanı sıra toplumsal gelişmeler aksi yönde etki eden etmenlerle tekrar tekrar karşılaşır; bunlar tarafından yavaşlatılır, saptırılır, tadil edilir veya duraksatılır.[9] Toplumlar kendi içlerinde işbaşında olan eğilimleri gözlemler ve bunlara tepki verirler. Bunu yaparken, altta yatan ve toplum tarafından tartışılmakta olan eğilimleri doğru ayırt etmiş toplumbilimcilerin bile hayallerinin ötesinde bir yaratıcılık gösterirler. Geç kapitalizmin 1970'lerdeki krizi, geç kapitalizmin yıkılmakta oluşuyla veya kendi kendini yıkmaya yönelişiyle ilgilenmeyenlerin bile dikkatini çekmiş olmalıydı. Kriz kuramı tarafından az ya da çok isabetle teşhis edilmiş gerilimleri onlar da hissetmiş ve buna göre tepki vermişlerdi. Bugünden geriye dönüp bakınca, bu tepkiler orta vadede –ama yine de 40 yıldan uzun bir süre boyunca– başarılı olmuş bir paranın yardımıyla zaman satın alma [hamlesi] gibi gözüküyor. İngilizcedeki bir deyimin (*buying time*) kelimesi kelimesine çevirisi olan "zaman satın almak" ifadesi, gerçekleşmesi an meselesi olan bir olayı engelleyebilmek için geciktirmek anlamına gelir. Bunun için illaki para sarf edilmesi şart değildir. Söz konusu vakadaysa şüphesiz sarf edildi, hem de yüksek bir meblağ: Kapitalist modernitenin en gizemli kurumu olan para, istikrarı bozma potansiyeline sahip toplumsal çatışmaların yatıştırılması için kullanıldı; ilkin enflasyon aracılığıyla, ardından devlet borcuyla, onun ardından özel borç piyasalarının genişlemesiyle ve en sonunda da –günümüzde– devlet

ve banka borçlarının merkez bankaları üzerinden satın alınmasıyla. İleride göstereceğim üzere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra demokratik kapitalizmin krizinin zaman satın alma yoluyla ötelenip uzatılması ile kapitalist gelişmede çığır açmış, "finansallaşma" olarak adlandırdığımız süreç birbiriyle yakından ilişkilidir (Krippner 2011).

Yeterince uzun bir zaman aralığı seçildiği takdirde halihazırdaki kriz hem evrimsel hem de diyalektik bir süreç olarak anlaşılabilir.[10] Geriye dönüp bakıldığında, kısa vadede her seferinde krizin sonu –ve böylelikle kriz kuramının o dönemdeki güncel sürümünün çürütülmesi– gibi görülebilmiş olan şeyin daha uzun bir gelişim süreci içerisine yerleştirildiğinde aslında sadece altta yatan çatışmalar ve entegrasyon eksiklikleri tarafından tekrar tekrar yeniden üretilen dış görünüşteki bir değişiklikten ibaret olduğu ortaya çıkmaktadır. Çözümlerin veya çözüm olarak görülenlerin birer soruna –daha doğrusu, eski sorunun yeni bir biçimine– dönüşmesi asla on yıldan fazla sürmedi. Kriz karşısındaki her zafer, kapitalist gelişimin ilerlemesinin (piyasa eliyle "toprak gaspı" [Lutz 1984; Luxemburg 1913]) toplumsal yaşamın dünyasıyla çarpıştığını ve istikrarın sağlanmasına yönelik tüm önlemlerin ancak geçici olabileceğinin bir süreliğine unutulmasını sağlayan karmaşık ve öngörülemez dönemeçlerden geçerek, er ya da geç yeni bir krizin başlangıcı oldu.

Frankfurt'ta öğrenim gördüğüm zamana ait daha az keyif duyduğum anılarımdan biri, ders ve seminerlerin "yaklaşımlarla" fazlaca uğraşıp, bunların yardımıyla neyin ortaya çıkarılması gerektiği üzerinde daha az durmasıydı. C. Wright Mills'in *Power Elite* [İktidar Seçkinleri] (Mills 1956) kitabı gibi bir kitapta bulunan türden dünyeviliği, bir "Frankfurt öğrencisi" olarak çoğunlukla ıskaladım. O gün bugündür sosyolojinin tarihlere, yerel renklere, sosyal ve politik yaşamın egzotik ve çoğu zaman absürt yanlarına yer vermeyeninden çabucak sıkılırım. Tam da bu sebeple, yanımda kuramsal olarak hafif bir yükle seyahat etsem de, ele aldığım konunun (varsıl demokrasilerin finansal ve mali krizleri) işlenişinde politik ekonomi geleneğiyle bağ kurmanın zorunlu hale geldiği açıktır. Ekonomiye dair, politika ve toplumun halihazırdaki kapitalist organizasyon biçimlerini göz ardı eden her anlayış gibi, ekonomiye politik-toplumsal bir faaliyet olarak değinmeden, makrososyolojik kriz kuramı ve siyaset bilimsel demokrasi kuramı ile uğraşmak da esas

meselenin tamamen ıskalanmasına yol açar. 2008 yılından bu yana olanların ardından politika ve politik kurumlar, piyasalar ve ekonomik çıkarların yanı sıra bunlardan kaynaklanan sınıf yapıları ve çatışmalarla yakın ilişki içerisine oturtulmadan anlaşılamaz. Bunun "marksist" veya "neomarksist" [bir bakış] olup olmadığı –veya ne derece olduğu– sorusu hiç mi hiç ilgimi çekmeyen ve muhatap olmak istemediğim bir soru. Ancak tarihsel gelişimin doğurduğu sonuçlardan bir tanesi, sürmekte olan olayların aydınlatılması çabasında Marksizm dışı olanın nerede bitip Marksizmin nerede başladığının bugün artık kesin bir şekilde söylenememesi. Zaten modern toplumbilim –özellikle de bütün bir toplumu ve onun gelişimini ele aldığı durumlarda– her ne kadar kendisini "Marksist" kuramların temel unsurlarının karşıtı olarak tanımlamış olsa da, asla bunlara başvurmadan da edememiştir.[11] Günümüz modern toplumlarının, kökeni Marx'a dayanan ve anahtar niteliğindeki belli kavramlar kullanılmadan yaklaşık olarak dahi anlaşılamayacağına, her halükarda kaniyim. Gelişimini sürdüren kapitalist piyasa ekonomisinin üstlendiği, ortaya çıkmakta olan dünya toplumundaki itici rolü belirginleştikçe bu durum daha da belirginleşecektir.

Demokratik kapitalizmin krizi üzerine düşüncelerim geniş bir alana yayılıyor; gösterdikleri resimse büyük bir tuval üstüne geniş bir fırçayla çizili. Bağlam ve sıralama merkez noktasındayken olaylar daha çok kenarlarda duruyor; kaba benzerlikler ince farklılıkları bastırıyor; vakalar ve alanlara kıyasla, bunlar arasındaki bağlantılar daha çok ilgi görüyor; bireşim çözümlemeden önce geliyor ve disiplinler arası sınırlar devamlı hiçe sayılıyor. Tartışma, 1960'lardaki grev dalgasından Euro'nun tedavüle çıkarılmasına, 1980'lerin başında enflasyonun bitirilmesinden gelir eşitsizliğinin yüzyıl sonunda hızla tırmanmasına, Avrupa komünizmi zamanındaki çevreleme politikasından Akdeniz ülkelerinin günümüzdeki mali krizlerine ve daha da fazlasına, çok sayıda geniş alanı kapsıyor. Daha uzmanlaşmış araştırmalar karşısında [savladıklarımın] hepsi ayakta kalamayacaktır; bu, göze aldığım ve süregiden olayları özetleyen her bakışın taşıdığı bir risk. Ancak en sonunda çoğunun sağlam çıkacağından umutluyum.

Bu kitabın yapısı ana bölümleri açısından üç dersin yapısını takip ediyor. Sistematik bir şekilde yapılandırılmış bir kitap metninde

görülmeyecek belli örtüşmelerin, bazen de şaşırtıcı silsilelerin ortaya çıkış sebebi de bu. Ancak böyle olmasaydı, bu kitap belki de daha az okunabilir olurdu. İspat ve açıklamalar için kullandığım olgu ve verilerin hepsi, en azından uzmanlık literatüründe az ya da çok biliniyor; benim katkım –eğer böyle bir şey varsa– bunların daha büyük bir tarihsel-kuramsal ilişki içerisinde tasnifine dayanıyor. Bir saatlik okuma süresinde sunulabilecek olanın ötesine geçerek, [konuyu] berraklaştırma ve somutlaştırma amacıyla, bu üç dersin her birini bütünleyip genişlettim. Bunu yaparken de metnin akışını fazlaca kesintiye uğratmamak için dipnotlardan faydalandım – sıklıkla, dikkate değer bir pervasızlıkla araştırılmış *New York Times* haberlerini alıntılamak veya insanın gülse mi ağlasa mı bilemediği, zamanla normal görünmeye başlamış grotesk gerçekler hakkında bilgi vermek için kullandım. Bazı durumlarda daha cüretkâr ama belki tam da bu sebeple verimli olabilecek spekülasyonlara metinde resmi bir yer ayırmak zorunda kalmamak için de dipnotlara başvuruyorum.

Belirtildiği gibi, *Satın Alınan Zaman* üç bölümden oluşuyor. İlki finansal ve mali kriz ile [ekonomik] büyüme krizi arasındaki ilişkinin kısa ve artık sıradan hale gelmiş tasviri, siyaseti nasıl sürekli yeni bilmecelerle karşı karşıya getirdiği ve şu ana kadar her türlü kriz yönetiminin elinden nasıl kurtulmuş olduğuyla başlıyor. Ardından, 1970'lere ait, "geç kapitalizmin" [o sırada] kendini göstermeye başlamış "meşruiyet krizi"ne ilişkin kuramlara değinerek, [bu kuramların] öngörülerini sonraki on yıllar boyunca çürütmüş gibi gözüken toplumsal gelişmelere karşı açıkça niye bu kadar hazırlıksız olduğunu anlamayı deniyorum. Bu gelişmelerden en önemlisi, İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyal kapitalizminden 21. yüzyıl başı neoliberalizmine doğru uzatmalı dönüm süreciydi. Buna ek olarak, 1970'lerde tanılanmış krizin gelişerek 2008 yılında bugünkü halini alana dek geçen zaman içerisinde nasıl sürekli yeni biçimlere büründüğünün izini sürüyorum.

Kitabın ikinci bölümü özellikle kamu maliyesi krizi, krizin nedenleri ve sonuçlarıyla uğraşıyor. 1970'lerden itibaren kamu borçlarındaki artışı demokrasi fazlalığına bağlayan yaygın "kurumsal ekonomi" kuramlarının bir eleştirisiyle başlayıp, artan kamu borçlanmasının esasen 1945 sonrasında ortaya çıkan demokratik kapitalizmin neoliberal dönüşü-

müyle –ya da "involüsyon" (Agnoli 1967)– bağlantılı ve bu dönüşümün devinimi olarak görülmesi gerektiğini iddia ediyor. Bu gelişmenin daha Birinci Dünya Savaşı sırasında kuramsal olarak tartışmaların merkezinde yer alan "vergi devleti krizi"ni güncelleştirdiğini savunuyorum (Schumpeter 1953 [1918]). Ardından, 1980'lere gelindiğinde klasik vergi devletinin yerini alan borç devletini gerçek bir kurumsal oluşum olarak inceliyorum. Borç devleti ile sosyal yaşam şansının dağılımı arasındaki veya borç devleti ile sınıf yapısı arasındaki ilişkinin yanı sıra, borç devleti içerisinde yurttaşlarla "piyasalar" arasında gelişmekte olan çatışmalar ve güç ilişkileri, ilgilendiğim noktalardan bazıları. Sonuç kısmındaysa borç devletinin sistematik olarak merkezinde yer alan *uluslararası boyutu* ve uluslararası finans diplomasisinin yönetimdeki rolünü tartışıyorum.

Son olarak üçüncü bölümde, borç devletini ikame etmeye başlayan, "konsolidasyon devleti" olarak adlandırdığım örgütlenme biçimine eğiliyorum. [Konsolidasyon devletinin] Avrupa'daki oluşumu, şans eseri ortaya çıkmış nedenlerle, uzunca bir süredir Avrupa ulus ekonomilerinin liberalleştirilmesine yönelik bir mekanizma işlevi gören Avrupa entegrasyonunun ilerleyişiyle ayrılmaz bir şekilde bağlaşıktır. Benim çözümlemem, konsolidasyon devletini çok-seviyeli bir Avrupa yönetişim rejimi, mali konsolidasyon sürecini ise Avrupa devletler sisteminin kökten ve topyekûn dönüştürülmesi olarak tarif ediyor.

Sonuç bölümünde belli başlı savlarımı toparlayıp, 2012 yılı yazı ve sonbaharında kamuoyundaki tartışmalara da değinerek Avrupa Parasal Birliği'nin ve Euro'nun geleceği örnekleri üzerinden krize, belki de –kısaca "küreselleşme" olarak adlandırılan– kapitalist genişleme sürecini frenleyip, böylelikle "piyasa"ların demokratik yollarla kontrol edilmesi seçeneğini açık tutacak bir karşılık verilmesi ihtimalini değerlendiriyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

Meşruiyet Krizinden Mali Krize

1960'ların ve 1970'lerin Frankfurt'unda dolaşımda olan Neomarksist kriz kuramlarının sonraki on yıllarda çürütülmüş olarak nitelenmesinin haksız bir yargı olduğunu düşündüren birçok sebep var. Kapitalizm gibi büyük bir toplumsal düzenin dönüşümü ve ikamesi belki sadece biraz daha uzun sürüyor – hâlâ hayattayken kuramlarının doğru olup olmadığını görmek isteyen sabırsız kriz kuramcıları için fazlaca uzun. Ayrıca görünen o ki sosyal değişim kuramsal açıdan var olmaması gereken ve bu sebeple ancak geriye dönük veya *ad hoc* açıklamalara izin veren, zaman alıcı yan yollardan dolanarak gerçekleşmekte. Ben yine de kapitalizmin 21. yüzyılın başında, günümüzde tıkanıp kaldığı –hem ekonomik hem de politik– krizi anlamanın tek yolunun, [bu krizi] uzun 1960'ların sona ermesiyle, 1975 yılı civarında başlamış ve ilk olarak o zamanın kriz kuramlarıyla açıklanmaya çalışılmış bir gelişim [sürecinin] geçici bir zirvesi olarak kavramak olduğunu iddia ediyorum.

Geriye dönüp bakıldığında 1970'lerin bir dönüm noktası olduğu artık tartışılmaz bir gerçek:[1] Savaş sonrası yeniden inşanın sona ermesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin politik dünya düzeni olan uluslararası döviz kuru rejiminin dağılmaya başlaması (Ruggie 1982) ve bir krize işaret eden, ekonomik faaliyetlerdeki düzensizlik ve durgunlukların –kapitalist gelişmenin birer devinimi olarak– geri dönüşü. Farklı açılardan Marksizmden esinlenmiş Frankfurt sosyolojisi, o zamanın politik ve ekonomik dramına yönelik olarak, diğerlerine kıyasla daha güçlü bir sezgisel yaklaşıma sahipti. Bununla beraber, 1968'deki grev dalgalarından ilk "petrol krizi"ne, dönemin kırılmalarını modern kapitalizmin gelişiminin daha büyük tarihsel bağlamına yerleştirme denemeleri, Eleştirel Kuram olarak kriz kuramıyla hep bağlantılı olmuş pratik hedeflerle birlikte kısa sürede unutuldu. Çok fazla beklenmedik

şey gerçekleşmişti. Geç kapitalizm kuramı (Habermas 1973; 1975; Offe 1972b; 1975) dönemin politik ekonomisindeki gerilim ve kırılmaları yeniden tanımlamaya çalışmıştı; ancak gelişme yönleri ve ilk olarak çözüme ulaşıyormuş gibi görünmeleri, tam olarak kavranmalarına engel olmuştu. Göründüğü kadarıyla, [kuramın] sorunlarından bir tanesi, "Altın Yıllar"ın kapitalist ekonomisinin kendi kendine koyduğu tanımı geçerli saymasıydı: İstikrarlı büyümeyi güvence altına almak ve kapitalizmin ekonomik kriz eğiliminin üstesinden kesin bir şekilde gelmek için inşa edilmiş, hükümet ve büyük şirketlerden oluşan teknokratik bir idare birliği tanımını temel olarak kabul etti. Kuşkulu bulunan, modernize edilmiş kapitalizmin politik açıdan idare edilebilirliği yerine toplumsal ve kültürel olarak meşrulaştırılabilirliğiydi. Kuram bu yolla sermayeyi politik bir aktör ve stratejik davranan ekonomik bir güç olarak hafife alıp, devlet politikalarının eylem ve planlama becerisini fazlaca büyükseyerek, ekonomi kuramının yerine devlet ve demokrasi kuramını geçirmiş ve –bu durumda, kendi aleyhine– Marksist politik ekonomi mirasının temel bir unsurundan vazgeçmiş oldu.

1968 dönemi kriz kuramının az ya da çok hazırlıksız yakalandığı üç önemli gelişme oldu. Bunlardan ilki, akla gelen her türden deregülasyon, özelleştirme ve piyasa büyümesi aracılığıyla kapitalist birikim dinamiğinin dünya çapında yeniden canlandırılmasını hedefleyen büyük ölçekli bir neoliberal deney sırasında kapitalizmin kısa süre içinde başlayıp şaşırtıcı derecede başarı sağladığı "kendi kendini düzenleyen piyasalar"a dönüşü –veya geri dönüşü– idi. 1980'lerde ve 1990'larda bu süreci yakından deneyimlemek zorunda kalan herkes geç kapitalizm kavramıyla ilgili sorunlarla karşılaşıyordu.[2] İkinci olarak benzer bir durum özellikle kadınların "yabancılaşmış" ücretli emeğe gösterdikleri coşku dolu talepte olduğu gibi, tüm tahminlerin ötesine geçerek gelişen tüketim toplumunda da (Streeck 2012a) ifadesini bulan, 1970'lerden başlayarak piyasayla uyumlu ve piyasa tarafından yönlendirilen yaşam biçimlerinin hızla yayılması ve kültürel olarak büyük ölçüde kabul görmesi karşısında [oluşan] meşruiyet ve motivasyon krizi beklentisi için de geçerliydi. Üçüncü olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin neoliberal kapitalizme dönüşümüne eşlik eden 1970'lerdeki enflasyon ve 1980'lerin kamu borç krizleri gibi ekonomik krizler, meşruiyet krizi kuramı için fazla marjinal kalıyordu[3]

– Goldthorpe ve Hirsch'e ait (Goldthorpe 1978; Hirsch ve Goldthorpe 1978) Durkheim esinli, enflasyonu bölüşüm politikasındaki bir anominin dışavurumu olarak gösteren yaklaşım için veya James O'Connor gibi daha 1960'ların sonunda ortodoks Marksist bir dünya görüşünün kategorileri içerisinde olsa bile "devletin mali krizi"ni ve sendikalarda örgütlü kamu personeli ile ayrılmış artık-nüfusa dahil müşterilerinin bu kriz sonucunda oluşacak bir sosyalist-devrimci birliğini önceden bildiren bir yazar için olduğunun aksine (O'Connor 1972; 1973).

Aşağıda 1970'lerden bugüne kapitalist gelişime dair, sermayenin İkinci Dünya Savaşı sonrası "karma ekonomi"ye (*mixed economy*) karşı isyanları olarak yorumladığım kısa 1970'lerin ardından genişleyen emek ve tüketim malları piyasalarının yaygın popülaritesi ile o günden bugüne ortaya çıkan krizler dizisi arasında bağ kuran tarihsel bir anlatı ortaya atmayı hedefliyorum – bu dizi günümüzde bankalar, devlet bütçeleri ve ekonomik büyüme krizlerinden oluşan bir üçlü ile şimdiye kadarki zirve noktasına ulaşmış bulunuyor. Küresel kapitalizmin 20. yüzyılın son otuz yılındaki "dizginlerinden boşanışı"nı (Glynn 2006), sistem rekabeti koşullarında politik açıdan yeniden kabul edilebilir olmak için 1945'ten sonra kapitalizmin katlanmak zorunda kaldığı çok sayıda yükümlülüğe karşı sermayenin sahibi olan ve kontrolünü elinde tutan "kâra bağımlılar" sınıfının direnişinin başarısı olarak görüyorum. Bu başarının mümkün olmasını ve kapitalist sistemin tüm beklentilerin aksine piyasa ekonomisi olarak uygulanabilmiş olmasını ise özellikle kapitalist sistem için para karşılığında zaman satın almış bir devlet politikasıyla açıklıyorum. Bu politika kapsamında ilkin para enflasyonu, ardından artan kamu borcu yoluyla ve son olarak da özel hane halkına bol keseden kredi dağıtarak bir tür kitlesel sadakat (geç kapitalizm kuramının asla tasavvur edemeyeceği şekilde) güvence altına alındı. Ne var ki bu stratejilerin her biri, kapitalist ekonominin, kapitalistlerin "adil kazanç" (*just return*) beklentilerinin saygı görmesine ve yerine getirilmesine bağlı olan işleyişinin hafife alınması sonucunda, bir süre sonra Neomarksist kriz kuramının gayet iyi bildiği bir biçimde– kendisini tüketti. Böylelikle ilk sırada kitleler nezdinde olmasa da sermaye açısından meşruiyet sorunları tekrar tekrar ortaya çıktı; bu sorunlar, kendilerini ekonomik yeniden üretim ve birikim krizleri şeklinde dışa vururken, bu sefer de demokratik gücü elinde tutan

kitleler nezdinde sistemin meşruiyetine dair birer tehlike yarattı. İleride göstereceğim üzere, bu tehlikeleri savuşturmak ancak politik ekonominin liberalleştirilmesiyle ve ekonomi politikasının aşağıdan gelen demokratik basınca karşı dirençli hale getirilmesiyle ve bu sayede "piyasaların" sisteme olan güveninin yeniden kazanılmasıyla mümkün oldu.

Geriye dönüp bakıldığında geç kapitalizmin 1970'lerden bu yana yaşadığı krizler tarihi kapitalizm ile demokrasi arasındaki çok eski ve çok temel gerilimin yavaşça açığa çıkması (İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ikisi arasındaki görücü usulü ayarlanmış zorunlu evliliğin adım adım çözünmesi) gibi görünmektedir. Demokratik kapitalizmin meşruiyet sorunları sermayenin karşısına birikim sorunları olarak çıktıkça, bunların çözümü de kapitalist ekonominin demokratik müdahalelerden giderek daha fazla muaf tutulur hale gelmesini gerektirdi. Böylece modern kapitalizm için kitlesel tabanın sağlanacağı zemin de ekonominin kitle demokrasisine karşı giderek daha fazla dokunulmazlaştırılmasıyla beraber siyaset [alanından], kapitalizmin temel itici gücü "hırs ve korku"nun (*greed and fear*)[4] üretim mekanizması olan piyasaya kaydı. Bu gelişmeyi, İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin kuruluş evresindeki Keynesçi politik-ekonomik kurumlar sisteminin Neo-Hayekçi bir ekonomi rejimine dönüşümü olarak betimleyeceğim.

Ulaşacağım sonuç, 1970'lerdekinden farklı olarak şu anda belki de gerçekten İkinci Dünya Savaşı sonrası politik-ekonomik düzenin son zamanlarını yaşıyor olduğumuz yönünde – o zamanın kriz kuramlarının farklı bir biçimde olsa da öngördüğü, hatta gerçekleşmesini arzuladığı bir sonlanış. Bildiğimiz şekliyle demokrasinin kısırlaştırılarak yeniden bölüşümcü bir kitle demokrasisine ve hukuk devletiyle kamusal eğlencenin bir birleşimine indirgenmekte olduğu günümüzde, demokrasinin geç bir döneminin yaşandığından eminim. Demokrasinin ekonomiden soyutlanması aracılığıyla kapitalizmin demokrasiden arındırılması süreci –kanıtlamayı hedeflediğim üzere– 2008 krizinden bu yana başka yerlerde olduğu gibi Avrupa'da da hayli yol almış durumda.

Bununla birlikte, yaşadığımız dönemin kapitalizmin de son zamanları olup olmadığı sorusuna cevap vermek imkânsız. Neoliberal dönüşüme tabi tutulmuş bir demokraside, piyasanın adaletiyle idare edivermeye yönelik kurumsallaşmış bir dayatmanın kapitalizmle bağdaşmaz olma-

dığı çok açık. Ancak, tüm yeniden eğitim çabalarına rağmen nüfusun bazı kesimlerinde yaygın bir sosyal adalet beklentisi kalabilir; bu beklenti piyasa ekonomisinin *Laissez-faire* ilkesine kadar gerilemiş bir demokraside yönlendirilemeyebilir ve bu sebeple de anarşist protesto hareketlerinin ardındaki itici güç haline gelebilir. Eski kriz kuramlarında böylesi bir ihtimalden sıkça bahsedilir. Bu tür protestoların, ufukta beliren kapitalist "üçte iki toplumu"nun kendisi veya küresel "plütonomi"si[5] için bir tehlike arz edip etmeyeceğini bilmek [şimdilik] imkânsız: kaderine terk edilmiş alt sınıfı yönetmek için özellikle Amerika Birleşik Devletlerin'de geliştirilip denenmiş çeşitli teknikler kesinlikle Avrupa'ya ihraç edilmeye de uygun gözüküyor. Bu yüzden, gelecekte bir noktada para dopinginden vazgeçilmesi gerekirse, para dopinginin taşıdığı risk ve yan etkilerden kurtulunduğu takdirde varsıl ülkelerdeki sermaye birikiminin devam etmesine yönelik alternatif büyüme ilaçlarının mevcut olup olmadığı daha yerinde bir soru olabilir. Bunun üzerine ancak spekülasyon yapılabilir – benim de kitabın son kısmında yaptığım gibi.

Yeni Bir Kriz Türü

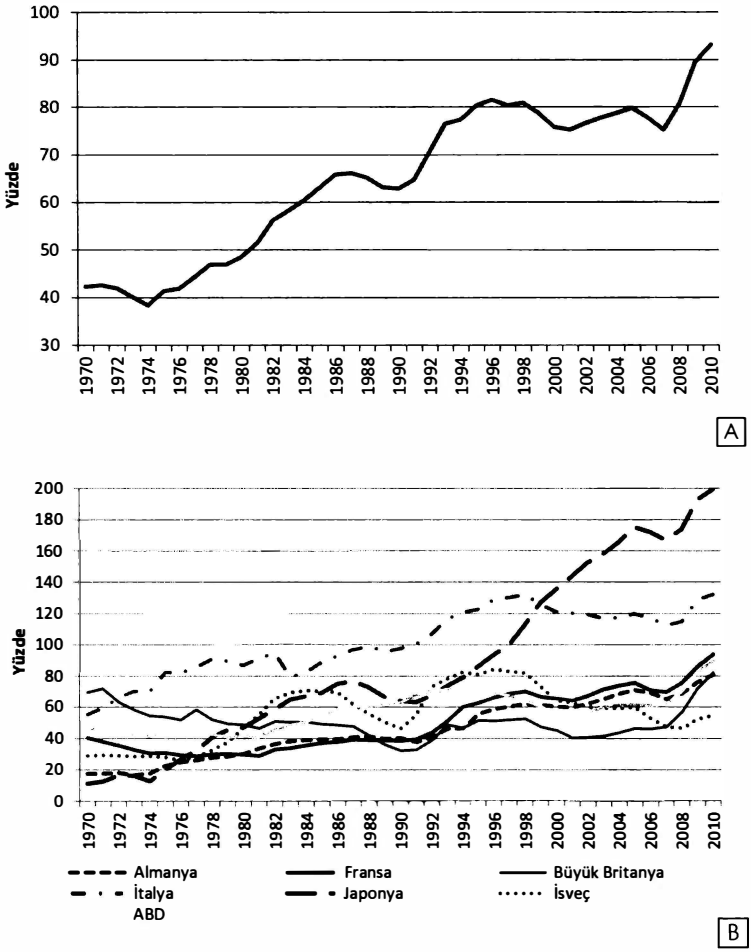
Varsıl demokratik toplumların kapitalizmi günümüzde –yıllardır süren ve sonu öngörülemeyen– üçlü bir krizin içerisinde bulunuyor: banka krizi, kamu maliyesi krizi ve bir de "reel ekonomi" krizi. Geçmişte örneğine rastlanmamış böylesi bir durumu gerek 1970'lerde gerek 1990'larda kimse önceden görememişti. Almanya'da tesadüf eseri var olan ve dışarıdan garip gözüken özel koşullar[6] sebebiyle kriz neredeyse hiç fark edilmemişti ve bu yüzden de insanlar "kriz histerisi"ne kapılmama yönünde uyarılmıştı. Buna karşılık, Birleşik Devletler de dahil olmak üzere diğer varsıl demokrasilerin çoğunda 2012 krizi bir bütün halinde nesillerin hayatını ve beklentilerini derinlemesine etkiledi ve yaşam koşullarının kökten alt üst oluşuyla kendini hissettirdi.

Birincisi, Batı dünyasının finans kapitalizmi içerisinde çok sayıda bankanın çok fazla -hem kamusal hem de bireysel- kredi dağıtması ve bunların beklenmeyen büyüklükte bir kısmının ansızın batık kredi haline gelmesi, *banka krizi*ne yol açtı. Herhangi bir banka, iş yaptığı başka bir bankanın ertesi gün çöküp çökmeyeceğinden emin olamadığı için, bankalar kendi aralarında borçlanmaya yanaşmıyor artık.[7]

Bunun yanında, müşterilerin her an kendilerini bir *bankaya hücum* başlatmak zorunda hissederek mevduatlarını çekmeleri ve daha güvenli olacağını varsaydıkları başka bir yere yatırmaları ihtimalini de göz önünde bulundurmak zorundalar. Denetleme mercileri, bankaların maruz kaldığı riski azaltmak amacıyla öz sermayelerini alacaklarıyla orantılı bir şekilde artırmalarını beklediği için bankalar verdikleri kredileri daha da kısıtlamak durumunda. Devletlerin batık borçları üstlenmesinin, mevduatları sınırsız olarak güvence altına almasının, bankaların sermayelerini arttırmasının ve en iyisi, bunların tümünü birden gerçekleştirmesinin faydası olurdu. Ancak devletler zaten aşırı borçlanmış durumdayken böylesi bir "bankaları kurtarma" [operasyonu] için gereken tutarlar astronomik seviyelerde çıkabilir. Lakin tek tek bankaların çökerek diğerlerini de beraberlerinde götürmelerinin maliyeti muhtemelen aynı –hatta belki daha yüksek– olacaktır. Ancak burada da sadece tahminlerde bulunmak mümkün ve esas sorun da bu.

İkincisi, *mali kriz* on yıllardır süren kamu bütçe açıkları ve buna uygun biçimde artmış –1970'li yıllara kadar dayanan– kamu borçlarının olduğu kadar (**ŞEKİL 1.1**),[8] 2008 sonrasında hem finans endüstrisinin –finans kurumlarının sermayelerinin artırılması ve değerini kaybetmiş borçlanma senetlerinin devralınmasıyla– hem de reel sektörün –mali uyarım [paketleri] aracılığıyla– kurtarılması için gerekli hale gelen borçlanmanın da sonucudur. Devletin borcunu ödeyememesi riski böylelikle artar; bu artış, bir dizi ülkede eski ve yeni borçların yüksek finansman maliyetlerinde kendini gösteriyor. "Para piyasaları"nın "güven"ini yeniden kazanmak için Avrupa'da devletler karşılıklı gözetim altında kendilerine ve yurttaşlarına, yeni kamu borçlarının yasaklanmasına varacak derecede sıkı tasarruf önlemleri dayatıyor. Ancak banka krizine karşı bunların bir yardımı dokunmuyor; reel ekonomideki küçülmeye karşı zaten hiçbir faydası yok. Kemer sıkmanın en azından borç yükünü azaltmaya yarayıp yaramayacağıysa tartışmalı; zira [kemer sıkma politikaları] ekonomik büyümeye destek olmadığı gibi, aksine muhtemelen sekte vuruyor. Halbuki kamu borçlarının azaltılmasında, büyüme en az denk bütçeler kadar önemli.

Üçüncü ve son olarak, yüksek işsizlik oranıyla beraber durgunlaşan ekonomik performans ile kendini belli eden *reel ekonomi krizi* (**TABLO 1.1**),[9] kısmen şirket ve tüketicilerin –birçoğunun zaten büyük miktarda

ŞEKİL 1.1. A. Sosyal ürünün yüzde oranı cinsin borçları, OECD ortalaması, 1970, 2010. Ağırlıksız ortalamaya dahil edilen ülkeler: Avusturya, Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Norveç, İsveç, Birleşik Krallık, ABD.

B. Sosyal ürünün yüzde oranı cinsinden kamu borçları, yedi ülke. OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

borçlanmış durumda olması ve sermaye kıtlığı çeken bankaların riskten kaçınması sebebiyle– bankalardan kredi almakta zorlanmasından ve devletlerin de harcamaları kısmak ya da son çare olarak vergileri yükseltmek zorunda kalmasından kaynaklanıyor. Reel sektördeki durgunluk mali krizin şiddetini arttırırken, yol açtığı borç temerrütleriyle banka sektöründeki krizi de güçlendiriyor.

TABLO 1.1. 2008 krizinin ekonomiye etkileri, yedi ülke. İstihdam ve Emek Piyasaları: OECD Anahtar Tabloları – ISSN 2075-2342 – © OECD 2012; OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Almanya	GSYH	100,0	103,9	107,4	108,3	102,8	106,4	109,7
	İstihdam	65,5	67,2	69,0	70,1	70,3	71,1	72,5
	İşsizlik	11,2	10,3	8,7	7,5	7,7	7,1	5,9
Fransa	GSYH	100,0	102,7	105,0	104,7	102,0	103,4	105,2
	İstihdam	63,7	63,6	64,3	64,9	64,0	63,8	63,8
	İşsizlik	8,9	8,8	8,0	7,4	9,1	9,4	9,3
İtalya	GSYH	100,0	102,3	103,9	102,6	97,0	98,7	99,2
	İstihdam	57,6	58,4	58,7	58,8	57,5	56,9	57,0
	İşsizlik	7,7	6,8	6,1	6,7	7,8	8,4	8,4
Japonya	GSYH	100,0	101,7	103,9	102,8	97,1	101,4	100,7
	İstihdam	69,4	70,1	70,9	71,1	70,5	70,6	71,2
	İşsizlik	4,4	4,1	3,8	4,0	5,1	5,1	4,6
İsveç	GSYH	100,0	104,6	108,1	107,3	102,0	107,9	112,2
	İstihdam	72,3	73,1	74,2	74,3	72,2	72,7	74,1
	İşsizlik	7,5	7,1	6,2	6,2	8,3	8,4	7,5
Büyük Britanya	GSYH	100,0	102,6	106,2	105,0	100,4	102,5	103,2
	İstihdam	71,8	71,6	71,5	71,5	69,9	69,5	69,5
	İşsizlik	4,8	5,4	5,3	5,6	7,6	7,8	8,0
Birleşik Devletler	GSYH	100,0	102,7	104,6	104,3	100,6	103,7	105,5
	İstihdam	71,5	72,0	71,8	70,9	67,6	66,7	66,6
	İşsizlik	5,1	4,6	4,6	5,8	9,3	9,6	9,0

Yunanistan	GSYH	100,0	105,5	108,7	108,5	105,0	101,3	94,3
	İstihdam	60,1	61,0	61,4	61,9	61,2	59,6	55,6
	İşsizlik	9,9	8,9	8,3	7,7	9,5	12,5	16,0
İspanya	GSYH	100,0	104,1	107,7	108,7	104,6	104,5	105,3
	İstihdam	64,3	65,7	66,6	65,3	60,6	59,4	58,5
	İşsizlik	9,2	8,5	8,3	11,3	18,0	20,1	20,3
Portekiz	GSYH	100,0	101,4	103,8	103,8	100,8	102,2	100,6
	İstihdam	67,5	67,9	67,8	68,2	66,3	65,6	64,2
	İşsizlik	7,7	7,7	8,0	7,6	9,5	10,8	11,7
İrlanda	GSYH	100,0	105,3	110,8	107,5	100,0	99,5	100,2
	İstihdam	67,5	68,5	69,2	68,1	62,5	60,4	59,6
	İşsizlik	4,8	4,7	4,7	5,8	12,2	13,9	14,6

Bu üç krizin birbiriyle yakından ilişkili olduğu açıkça görülüyor: Banka kriziyle kamu krizi *para* üzerinden, banka kriziyle reel sektör krizi *kredi* üzerinden ve kamu maliyesi ile reel ekonomi krizleri de *kamu harcamaları* ve *gelirleri* üzerinden birbirine bağlı. Dereceleri, ağırlıkları ve birbirinin içine geçmişlikleri ülkeden ülkeye değişse de, karşılıklı olarak birbirlerini sürekli güçlendiriyorlar. Aynı zamanda, ülkeler arasında çeşitli etkileşimler mevcut: İflas eden bankalar başka ülkelerdeki bankaları beraberlerinde batırabiliyor; faiz oranında bir ülkenin borçlarını ödeyememesinden kaynaklanan genel bir yükseliş çok sayıda ülkenin kamu maliyesini mahvedebiliyor; ulusal ölçekte konjonktür yükselmeleri ve çöküşlerinin uluslararası boyutta etkileri oluyor. Görüleceği üzere, Avrupa Para Birliği'nin kurumsal sistemi dolayısıyla bu bağlantı ve etkileşimler Avrupa'da farklı bir biçim ve dinamik kazanıyor.

Kapitalist demokrasilerin halihazırdaki krizi, 2012 yazında dört yıldan fazla bir zamandır sürmekteydi. Yeni ülkeler, krizler ve kriz kombinasyonları ön plana çıktıkça, sürekli şaşırtıcı bir şekilde görünüm değiştirmeye devam ediyor. Kimse bundan sonra ne geleceğini bilmiyor; meseleler her ay, hatta bazen her hafta değişiyor; ancak neredeyse hepsi bir süre sonra geri dönüyor. Politik eylem alanı idare edilemez çoklukta yan etkiyle dolu bir mayın tarlası gibi; eğer bir karmaşadan bahsedilecekse, yeri tam

burası. Siyaset bir sorunu çözmek için ne yaparsa yapsın, er ya da geç yeni bir sorun üretiyor; bir krizi sonlandıran şey, bir diğerini kötüleştiriyor; Hidra'nın kesilen her başının yerine iki tanesi çıkıyor. Aynı anda çok fazla şeyin ele alınması gerekiyor; kısa vadeli çözümler uzun vadeli olanların önünü tıkıyor; kısa vadeli sorunlar önceliğe sahip olduğu için uzun vadeli çözümler gerçekten denenmiyor bile; her tarafta delikler oluşurken, bunları tıkamak için başka delikler açılıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana kapitalist Batı'nın hükümetleri topluca hiç bu kadar çaresiz görünmemişti; iyimser bir sükunetle durumun ustaca kontrolünden oluşan dış görünüşün ardındaki salt panik, hiçbir zaman şu an olduğu kadar sezilebilir olmamıştı.

Kriz Kuramı İçin İki Sürpriz

1968 döneminin[10] Neomarksist Frankfurt kriz kuramlarında bankalar ve finans piyasalarına yer verilmemiştir. Bu çok şaşırtıcı sayılmaz çünkü kimse modern kapitalizmin "finansallaşma"sını öngörememişti. Ancak iktisadi döngülerin, büyüme krizleri ve büyüme limitlerinin, eksik tüketim ve aşırı üretimin de pek bahsi geçmez. Marx'ın kapitalizm kuramından ekonomist belirlenimcilik çıkarmaya çalışanlardan (en başta da Ortodoks Sovyet-Marksizminden) bu yolla farklılaşmak istenmiş olması mümkündür. Yine de bundan daha önemlisi, belki de dönemin ruhu olarak adlandırılabilecek, çok geniş bir alana hakim olan ve solu da şaşırtıcı derecede etkisi altına almış bir görüştü: kapitalist ekonominin Keynesçi aletler ve teknokratik yöntemler yardımıyla, devletler ve büyük şirketler arasında düzenli bir işbirliği içerisinde dengeli ve krizlerden uzak bir şekilde işletilebilecek bir refah makinesine dönüşmüş olduğu düşüncesi. Kapitalist sanayi toplumunun maddi yeniden üretimi böylelikle güvence altına alınmış ve kapitalist gelişmenin kriz eğilimleri bertaraf edilmiş görünürken, Ortodoksinin halen beklemekte olduğu işçi sınıfının "yoksullaştırılma"sının izine en uzun vadede bile rastlanmıyordu.

Bu, hiç şüphe yok ki, yirmi yıl süren hızlı ve neredeyse kesintisiz ekonomik büyüme deneyiminin bir yansımasıydı; Almanya özelindeyse, bugünün koşullarında zorlukla kriz olarak adlandırılabilecek 1966 krizi ve Büyük Koalisyonun [Hıristiyan Demokrat Birliği ile Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nden oluşan 1966-1969 yılları arası koalisyon hükümeti

–çn.] bunu atlatmak için uyguladığı "modern" karşıt-döngüsel maliye politikasıyla edinilmiş deneyimi yansıtıyordu. Döneme tanıklık edenlerin birçoğuna göre Federal Cumhuriyet bu politika sayesinde kendisine dair ordoliberal yanılgılarından kurtulmuş, Almanya'da Karl Schiller [Büyük Koalisyon hükümetinin Sosyal Demokrat Partili ekonomi bakanı –çn.] sayesinde popüler olan Andrew Shonfield'ın *Modern Capitalism* (1965) kitabında ayrıntılarıyla tarif ettiği gibi, karma ulusal ekonomilerin yerini kamu işletmeleri, planlama mercileri, sektörel danışma konseyleri, bölgesel kalkınma kurulları, gelirler politikası müzakereleri vb.'ne bıraktığı kapitalist Batı'nın diğer ülkelerine açılmıştı. Aynı "yönetim iyimserliği" (*Steuerungsoptimismus*) (tanımladığı şey çoktan kaybolup gittikten sonra dolaşıma girmiş bir ifade) beraberinde Keynesçi tedrisattan geçmiş müdahale heveslisi ekonomistlerden kurulu danışman kadrolarıyla Kennedy ve Johnson yönetimleri sırasında Birleşik Devletler'e de hakimdi. Plancılık nefret edilen bir şey olmaktan çok uzaktı; hatta kapitalizm ile komünizm arasında bir yakınlaşma ihtimali politik-ekonomi tartışmalarında meşru konu başlığıydı: Kapitalist piyasanın daha fazla plana, komünist planınsa daha fazla piyasaya ihtiyacı vardı; bu yüzden, kapitalizm ve komünizm ortada buluşabilirdi (Kerr vd. 1960). Dönemin kuramlarında "sınıf olarak sermaye" kavramının yerine "mekanizma olarak ekonomi" geçmiş, kuramlarda önceden güç ve çıkarlara ayrılan yeri de "ideoloji olarak teknoloji ve bilim" (Habermas 1969) ele geçirmişti. Ekonominin artık esas olarak sadece teknik bir mesele olduğu inancı sosyologlar arasında da en az ekonomistler arasında olduğu kadar yaygındı. Amitai Etzioni'nin 1968 tarihli *The Active Society* kitabı, sayılabilecek çok sayıda örnekten bir tanesi – aynı zamanda, modern demokratik toplumların kendi gelişim yönlerini özgürce belirleyip bu seçimlerini uygulamaya koyabilmeleri için gerekli koşulları belirlemeyi hedefleyen belki de en iddialı denemelerden biri. 666 sayfa boyunca ekonominin bahsi sadece bir kez geçiyor; o da, "Batılı ulusların Keynesçi ve diğer türden araçları kapsamlı bir şekilde kullanarak, kontrolsüz enflasyon ve buhranları engellemek ve ekonomik büyümeyi sağlamak için toplumsal süreçleri yönetme" becerisine güvenilebileceğini ifade etmek için (Etzioni 1968, 10).[11]

Frankfurt'ta modern kapitalizmin teknokratik bir ekonomi yönetimi sistemi (yeni bir tür "devlet kapitalizmi") olarak yeniden yorumlanma-

sının kökeni, en başta Friedrich Pollock'a dayanır. Pollock, Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nün [Amerika'ya] taşınması öncesinde olduğu gibi sonrasında da, Enstitü'nün ekonomi uzmanı rolünü üstlenmiş bir üyesiydi. Pollock'a göre kapitalizm, gelişim süreci içerisinde iyiden iyiye devlet planlamasına tabi hale gelmiş, "kayda değer hiçbir şey piyasa kuralları veya diğer 'ekonomi yasaları'nın işleyişine bırakılmamıştı" (Pollock 1981 [1941], 87). Savaşın ardından, faşizm ve savaş ekonomisinin sona erişine de tanıklık ederek 1970 yılında hayatını kaybeden Pollock, yine de bu değerlendirmesinde değişiklik yapma gereği görmedi. Büyük şirketlerin ve sürekli daha gelişmiş devlet planlaması araçlarının ortaya çıkışıyla, Pollock için *Laissez-faire* [ilkesi] kesinlikle sona ermiş ve ileri kapitalizm, politika yoluyla düzenlenen, prensipte krizlerden arındırılmış bir ekonomik sisteme dönüşmüştü. Faşizm, devlet sosyalizmi ve Yeni Düzen'den (*New Deal*) oluşan üç post-kapitalist toplum düzeninde de politikanın önceliği ekonominin önceliğinin yerine geçmiş ve başlangıçtaki düzensiz-kaotik rekabetçi kapitalizmin içsel kriz eğilimlerinin üstesinden gelmişti. Adorno ve Horkheimer'in bakış açısıyla veya Helmut Dubiel'in, Pollock'un yazılarının toplandığı kitabın sunuşundaki ifadesiyle "Pollock'un devlet kapitalizmi kuramı [...] büyük devlet bürokrasisinin ekonomik süreçleri, sosyalizm dışı koşullarda ekonomiye karşı politikanın önceliğinden bahsedilebilecek şekilde ele geçirdiği toplumsal bir düzenin ayrıntılı tasviri" idi. Dahası, "Pollock'un, dolaylı olarak ekonomi aracılığıyla sağlanan egemenlik yerine, yeniden salt politik egemenlik savı [...] Horkheimer ve Adorno'ya politik ekonomi üzerine çalışmayı artık öncelikli olarak ele almamaları için politik-ekonomik bir gerekçe sundu" (Pollock 1975, 18, 19.).[12]

Birleşik Devletler'deki Keynesçi ekonomistlerde olduğu gibi, 1970'lerin Frankfurt kriz kuramlarında da kapitalizmin ekonomik olarak çökeceği yönünde neredeyse hiçbir beklenti olmasa bile, bunlar yine de kriz kuramıydı; üstüne, kapitalizmi eleştiriyordu. Bu kuramlara göre kapitalizmin fay hattı artık ekonomisinden değil, siyasetinden ve toplumundan geçiyordu: ekonomi alanından ziyade demokrasi alanında, sermayenin yerine emekte, sistem yerine sosyal entegrasyonda (Lockwood 1964). Sorun, artık değerin üretimi değil (bu alandaki "çelişkiler"in kontrol altına alındığına inanılıyordu), meşruiyetiydi; toplumun ekono-

misine dönüştürülmüş olan sermayenin toplumun ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamayacağı yerine, sunabileceklerinin, alıcılarını bu oyunu devam ettirmeye yetip yetmeyeceğiydi. Bu yüzden, 1960'ların ve 1970'lerin kriz kuramlarının bakış açısıyla kapitalizmin yaklaşmakta olan krizi, aşırı üretim veya düşük üretim krizi değil, bir *meşruiyet kriziydi*.

Geriye dönüp bakıldığında, o zamanın sezileri uzaktan Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisini andırıyor (Maslow 1943): Maddi varoluşun emniyeti sağlandığında kendini gerçekleştirme, özgürlük, fark edilme, bir topluluğa ait olma gibi istekler açığa çıkar ve tatmin edilmeyi talep eder.[13] Kapitalizmin bir sosyal düzen olarak insanlara dayattığı baskıcı disiplin ve yabancılaşmış ücretli emeğin cebri mahiyetinin, refahın güvence altına alındığı yeni tarihsel koşullar altında uzun vadede sürdürülemez olduğu varsayılıyordu. Üretim güçlerindeki gelişmeler sayesinde kıtlığın sona erdirilmesiyle –işyerlerindeki gereksiz hiyerarşiler ve ekonomik açıdan işlevsiz hale gelmiş performans prensibine dayalı ücret farklılaşması gibi uygulamalarla kurumsallaştırılmış– kapitalist tahakküm giderek daha az yeniden üretilebilir olacaktı.[14] Yönetime katılım ve demokrasi, işte özgürleşmek ya da işten kurtulmak – hepsi de keşfedilip gerçekleştirilmek üzere bekleyen ihtimallerdi (Gorz 1967; 1974). İnsanın piyasalaştırılması ve dayanışma yerine rekabet artık geride kalmış yaşam tarzlarıydı ve zamanla daha da fazla böyle anılacaklardı. Yaşamın tüm alanlarının demokratikleşmesi ve müesses siyasi kurumlar tarafından çizilmiş sınırların ötesinde siyasete katılmaya yönelik talepler büyüyerek kapitalizmin bir yaşam biçimi olarak reddedilmesine yol açacak ve iş ile yaşamın artık hükmünü yitirmiş, özel mülkiyete dayalı düzenlenişini içeriden patlatacaktı. O yılların Frankfurt Okulu'nun ampirik araştırmaları özellikle bu sebeple öğrenci ve işçilerin politik bilinci ile sendikaların birer maaş makinesinden fazlası olma potansiyeli üzerine yoğunlaşıyordu. Buna karşılık, piyasalar, sermaye ve kapitalistler öne çıkmazken, politik ekonominin yerine –veya onu genişletecek şekilde– demokrasi ve iletişim kuramı geliyordu.

Gerçekteyse olaylar tam tersi yönde gelişiyordu: İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmine bağlılığı reddederek [bu düzenin] sonunu getiren kitleler değil, aksine, organizasyonları, düzenleyicileri ve sahipleri aracılığıyla sermayenin kendisi oldu. Nüfusun geniş kesimlerinde "dışarıda,

taşradakiler" ["Bürgern draußen im Lande", Helmut Kohl'un popülist çizgisinin simgelerinden biri sayılan ünlü bir ifadesi –çn.]-nezdinde kapitalist ücretli emek ve tüketim toplumunun meşruiyeti de geç altmışlı yılların ardından gelen on yıllar boyunca kriz kuramlarındaki tahminlerin çok ötesinde bir artış gösterdi. "Tüketim terörü"ne karşı savaş, 1968'li öğrencilerde belli bir karşılık bulmuştu. Ancak bundan kısa bir süre sonra dünyada o zamana dek benzeri görülmemiş bir tüketimcilik ve ticarileşme dönemi başladı; hem de, kapitalist düzende yaşamın piyasalaştırılmasından şikayet ederek buna karşı savaşmış bu kuşağın büyük çoğunluğunun etkin katılımıyla (Streeck 2012a). Otomobil, giyim, kozmetik, gıda ve eğlence elektroniği gibi tüketim malları ile vücut bakımı, turizm ve *eğlence* gibi hizmetlerin sahip olduğu pazarlar, daha önce var olmayan bir dinamikle genişleyerek kapitalist büyümenin en önemli motorları haline geldi. Mikroelektroniğin aniden yaygınlaşması sayesinde işlem ve üretim alanlarında sürekli hızlanan yenilikler, tüketim ürünlerinin yaşam döngüsünü giderek kısalttı ve hep daha da özel müşteri gruplarının arzularına uyacak şekilde ürünlerin derinlemesine farklılaştırılmasına olanak sağladı.[15] Aynı sırada, para ekonomisi de sosyal yaşamın o zamana kadar amatörlere bırakılmış alanlarını aralıksız bir biçimde ele geçirip artık değer üretimine ve emilmesine açıyordu; 1980'lerde küresel çapta milyarların döndüğü bir sanayi haline gelen spor, birçok örnekten bir tanesidir.

Ücretli emek de –veya 1968'in diliyle, ücret bağımlılığı– meşruiyet krizi kuramının önceden göremediği bir iyileşme yaşıyordu. 1970'lerden itibaren Batı dünyasında kadınlar emek piyasalarına hücum ederek kısa bir süre önce ücretli kölelik diye yaftalanıp tarihsel olarak geride bırakıldığı açıklanmış olan şeyi, evdeki ücretsiz esaretten kurtuluş olarak deneyimliyordu.[16] Kadınların ücretli istihdamının popülerliği, ücretler genelde düşmesine rağmen artmaya devam etti. Aslında istihdam için bastıran kadınlar, "dışarıdakiler"e "içeridekiler"in (erkeklerin) ücretlerini kırma imkânını vererek emek piyasasını düzensizleştirmek isteyen işverenlerin müttefiki oldu. Artan kadın istihdamı, ayrıca, aile yapılarında eşzamanlı olarak gerçekleşen değişimle de yakından bağlantılıydı: Boşanmaların sayısı artarken yeni evlilik ve beraberinde çocuk sayısı azaldı; aynı zamanda, güvencesiz aile ortamında yaşayan çocukların oranındaki artış kadın emeğinin arzını daha da yükseltti (Streeck 2009a).

Geçen zaman içerisinde ücretli iş kadınlar için de sosyal entegrasyon ve takdir görmenin en önemli vasıtalarından biri haline geldi. "Ev kadını" varoluşu günümüzde utanç verici bir şey; günlük konuşma dilindeki "çalışmak", piyasanın belirlediği ücret karşılığında, tam zamanlı yapılan işle eşanlamlı hale geldi. Kadınlar özellikle "çocuk ve kariyeri" birleştirdiğinde sosyal prestij kazanıyor – bu ideal senaryodaki kariyer, tam zamanlı süpermarket kasiyerliği olsa bile. Meşruiyet krizi kuramcılarına kıyasla fersah fersah kötümser olan Adorno, son otuz-kırk yılın tüketim çılgınlığında olduğu gibi burada da, kültür endüstrisinin kolaylıkla üretip idame ettireceğinden emin olduğu "yabancılaşmadaki mutluluk"u teşhis ederdi. Bu neo-protestanlığın kendisi ve "aile ile meslek arasındaki uyumluluk" uğruna, dakikası dakikasına programlanmış bir yaşam sürdürüp bundan dolayı mustarip oldukları sürekli tükenmişlikle gurur duyan (Schor 1992) taraftarlarının yanı sıra, sermaye olarak insanın kendi kendini sömürme fanatizmi ve bunun feminist savunusu (eğitim getirisi hesaplamalarının, koca nesillerin yaşam planlarında içselleştirilmesi) ile, Boltanski ve Chiapello'nun keşfettiği, iş yerlerinde yeni kurulmuş yaratıcılık ve otonomi oyun alanlarını kişinin şirkete daha derinlemesine entegrasyonu ve şirketin hedefleriyle tüm kimliğini saracak şekilde özdeşleşmesinin bir vasıtası olarak kullanan "kapitalizmin yeni ruhu" da (Boltanski ve Chiapello 2005) "ücretli emeğin krizi"nin ve performans prensibinin sonunu hazırladı.[17]

İşçi ve tüketicilerin İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmine olan kitlesel bağlılığındaki istikrara karşılık, aynı bağlılığın sermaye tarafında kesinlikle geçerli olmadığı görüldü. 1970'lerin Frankfurt kriz kuramlarındaki sorun, sermayenin bir etken yerine alet olarak veya sınıf yerine üretim aracı olarak ele alınmasından dolayı, sermayeye hiçbir kasıt veya strateji kabiliyeti atfedilmemesiydi.[18] Haliyle, hesaplarını onsuz yapmak zorundaydılar. Marx bir yana, Schumpeter için bile "Kapital" devamlı bir sorun kaynağı, modern ekonomik toplumun kesintisiz bir arızasıdır – kaçınılmaz bürokratik sosyalizm tarafından zorla yatıştırılana dek sürekli "yaratıcı yıkım"ın kaynağıdır (Schumpeter 2006 [1912]). Weber'in de görüşü ve öngörüleri bu yöndeydi; meşruiyet krizi kuramındaki sermayeye mahsus cansızlığın izi belki de geriye doğru, kısmen Weber'e kadar sürülebilir. Ancak, uzun altmışlı yılların

ardından gelen on yıllarda gerçekleşecek olanlarla bu şekilde başa çıkılamazdı. Sermayenin artık bir oyuncak değil, oyuncu olduğu ortaya çıkmıştı – hem de bir çiftlik hayvanından ziyade, 1945 sonrası "sosyal piyasa ekonomisi"yle çizilen kurumsal çerçeveyi kendine dar gelen bir kafes gibi gören ve buradan kurtulmak zorunda olduğuna giderek daha da fazla inanan bir yırtıcı olarak.

Frankfurt'un bundan kırk yıl öncesine ait Neomarksist kriz kuramları, o zamanın diğer sosyal kapitalizm kuramlarının çoğundan farklı ve daha iyi bir şekilde [sosyal kapitalizmin] içsel kırılganlığını teşhis etmişti. Ancak bunun ardındaki sebeple beraber, gelmekte olan tarihsel değişimin yönünü ve dinamiğini de yanlış tahmin etmişti. Bu yaklaşım, "altın otuz yıl" (*trente glorieuses*)[19] boyunca gelişen demokratik kapitalizmin meşruiyetini ortadan kaldıracak olanın emek yerine sermaye olması ihtimalini dışlıyordu. Esasen birbirini takip eden ekonomik krizler de dahil olmak üzere kapitalizmin 20. yüzyılın yetmişli yılları sonrası tarihi, sermayenin kendisine 1945'in ardından –hiç istememesine rağmen– dayatılmış olan sosyal denetim mekanizmasından firar edişinin tarihidir. Başlangıcı 1968 civarındaki işçi ayaklanmaları ve olgun sanayi toplumlarındaki işverenlerle yeni işçi nesli arasındaki karşılıklı meydan okumaydı. Bu yeni nesil, ekonomik büyüme oranlarını, yeniden inşa döneminin getirdiği kesintisiz sosyal ilerlemeyi ve demokratik kapitalizmin kuruluş yıllarındaki politik vaatleri tabii karşılıyordu. Kapitalizmse bu istekleri sonsuza dek ne karşılayabilirdi, ne de karşılamaya istekliydi.

Kapitalist seçkinler ve politik müttefikleri ilerleyen yıllarda toplumsal barış uğruna katlanmak zorunda kaldıkları ve yeniden inşa döneminde çoğunlukla yerine getirebilmiş oldukları sosyal yükümlülüklerden kurtulmanın yollarını aradı. Piyasa doygunluğu tehdidinin üstesinden gelmek için geliştirilen yeni ürün stratejileri, sosyal yapının değişmesi sonucunda ortaya çıkan emek arzı fazlası ve son olarak da piyasa ve üretim sistemlerinin uluslararasılaştırılması, uluslararası tarife politikaları ile sosyal politikaların şirketlere vurduğu ve 1968 sonrasında şirketleri kalıcı bir "kâr düşüşü" (*profit squeeze*) tehlikesiyle karşı karşıya getiren kurumsal prangaların tedricen atılması için gereken fırsatları yarattı.[20] Zamanla bu, olağandışı bir liberalleştirme

sürecine yol açtı – serbest, kendi kendini düzenleyen piyasaların en geniş ölçekte, modern kapitalizmin politik ekonomi tarihinde örneği olmayan ve hiçbir kuram tarafından öngörülemeyen bir güçle geri dönüşü. Kapitalizmi toplumun hizmetine sunması gerekirken, bunun yerine artık karşılayamadığı toplumsal beklentilerin külfetinden kurtulmak uğruna üzerindeki denetimini kaldırarak kapitalizmi liberalleştiren bir devlete ve politik olarak düzenlenmiş krizsizliğini fazlasıyla kısıtlayıcı bulan bir kapitalizme karşı kriz kuramı hazırlıksızdı.[21] Zira aynı anda hem bir kontrol teknolojisi, hem devletin yükünün azaltılması, hem de sermayenin serbestleştirilmesi olan liberalleştirme süreci adım adım ilerledi – özellikle de 1968'in çalkantılarına dair hafızanın canlılığını koruduğu süre boyunca. Dünya finans sistemi ve kamu maliyesinin halihazırdaki krizleriyle beraber geçici zirve noktasına ulaşana kadar sürece çok sayıda politik ve ekonomik aksaklık da eşlik etti.

Diğer Meşruiyet Krizi ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Barışının Sonu

Kriz kuramının en parlak döneminin ardından geçen kırk yılın olayları ışığında, sadece devlet ve yurttaşlarından oluşan iki aktörlü bir meşruiyet krizi kavramının yerine, daha geniş kapsamlı ve üç aktörlü bir kavram öneriyorum: devlet, sermaye ve "ücrete bağımlılar".[22] Politik-ekonomik sistemin kendisini meşrulaştırmak için karşılamak zorunda olduğu beklentiler sırf halk nezdinde değil, kendini artık bir aygıttan ziyade bir aktör olarak belli eden sermaye tarafında da oluşuyor – daha açık bir ifadeyle, kâr bağımlısı sermaye sahipleri ve yöneticileri arasında. Nitekim sistemin kendisinin kapitalist olması sebebiyle, istikrar için bu kesimin beklentileri *sermayeye bağımlı* nüfusunkilerden daha önemli olmalıydı: Ancak sermayenin beklentileri karşılandığı takdirde diğer beklentiler de karşılanabilirken, bunun tam aksinin gerçekleşmesi mümkün olamaz. Bundan dolayı, Neomarksist kriz kuramlarında anlatılandan farklı olarak, "sermaye"nin demokrasinin kendisinden ve demokratik çerçevede kendisine dayatılan yükümlülüklerin verdiği rahatsızlıktan da bir meşruiyet krizi doğabilir – 1970'lerde yaklaşmakta olduğunu birçok kişinin düşündüğü, toplumsal taleplerin ilerici ve "sistemi aşmaya" doğru bir evrimine gerek olmadan.

Meşruiyet krizi üzerine, sermaye ile başlayan bir kuram şirketleri ve girişimcileri birer refah makinesi veya kamu ekonomik politikalarının sadık memurları yerine, çıkar ve karlarını maksimize etme peşinde olan aktörler olarak ele alır. Bu çerçevede "Kapital" inatçı, bencil, kendi çıkarı peşinde ve stratejik davranan, iletişim kurabilen ve fakat tahmin edilebilirliği kısıtlı olan, hoşnutsuz olabilen ve bu hoşnutsuzluğu ifade edebilen, kolektif bir aktördür. Klasik politik ekonomi modelini esas alan geleneksel bir sınıf kuramında neyin veya kimin sermayeye ait olduğu, gelirlerinin türüne göre belirlenebilir. Sermayenin çıkarları, yatırılmış sermayeden elde edilen ranta bağımlı olan gelir pozisyonundan kaynaklanır; sermaye gelirleri, sermayedarların veya yöneticilerin sahip olduğu ya da kendilerine emanet edilmiş olan sermayeyi tasarruf ederken maksimize etmeyi hedefledikleri kazançlardan elde etikleri artık gelirlerdir. Bu anlamda "kâra bağımlı" olanların karşısındaysa sermaye yerine emek gücünü tasarruf eden "ücrete bağımlılar" durur; emek gücünü, sözleşmeyle belirlenmiş bir fiyat karşılığında değişken sermaye olarak sarf edilmek üzere sabit sermayenin sahiplerine devrederler. "Meta olarak emek gücü"nün fiyatı, emeğin sarfı sonucunda elde edilecek –veya edilemeyecek– kazançtan bağımsızdır. Artık sermaye ile sözleşmeyle belirlenmiş emek geliri (kâr ile ücret) arasındaki fark, emek piyasası kuramlarının psikoloji temelli bakış açısından ele alındığında farklı "risk eğilimleri" ile ilişkilendirilir: "Riskten kaçınan" bireyler, daha düşük ama güvenceli *emek* geliri karşılığında çalışmayı tercih ederken, "risk alan" bireyler güvencesiz ancak daha yüksek *sermaye* geliri vaat eden girişimciliğe yönelir. Artık gelirin alıcıları, verili bir sermaye yatırımının getirisini mümkün olan en yüksek seviyeye çıkarmaya çalışırken, sabit gelir sahipleriyse bunun karşılığında yerine getirmeleri gereken işlevleri mümkün olan en düşük seviyede tutmaya çalışır.[23] Bölüşüm çatışmalarının esas kaynağı da özellikle kâra bağımlı olanların eline geçen artık gelirin yükselmesinin –diğer tüm koşullar aynı kaldığında– ücrete bağımlı olanların ücretlerinin düşmesini gerektirmesidir.[24] Bu bağlantı tam tersi yönde de geçerlidir.

Sermayeyi makine parkından ziyade bir aktör olarak gören bir politik ekonomi kuramı açısından "ekonominin işleyişi" (en önemlisi de büyüme ve tam istihdam) sadece görünürde teknik bir meseledir ve gerçekte siyaset

tarafından belirlenir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda olduğu gibi, Pollock ve Frankfurt ekonomi kuramında da baskın olan teknokratik kriz kavrayışının farkı burada yatar. Büyüme ve tam istihdamın ikisi de sermaye sahiplerinin yatırım yapmaya istekli olmasına bağlıdır; bu da yine talep ettikleri rant ve getiri beklentilerinin yanı sıra kapitalist ekonomik faaliyetin güvenliği açısından toplumsal ilişkilere dair tahminlerine bağlıdır. Ekonomik krizlerin yokluğu sermayenin memnuniyetini ifade eder; buna karşılık, krizlerin ortaya çıkışı sermayenin hoşnutsuzluğuna işaret eder. Sermaye sahipleri ve yöneticilerinin nasıl bir "yatırım getirisi" (*return on investment*) talep ettikleri kesin bir şekilde verili değildir; aksine, zamana ve yere bağlı koşullara göre değişiklik gösterir. Başka alternatifleri olmadığında yatırımcılar daha alçakgönüllü olabileceği gibi, süregelen kazançlarını –diğer alternatiflerle karşılaştırdıklarında– yeterince yüksek bulmadıkları takdirde daha talepkar olabilir. En önemlisi de, toplumda kendilerine karşı düşmanca bir hava olduğu ve kendilerini hedef alan yükümlülükleri aşırı olarak algıladıklarında "güven kaybı" yaşayabilir ve koşullar daha iyi hale gelene kadar –örneğin kasa mevcudu ("likidite tercihi") veya sermaye kaçışı yoluyla– sermayelerini elde tutabilirler.

Kapitalizmde ekonomik krizler sermayenin güven krizlerinin sonucunda ortaya çıkar; bunlar teknik birer düzensizlikten ziyade *kendine özgü meşruiyet krizleridir*. Düşük büyüme ve işsizlik, sermaye sahiplerinin yatırım yoluyla çözebileceği ancak güvensizlik duydukları sürece devam ettirdiği, sermaye üzerinde tasarruf sahibi olanların "yatırım grevi"nin sonuçlarıdır.[25] Kapitalizmde toplumun sermayesi, kullanılıp kullanılmaması prensip olarak sahiplerinin keyfine kalmış özel bir mülktür. Yatırım yapmakla yükümlü tutulamazlar[26] ve girişimcilerin ne zaman bir girişimde bulunmayı isteyeceklerini kestirmek o kadar zordur ki ekonomistler en nihayetinde matematik hesaplarını bir kenara bırakıp bunun "psikoloji"ye dair bir mesele olduğu sonucuna varmışlardır. Öyleyse, ekonomi politikası aracılığıyla krizlerin giderilmesinin yolu, bir tarafta sermaye sahiplerinin rant beklentileri ve toplumdan talep ettikleriyle, diğer tarafta sabit ücretlilerin maaş ve istihdam beklentileri arasında, sermayenin refah üretimine katılımını sürdürmesi için yeterince adil bulacağı bir çeşit dengenin müzakere edilmesinden geçer. Bunda başarısız olunduğunda sermayenin güvensizliği ve yeri-

ne getirilmeyen talepleri "ekonomi"de düzensizlikler olarak kendini gösterir; bu sefer de sistemle barışık olmaları sistemin teknik açıdan işlerliği, özellikle de büyüme ve tam istihdamın teminat altına alınması ön koşuluna bağlı olan ücrete bağımlılar tarafında türetilmiş ayrı bir meşruiyet krizi ortaya çıkabilir. Bunun için yeni taleplerin olması gerekmez; sadece eski taleplerin yerine getirilmemesi yeter.

Bir başka deyişle kapitalizm, sermaye ve emeğin karşılıklı meşru beklentilerinin kâra ve ücrete bağımlılar tarafından az ya da çok açıkça, resmi veya gayri resmi bir ekonomi anayasasında belirlendiği toplumsal bir mukaveleyi gerektirir. Ekonomi kuramı ve ideolojisinin bizi inandırmaya çalıştığından farklı olarak kapitalizm doğal bir durum değil, aksine belli bir zamana ait, şekillendirilmeye ve meşruiyete muhtaç bir toplumsal düzendir: Mekânsal ve tarihsel olarak değişen, prensip olarak daima yeniden müzakere edilebilir ve her an çökme tehlikesi barındıran biçimlerde somutlaşmış bir düzen. Savaş sonrası koşullarda ortaya çıkan ve kapitalizmin yenilenmiş bir yapıyla sürdürülmesi için gerekli anlaşma zeminine dair toplumsal sözleşme ya da İngilizce literatürde bilinen tanımıyla, demokratik kapitalizmin politik-ekonomik "savaş sonrası uzlaşması" (*postwar settlement*) 1970'lerde çökmeye başladı. 1945'in ardından kapitalizm dünya çapında kendini savunma konumundaydı ve kendini yeniden şekillendirmekte olan bütün Batılı ülkelerde savaş ve sistem rekabeti sonucunda güçlenmiş bir işçi sınıfı karşısında toplumsal ehliyetinin[27] uzatılıp yenilenmesi için çabalamak zorundaydı. Bu ancak Keynesçi kuramın önceden görüp mümkün kıldığı önemli tavizler sayesinde gerçekleşebildi: orta vadede devletin konjonktür politikası ve büyümenin garanti altına alınması, tam istihdam, sosyal adalet ve piyasanın öngörülemezliğine karşı sürekli artan koruma biçiminde; uzun vadedeyse düşük faiz oranları ve kâr marjlarının kalıcı olduğu bir dünyada kapitalizmin tarihsel olarak sona ermesi biçiminde. Savaş ekonomisinin ardından faşist gericiliğe ve Stalinist ayartmalara karşı bağışık ve istikrarlı bir liberal demokraside yeniden canlandırılmış bir kâr ekonomisi ancak bu koşullarla, yani politik olarak belirlenmiş öncelikli sosyal amaçların hizmetinde yeniden kurulabildi; mülkiyet ve yönetme haklarının yeniden tesisi de politik olarak ancak bu şekilde icra edilebildi. Frankfurt kuramsal tartışmalarındaki ifadeyle, İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin

"barış formülü"ne riayetin aracılığı ve denetimiyse ceza olarak meşruiyetini kaybetme pahasına yeni kapitalizmin anlaşma zeminini güvence altına almakla yükümlü, piyasayı düzenleyen, planlamacı, müdahaleci ve yeniden bölüşümcü bir devlet eliyle gerçekleşiyordu.

Bu savaş sonrası politik-ekonomik uzlaşma 1970'lerde kırılganlaşmaya başladı. Bu gelişmeyle ilgili yaygın tarif ve açıklamaların bir bireşimi, 1960'ların ikinci yarısında kapitalist ekonomik sistemin sonsuza dek savaşın ardından gelen on yıllarda olduğu kadar verimli ve istekli olmayabileceği ihtimalini görünür kılan, büyümedeki ilk zayıflıklara atıfla başlar. Toplumsal barış ve politik istikrarı mümkün olduğunca korumak için çaba gösteren Batılı yönetimler bunlara cevap olarak ekonomide sürekli yeni devlet planlaması ve yönetim teknikleriyle deneyler yaparken, işçiler her zamankinden daha fazla bilinçlenmiş bir şekilde –onların bakış açısıyla– sistemin kuruluş yıllarında taraf oldukları anlaşmada ısrar ediyordu. Kendi paylarına hiçbir iyileştirme düşmezken niçin kapitalizmin oyununu sürdürüp kurallarına saygı göstermek ve sermayenin kâr etmesine izin vermek zorunda olsunlardı ki? Sermaye, uzun vadede karşılaması mümkün olmayan bir "yükselen beklentiler devrimi"nden (*revolution of rising expectations*) korkmalıydı; zira bunun bedeli giderek düşen kâr oranları ve özel sektörün seçmen baskısı altındaki bir devlet politikası eliyle tamamen düzenli ve planlı, yarı-kamusal bir altyapıyla ikamesi olurdu.

1960'ların sonunda gelinen durum bir bütün olarak bakıldığında Michal Kalecki'nin 1943 tarihli oldukça ileri görüşlü bir makalesinde, Keynesçi modelin sermayenin direnişi karşısında başarısızlığa uğramasına yol açabilecek an olarak tarif ettiği durumu andırmaya başladı (Kalecki 1943). Kalecki'nin çıkış noktası, zamanının işverenlerinin Keynesçi bir ekonomi politikasında –girişimleri için dalgalanmalardan muaf, sürekli büyüme garantilenmesine rağmen– neye itiraz edebilecekleri sorusuydu. Soruya verdiği cevap ise, daimi tam istihdamın sermaye açısından, işçilerin bir noktada işsizlik tehdidini unutup fazlaca cesaretlenmeleri riskini beraberinde getirebileceğiydi. Ardından da işyerinde ve politikadaki disiplin yerle bir olabilirdi. Bu sebeple, Kalecki'ye göre, fazla talepkar oldukları takdirde neyle karşılaşabileceklerini işçilere hatırlatmaya yarayacak daimi bir taban-işsizlik sermayenin çıkarınaydı.

Ancak bu, devletin Keynesçi araçlarla tam istihdamı güvence altına almaktan vazgeçirilmesini öngörüyordu.

1968 ve 1969'da dünya çapındaki vahşi grev dalgası işverenlerce ve demokratik kapitalizme dahil bazı yönetimlerce, fazlasıyla uzamış bir krizsiz büyümenin ve güvenceli tam istihdam döneminin sonucu ve hem varsıllık hem de refah devleti aracılığıyla şımartılmış olan çalışan kesimde giderek artan ölçüsüzlüğün bir ifadesi olarak görüldü.[28] Buna karşılık, çalışan kesim sadece demokratik yurttaşlık hakkı olarak gördüğü düzenli ücret artışı ve sosyal güvencelerin sürekli iyileştirilmesi için ısrar ettiğine inanmaktaydı. O zamandan itibaren emekle sermayenin beklentilerinin arası o kadar açıldı ki İkinci Dünya Savaşı sonrası demokratik kapitalizm rejiminin krize girmesi kaçınılmaz hale geldi. Çalışanların ve sendikaların taleplerine sıkıca sarıldıkları, sermayenin ise taviz alanının tükendiğini düşündüğü 1970'lerin ilk yarısında sürekli yeni grev dalgaları görüldü. Sermaye tüm bunlara tepki olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin toplumsal sözleşmesinden çıkışının hazırlıklarına başladı: Edilgenliğinden silkinip eylemsel ve örgütsel becerisini yeniden kurarak demokratik siyaset tarafından planlanmak ve kullanılmaktan kendini kurtardı. Bunu yaparken, işçiler ve sendikalardan farklı olarak, demokratik kapitalizmle devam etmek için, sisteme olan "güveni" ile beraber sistemin işleyişi için gerekli yatırım kaynaklarını da tedricen geri çekmekten ibaret alternatif bir stratejisinin olmasından faydalandı.

Uzun Dönemeç: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kapitalizminden Neoliberalizme

Giderek aşırılaşan ve dönemin siyasetine ve kamuoyundaki havaya hâkim olan refah ve özgürlük beklentileri dolayısıyla sonradan "gürültülü yetmişler" (*roaring seventies*) olarak adlandırılan on yılın ortasına doğru sermaye sahipleri ve yöneticileri İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin politik ekonomisinde kökten bir tadilat yapmak için kıyasıya bir kavgaya giriştiler – meşruiyet krizi kuramının beklediğinin ve umduğunun aksine, kavgayı başlatan "ücrete bağımlı" geniş kitleler yerine onlar oldu. 1968'in etkisiyle ve önce ekonominin "yükleme sınırı"nı deneme niyeti gibi siyasi irade beyanlarına,[29] ardından da Korpi'nin *The Democratic Class Struggle*'ı [Demokratik Sınıf Mücadelesi]

(1983) ve Esping-Andersen imzalı *Politics Against Markets* [Piyasa Karşıtı Politikalar] (1985) gibi kitapların başlıklarına yansıyan politik iklimden duydukları korkuyla, sermaye sahipleri ve ekonomiye yön verenler, 1945 sonrasında –iki Dünya Savaşı arası dönemin deneyimlerine rağmen– endüstri toplumunun en yüksek komuta kademelerine geri dönmelerini mümkün kılan rejimden istifa etmeye koyuldular.

Bunun akabinde, giderek artan sayıda şirket, sanayi ve ticari birlik yeni bir ortak hedefe yöneldi: kapitalizmin liberalleştirilmesi ve piyasaların hem içeri hem de dışarı doğru genişletilmesi. 1960'ların sonlarındaki olaylar ve 1972'deki hammadde krizi, "ekonomi"nin eski rejimde politik baskı sebebiyle altına girmiş olduğu yükümlülükleri uzun vadede ve kabul edilebilir koşullarla yerine getirebilmesini her zamankinden daha da olanaksız hale getirdi. Demokratik kapitalizmin barış formülü olarak sürekli yüksek büyüme oranlarına güven kalmamıştı. Tam istihdamı sağlamak için kârlılıktan feragat edilmesi ya da büyük masraflar karşılığında üretim ve ürünlerin düşük ücret farklılığı gösteren, yüksek ücretli ve güvenli istihdam sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılması, şirketlerin ve şirket kazançlarına bağımlı olanların giderek daha da kabul edilemez buldukları derecede büyük fedakârlıkta bulunmalarını gerektirecekti. Neredeyse her yerde, az ya da çok sosyal demokratların eline geçmiş olan devlete artık güvenilemeyeceği için[30] geriye kalan tek çözüm piyasaya kaçıştı: kapitalist ekonominin yeniden inşa yıllarına ait bürokratik-politik ve korporatist kontrol mekanizmalarından kurtarılması ve uygun görülen kâr marjlarının sosyal sorumluluk tehlikesini beraberinde getiren devlet politikaları yerine serbest piyasalar ve deregülasyon yoluyla[31] yeniden tesis edilmesi.

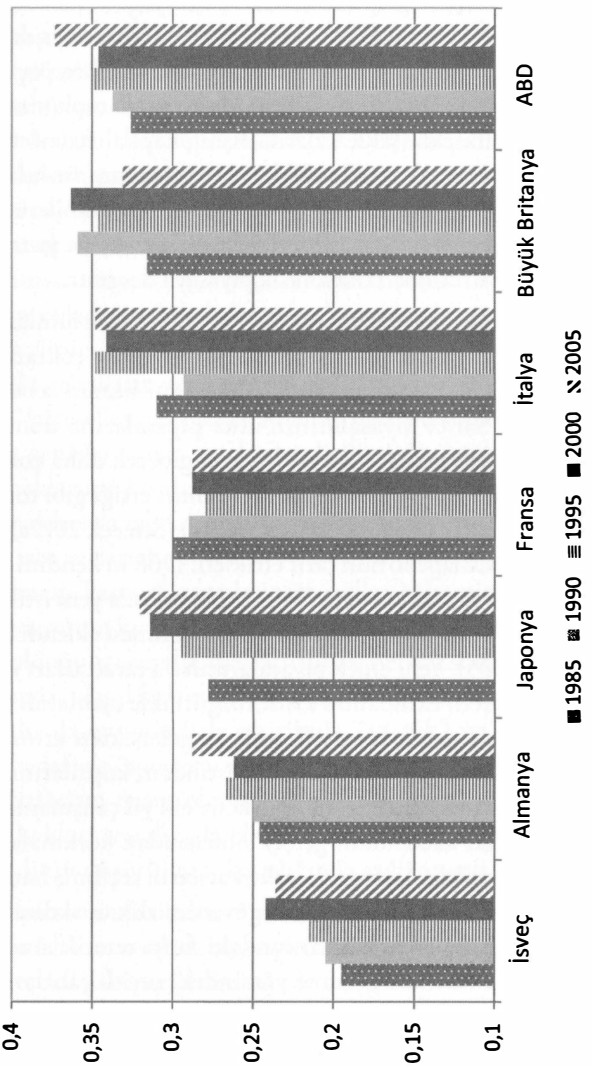
Geriye dönüp bakıldığında, liberalleştirme stratejisi (müdahaleci devletin geriletilmesi ve birincil ekonomik kaynak tahsis mekanizması olarak piyasaya geri dönüş) nefes kesici bir başarıydı; gafil avlanansa bir tek Eleştirel Kuramı değildi.[32] 1980'lerin başlarından itibaren Batı toplumlarında İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin toplumsal sözleşmesindeki merkezî unsurlar kademeli olarak ya feshedildi ya da sorgulanmaya başladı: Politik olarak güvence altına alınmış tam istihdam, serbest sendikalarla yapılan müzakereler yoluyla tüm toplumu kapsayan ücret saptama süreci, işyerinde ve şirkette işçilerin de yönetime katılması, ana sanayi kollarının devlet tarafından kontrolü, özel sektöre

örnek teşkil edecek, güvenli istihdam sunan geniş bir kamu sektörü, rekabete karşı korumalı, küresel çapta geçerli sosyal yurttaşlık hakları, gelir ve vergi politikası aracılığıyla dar sınırlar arasında tutulan sosyal eşitsizlik ve büyüme krizlerinin engellenmesine yönelik konjonktür ve sanayi politikaları. "İkinci petrol krizi"nin yaşandığı 1979 yılında Batı demokrasilerinin tamamında sendikaların az ya da çok saldırgan bir şekilde geri püskürtülmesine başlandı. Dünya çapında emek piyasaları ve sosyal güvenlik sistemlerinde buna koşut olarak, çoğunlukla tedrici olsa da azımsanmayacak sertlikte reformlar başlatıldı. Bu reformlar, kurumların –sözde geç bile kalınmış– "esnekleştirilmesi" ve emek gücü potansiyelinin "etkinleştirilmesi" adı altında, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki on yılların refah devletinin kökten bir revizyonu anlamına geliyor ve "küreselleşme" olarak adlandırılan, piyasaların ulusal sınırları aşarak genişlemesiyle gerekçelendiriliyordu. İşçilerin feshe karşı korunma haklarının kısıtlanması, emek piyasalarının birbirinden farklı korunma haklarıyla merkez ve çevre bölgelere ayrılması, düşük ücretli istihdama izin ve destek verilmesi, yüksek bir taban işsizlik seviyesinin kabul edilmesi, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin beraberinde kamu istihdamının kısıtlanması ve ücret saptama işleminin dağıtılarak mümkün olduğunca sendikasızlaştırılması hep bu sürece dahildi.[33] Bu yolun sonunda, ulusal fark ve özelliklerden bağımsız bir şekilde piyasayla giderek daha da uyumlu hale getirilmiş, "küçük" ve "yeniden ticarileştirme" hedefiyle "modernize edilmiş" bir refah devleti duruyordu; devletin "istihdam dostu olması" ve masraflarının azaltılması, sosyal yurttaşlık hakları aracılığıyla güvence altına alınmış toplumsal asgari geçim haddinin düşürülmesi karşılığında sağlanmıştı.[34]

1970'lerin sonundan itibaren deregüle edilen sadece emek piyasaları olmadı; sürekli artan sayıda emtia, hizmet ve sermaye piyasası da aynı süreçten geçti. Hükümetler bu sayede fazladan ekonomik büyüme ve politik sorumluluklarında her halükarda bir hafifleme umarken, piyasaların genişlemesi ve bundan dolayı gittikçe sertleşen rekabet baskısı, ücret ve çalışma koşullarının kötüleşmesi ya da artan ücret farklılaşmasının mazereti olarak işverenlere hizmet etti.[35] Sermaye piyasaları da aynı dönemde "hissedar değeri"nin (*shareholder value*) artırılmasını şirket yönetmekte en yüce ilke mertebesine yükselten yönetim kontrolü

piyasalarına dönüştü (Höpner 2003). Çoğu yerde (İskandinavya'da bile) yurttaşlar, devletin sağladığı kamu hizmetlerine ek ya da alternatif olarak, ödemeler için özel kredi alma imkânıyla beraber, özel eğitim ve sigorta piyasalarına yönlendirildi. Buna koşut olarak toplumsal eşitsizlik her yerde hızla yükseldi (**ŞEKİL 1.2**).[36] Gelişmiş kapitalist devletler bu gibi yollarla yüzyıl ortasında yüklendikleri büyüme, tam istihdam, sosyal güvenlik ve sosyal dayanışma sorumluluklarını "ekonomilerinin" sahibi olanların ve idarecilerinin baskısıyla üstünden attı ve yurttaşlarının refahını her zamankinden daha fazla piyasaya devretti.

Neoliberalizme doğru uzun dönüş, varsıl Batılı toplumlarda dikkat çekici derecede zayıf bir dirençle karşılaştı. O sırada çoktan bir norm haline gelmiş olan yüksek taban işsizlik oranı bunun sebeplerinden sadece biriydi. Satıcı piyasalarının alıcı piyasalarına dönüşmesi ve gelişen pazarlama sanatları, sosyal hayatın giderek daha çok alanının ticarileştirilmesi için yaygın bir bağlılık temin ettiği gibi toplumun iş ve performans motivasyonunu sağlamlaştırdı (Streeck 2012a). Buna bir de Boltanski ve Chiapello'nun tarif ettikleri, 1968'in kendini gerçekleştirme projesinin oluşmakta olan "bilgi toplumu"nda yeni istihdam ve iş örgütlenmesi biçimleri yoluyla sisteme dahil edilmesi eklendi (Boltanski ve Chiapello 2005). Yeni emek piyasalarının da taraftarları vardı – sırf kendileri için ücretli istihdamın kişisel özgürlükle eşanlamlı tutulduğu kadınlar arasında değil, bireyselleşmiş ve gelenekten arınmış sosyal yaşamlarının esnekliğinin yansımasını istihdam koşullarının esnekliğinde bulan yeni nesillerde de. Aynı şirkette elli yıl çalışmanın sonunda edinilen altın saat kabusunun gerçek olmasından korkmalarına artık kesinlikle gerek yoktu. İşveren ve politikacıların seçilmiş hareketlilikle zorunlu hareketlilik, serbest meslekle güvencesizlik, iş akdinin feshinin bildirilmesiyle işten çıkarılma arasındaki farkı retorik araçlar yardımıyla ayırt edilemez hale getirme yönündeki çeşitli çabaları, daha en baştan dünyanın bir meritokrasi, emek piyasasının da dağ bisikletçiliği veya maraton koşusu gibi bir spor müsabakası olarak açıklandığı bu nesil üzerinde hiç de başarısız sonuçlar yaratmadı. Şu veya bu şekilde, Polanyi'nin liberal projeye karşı toplumsal bir hareketin Arşimet noktasını, insanın sosyal ilişkilerinde istikrar ve güvenliğe duyduğu ihtiyaç olarak belirlediği (Polanyi 1957 [1944]) 1940'ların sonlarında piyasanın

ŞEKİL 1.2 Gelir eşitsizliğinin gelişimi: Gini çarpanları, yedi ülke, 1985-2005. OECD hanehalkı gelir dağılımı ve yoksulluk veri tabanı; OECD Factbook 2008: Ekonomik, Çevresel ve Sosyal İstatistikler 2008; OECD Factbook 2010: Ülke Göstergeleri, OECD Factbook Statistics.

belirsizliklerine karşı var olan kültürel tolerans, 20. yüzyılın son yirmi yılında açıkça yükselmişti.

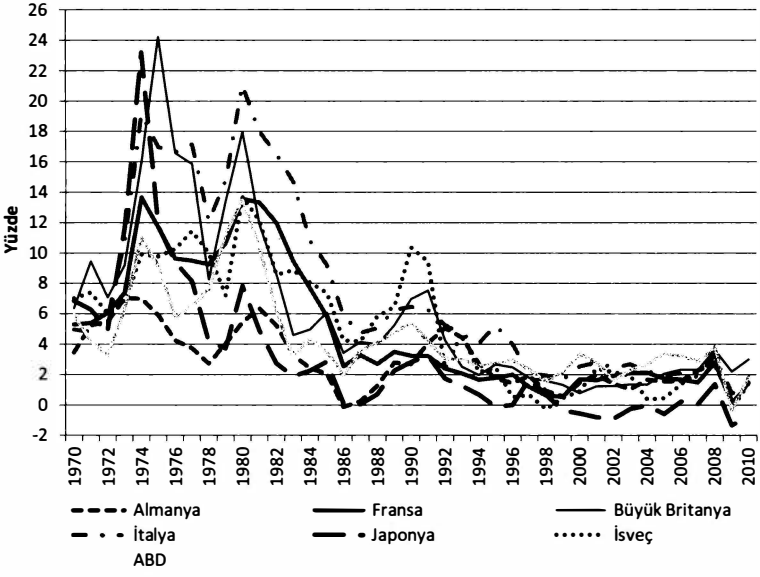
Satın Alınmış Zaman

Bütün bunlara rağmen neoliberal devrimin başarısı politik koruma olmadan elde edilmedi. Uzun altmışların sonunda kapitalizmin barış formülü gerçekçiliğini kaybetmişti: Emek ve sermayenin ortaklaşa ürettiği, güvenli istihdam ve artan ücretler, çalışma koşullarının sürekli iyileştirilmesi ve sosyal güvenlik haklarının genişletilmesi üzerinden sosyal gelişim için kullanılabilecek yüksek ve devamlılık arz eden ekonomik büyüme giderek yok oluyordu. Üretken sermaye yatırımları en geç 1970'lerin başı itibariyle, artmakta olan ücret militanlığı ve genişleyen kamu sosyal politikalarının var olduğu koşullarda tam istihdamı garantilemek için gerekli olanın gerisinde kalma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Ancak genel kanıya göre bu, İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin toplumsal sözleşmesinin temel taşıydı. Bu sebeple, kapitalist ekonomi için olmasa bile, parlamenter demokrasi için bir meşruiyet krizi kapıda görünüyordu. İlerleyen yıllarda bu sorunla, eleştirel kriz kuramının beklediğinden farklı bir yolla da olsa, başarılı bir şekilde baş edildi: verimlilik büyümesini aşan miktarda ve özellikle 1970'lerin ikinci yarısında dünya çapında yükselen enflasyon oranlarına yol açan ücret artışlarına uyum gösteren bir para politikasıyla.[37]

1968'deki grev dalgasını takip eden on yılın enflasyonist para politikası, hızla kendini geliştirmekte olan bir tüketim toplumu içerisinde artık yeterli gelmeyen ekonomik büyümenin yerine geçip tam istihdamı sağlayarak sosyal barışı temin etti.[38] Bu açıdan, işleyemez hale gelmiş neokapitalist barış formülünün geçici olarak onarılmasıyla eşdeğerdi. İşin sırrı, emekle sermaye arasında kendini göstermeye başlayan bölüşüm çatışmasını ek kaynakların devreye sokulmasıyla yatıştırmaktaydı; ancak bu kaynaklar yalnızca para halindeydi ve reel olarak –hiç ya da henüz– mevcut değildi. Enflasyon, bölüştürülecek olan pastayı gerçekte değil, sadece görünürde büyüttü; bu da kısa vadede bir fark yaratmadı: İşçiler nezdinde olduğu kadar işverenlerin gözünde de, yeni tüketimciliği mümkün kılan bir refah artışı illüzyonu (Keynes'in tabiriyle "para illüzyonu") yarattı. Lakin bu da zamanla kendini tüketip, paranın değerindeki düşüş, parasal varlıkların sa-

hiplerinin yatırım yapmaktan yine imtina eder hale gelmelerine ya da başka döviz cinslerine kaçmalarına yol açtığı noktada sona ermeye mahkumdu.[39]

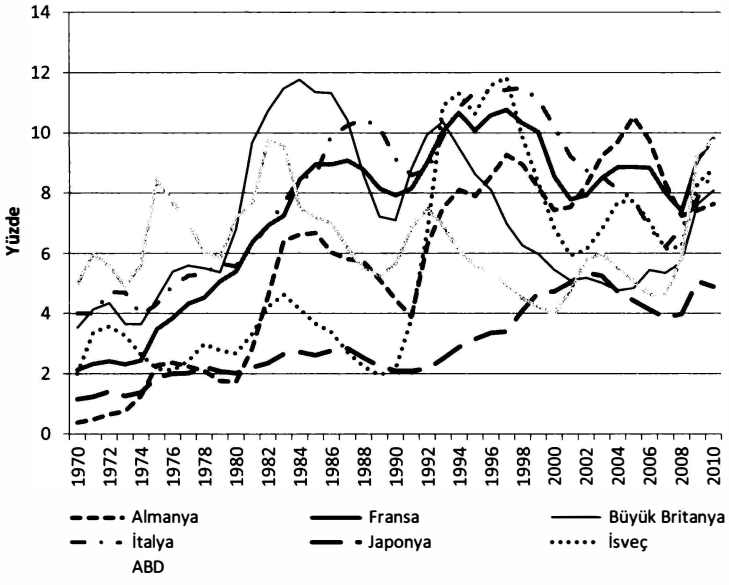
Para enflasyonu yoluyla şimdilik veya hiç var olmayan kaynakları ulusal ekonomiye sokarak bölüşüm çatışmasını etkisiz hale getirmeye çalışan devletler, siyaset tarafından kamu otoritesi aracılığıyla miktarı değiştirilebilen modern kâğıt paranın (*fiat money*) büyüsünden faydalanabilirler. En geç 1970'lerin ikinci yarısında, stagflasyonun (enflasyonun hız kazanmasına rağmen yerleşen ekonomik büyümede duraklamanın) başlamasıyla beraber reel büyümenin yerine nominal büyümeyi geçirmenin büyüsü de tükenmişti. Birleşik Devletler ve onun Merkez Bankası (Federal Reserve) önderliğinde istikrarı sağlamak için sert önlemler alındı; bunlardan birisi de Amerikan bankalarının büyük müşterilerine uyguladığı faiz oranlarının zaman içerisinde %20'nin üstüne çıkarılmasıydı. Bu önlemler kısa süre zarfında enflasyonu bugüne dek sonlandırdı (**ŞEKİL 1.3**). Bu önlemler ve kapitalist ulusal ekonomilerin

ŞEKİL 1.3 Enflasyon oranları, yedi ülke, 1970-2010. OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

deflasyonunun er ya da geç dünya çapında yol açtığı sert ekonomik küçülme ve süregelen işsizlikle beraber (**ŞEKİL 1.4**), İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmin ve halen var olan geç kapitalizmin meşruiyet krizi ve beraberinde krizi bir kez daha büyüyle toplanmış para ile en azından bir süreliğine hafifletme denemesi de geri geldi. Halihazırdaki dünya finans ve mali krizinde geçici zirvesine ulaşan gelişim süreci böylece başlamış veya devam etmiş oldu.

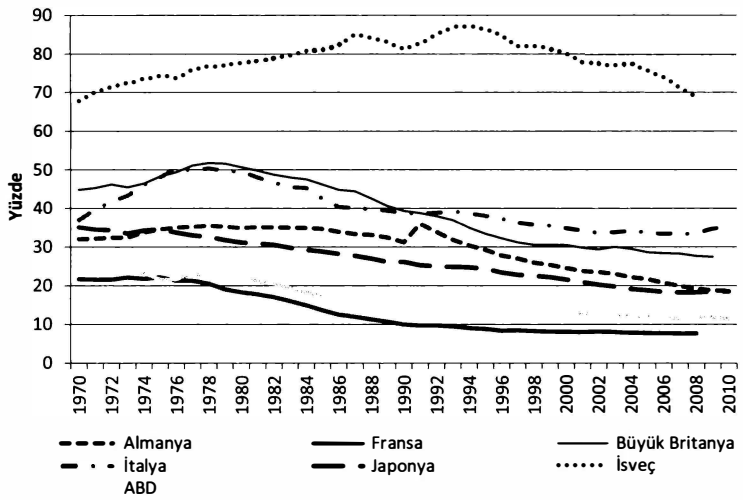
1980'lerin başında dünya ekonomisinin parasal istikrarının sağlanması oldukça riskli bir politik güç gösterisiydi; bunun üstesinden sadece Reagan ve Thatcher hükümetleri gibi, yeniden "sağlam para" (*sound money*) üretimi karşılığında kitlesel işsizliğe razı olan ve ne pahasına olursa olsun sendikalardan beklenen direnişi kırmaya hazır yönetimler gelebilirdi.[40] Nitekim kapitalist ulusal ekonomilerin deflasyonu, kalıcı işsizlik ve emek piyasaları ve haklarında uygulanan neoliberal reformların desteğiyle sendikal örgütlenmelerde dünya çapında bir gerilemeye yol

ŞEKİL 1.4 İşsizlik oranları, yedi ülke, 1970-2010. OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

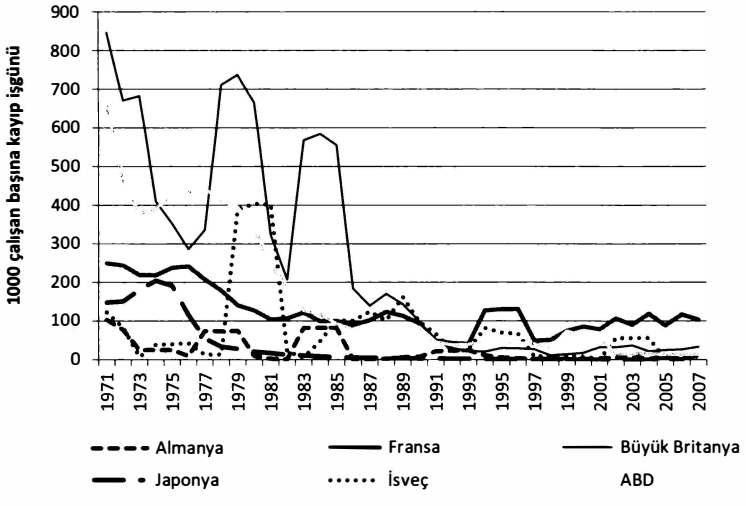
açtı (**ŞEKİL 1.5**); bu da grevi emek mücadelesi ve bölüşüm çatışmalarında bir silah olarak kullanışsız hale getirdi. İlerleyen yıllarda grevlerin sıklığı hemen hemen her yerde sıfıra yaklaştı ve bugüne dek aynı seviyelerde kaldı (**ŞEKİL 1.6**).[41] Aynı zamanda, kapitalizmin vaatleriyle alıcılarının beklentileri ve sürekli güçlenmekte olan piyasaların vermeye niyetli oldukları arasındaki uçurum sabit kalmak bir yana, büyümeye devam etti ve değişen koşullar altında yeni araçlarla, her zamanki gibi eğreti bir şekilde ve yine politik olarak kapatılmak zorunda kaldı. *Bu, devlet borçlanması döneminin başlangıcıydı.*

Enflasyon gibi kamu borçlanması da hükümetlere, esasen henüz mevcut olmayan finansal kaynakları sosyal çatışmaların yatıştırılması için kullanma olanağını sağlar – bu durumda söz konusu olan, önce yurttaşlar tarafından üretilip ardından devlet tarafından vergiler yoluyla toplanması gereken kaynaklardır. Bunu yaparken bir kez daha para sisteminden faydalanılır; ancak bu sefer devlet ileride yapacağı vergi tahsilatının ön finansmanını resmi banknot matbaası yerine özel kredi sistemi üzerinden gerçekleştirir. 1980'lerin başında, öncelikle artan

ŞEKİL 1.5 Sendikal örgütlenme derecesi, yedi ülke, 1970-2010. Amsterdam İleri Emek Araştırmaları Enstitüsü: ICTWSS Veri tabanı, 3 Mayıs 2011.

işsizlik oranından dolayı ve geçmiş on yıllarda ücret politikalarında uygulanan kısıtlamaların karşılığı olan sosyal yardımların ödenme zamanı gelmiş olduğu için sosyal güvenlik sistemlerine olan talep yükselmişti. Her ne kadar hakedişlerde kesinti yapılmasını hedefleyen reformlar hemen başlatılmış olsa da, sosyal politikanın temelinde yatan vaatler veya dolaylı sözleşmelerin tümü tek seferde iptal edilemezdi. Bunun üstüne, enflasyonla beraber mevcut kamu borçlarının devalüasyonunda da sona gelindi; böylece devletlerin borç yükü sosyal ürüne oranla arttı. Vergilerin artırılması, sosyal devletin daha da hızla sökülmesiyle politik açıdan aynı derecede riskli olacağı için hükümetler kurtuluşu borçlanmakta buldu. ABD örneğinde Krippner, bunun daha Reagan yönetimi sırasında yurtdışından sermayeyi çekmesi beklenen ve devletin giderek artan borç para ihtiyacının karşılanabilmesi için bankaların sermayelerini o zamana kadar olduğundan daha çabuk ve sıkça katlamalarına izin veren, finans piyasalarında ilk liberalleştirme dalgasına eşlik ettiğini göstermeyi başardı (Krippner 2011).

ŞEKİL 1.6 Grevler, altı ülke, 1971-2007. ILO (Uluslararası Emek Örgütü) Emek İstatistikleri, ABD Emek İstatistikleri Bürosu.

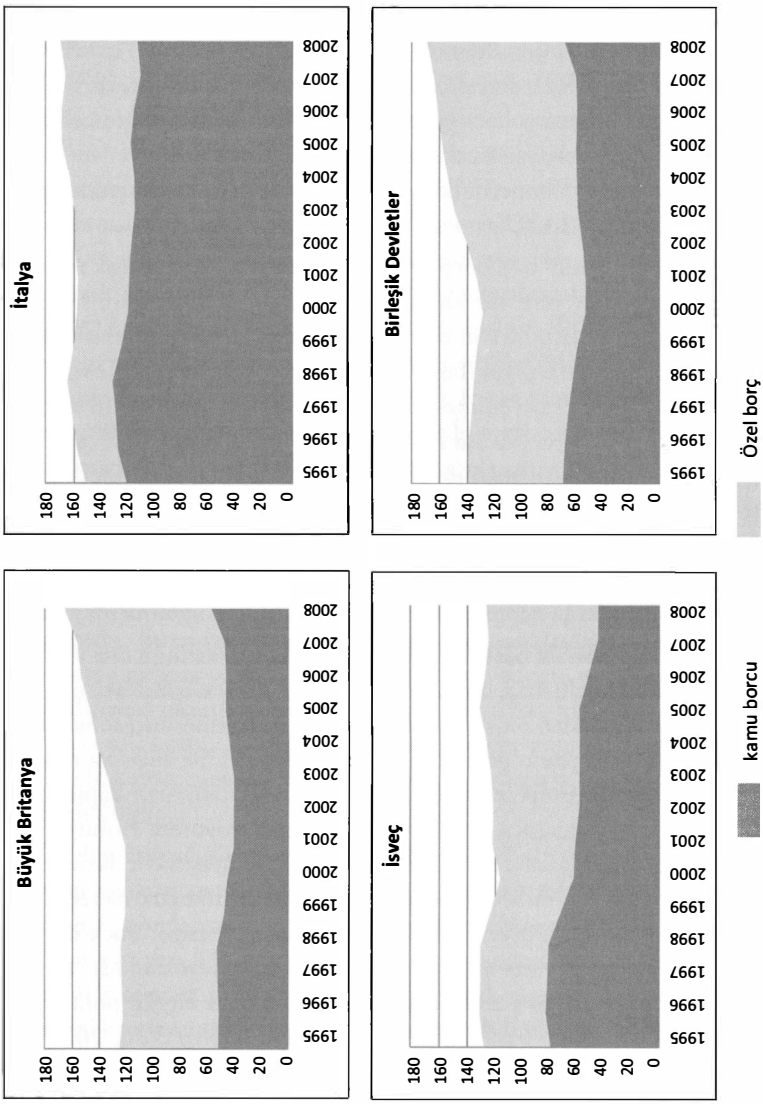
Buna rağmen kapitalist barış ancak bir süreliğine uzatılabildi. 1990'larda hükümetler bütçelerinde borç yönetimine ayrılan payın giderek büyümesinden dolayı endişelenmeye, alacaklılarıysa devletlerin borçlarını geri ödeme yetisinden şüphe duymaya başladı. Bir kez daha ilk adımı atıp sosyal yükümlülüklerinden keserek kamu bütçesini dengelemeye çalışan, Clinton idaresindeki Birleşik Devletler oldu.[42] Uluslararası Para Fonu ve OECD [Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü –çn.] gibi uluslararası organizasyonlar tarafından hizaya getirilen, Batı dünyasındaki diğer devletlerin çoğu da onu takip etti ve işbirliği yaptı.[43,44] Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında içine konduğu kutuyu kırarak açmasından yirmi yıl sonra bile kapitalizmin, neoliberal gelişim çizgisinde halen çatışmaları yatıştırıcı ek kaynaklar seferber edilerek korunması ve meşrulaştırılması gerekiyordu – yalnızca, bu sefer politik açıdan zorunlu olanla neoliberal açıdan arzu edilen, ideal bir şekilde örtüştürülebiliyordu. Özellikle Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'da, ayrıca İskandinavya'da[45] da kamu bütçelerinin konsolidasyonu, talepte konjonktürel bir düşüş ve hane halkında sistemin meşruiyetine zarar verecek derecede gelir kayıplarına yol açma tehlikesini beraberinde getiriyordu. Buna verilen tepki, sermaye piyasalarında ikinci bir liberalleştirme dalgası yoluyla öne çekilmiş borç ödeme yetisinin sisteme zerk edilmesi oldu; bu dalga, özel borçlanmada hızlı bir yükselişe imkân verdiği gibi, yol da açtı. Colin Crouch, kapitalist gelişmenin bu yeni başlayan evresini "özelleştirilmiş Keynesçilik" olarak tanımlar (Crouch 2009).

Özelleştirilmiş Keynesçilik, politik ekonominin dağıtacağı kaynak stokunu genişletmeye dönük bir mekanizma olarak kamu borcunun yerine özel borçlanmayı geçirir.[46] Bu, İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin son dönemlerinde boş çıkan vaatleri öne çekilmiş satın alma gücüyle doldurmanın üçüncü ve şimdilik son varyantıdır. Devlet, kendisini kısıtlayarak düzenleyici bir politikayla özel hane halkına, kendi hesaplarına ve riski de kendileri üstelenecek şekilde borçlanma ve bu sayede çalışarak kazandıkları gelirde ve devletin sosyal hizmetlerinde yaşadıkları kayıpları dengeleme imkânını sağlar. Genel olarak kapitalizmin farklı, hatta birbirine karşıt "türleri" altında sınıflandırılan ülkeler arasında koşutluklar burada da bulunmakta. Sırf Birleşik Devletler ve

Büyük Britanya'da değil, örneğin İsveç'te de (buna diğer İskandinav ülkeleri de aynı şekilde eklenebilir) hane halkı borcu 1990'lı yıllardan bu yana o kadar hızlı arttı ki, konsolidasyon politikasının kamu borcunda bir süreliğine yol açtığı gerileme etkisini kaybetmekle kalmadı; aksine, toplam borç yükü, o zamana kadar sabit kaldığı yerlerde bile, kamu yerine özel hane halkı sektörünün bastırmasıyla şiddetli bir şekilde arttı (**ŞEKİL 1.7**).[47]

Kamu borcunun özel borçla ikamesi politik düşünce olarak sermaye piyasalarına dair yeni bir kuramla sigortalandı: Buna göre sermaye piyasaları kendi kendilerini düzenliyor ve devletin düzenlemesini gerektirmiyordu; zira piyasaların katılımcıları, tanım gereği, sistemik dengesizliklerin ortaya çıkmasına engel olmak için gerekli tüm bilgileri sunuyordu.[48] Böylece, kamu hizmetlerinin kredi kullandırılarak özelleştirilmesi mümkün gözüküyordu; bu sayede, nihayet devlet de savaş sonrasında üstlendiği ve sermayenin hep kuşkuyla baktığı büyüme ve sosyal güvenlik sorumluluklarından kurutulup, bunları piyasaya ve aksiyom olarak rasyonel davranan piyasa katılımcılarına geri nakledebilirdi. Bu noktada neoliberal reform da mantıksal sonuna ulaşacaktı.

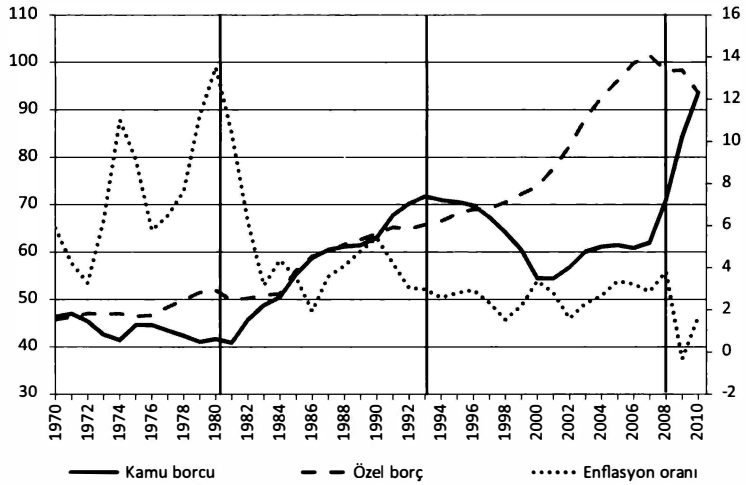
Bilindiği gibi, ilk başta bu beklentinin aldatıcı olduğu ortaya çıktı. Halihazırdaki üçlü kriz, büyümeye dayalı bir kapitalizmin sermayeleştirilmiş vaatlerinden oluşan borç piramidinin çökmesinin sonucudur. En azından toplumun geniş bir kesiminin işbirliğine ve hatta tahammülüne –olmak isteyeceğinden çok daha fazla– tabi olan kapitalizm, bu vaatleri artık uzunca bir süredir yerine getirmiyordu. Bunun beraberinde, liberalleştirme süreci de kritik bir noktaya ulaştı. Krizin baş gösterdiği 2008 yılında uluslararası banka sisteminin çökme tehlikesi, ekonomi alanından çekilmek isteyen kamu otoritesini, onca özelleştirme ve deregülasyona rağmen oyuna geri dönmeye zorladı. Bunun sonucunda, kamu bütçelerinin konsolidasyonunda büyük politik risk alınarak elde edilen başarıların tamamı kaybedilmiş oldu. 2008'den bu yana devletler finans krizinin yarattığı enkazı kaldırmak ve yeniden herhangi bir düzen kurma görevi karşısında az ya da çok çaresiz durumdalar – bu görevin özelleştirilemeyeceği de açık. Hükümetlerin ve merkez bankalarının özel bankacılık sistemini kurtarmak için uyguladığı önlemlere bakıldığında kamu parasıyla özel para arasındaki

ŞEKİL 1.7 Kamu ve özel hane halkı borçlanması, dört ülke, 1995-2008. OECD Ulusal Hesaplar İstatistikleri; OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

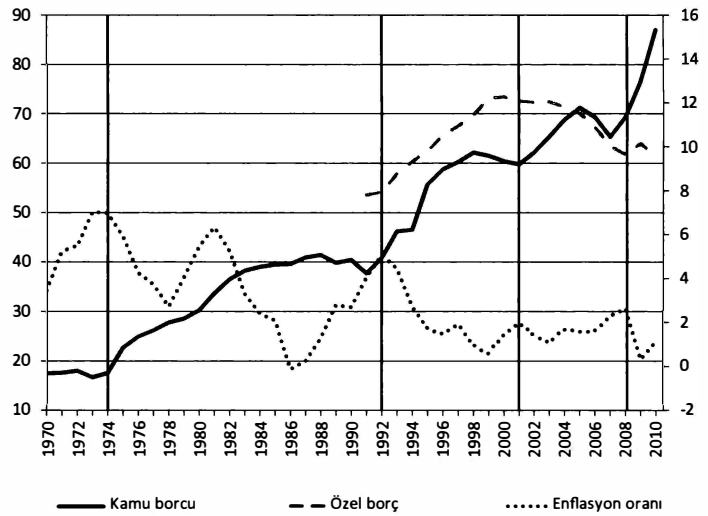
ayrımın giderek yersiz hale geldiği anlaşılıyor: Batık borçların devletler tarafından devralınmasının ardından, artık bu ikisinin ne kadar iç içe geçmiş olduğu görünür olmalıydı. Bugün, neyin devlet neyin piyasa olduğunu seçmek ve devletler mi bankaları kamulaştırdı, yoksa bankalar mı devleti özelleştirdi anlamak neredeyse imkânsız.[49]

Toparlıyorum. Zaman üç farklı biçimde ve birbirini takip eden aşamada satın alındı. Modern kapitalizmin lider ülkesi olan Birleşik Devletler'deki süreç paradigmatiktir (**ŞEKİL 1.8**). 1970'lerin başında fırlayan enflasyon güçlü dalgalanmaların ardından 1980'de %14 civarına ulaştı. Böylelikle ilk dönüm noktasına gelinmişti: Enflasyon baskı altına alındı ve yerine geçen *kamu borçlanması* 1993'e kadar hızla arttı. Ardından, Clinton'ın bütçe konsolidasyonu politikasıyla beraber enflasyon birkaç yılda 10 yüzde puanından fazla geriledi; bunun karşılığında özel borçlanmadaki artış hızlandı. Finans sektörünün çökmesinden kısa bir süre önce, ödeme güçsüzlüğünden dolayı hane halkı borçlarında ilk indirim başladı; buna, sıfıra yaklaşan enflasyon oranı ve yeniden yükselişe geçen kamu borçları eşlik etti.

ŞEKİL 1.8 Krizler dizisi: Birleşik Devletler. OECD Ulusal Hesaplar İstatistikleri; OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

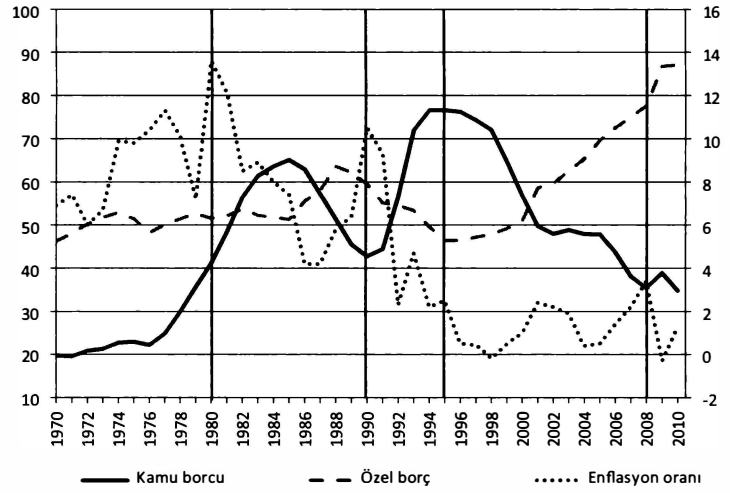
Almanya'da ise, özel kurumsal önkoşullar ve tarihsel olaylardan ötürü, krizler silsilesi biraz daha farklı ilerledi; ancak genelde aynı mantığı takip etti (**ŞEKİL 1.9**). Bahsedildiği gibi, 1970'lerde Almanya'da [Almanya Federal Cumhuriyeti'nde –çn.] sadece çok kısa süreliğine yüksek bir enflasyon oranı oldu; esas olarak, 1974 yılında kamu sektörü çalışanlarıyla varılan iki rakamlı bir ücret anlaşmasının ardından Willy Brandt'ın Federal Şansölyelikten istifasıyla beraber enflasyon burada sona ermişti. Fakat kamu borcu hızla yükseldi ve bunun sonucu olarak, yine de sosyal ürünün %30'unu aşmayan borç seviyesiyle 1980'deki Federal Meclis seçimlerine devlet borçları tartışması damgasını vurdu. 1990'ların başındaki yeniden birleşmenin ardından kamu borcu bu sefer hane halkı borcuyla beraber artmaya devam etti. 2000'lerde hane halkı borcu gerilerken, uluslararası ölçekteki yönelimin aksine kamu borcundaki artış hız kesmedi ve belli bir yere kadar diğerini tamamlayıcı bir işlev gördü. Kamu borcu, Büyük Koalisyonun bir bütün olarak bakıldığında kesinlikle başarısız olmayan 2005 sonrası konsolidasyon politikalarıyla geçen yıllar boyunca da artmadı; aksine, düşmeye devam

ŞEKİL 1.9 Krizler dizisi: Almanya. OECD Ulusal Hesaplar İstatistikleri; OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

etti.[50] Ancak kriz, ABD'de de olduğu üzere, kamu borcunda yeniden bir tırmanışa sebep oldu.

Enflasyon, kamu borcu ve özel borç, İsveç'te de kırk yıldan uzun bir süre boyunca birleşik kaplar gibi hareket etti (**ŞEKİL 1.10**). 1980'den sonra enflasyonun gerilemesi, savaş sonrası dönemin sonlanmasının ardından ülkenin 1980'lerin ortasında gördüğü iki ağır finans krizinden ilkinde zirveye ulaşan kamu borcundaki artışla çakışıyordu. Muhafazakâr hükümet tarafından kamu borcunun hızla 20 yüzde puanından fazla geriletilmesi enflasyonu yeniden canlandırmış ve bu sayede mümkün olmuştu. 1980'lerin sonunda düşmekte olan enflasyon oranları eşliğinde kamu borcu yeni bir ivmeyle yükselirken, yine bir dönüm noktasına ulaşıldı. 1994'ün sonunda girilen ikinci finans krizi sabit düşük enflasyon oranlarıyla, uzun ve sürdürülebilir bir bütçe konsolidasyonu evresiyle sonuçlandı; İsveç, konsolidasyon enternasyonelinin model ülkesi oldu (Finansdepartementet 2001; Guichard vd. 2007; Henriksson 2007; Molander 2000; 2001). Buna karşılık, eşzamanlı olarak hane halkı borçlanmasında uzun süreli bir yükseliş başladı.

ŞEKİL 1.10 Krizler dizisi: İsveç. Riksgälden (İsveç Ulusal Borç Ofisi), SCB (İsveç İstatistik Kurumu)

Para aracılığıyla büyüme ve refah illüzyonları yaratmak için ardı ardına devreye sokulan yöntemlerin hepsi de (enflasyon, kamu borçlanması ve özel borçlanma) ancak kısıtlı bir süre işe yaradı; sonrasında birikim sürecini desteklemekten çok engellemeye başladıkları için bunlardan vazgeçilmesi gerekti.[51] Bu sırada neoliberal devrim ilerlemeye devam etti ve kapitalist barış formülünün tamiri için yapılacak bir sonraki denemenin koşullarını belirledi. Bu denemelerden biri sona erdiğinde, her defasında ortaya çıkan hasar hayli büyük oluyor, hasarın onarılması için gereken önlemler daha da çetinleşiyordu. Görünen o ki, günümüzde halen devam eden finans ve maliye krizinin çözümünün asgari koşulu, özellikle modern refah devletinin kalbi konumundaki Avrupa'da devletler sisteminin topyekûn değiştirilerek politika ile ekonomi arasındaki ilişkinin kökten bir şekilde yeniden belirlenmesidir. Bu gibi derinlemesine değişikliklerin, krizin çözümü için elde olan kısa süre zarfında gerçekleştirilmesinin mümkün olup olmadığı kesin değil.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmin "altın otuz yıl"ın sona ermesinin ardından izlediği gelişim çizgisi bir kez daha hatırlanırsa, bir sonraki aşamanın nasıl gözükeceğine dair kabaca bir resim çizilebilir. Meşruiyetin temininde yeni bir biçime doğru geçişteki üç aşamadan her biri, ücrete bağımlı nüfusun yenilgileriyle bağlantılıydı; bu yenilgiler liberalleştirme sürecinin ilerletilmesine olanak sağladı: sendikaların olağanüstü bir şekilde zayıflatılmasıyla enflasyonun sona erdirilmesi, sendikaların greve gitme kabiliyetlerinin yok edilmesi ve bugüne dek gelen yapısal sürekli işsizliğin başlangıcı; 1990'larda sosyal yurttaşlık haklarında derin yarıklar açan kamu maliyesi konsolidasyonu, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve çeşitli biçimlerde ticarileştirilmesi, bunun beraberinde özel sigorta şirketlerinin, sosyal güvenliğin garantörleri olarak siyasi parti ve hükümetlerin yerine geçmesi; "borç kapitalizmi"nin (*Pumpkapitalismus*) (Dahrendorf 2009) hem tasarruflarda hem de beklenen yatırım gelirlerinde kabaca tahmini bile imkânsız boyutlardaki kayıpların yanında, işsizlik, eksik istihdam ve yeni bir kamu bütçesi konsolidasyonu dalgasının kapsamında kamu hizmetlerinde yapılan ek kesintilerle birlikte sona ermesi. Aynı sırada politik-ekonomik bölüşüm çatışmasının gerçekleştiği alan, "sokaktaki" kadınla adamın deneyim dünyası ve politik etki imkânlarının giderek daha da uzağına taşındı:

işyerindeki yıllık ücret mücadelesinden çıkıp önce dönemsel parlamento ve hükümet seçimlerine, oradan özel kredi ve sigorta piyasalarına ve en nihayetinde gündelik yaşamdan tamamen uzaklaşmış, meseleleri ve stratejileri doğrudan işin içinde olmayanlar için (hatta belki de olanlar için bile) yedi mühürlü kitabı andıran uluslararası finans diplomasisine.

Aşağıda sergileyeceğim üzere, geçen kırk yılda kat edilen yolun devamında kapitalist ekonomi ve piyasalarının nihai olarak kurtuluşu yatıyor – ancak bu sefer kendi güvenliği için birçok açıdan halen bağımlı olduğu devletlerden değil, demokratik kapitalizm rejimine ait olduğu haliyle kitle demokrasisinden. Büyüme illüzyonları yaratarak meşruiyet krizlerine hakim olmak amacıyla başvurulan araçlar, bugün artık tüketilmiş görünüyor; özellikle de prangalarından kurtulmuş bir finans sanayiinin yardımıyla son yirmi yılda üretilmiş para büyüsü, en sonunda bir kez daha zaman satın almak için kullanmaya cesaret edilemeyecek kadar tehlikeli hale gelmiş durumda. Bir büyüme mucizesi daha gerçekleşmediği sürece geleceğin kapitalizmi, borçla finanse edilen bir tüketimcilik olmadan idare etmek zorunda kalacak. Günümüzdeki kriz yönetiminin ütopyası da zaten oldukça mesafe kat etmiş olan, politik ekonomiyi politikasızlaştırma sürecini politik araçlarla tamamlamak ve demokratik katılıma karşı yalıtılmış uluslararası hükümet ve finans diplomasisinin kontrolüne girmiş, uzun yıllar süren hegemonik yeniden eğitimin ardından, kendi haline bırakılmış piyasalardan ortaya çıkan bölüşüm sonuçlarını adil veya en azından alternatifsiz görmeyi öğrenmiş olması gereken halklarıyla birlikte yeniden örgütlenmiş ulus devletler içerisinde sımsıkı sabitlemektir.

İKİNCİ BÖLÜM

Neoliberal Reform: Vergi Devletinden Borç Devletine

Marksizm geleneğine ait politik ekonomi kuramıyla karıştırılmaması gereken standart-ekonomik siyaset kuramı, kamu maliyesi krizini demokrasinin başarısızlığı ile açıklar. Bu, meşruiyet krizi kuramının aşırı talep veya yönetilemezlik önermelerine dayalı olan muhafazakâr türünün az çok biçimselleşmiş halidir. En çok tercih ettiği anlatı ise yukarıda bahsi geçen, "ortak havuz"un (*common pool*) aşırı zorlanması, yani kamuya ait ortak kaynakların sonuna dek işletilmesidir (Alesina ve Perotti 1999; Poterba ve von Hagen 1999). Bu her ne kadar eski bir kavram olsa da, iyi bir itibarı olduğu söylenemez. Modern kapitalizme geçiş sırasında, Marx'ın "ilkel birikim" olarak tarif ettiği (Marx 1966 [1867], Bölüm 24) ortaçağdan kalma ortak mülkiyetin zorla özelleştirilmesi lehine, verimliliğe dayalı bir savunma olarak 19. yüzyılda bulunmuştur (North ve Thomas 1973).

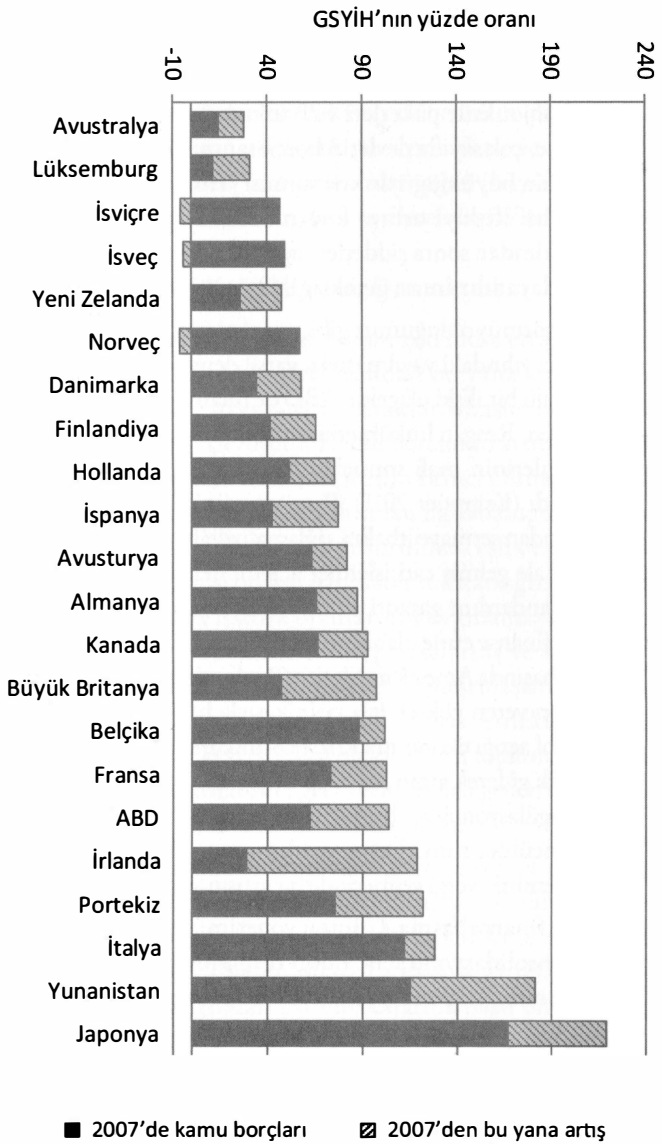
Finans Krizi Demokrasinin Başarısızlığının Sonucu mudur?

Kısaca özetlemek gerekirse, "kamusal mülkiyet trajedisi" (*tragedy of the commons*) olarak adlandırılan (Hardin 1968) sonsuz hikâyenin sayısız çeşidinin hepsi de kimsenin özel mülkiyetinde olmayan ve bir topluluğun her üyesinin bedelsiz erişebildiği bir kaynağın, tam da bu sebeple çok kısa sürede tüketileceğini anlatır – bu ortak stoktan sürekli daha fazlasını almanın cazibesine karşı koyamayan rasyonel aktörlerin geri koyduklarından ve söz konusu kaynağın uzun vadede sunabileceğinden fazlasını aşırı otlatmayla, aşırı avlanmayla, yağmayla alması. Kamu finansmanı bu açıdan bakıldığında *ortak havuz*, demokrasi de yurttaşların bu kaynağı istedikleri gibi sömürmesine verilen izindir. Seçimler yoluyla makam sahibi olan politikacılar, tıpkı seçmenleri gibi standart ekonomi kuramındaki anlamıyla rasyonel (yani bencilce)

davrandıkları için, çoğunluk baskısına dayanamayıp mevcut kaynakların kısıtlılığını dert etmeksizin çoğunluğun taleplerine hizmet eder; oy kavgası verirken ortak stokların tükenmez olduğu illüzyonunu beslemeye teşne olurlar. Göreve başladıktan sonraysa yeniden seçilme arzusu, politikacıları devletin topladığından daha fazlasını vermeye teşvik eder. Sonuç, giderek büyüyen borç yığınları halinde yükselen, kronikleşmiş bütçe açıklarıdır.

Standart ekonomi kuramına göre kamu maliyesi krizi belirsiz mülkiyet ve sorumluluk ilişkilerinin sonucudur. Bunlar da yine demokrasinin başarısızlığına, daha açık bir ifadeyle, demokratik karar alma hakkının, bu yöntemin uygun olmadığı sorunlara da uzanmasına mal edilir. Bu sebeple, maliye krizinin atlatılması için kamu finansmanının demokratik yollarla oluşan taleplere karşı korunaklı hale getirilmesi ve en sonunda vergiler yoluyla oluşturulmuş toplumsal ortak malın küçültülmesi gerektiği savlanır. Bu, ileride daha açıkça görüleceği üzere, somut olarak azımsanmayacak güce sahip ve baskın olan öğretidir. Halihazırdaki kamu borcunun gerçeklikle daha çok örtüştüğünü düşündüğüm alternatif bir tarihini, sebep-sonuç ilişkileriyle beraber oluşturarak buna karşı çıkmayı hedefliyorum. En sonunda bu da bir çeşit *ortak havuz* ve demokrasinin başarısızlığı kuramına çıkıyor olsa bile, ikisini de, deyim yerindeyse, baş aşağı ediyorum.

Demokratik kapitalizmin kamu finansmanının mustarip olduğu şey bir demokrasi fazlalığı mıdır? Mali krizin gelişimi günümüzden geriye doğru takip edildiğinde, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana borçlanmadaki en dramatik sıçramanın (yani, 2008 ve sonrasındaki) (**ŞEKİL 2.1**) seçmenlerin taleplerinde demokrasiden güç alan bir artışla hiçbir ilgisi olmadığı açıkça görülür. Eğer ortada artan talepler vardıysa, bunlar özellikle Goldman-Sachs'ın eski patronu ve George W. Bush yönetiminin hazine bakanı olan Hank Paulsen gibi devlet mekanizması üzerinde etki sahibi temsilcileri sayesinde kendilerini "batmasına izin verilemeyecek kadar büyük" (*too big to fail*), "sistemik öneme sahip" ve dolayısıyla politik açıdan kurtarılmaya değer göstermeyi başaran, zor durumdaki büyük bankaların talepleriydi.[1] Bunu yaparken yurttaşların ve hükümetlerin reel ekonominin çökmesinden duydukları korkuyu istismar ettiler; bu korku, seçmen kitlelerinin sahipsiz mallardan umur-

ŞEKİL 2.1 Finans krizi boyunca kamu borcundaki büyüme, 2008-2012.
OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

samazca edindikleri kazançlarla ilgisi olmayan, onun yerine kolektif yoksullaşmanın önüne geçmek için gerekli olduğu düşünülen, pahalı bir kurtarma-Keynesçiliğinin önünü açtı. Buna rağmen yaşanan büyüme kayıpları, ek konjonktür paketleri ve banka kurtarma harcamalarının üstüne eklenince, çok sayıda devletin borç oranını yükseltti. Bir ülkedeki finans sektörünün büyüklüğüyle kriz sonrası yeni borçlanmanın miktarı arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koyan nicel araştırmalar da, maliye krizinin 2008 yılından sonra şiddetlenmesinin demokrasi fazlalığı yerine finans krizine dayandırılması gerektiğini gösteriyor (Schularick 2012).

Daha önce görmüş olduğumuz gibi, genel olarak finans sanayiinin 20. yüzyılın son otuz yılındaki yayılmasıyla, varsıl demokrasilerin mali krizleri arasında çok yönlü bir ilişki olageldi. ABD'de finans sektörünün deregülasyonu ve şişirilmesi, Reagan hükümetinin ekonomik büyümedeki gerileme ve vergi indirimlerinin mali sonuçlarıyla başa çıkmak zorunda olduğu 1980'lerde başladı (Krippner 2011). Para sanayiinin serbestleştirilmesi bir yandan yurtdışından sermaye ithalini sağlamalıydı; bu da, ABD'nin o sırada çoktan kronik hale gelmiş cari işlemler açığını dengeleyerek borç yoluyla halkın yaşam standardını garanti altına alacaktı.[2] Öte yandan da devlete kendi açıklarını finanse etme olanağını vermesi gerekiyordu. Bu açıklar kısmen 1980'lerin başında Amerikan Merkez Bankası'nın devlet borçlarındaki devalüasyona son veren yüksek faiz politikasıyla bağlantılıydı; bu politika aynı zamanda yol açtığı ekonomik kriz ve istihdam kriziyle sosyal güvenlik sistemine yönelik giderek artan bir talep de yarattı. Bunlar bir yana, finans sektörünün deregülasyonuyla, "hizmet" ve "bilgi toplumu"na doğru "yapısal dönüşüm"de öncülük, tüm ekonomiyi kapsayan bir büyüme ve –en az bunlar kadar önemlisi– vergi gelirlerinde bir artışın sağlanması umuluyordu.

Ekonomide finansallaşma, Clinton yönetimi ve bu yönetimin kamu maliyesinin konsolidasyonu için aldığı olağanüstü başarılı önlemlerle daha da ileri taşındı (Stiglitz 2003). Amerikan federal bütçesinin yüzyıl sonuna doğru kısa süreliğine bile olsa fazla göstermesi, başka önlemlerin yanı sıra esasen sosyal harcamalarda yapılan sert kesintiler sayesinde mümkün olmuştu. Daha da büyük bir güçle uygulanan finansal deregülasyon, borçlanma olanaklarının özellikle de hane halkı için hızla genişletilmesi aracılığıyla, devletin konsolidasyon politikasının açtığı deliğin tıkanmasını mümkün kıldı. Aksi halde, kazanılan ve transfer

edilen gelirdeki düşüş veya duraklamayla birlikte, "kendi sorumluluğunda" bireysel güvence harcamalarındaki yükseliş, ekonomik liberalleştirmenin toplum nezdinde gördüğü onayı tehlikeye atabilirdi. Demokratik kapitalizmin ekonomik tarihindeki bu dönemecin devamı II. Bush yönetiminde, 11 Eylül sonrası esnek para politikası ve ev sahipliğinin "eşik altı ipotekli krediler" (*sub-prime mortgages*) (büyük ihtimalle geri ödeyemeyecek kişilere konut kredisi) verilerek teşvik edilmesiyle geldi.

Neoliberal Devrimde Kapitalizm ve Demokrasi

Bu arka plan üzerine, *ortak havuz kuramı*nın iddia ettiği gibi, Batı demokrasilerinin 1970'lerin ikinci yarısından bu yana artan borçlarının hükümet veya partilere uygulanan demokratik basıncın bir sonucu olduğunu söylemek oldukça zordur. Kamu borcunun artması, azalması ve yeniden artmasının esasen neoliberalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmi karşısındaki zaferiyle yakından ilgili olduğu anlaşılıyor; bu zafere, kitle demokrasisinin güçten düşürülmesi eşlik etti. 1980'lerdeki ilk ciddi bütçe açıkları, sendikaların ücret militanlığının disipline sokulmasından ve yüksek işsizlik oranlarının uygulamaya konmasından sonra verildi. Yüksek işsizlikse emek piyasalarını ve sosyal güvenlik sistemlerini hedef alan can alıcı reformları meşrulaştırdı; bu, piyasayı düzenleyen kurumların sözde gecikmeli de olsa "esnekleştirilmesi" adı altında, İkinci Dünya Savaşı sonrası on yıllara ait toplumsal sözleşmenin kökten değiştirilmesi anlamına geliyordu. Bahsi geçen bu gelişmelerin bir taslağını kitabın birinci bölümünde çizdim.

Demokratik kapitalist ülkelerdeki gelir ve servet eşitsizliğindeki sürekli artış, Neoliberal devrimin büyük çaptaki başarısının en görünür ifadesidir. Eğer kamu borcunun büyümesi kitle demokrasisinin güç kazanmasının bir sonucu olsaydı, refahın ve refah fırsatlarının toplumun alt tabakalarından üst tabakalarına nasıl olup da böylesine radikal bir şekilde yeniden dağıtılabildiğini açıklamak imkânsız olurdu. Geçen yıllar içinde gelir dağılımı sadece İtalya, Büyük Britanya ve Birleşik Devletler gibi eşitsizliğin nispeten yüksek olduğu ülkelerde değil, İsveç ve Almanya gibi karşılaştırmalı olarak daha eşitlikçi olan ülkelerde de sürekli daha eşitsiz bir hal aldı (bkz. daha yukarısı, **ŞEKİL 1.3**).[3] Almanya örneğinde, bu gelişmenin işletmeler üstü ücret saptama

sisteminin dağıtılması ve sendikaların buna bağlı olarak yaşadığı güç kaybıyla yakından ilintili olduğu gerçeğini akla yatkın hale getirmeye çalıştım. Bruce Western ile Jake Rosenfeld ise, sendikal pazarlık gücüyle gelir eşitsizliği arasındaki negatif bağlantıyı Amerika örneğinde çok daha kesin bir şekilde kanıtlamıştır (Western ve Rosenfeld 2011).

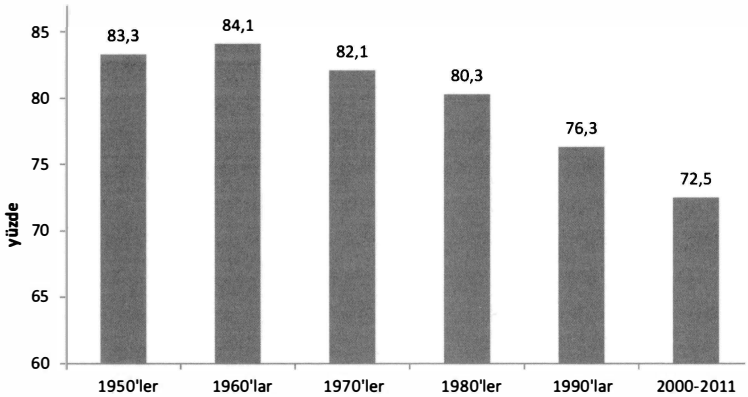
Birleşik Devletler'in önde gelen emek piyasası araştırmacılarından Thomas Kochan, ABD'deki ücretlerin 1970'lerin sonundan itibaren sergilemiş olduğu gelişim çizgisini Amerikan toplumsal sözleşmesinin parçalanması olarak yorumluyor ve o zamana kadar verimlilik, hane halkı geliri ve ortalama saat ücretinin uyumlu bir şekilde yükseldiğine işaret ediyor (1945 = 100, 1975 = 200). Ancak 1975'ten sonra verimlilik düz bir grafik çizerek sürekli artarak 2010 yılında 400'e ulaşmış olmasına rağmen, saat ücreti 1975 ile 1980 arasındaki seviyede sabit (ortalama yaklaşık 250) kalmıştır. Hane halkı geliri neredeyse 250'ye kadar yükselmişse de, bu artış istihdamda artan kadın katılımı ve mesai saatlerinin uzaması sebebiyle hane halkının emek piyasasına daha fazla saat sunması nedeniyle olmuştur (Kochan 2012a; b). Verimlilikteki ilerlemeyle karşılaştırıldığında sayılar, Amerika'daki çalışan hanehalklarının 1980'lerden bu yana neredeyse hiçbir şey kazanmamış olduğunu gösteriyor; hem de daha fazla emek girdisine, yükselen çalışma yoğunluğuna, artan esneklik gereksinimine ve çalışma koşullarının sürekli kötüleşmesine rağmen.

Büyük sermaye sahipleri ve yöneticilerinin kazandığı artık gelir açısındansa durum tamamen farklı. Steven Rattner'ın 26 Mart 2012 tarihli *New York Times* gazetesindeki haberine göre, 2010 yılında sosyal üründe gerçekleşen büyümenin %93'ü (288 milyar Amerikan Doları) vergi ödeyenlerin en tepesindeki %1'e giderken, büyümenin %37'si %0,1'lik en üst kesime gitti; böylelikle bu kesimin geliri yaklaşık %22 arttı. Aynı zamanda birbirini takip eden çok sayıda vergi indirimi sonucunda en üstteki %1'in durumu "son yirmi yılda konjonktürün yükseldiği her dönemde daha da iyiye" gitti. "Clinton hükümetleri sırasındaki büyüme evresinde toplam gelir artışının %45'i tepedeki %1'e gitti; Bush döneminde bu %65 oldu; şimdiyse %93."[4] Buna karşılık, 12 Haziran 2012 tarihli *New York Times*'a göre, ortalama Amerikan ailesinin enflasyona göre düzeltilmiş net serveti 2010 yılında konut piyasasının çökmesinin ardından 1990 yılındaki seviyeye geri düştü.

Neoliberal devrim sırasında Birleşik Devletler'de gerçekleşen ve tarihte benzeri olmayan bu aşağıdan yukarıya doğru yeniden bölüşümü tarif etmek için hangi sayılara başvurulursa vurulsun, gösterdikleri şey hep aynı. Economic Policy Institute'tan Larry Mishel'in hesaplarına göre 1983 ile 2009 arasında Birleşik Devletler'de gerçekleşen servet artışının %81,7'si en üst %5'e giderken, en alt %60 servet artışının %7,5'i seviyesinde servet kaybı yaşamış. Şirket yöneticilerine yapılan ödemelere gelince, 7 Nisan 2012 tarihli *New York Times* haberine göre kriz yılı olan 2011'de ABD'nin en çok kazanan yüz yöneticisine ödenen "tazminat" miktarı ortalama 14,4 milyon Dolar'dı; bu da Amerika'daki ortalama gelirin 320 katına denk geliyordu. Karşılaştırma yapmak için 1970'lere ait sayıları bulmak kolay olmasa da, şirketlerdeki en üst gelir seviyesinin son yirmi ila otuz yılda fırlamış olduğuna hiç şüphe yok ve bu sırf ABD ile sınırlı bir durum da değil.[5]

Neoliberal reformdan geçmiş kapitalizmin 1960'lar ve 1970'lerin demokratik sosyal devlet kapitalizmini ne derece yerinden ettiği, neoliberalizmin ilerleyişine koşut olarak yurttaşların (özellikle de kamu hizmetlerine ve gelirin yukarıdan aşağıya doğru yeniden bölüşümünü sağlayacak devlet düzenlemelerine en çok ilgi duyması gereken kesimlerin) demokratik seçimlere katılım oranındaki sürekli ve yer yer çarpıcı olan düşüşten anlaşılıyor (Schäfer 2010; Schäfer ve Streeck 2013). Tüm Batı demokrasilerinde seçimlere katılım 1950'ler ve 1960'lar boyunca artmışken, o zamandan bugüne dek ortalama en az 12 yüzde puan kadar azaldı (**ŞEKİL 2.2**). Bu gidiş küresel nitelikte ve yakın gelecekte bir dönüş olacağına dair herhangi bir gösterge de yok. Savaş sonrası dönemdeki en düşük katılımlı ulusal seçimlerin yarısından fazlası 2000'den sonra gerçekleşti. Seçim 2000 yılından ne kadar kısa süre önce gerçekleşmişse, katılımın İkinci Dünya Savaşı sonrasının en düşük seviyelerinde kalmış olması ihtimali o kadar yüksek. Bölgesel ve yerel seçimlere katılım, ulusal çaptaki seçimlere kıyasla sürekli daha düşük ve en azından Almanya'da (**ŞEKİL 2.3**) daha da sert bir şekilde gerilemiş durumda. En düşük katılım ise Avrupa Parlamentosu seçimlerinde gerçekleşiyor.

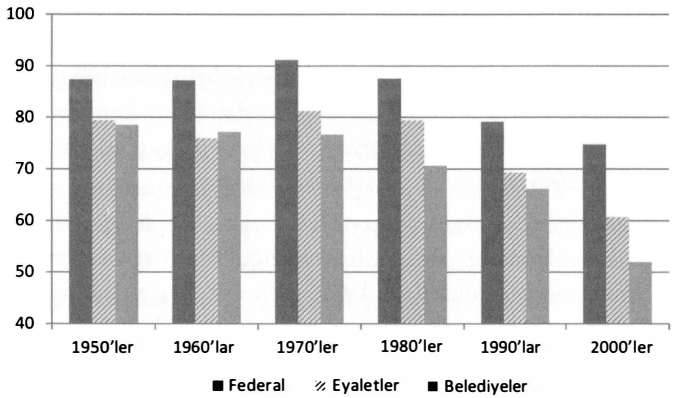
1960'ların revizyonist demokrasi kuramlarına (Lipset 1963 [1960]) atıfla hâlâ iddia edilenden farklı olarak, seçimlere katılımdaki düşüş, yurttaşların gidişattan memnun olduğu ve bu sebeple işe karışmaktan

ŞEKİL 2.2 Ulusal parlamento seçimlerine katılım, 1950'lerden 2000'li yıllara. Ülkeler: Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD. Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü (IDEA), Seçmen Katılım Veri Tabanı.

imtina ettiği anlamına gelmiyor. Armin Schäfer'in gözler önüne serdiği üzere (Schäfer 2010; 2011), düşük gelirli ve toplumun alt tabakalarından seçmenlerin katılım oranı en düşük seviyede ve çok dik bir eğimle gerilemeye devam ediyor. Sonuç olarak, seçimlere katılımla bölgesel çapta işsizlik yardımından ve sosyal yardımdan faydalananların oranı arasında güçlü bir negatif korelasyon her yerde gözlemleniyor. 1970'lerden bu yana gerçekleşen tüm seçimlerde, Almanya'nın büyük şehirlerinin farklı bölgelerindeki katılım oranlarının arası sürekli açıldı; sosyoekonomik açıdan geri kalmış (mültecilerin ağırlıkta olduğu, işsizliğin çok olduğu, düşük gelirli vb.) yerleşim bölgelerinde seçimlere katılım bu süre zarfında o kadar azaldı ki, siyasi partiler bu bölgelerde seçim çalışması yapmaktan giderek vazgeçiyor[6] – bu da hem toplumun en alt sınırında seçimlere katılımın daha da düşmesine yol açıyor, hem de partilerin seçmen tabanını daha fazla "orta"ya doğru itekliyor.

Her şey, kapitalist demokrasilerdeki azalan seçmen katılımının memnuniyetle değil, ancak vazgeçişle açıklanabileceğini gösteriyor: En başta neoliberal dönemecin kaybedenleri, hükümetteki partilerin değiş-

ŞEKİL 2.3 Almanya'da seçimlere katılım, 1950'lerden 2000'li yıllara. Armin Schäfer, Demokratie im Zeitalter wirtschaftlicher Liberalisierung (Ekonomik Liberalleşme Çağında Demokrasi), www.mpifg.de/projects/demokratie/Daten/Wahldaten.

mesinden ne beklemeleri gerektiğini bilemiyor artık. "Küreselleşmenin" TINA - *There Is No Alternative* [alternatif yok] politikası çoktan toplumun tabanına ulaşmış: Özellikle politik değişikliklerden en çok medet umması gerekenlerin gözünde seçimler artık hiçbir fark yaratmıyor. Söz konusu kesimler seçimlere ne kadar az umut bağlarsa, umudunu piyasaya bağlamaya gücü yetenlerin de politik müdahalelerden o kadar az çekinmesi gerekiyor. Alt tabakaların politik vazgeçişi demokrasiye karşı kapitalizmi korurken, bu eğilimin ardında yatan neoliberal dönemeci de kalıcılaştırıyor.

Ara Bölüm: Kapitalizm ve Demokrasi

Bu aşamada kapitalizmle demokrasi, piyasalarla demokratik siyaset ve neoliberalizmle devlet otoritesi arasındaki ilişkiler üzerine bazı genel fikirler öne sürmek istiyorum. Piyasa güçlerinin serbest işleyişine müdahale edilmesi yönünde toplumdan ve bilhassa sendikalardan gelen taleplere karşı, neoliberalizmin bunları savuşturabilecek *güçlü* bir devlete ihtiyacı olduğu gerçeği birçok defa sergilendi. Andrew Gamble, *The Free Economy and the Strong State* [Serbest Ekonomi ve Güçlü Devlet]

(1988) başlıklı kitabında Thatcher hükümeti örneğini ele alarak bunu inandırıcı bir şekilde gösteriyor. Diğer yandan, eğer demokrasiyle kast edilen, ekonomik değerin piyasaların işleyişiyle belirlenen bölüşümüne kamu yetkisiyle yurttaşlar adına müdahale eden (yani, kamunun mali başarısızlığına dair *ortak havuz* kuramında eleştirildiği gibi) bir rejimse, neoliberalizm *demokratik* bir devletle bağdaşamaz.

En nihayetinde burada söz konusu olan, kapitalizm ile demokrasi arasında var olan çok eski bir gerilim ilişkisi. Soğuk Savaş zamanının resmi politik söyleminde demokrasinin kapitalizm –ya da aynı anlama gelen ekonomik ilerleme– olmaksızın mümkün olmadığı iddiası, kapitalizmin demokrasi olmadan var olamayacağı iddiası gibi sıradan bir şeydi.[7] İki dünya savaşı arasındaki yıllarda buna farklı bir gözle bakılıyordu: Doğal bir azınlık olan burjuvazi demokratik yollarla seçilmiş bir çoğunluk hükümeti (bu ancak bir işçi hükümeti olabilirdi) tarafından mülksüzleştirilmekten korkarken, radikal sol ise sermaye, ordu ve aristokrasiden oluşan bir koalisyondan her an antidemokratik bir darbe gelmesini bekliyordu. Radikal sol 1920'lerin ve 1930'ların faşist rejimlerini demokratik siyasetle kapitalist ekonomi arasındaki asli bağdaşmazlığın kanıtı olarak görüyordu. Pratikte ortaya çıkan sonuç, sorunun sağcı bir diktatörlük öngören "burjuva" çözümünün adeta aynadaki tersiydi: kuramsal ve politik konjonktüre göre terimler değişse de, konseyler ve sovyetler demokrasisi ile "proleterya diktatörlüğü" veya bir "halk demokrasisi"nin gerekliliği. Bu arka planın üstüne, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Batı ülkelerinde kapitalist ekonominin demokratik –ve yurttaşlarının ücrete bağımlı olan çoğunluğunun yararına ve kolektif olarak kararlaştırılmış hedefler uğruna, piyasa ekonomisinin işleyişine doğrudan ve sürekli müdahale ederek meşruiyetini kazanan– bir politik sistemle bağlantılandırılabilmiş olması doğal bir sonuç olmaktan çok uzaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasının demokratik kapitalizminin esas sivrildiği nokta, politik ekonomisinde iki rakip bölüşüm prensibinin birden kurumsallaşmış olmasıydı; bu prensipleri *piyasa adaleti* ve *sosyal adalet* olarak adlandırıyorum. *Piyasa adaleti* ile üretime katılanların bireysel hizmetlerine piyasa tarafından –göreli fiyatlarla ifade edilen– bir değer biçilmesinin ardından üretim çıktısının bölüştürülmesini kast ediyorum. Adil piyasa ücretinin ölçütü marjinal verimliliktir; yani,

edinilen son birim hizmetin rekabet koşullarındaki piyasa değeri (Böhm-Bawerk 1968 [1914]). Buna karşılık, *sosyal adalet* kültürel normlara göre ölçülendirilir ve sözleşme hukukuna değil, mevzu hukuka dayanır. Adalet, hakkaniyet ve mütekabiliyete dair kolektif fikirleri takip eder; ekonomik performans veya kabiliyetlilikten bağımsız bir şekilde asgari geçim koşullarının sağlanması taleplerini kabullenir ve sağlık, sosyal güvenlik, toplumsal hayata katılım, iş güvencesi, sendikal örgütlenme gibi yurttaşlık ve insan haklarını tanır.

Ne piyasa adaleti ne de sosyal adalet tartışmasızdır. Rekabetin adil olması ve sonuçlarının adaletli sayılabilmesi için hangi önkoşulların yerine getirilmesi gerektiği sorusu üzerine zamanında Émile Durkheim uğraşmıştır (Durkheim 1977 [1893]). Pratikteyse standart ekonomi kuramı, çoğu piyasanın yeterince "mükemmel" olduğunu ve böylelikle ortaya ne sonuç çıkarsa çıksın hem adil hem de verimli olarak kabul edilebileceğini varsayar. Özü "toplumsal olarak inşa edilen", dolayısıyla kültürel ve politik söylemlerle tartışılmaya ve tarihsel dönüşüme açık olan sosyal adalet söz konusu olduğundaysa durum daha karmaşıktır. Piyasa açısından neyin adil olduğuna piyasa karar verir ve bunu fiyatlar üzerinden ifade eder; sosyal olarak adil olansa, güç ve seferberlik ölçütlerine göre politik süreç içerisinde kararlaştırılır ve ifadesini formel ve enformel kurumlarda bulur. Bir toplumun kendisini hangi ölçüde standart ekonomi kuramının gözüyle gördüğüne veya buna ikna edilmesine izin verdiğine bağlı olarak, en uç durumda piyasa adaletini sosyal adaletle bir kabul edip böylece ikisi arasındaki gerilimi ortadan kaldırabilir.[8] Bu çözümün bir başka türü, Friedrich von Hayek'e atıfla sosyal adaletin işlevsiz bir kavram olduğunu ilan edip,[9] politik ve ekonomik kurumları, piyasa adaletinin sosyal adalet talepleriyle kurcalanmasına en baştan engel olacak şekilde kurmaktır.

Yine de piyasa adaleti açısından bakıldığında, sosyal adalete dair fikirlerin yol üstünde demokratik çoğunluğu sağlayarak kamu otoritesini ele geçirmesi ve bu sayede piyasanın işleyişini sürekli bozması tehlikesi ihtimal dahilindedir. Sosyal adalet, doğası gereği biçimsel değil, maddeseldir; bu yüzden, piyasanın biçimsel rasyonalitesinin bakış açısından ancak irrasyonel, öngörülemez ve rastlantısal görünebilir – bu görüşe Max Weber'de de rastlanır.[10] Sosyal adalet talepleri-

nin yönlendirdiği siyaset, piyasa süreçlerini karıştırır, bu süreçlerden ortaya çıkan sonuçları kirletir, yanlış teşvikler ve "ahlaki tehlikeler" (*moral hazards)* yaratır, performans prensibini önemsizleştirir ve genel olarak "ekonomiye yabancıdır". Diğer yandan, sosyal adalet açısından bakıldığında "demokratik sınıf kavgası" (Korpi 1983), ücrete ve kâra bağımlı olanlar arasındaki eşitliksiz sözleşmeye dayalı ve bu nedenle de Matta Etkisi olarak adlandırılan, üstünlüklerin sürekli birikmesine yol açan bir sistemde vazgeçilmesi mümkün olmayan bir düzeltmedir: "Çünkü kimde varsa, ona daha çok verilecek ve o bolluk içinde olacak. Ama kimde yoksa, kendisinde olan da elinden alınacak" (Matta 25, 29). Politika veya yaşam dünyasından adalete dair fikirler uyarınca piyasaların düzeltilmesi, kapitalizm pratiği açısından rahatsız edici olsa da, piyasanın doğuştan kaybedenlerinin bu oyuna devam etmeyi reddetmeleri ihtimali var olduğu sürece kaçınılmaz olarak görülmek zorundadır. Kaybedenler olmadan kazananlar olamayacağı gibi, sürekli kaybedenler olmadan sürekli kazananlar da olamaz.[11]

Buna ek olarak sermaye, daha önce gördüğümüz üzere kendine göre fazla ileri giden piyasa müdahalelerine karşı krizlerle tepki verebilir. Krizler, vazgeçilmez olan üretim araçlarını kontrol edenlerin, sonunda piyasa adaletine dair fikirlerine uygun bir şekilde ödüllendirilmeyeceklerinden endişelenmeleri gerektiğine inanmaları halinde ortaya çıkar. Bu noktada, duydukları "güven" yatırımlar için gerekli olan asgari seviyenin altına düşer. Sermayedarlar sahip oldukları sermayeyi ülke dışına kaydırabilir veya para ekonomisi içerisinde herhangi bir yerde bekleterek, kalıcı veya süreli olarak, artık güven vermeyen bir politik yetki alanının ekonomik döngüsünün dışına çekebilirler – bu da beraberinde işsizliğe ve düşük büyüme oranına yol açar. Bu tespit, bugünün serbest sermaye piyasalarının yarattığı koşullar altında her zamankinden daha da geçerlidir.

Piyasa adaleti de normatif standartları takip eder; ancak bunlar sermaye sahipleri ve yöneticilerinin belirlediği standartlardır. Bu açıdan bakıldığında, standart ekonomi kuramının yardımıyla bir toplum yasasından ziyade doğa yasası olarak sunulan bir çeşit sosyal adalettir. Sermayenin politik şartlara duyduğu "psikolojik" güvenin kapitalist bir ekonominin işleyişindeki en önemli *teknik* önkoşul olması, piyasa adale-

tinin demokratik olarak yetkilendirilmiş sosyal adaletle tamamlanması olanağını daha en baştan sınırlar. Bunun yanında, kapitalist politik ekonominin en temel asimetrilerinden biri ortaya çıkar: "Sermaye"nin kazanç talepleri bütün sistemin işleyişinin ampirik koşulları olarak geçerken, "emek"in talepleri düzensizlik yaratan faktörler oluverir.

Max Weber ve onun ardından gelen Schumpeter ve diğerleri, "bürokrasi"nin ve onun politik suç ortakları olan sosyalistlerin ve sosyal demokratların itelemesiyle, piyasanın formel adaletinin üstünün giderek maddesel adaletle örtüleceğinden endişe duyuyorlardı. Böylelikle kapitalizm sonunda çökecek ve beraberinde burjuva bireyin özgürlüğünü de götürecekti (Offe 2006b). Neoliberal dönemeç, 1970'lerden bu yana gözlemlediğimiz gibi yakın gelecekte bunun gerçekleşmesi tehlikesini bertaraf etti. Günümüzde modern kapitalizmin liberalleştirilmesi süreci, bir yandan piyasa adaletinin hüküm sürmesine izin verip, diğer yandan hayali kaynakları bölüşüm çatışmasına akıtarak sosyal adalet varmış gibi yapma olanaklarının tükenmiş olmasının yarattığı baskı nedeniyle, piyasa adaleti prensibinin, sosyal adaletin yarattığı tarihsel deformasyondan nihai ya da en azından uzun bir süreliğine kurtuluşunun (veya yeniden kurtuluşunun) giderek yakınlaştığı bir noktaya ulaştı. Bu noktayı aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağım.

Piyasanın demokratik düzeltmelere karşı bağışık kılınması, yurttaşların neoliberal bir yeniden eğitime tabi tutulmasıyla veya 1970'lerde Şili örneğinde olduğu gibi demokrasinin ortadan kaldırılmasıyla gerçekleştirilebilir; bunlardan ilki, standart ekonomi kuramıyla kamuoyunun sürekli endoktrinasyonu şeklinde halen denenmekte; ikincisiyse şimdilik kullanıma elverişli değil. Bu yüzden kapitalizm ile demokrasi arasındaki gerilimin çözümü ve piyasanın politika üzerinde kalıcı üstünlüğünün tesisi ilk başta politik-ekonomik kurumlara yönelik kademeli "reformlar"la ilerletilmek durumunda (Streeck ve Thelen 2005): kurallara bağlanmış bir ekonomi politikasına, bağımsız merkez bankalarına ve seçim sonuçlarından muaf bir maliye politikasına geçerek; ekonomi politikasıyla ilgili kararların sözde "uzmanlar"dan oluşan düzenleyici kurum ve kurullara devredilmesiyle; devletleri ve uyguladıkları politikaları sonsuza dek olmasa da önümüzdeki on yıllar süresince yasal olarak bağlayacak, adeta anayasa düzeyine yerleştirilen borç

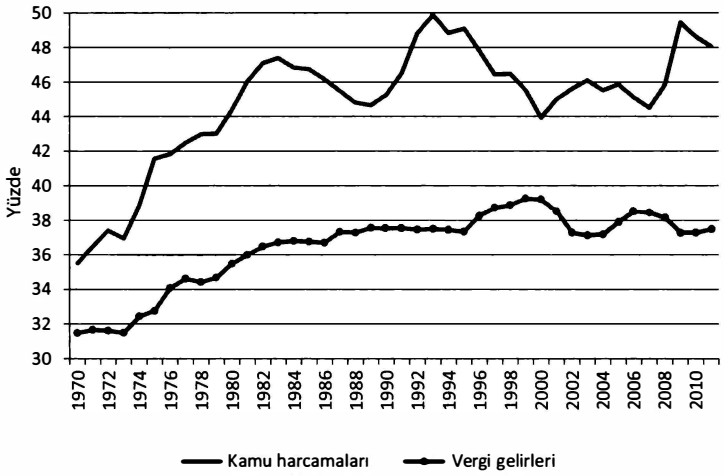
tavanlarıyla [Almanya'da bu tavan için "borç freni" (*Schuldenbremse*) ifadesi kullanılıyor –çn.]. Bu sırada gelişmiş kapitalizmin devletlerinin de sermayeye sahip olanların ve yön verenlerin güvenini "ekonomi"ye müdahale etmeyeceklerine (ederlerse de sırf sermaye yatırımlarına karşılık uygun bir rant biçimindeki piyasa adaletinin uygulanması ve savunulması için müdahale edeceklerine) dair her daim kazanacak şekilde elden geçirilmesi gerekiyor. Bunun önkoşulu olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası demokratik kapitalizminin sosyal demokrasisi anlamındaki demokrasi etkisiz hale getirilmeli ve Hayekçi anlamıyla liberalleştirme (bu da kapitalizmin kitlesel demokratik müdahalelere karşı bağışık kılınması demek) sürdürülüp sonuca ulaştırılmalı.

Piyasa adaletinin savunucuları retorik ve fikir siyaseti seviyesinde üstünlüğü sağlamaya çalışır, sosyal adaleti tikelci, dolayısıyla kirli ve hatta yozlaşmış anlamında "politik" olmakla itham eder. Buna karşılık piyasa adaletinin görünüşteki gayri şahsiliği ve fiyat kuramıyla hesaplanabilir olma iddiasından dolayı politikadan muaf, küresel prensipler doğrultusunda, "temiz" ve apolitik bir şekilde işlediği iddia edilir. Bu tür ayrım ve eşitlemeler çoktandır gündelik dile derinlemesine nüfuz etmiş durumda: Bir kararın "politik" olduğu söylemi, sıklıkla o kararın belli bir çıkar grubuna fayda sağlıyormuş gibi görünmesi için yeterlidir.[12] Kapitalist kamuoyu çalışmalarının usanmadan dayattığı sıralamada piyasalar genel kurallar çerçevesinde bir bölüşüm yaratırken, politika tam aksine, güç ve ilişkilere dayalı bir bölüşüm ortaya çıkarır. Piyasalar katılımcıların performansını ölçüp kazançlarını belirlerken ortaya çıkan sonuçların herhangi bir karar mekanizmasına dayanmıyor olması sebebiyle, katılımcıların başlangıç noktasında sahip oldukları eşitsiz olanakların piyasalar tarafından yadsındığı gerçeği, bölüşüm politikası dahilinde tartışılıp etkin bir şekilde uygulanması gereken önlemlere göre çok daha kolay göz ardı edilebilir. *Politik kararlar*ın sorumluluğu aynı zamanda belli karar mercileri veya kurumlara aitken, *piyasa kararları* insan eli değmeden adeta gökten düşmektedir (özellikle de piyasanın varlığı bir doğal durum olarak öne sürüldüğünde); ardında yatan yüksek manaya ancak uzmanların vakıf olabileceği bir alın yazısı gibi kabullenilmesi zorunlu ve belli ki mümkündür.

Canavarı Açlıktan Öldürmek!

Kamu borcundaki artış demokratik bir kitle seferberliği yerine neoliberal dönemeçle ve bunun politikaya katılımda yarattığı gerilemeyle ilintiliyse, bu artışın esas sebebi nedir? Günümüzdeki kamu maliyesi krizine baktığımda, modern devletin daha 20. yüzyıl başlarında teşhis edilmiş bir işleyiş sorununun güncel bir biçimini görüyorum: devletin –giderek artan– ödevlerini yerine getirmek için gereksindiği imkânları, özel mülk sahiplerinden oluşan bir toplumdan zorla toplama becerisini tedricen kaybetmesi. Böyle bakıldığında kamu borcunun sebebi *harcamaların fazlalığı* değil, *gelirlerin azlığı*dır; bu durumun kökeninde, özel mülkiyet bireyselciliği prensibine göre düzenlenmiş olan ekonomi ve toplumun kendi vergi tabiyetini sınırlarken, bir yandan da devletten hep daha fazlasını talep etmesi yatar.

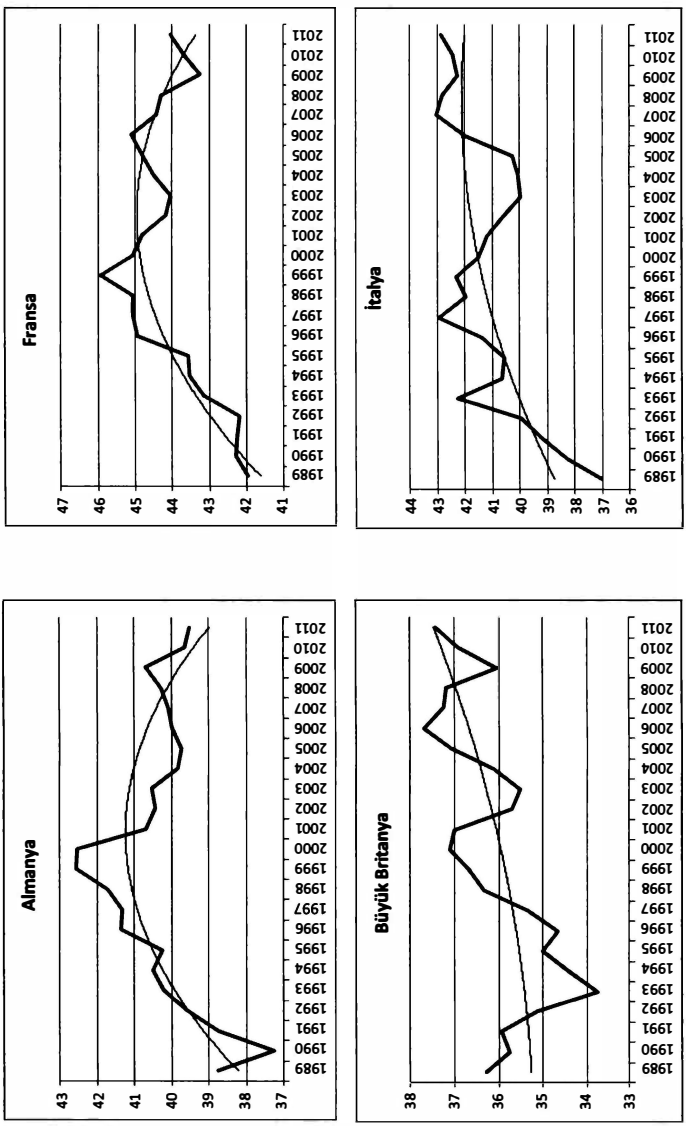
Gerçekten de varsıl demokrasilerin 1970'lerde borçlanmaya başlamasının, vergi gelirlerindeki artışın kamu harcamalarındaki artışın gerisinde kalmasıyla aynı zamana denk geldiği gözlemlenebiliyor. Bu ikisi o zamana dek birbiriyle uyumlu bir şekilde artmışken, en geç 1980'lerin ortasından bu yana, ilk başta artmaya devam eden harcamalara karşılık toplam vergi seviyesi büyük ölçüde sabit kaldı (**ŞEKİL 2.4**) ve İsveç, Fransa, Almanya ve ABD gibi bir dizi ülkede neoliberalizmin ilerlemesiyle beraber yüzyıl sonunda geriye bile düştü (**ŞEKİL 2.5**).[13] Süreç burada da genel olarak aynı şekilde ilerledi ve altta yatan sebepler benzerdi. Büyüme evresinin sona ermesi, soğuk artış olarak bilinen, gelir vergisi mükelleflerinin sürekli daha yüksek oranlarda vergiye tabi tutulduğu politikanın da sonunu getirdi. [Soğuk artış (*kalte Progression*) 1970'lerde ve 1980'lerde Almanya'da refah devletinin finansmanı için uygulanan kademeli bir vergi politikasıdır. Artan enflasyonla beraber fiyatlardaki artışı eşleyen gelir artışıyla beraber vergi mükellefleri daha yüksek vergi oranlarına doğru ilerler; nominal gelir dağılımında bir değişiklik olmasa da vergi sonrası gelir dağılımı devletin GSMH'dan daha büyük bir pay alacağı şekilde değişir. –çn.] Bu politikanın devlet hazinesi üzerindeki etkisi 1970'lerdeki enflasyonla kısmen dengeleniyordu; ancak, özellikle toplumun orta tabakasının reel gelirlerindeki düşüş, kısa süre içerisinde büyüyen bir vergi direncinin yanı sıra (Block 2009; Citrin 1979; 2009; Steuerle 1992) vergi hadlerinin endekslenmesi

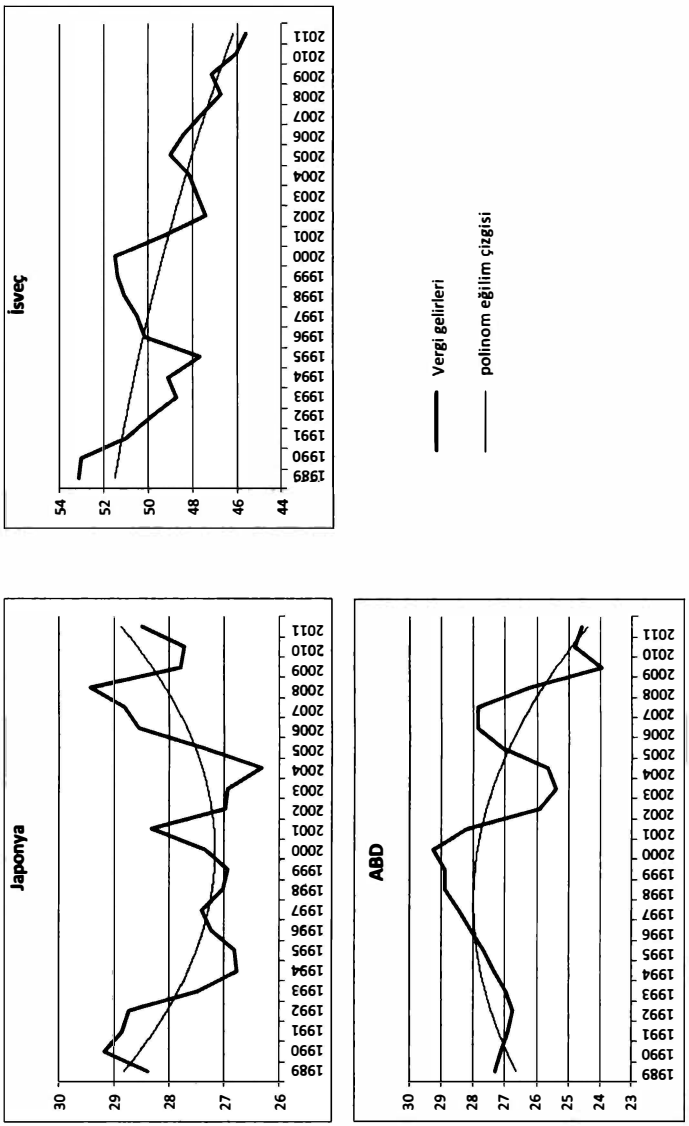
ŞEKİL 2.4 1970 sonrası kamu harcamaları ve vergi gelirleri, GSYH'nın yüzde oranı cinsinden, yedi ülke. OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

gibi reform taleplerine yol açtı. Bu, paranın değerinin başarılı bir şekilde sabitlenmesiyle birleşince, kamu gelirlerinin politik açıdan az riskli ve görünürlüğü düşük vergi artışları yerine artık ancak açıkça görünür olan artışlarla yükseltilebileceği anlamına geliyordu.

1990'larda bu tabloya başka etkenler de eklendi. Ekonominin hızla uluslararasılaşması, vergi yükümlülüklerini daha düşük taleplerde bulunan ülkelere kaydırmak için büyük şirketlere daha önce hayal edilmemiş olanakların kapısını açtı. Üretim tesislerinin en sonunda başka bir yere taşınmadığı yerlerde bile bu süreç, demokratik kapitalizmin ulus devletlerini vergi oranlarında sert bir rekabete sevk ettiği gibi, dünya çapında hükümetlerin şirketlere uygulanan kurumlar vergisinin en üst derecelerini azaltmasına sebep oldu (Ganghof 2004; Ganghof und Genschel 2008; Genschel und Schwarz 2013). Her ne kadar tüm bunlar vergi tabanının genişletilmesi adı altında –gelirler açısından "tarafsız" bir etki yaratması beklenen– muafiyetlerin kaldırılmasıyla eşzamanlı gerçekleşmişse de, vergilerin *artırılması* bu koşullar altında artık söz konusu bile değildi. Buna bir de ekonomik büyümenin yeniden canlanması için daha iyi "teşvik"lerin

ŞEKİL 2.5 GSYİH'nın yüzde oranı cinsinden vergi gelirleri, yedi ülke, 1989-2011. OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

ŞEKİL 2.5 (devamı) GSYİH'nın yüzde oranı cinsinden vergi gelirleri, yedi ülke, 1989-2011. OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

gerekliliğini savunan, gelir bölüşümünün en alt seviyesinde ücret ve sosyal hizmetlerin azaltılmasını, en yukarısındaysa daha düşük vergi oranlarıyla daha çok getiri öngören yaygın neoliberal öğreti eklendi. Bu konuda da kapitalizmin değişik "çeşitleri" kendi aralarında çok az farklılık gösterdi: Almanya'da Schröder'in kızıl-yeşil hükümetinin [Sosyal Demokrat Parti ile Yeşiller Partisi'nin oluşturduğu koalisyon –çn.] yürürlüğe koyduğu emek piyasası reformu (Hartz IV!) [2002 yılında Almanya'da kurulan Modern Hizmetler ve Emek Piyasası Komisyonu'nun başkanı Peter Hartz'ın adıyla anılan işsizlik ücreti –çn.] ve vergi reformlarının (Ganghof 2004, özellikle 98-117) Birleşik Devletler'deki karşılığı, Bush yönetiminin 2001 sonrası adı çıkmış "vergi kesintileri" (*tax cuts*) ile birlikte Clinton'ın "bildiğimiz anlamda refah"ı (*welfare as we know it*) ortadan kaldırmasıydı.[14]

Amerika örneği, kamu maliyesi krizine yol açan sebeplerin, en azından devlet bütçesinin giderler kısmı kadar gelirler kısmında da aranması gerektiğini gösteren etkileyici kanıtlar sunuyor. Geçmişi 1970'lerin sonlarına kadar dayanan ve ilk kalıcı zaferlerini California eyaletinde kazanan vergi direncinin strateji uzmanlarının elinde, daha düşük vergilere yönelik talep aynı zamanda devletin aynı derecede talep gören sosyal programlarının devam ettirilmesinin imkânsız hale getirilmesi amacına hizmet etti. Amerikan siyasetinin bugüne dek gördüğü en etkili figürlerden biri olan vergi karşıtı aktivist Grover Norquist'in (Kuttner 1980; Martin 2008; Tarschys 1983) yürüttüğü propagandayla olağanüstü bir başarı yakalayan bu hareketin sloganı, geçmişte olduğu gibi bugün de "Starving the beast": Canavarı açlıktan öldürmek! Yeni yüzyılın ilk on yılı boyunca hareketin siyaset alanındaki bayraktarlığını yapan kişinin George W. Bush olması, buradaki öncelikli amacın kamu bütçesinin dengelenmesi değil, devletin neoliberal bir çizgiye geri çekilmesi olduğunu gösteriyor: George W. Bush, aşırı zenginlerden alınan vergilere uyguladığı indirimlerle, selefinden devraldığı bütçe fazlasını hiç vakit kaybetmeden tekrar –rekor seviyede– bütçe açığına dönüştürdü; bu sırada başlattığı iki savaşla bütçenin giderler kısmındaki delikleri daha da büyüttü.[15]

Devletlerin harcamaları artmaya devam ederken kamu gelirlerinde durgunluğun baş gösterdiği 1970'lerin ardından neredeyse yüzyılın sonuna kadar geçen süre içerisinde ilk neoliberal konsolidasyon dalgasının yayılmış olması, demokratik gücü elinde tutan, doymak bilmeyen

seçmen yığınlarının kendi çıkarlarına hizmet etmesiyle açıklanamaz. Dahası, işlevselci bir açıdan bakıldığında bunu, süregelen kapitalist gelişimin beraberinde hem iyileştirme hem de yatırım türünden kamu hizmetlerine (bir yandan sermaye birikiminin yarattığı hasarların tamirine, diğer yandan büyümenin devamı için gerekli önkoşulların sağlanmasına) yönelik artan ihtiyacın bir dışavurumu olarak görmek gerektiği yönünde bazı işaretler mevcut.[16] Yapısal işsizliğin geri dönmesiyle bağlantılı olarak artan işsizlik desteği ve sosyal yardım masrafları gibi,[17] giderek yükselen kamu sağlık harcamaları ve yüzyılın son üçte birinde etkisi artan çevre koruma giderleri, iyileştirici kamu hizmetlerine örnek olarak sayılabilir. Yatırım nitelikli kamu hizmetlerinin artan maliyeti içerisinde ise özel sermaye birikiminin başarısı için vazgeçilmez önkoşullarından olan fiziksel altyapı inşası ve bakımı, insan sermayesinin eğitilmesi ve bilimsel-teknik araştırmalara yapılan devlet harcamaları sayılabilir. Daha geniş anlamda, nükleer enerjinin barışçıl kullanımı için yapılan kamu harcamaları (özel sektörün nükleer reaktörlerle elektrik üretiminden kamu desteği olmaksızın kâr etmesinin mümkün olmadığı açıkça görülüyor); ekonomik büyüme uğruna kadın istihdamının hızla yaygınlaşması için ihtiyaç duyulan kamusal çocuk bakım hizmetleri; düşük maliyetli petrol akışının güvence altına alınması amacına hizmet eden uçak gemilerinin bakım ve onarımlarının yanı sıra insansız hava araçları ve benzeri teknolojilerin geliştirilip kullanıma sokulması; ya da ekonomide –hayali– bir büyüme yaratmak için elde kalan son çare olarak kredi hacminin şişirilmesi amacıyla özel finans sektörünün deregülasyonu (ne kadar tehlikeli olduğu sonradan anlaşılmıştır) da bunlara dahildir.[18]

Vergi Devletinin Krizi

Böylesi bir döküm karşısında, "kamu maliyesi" (*public finance*) kavramının "kamu tercihi" (*public choice*) ile ikamesinden bu yana unutulmaya yüz tutmuş veya yeterince kesin olmadığı gerekçesiyle ekonomi kuramının hafızasından silinmiş klasik bir finans mecazını anmamak oldukça zor. Adolph Wagner'in 19. yüzyılda, artan kamu faaliyeti ve harcamaları üzerine formüle etmiş olduğu (özeti için bkz. Wagner 1911) ve 1950'lerde Richard Musgrave için önemli bir ilham kaynağı olan (Musgrave 1958) Wagner "Yasası"nı kast ediyorum. Akademik ve devletçi bir sosyalist,

Berlin Üniversitesi rektörü, Bismarck'ın ekonomi ve sosyal politikalar danışmanlarından biri ve 1910 sonrasında Prusya Yüksek Meclisi'nin [Preußisches Herrenhaus –çn.] bir üyesi olan Wagner, büyümekte olan modern bir ekonomide hem genel medeniyet seviyesinin yükseltilmesi hem de günümüzde genişleyen pazarların ve özel girişime dayalı üretim yordamının yarattığı dışsallıklar olarak adlandırılan maliyetlerin karşılanması için kamunun ekonomideki payının sürekli artacağını tahmin ediyordu.[19] Marx için merkezi önemi sahip olan, kapitalist gelişmenin iç çelişkisine ve bu çelişkinin politik gündemde giderek ağırlığını hissettiren, üretim ilişkilerinin üretim yordamıyla uyumlu hale getirilerek devrimci bir şekilde ortadan kaldırılması ihtiyacına Wagner'de rastlanmasa bile, Marx'ın ortaya attığı kapitalist üretim yordamının özel üretim örgütlenmesi ve üretim ilişkileri içerisinde ve bunlara rağmen sosyalleşmesi kavramına yaptığı göndermeler tesadüfi değildir.

Bu düşünce, Birinci Dünya Savaşı civarında henüz gelişmekte olan *finans sosyolojisi* disiplini açısından daha da büyük önem taşıyordu. Alman Sosyoloji Derneği'nin kuruluş yıllarında Max Weber'in önemli bir karşıtı olan Avusturyalı sosyalist Rudolf Goldscheid, feodal mülk devletinden modern "vergi devleti"ne (kaynaklarını özel mülk sahiplerinden oluşan bir toplumu vergilendirerek edinen bir devlete) geçişi kapitalist ilerlemeye eşlik eden bir olgu olarak görüyordu (Fritz und Mikl-Horke 2007; Goldscheid 1926; 1976 [1917]). Marx'ın üretim yordamı ile üretim ilişkileri arasında açığa çıkan çelişki teoremini maliye alanında yeniden formüle ederek, vergi devletinin kendisinden talep edilen hizmetleri yerine getirebilmesi için gerekli kaynakları yurttaşlarından (ya da tam olarak belirtmek gerekirse, özel mülk sahibi burjuvazinin ağırlıklı olduğu bir sivil toplumdan) toplama kabiliyetinin er ya da geç yetersiz kalacağını tahmin ediyordu. Goldscheid'a göre bu noktaya ulaşıldığı takdirde vergi devleti, kapitalist ekonomi ve toplum düzeninde "mülksüzleştirilmiş devlet" olarak görevlerini yerine getirmek için gerekli kaynaklara sahip olmadığı için kendi sınırlarına dayanır. Bu noktada, genel ihtiyaçların finansmanının vergilerden kamusal girişimcilik faaliyetleriyle kazanılacak gelire kaydırılması için devletin "yeniden sermayelendirilmesi" gerekir. Goldscheid'ın temel söylemlerini özetleyen Fritz ve Mikl-Horke'ye (2007, 166) göre devletin kamu

yararına işlemesi "mali araçlar yoluyla sağlanamaz"; zira vergiler, bir kanal işlevi gören devlet aracılığıyla yine sırf en güçlü sermaye sahiplerinin çıkarına hizmet eder. Bu kesimin gücü artmaya devam ederken, toplumsal ihtiyaçların savunucusu olarak devletin gücü azalır. Güçlü olanlar vergi ödememe imkânına sahip olurken, halkın çoğunluğu toplam vergi yükünü taşımak zorunda kalır. Kademeli gelir vergisi bile, eşitsizliğin sürdürülmesi ve kârın merkezileşmesinden devletin örtülü çıkarları olduğu anlamına gelir.

Goldscheid, maliye politikasına dair karamsarlığı açısından tek başına değildir. Bir "vergi devleti krizi"nin ortaya çıkması ihtimali, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde yaygın bir şekilde tartışılmıştı; özellikle de konuyu etkileyici bir şekilde ele alan genç Joseph Schumpeter'in Avusturya Sosyoloji Derneği'ne sunduğu çığır açıcı bildirisinde (Schumpeter 1953 [1918]). Schumpeter bildirisinde, tarihsel bir kurum olarak vergi devletinin henüz sınırlarına ulaşmadığı ve özellikle Almanya ile Avusturya'nın savaş borçlarıyla genel bir sosyalleşme olmadan da başa çıkabileceği sonucuna varmıştı. Ancak, uzun vadede vergi devletinin ve beraberinde kapitalist üretim ilişkilerinin topyekûn aşılması ihtimalini dışlamıyor, hatta bunun gerçekleşmesini bekliyordu.[20] Gerçi ilerleyen yıllar içinde, özellikle de sosyal devlet ve Keynesçilik çizgisinde evcilleştirilmiş kapitalizmin ekonomi tarihinde yeni bir çağ başlatıyormuş gibi göründüğü 1945 sonrası dönemde bu görüş iktisadi düşünce tarihinin dehlizlerine sürgün edildi. Yine de orada burada, az veya çok yeni ifadelerle söz almaya devam etti; özellikle de 1970'lerde Marksist James O'Connor'ın (1973) mali kriz kuramında ve peşi sıra gelen, Daniel Bell'in (1976b, 220-282) kapitalizmin geleceğine dair karamsar görüşlerinde.

Vergi Devletinden Borç Devletine

O'Connor ve Bell'in tahmin etmiş oldukları modern devletin mali krizinin kökeni, devletin giderleri yerine gelirleriyle sınırlandırıldığında (bir başka deyişle, Goldscheid ve Schumpeter çizgisinde, vergi devletinin krizi olarak tanımlandığında) son on yıllarda gerçekleşmiş ve ne anlama geldiği kimse tarafından kestirilememiş iki gelişme göze çarpar. Bunlardan ilki, *vergi devleti*nin *borç devleti*ne (giderlerinin büyükçe bir kısmını vergiler yerine borçlanma ile karşılayan ve bunun

sonucunda oluşan borç dağının finansmanı için gelirlerinin giderek artan bir bölümünü harcamak zorunda olan bir devlete) dönüşmesidir. Modern devletlerin finansman sorununa verdikleri bu mümkün karşılığın geçmişteki tartışmalarda bu kadar küçük bir rol oynamış olmasının (örneğin O'Connor bundan çok az bahseder)[21] sebebi, belki de devlet borçlarının düzenli olarak finansmanı için öncelikle verimli bir finans sektörünün inşa edilmesi ve finans piyasalarının deregülasyonuyla kapitalizmin "finansallaştırılma"sının gerekmesiydi. Buna ek olarak, başta ABD olmak üzere, varsıl sanayi toplumlarının devasa borç ihtiyacını karşılamak için finans piyasalarının uluslararası ölçekte birleştirilmesi gerekti. Bu süreç, daha önce de ifade edildiği gibi, en geç 1980'lerden itibaren dünya çapında işlemeye başladı.

Borç devletinin ortaya çıkışı, vergi devletinin krizinde geciktirici bir devinim olarak anlaşılabileceği gibi, kendine özgü yasaları olan yeni bir tür politik oluşum olarak da yorumlanabilir. Aşağıda öncelikle bu ikinci bakış açısından yararlanacağım. Bununla birlikte, borç devletinin oluşumunun bu sürecin karşıtı bir etken tarafından engellendiğini öncelikle belirtmek gerekir. Bu etkeni yaratan, Wagner'in bahsettiği anlamda, 20. yüzyıl boyunca artarak devletin üstüne yüklenen kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi yoluyla kamu maliyesinin konsolidasyonuna yönelik çabaların yanında, 1990'ların ve 2000'lerin neoliberal kamu reformlarıydı. 1970'lerde, o dönemin kriz kuramlarının tahmin edemediği diğer tarihsel gelişme de buydu: Özünde, sürekli daha fazla kamu görevinin –yaşlılık sigortasından sağlık ve eğitim hizmetlerine, hatta istihdam seviyesinden sorumlu olmaya kadar– topluma, özellikle de piyasa ekonomisine tümüyle veya kısmen iadesinden oluşuyordu. Daha önce de değindiğim gibi, bunu yapmanın en iyi yolu, bir yandan da hanehalklarının kendi hesaplarına daha fazla borçlanmaları için yeni alanlar yaratmaktı. Kamu hizmetlerinin büyük bir bölümünün özelleştirilmesi, varsıl toplumların refah ve tüketim seviyesinin artmasıyla mümkün oldu ve aynı gerekçelerle meşrulaştırıldı. Bunun yanı sıra, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki sosyal yurttaşlık haklarının özelleştirme ve piyasalaştırma yoluyla tasfiyesi, Crouch tarafından "post-demokrasi" olarak adlandırılan (Crouch 2004), siyasete katılımın bir eğlence olarak yeniden tanımlandığı ve politik (en çok da

politik-ekonomik) kararlardan ayrıldığı, demokrasinin alışılmamış bir biçiminin ortaya çıkışına koşut gelişti.[22] Bu açıdan bakıldığında, devletin giderlerinde kesintiler yaparak kamu maliyesinde kalıcı bir konsolidasyon sağlamaya yönelik halihazırdaki ulusal ve uluslararası çabalar, esasen 1990'ların ve 2000'lerin neoliberal reformlarının daha yaratıcı ve kapsamı genişletilmiş araçlarla devam ettirilmesinden başka bir şey değil.

Çağdaş borç devletinin politik anatomisine geçmeden önce buraya kadarki savımı özetlemek istiyorum: Kamu borçlanmasının hem *ortak havuz* kuramına dayanılarak yapılan açıklamasını hem de demokrasinin başarısızlığıyla bağlantılı açıklamasını bir kenara atmak yerine, ikisini de ters çevirmeyi öneriyorum. *Ortak havuz* kuramıyla bağlantılı olarak benim iddiam, devletin mali krizinin sebebinin halkın büyük kesiminin aşırı demokrasiden faydalanarak kamu hazinesinden gereğinden fazlasını alması olmadığı yönünde; dahası, kapitalist ekonomiden en çok kâr etmiş olanlar, aslında kamu hazinesine giderek daha az para ödemiştir. Eğer kamu maliyesindeki yapısal bütçe açığına yol açan bir "istek bolluğu" vardıysa, bu, toplumun en alt seviyesindekilerin ücretleri ve faydalandıkları sosyal hizmetler yerinde sayarken (veya gerilerken), vergi indirimleri sayesinde gelir ve serveti son yirmi yılda hızla artmış üst tabakalar nezdinde yaşanmıştır. Ücret ve sosyal hizmetlerdeki gerilemeyse, enflasyon, kamu borçlanması ve *borç kapitalizmi* aracılığıyla üretilen para illüzyonlarıyla örtbas edilmiş ve her defasında geçici olarak meşrulaştırılmıştır.

Böylece neoliberal dönemecin hakim olduğu on yıllarda *demokrasinin* esas *başarısızlığı*nın ne olduğu belirginleşiyor. Demokrasi ve demokratik siyaset, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin sosyal kapitalizmini hedef alan karşıdevrimi teşhis edip buna karşı koymayı ihmal ederek; 1990'ların aldatıcı refahı içerisinde azan finans sektörünü regüle etmekten vazgeçerek; "sert" *yönetim*in yerini demokrasi dostu ve toplumsal olarak kabul görecek "yumuşak" *yönetişim*e bırakması gerektiği söylemine itimat ederek (bu konuda ikna edici bir örnek Offe 2008); kapitalist ekonominin büyümesinden menfaat elde edenleri, kazançlarının sosyal maliyetini de yüklenmek zorunda bırakacak şekilde vergilendirmeyerek;[23] ve yukarısıyla aşağısı arasında giderek artan eşitsizliği kabullenmekle kalmayıp, kapitalist ilerleme uğruna "teşvik

edici" vergi ve sosyal devlet reformlarıyla ilerleterek başarısız oldu. Tüm bunlara ek olarak demokratik siyaset, yüksek gelirlilere uygulanan vergi indirimlerine engel olmak isteyecek toplum kesimlerinin siyasete katılımını sağlamayarak, borç devletinin ortaya çıkmasına katkıda bulundu. Yukarıya doğru biriken seçmen kitlesi, vergi artışlarını gittikçe zorlaştırmaya devam ediyor.

Sürekli daha da uluslararasılaşan bir ekonomide ulusal ölçekte örgütlenen demokratik siyasetin bu gibi gelişmeleri kontrol altına alıp alamayacağı, alabilirse de hangi araçlarla bunu başarabileceği sorularını açık bırakıyorum. Sanayi ve finans sermayesinin artan uluslararası hareketliliği, devletlerin potansiyel yatırımcıların "güven"ine olan bağımlılığıyla beraber sermayenin rezervasyon kârını[24] da açıkça yükseltti. Kapitalist dünyanın 1990'lı yıllar sonrası -muhafazakâr ya da sosyal demokrat fark etmeksizin- tüm hükümetlerinin eklemlendiği liberalleştirme politikası, sermayenin talep ettiği yeni üretim koşullarına toplumun kapsamlı bir şekilde uyum sağlamasıyla, çok uzun bir süre için güvence altına alınmış bir kalkınma bekliyordu. Kapitalizmin demokrasiyle uyumluluğunun çok kısıtlı oluşu ve bu uyumun ancak sıkı ve etkin düzenlemelerle mümkün olduğu gerçeğiyse göz ardı ediliyordu. Demokrasinin hem yapısal hem de ideolojik başarısızlığı bu şekilde bir araya geldi. Sonuç, 2008'den bu yana göz önünde duruyor.

Borç Devleti ve Bölüşüm

Borç devletine geçişte demokrasinin bir başka başarısızlığı, geçiş sürecinin bölüşüm politikası açısından yarattığı sonuçların toplumsal tartışmalarda neredeyse hiç dikkate alınmamış olmasıdır. Gündelik politik tartışmalarda muhafazakâr burjuva partilerinin sosyal demokratlara göre daha az borçlanmaya eğilimli olduğu düşünülür. Karşılaştırmalı istatistiksel çözümlemeler bunu her zaman doğrulamasa da (Wagschal 1996; 2007), bu çözümlemelerin bilişsel değeri birçok sebepten ötürü oldukça kısıtlı. Esasen retorik düzeyde, borçlanma politikasının eleştirisi geleneksel olarak muhafazakâr partilerin söyleminde sol partilerinkine göre daha büyük bir rol oynar. Ancak bunun ardındaki sebep, parasal varlıkların kontrolüne sahip olan ve burjuva partileri tarafından temsil edilen ayrıcalıklı tabakaların borçsuzluktan çok, devletin varlıklı yurt-

taşlarından aldığı borçları güvenilir bir şekilde yönetip geriye ödemesiyle ilgilenmesidir – bu kaygı, halihazırdaki borç krizinde de "piyasalar" tarafından güçlü bir şekilde dile getiriliyor.

Kamu borçlanmasıyla servet bölüşümü arasındaki politik bağlantı, ancak neoliberal dönemeç sırasında devletlerin borçla finansmanının, toplumun mülk sahibi katmanlarının düşük seviyede vergilendirilmesinin bir sonucu olarak anlaşılması halinde kendini ele verir. Vergi sistemi yüksek gelirlilerin malvarlıkları ve miraslarından toplumun geneli için ne kadar azını alırsa,[25] servet bölüşümü de o kadar eşitsiz olur; toplumun en tepesindekilerin tasarruf oranı bu durumun ifadelerinden birisidir. Bununla beraber, devletin vergi politikasının izniyle özel artık sermaye oluşturanlar için yatırım imkânları bulma sorunu ortaya çıkar – böylelikle aslında politik bir ötenaziye kurban gitmiş olması gereken Keynesçi rantiye (Keynes 1967 [1936], Bölüm 24) ekonomiye tüm gücüyle geri döner. Biriktirmiş olduğu gelir için güvenli yatırım imkânları arayışındayken (özellikle vergi direncindeki başarısı sayesinde) borç finansmanına bağımlı devletler tam zamanında karşısına çıkar: Devletin yoksulluğu, rantiyenin zenginliği olmakla kalmayıp, bu zenginliğini kazançlı bir yatırıma çevirmek için ideal fırsatı da sunar.

Benim görebildiğim kadarıyla Carl Christian von Weizsäcker, bu bağlantıya dikkat çeken tek ekonomist – her ne kadar bunu olumlu karşılasa da; hatta belki de bu yüzden bu bağlantıya dikkat çekiyor. Neredeyse diğer tüm Alman ekonomi bilimcilerinden farklı olarak Weizsäcker, en azından cari işlemler dengesi pozitif olan ülkelerde kamu borcunun *artırılması*nı savunuyor.[26] Bunu da Almanya gibi varsıl toplumlarda, giderek yaşlanan nüfusun artan "bakım ihtiyaçları"na dayandırdığı, uzun vadeli bir sermaye fazlasıyla gerekçelendiriyor. Söz konusu durumun bir "yatırım krizi"ne dönüşmemesi içinse, öncelikle bu fonların daha riskli yatırımlara yönelmesini engellemek amacıyla, ama aynı zamanda bir bilgi ekonomisine doğru gelişmekte olan reel ekonominin değişen sermaye ihtiyacından dolayı yeterli yatırım olanağı sunmamasından dolayı, devletin bu birikimlerden borçlanması gerektiğini iddia ediyor. Weizsäcker, birikim fazlasının daha yüksek oranda vergilendirmeyle ("kamulaştırma" ile) düzenli kamu gelirine çevrilmesi yoluyla da yatırım krizinin aşılabileceğine değinmiyor – emeklilik ve

diğer hizmetler için gereken tedbirlerin özel varlıklardan edilen bireysel tasarruflar yerine kazandıkça ödeme yoluyla kolektif olarak finanse edilebileceğine değinmediği gibi. Halbuki bu iki seçenek de daha eşitlikçi sonuçlar ortaya çıkarabilir.[27] Bununla birlikte Weizsäcker, öne aldığı çözümü teknik nedenlerden çok politik nedenlerle tercih ettiği konusunda şüpheye yer bırakmıyor; zira "dolaylı ve dolaysız özel servet, hem tedbir hem de verasetle ilgili sebeplerden dolayı, toplumumuzun burjuva sosyal yapısına ağır müdahalelerde bulunulmadan değiştirilmesi mümkün olmayan bir tür 'yapısal değişken'dir" (Weizsäcker 2010).

Weizsäcker'in çözümlemesi açıkça gösteriyor ki, devletlerin borçlarını geri ödeyebileceğine güvenildiği sürece, kamu faaliyetlerinin bir kısmının sürekli borçla finanse edilmesi, parasal varlık sahiplerinin çıkarınadır. Bölüşüm kavgasının piyasada ve vergi dairesindeki kazananları mutlak bir zafer elde edecekse, devletten ve toplumdan çekip aldığı sermayeyi güvenli ve kazançlı bir şekilde yatırıma çevirebilmek zorundadır. Bu yüzden, sahip oldukları parayı sadece özel mülkiyet haliyle bırakmayıp borç olarak geri alacak, güvende tutacak, kamulaştırmak yerine borç aldığı para için üstüne bir de faiz ödeyecek ve en sonunda parayı –çoktandır önemsiz hale gelmiş veraset intikal vergileri sayesinde– aile içerisinde bir sonraki nesle aktarma imkânı verecek bir devlet isterler.[28] Bir borç devleti olarak devlet, böylelikle toplumsal tabakalaşma ilişkilerinin ve bunların özündeki sosyal eşitsizliğin sürekli hale gelmesine katkıda bulunur. Aynı zamanda kendisini ve faaliyetlerini, "piyasalar" görünümündeki alacaklılarının kontrolüne tabi kılar. Bu kontrol, yurttaşların devlet üzerindeki demokratik kontrolünün yanına eklendiği gibi demokratik kontrolün üstüne de binebilir; hatta günümüzde görüldüğü üzere, borç devletinden konsolidasyon devletine geçiş sürecinde diğerini saf dışı bırakabilir.

Borç Devletinin Politikası

Halihazırdaki mali kriz ve vergi devletinden borç devletine geçiş, kapitalizmle demokrasi arasındaki ilişki açısından, alışılagelmiş demokrasi kuramlarının öngörmediği yeni bir evreyi başlattı. 2008 sonrasındaki kriz varsıl demokrasilerin borçlarını öyle bir seviyeye yükseltti ki, alacaklılar, gelecekte devletlerin ödeme yükümlülüklerini yerine getirme isteği ya

da gücü olacağına güvenemez hale geldi. Bunun bir sonucu olarak, borç verenler taleplerinin güvence altına alınması için kamu politikasını etkilemeye geçmişte olduğundan çok daha fazla çalışıyor. Bununla beraber borç devletinde, demokratik vergi devleti ve yerleşik demokrasi kuramında modern devletin tek referans grubunu oluşturan yurttaşların yanında, paydaşlar ve yetkilendiricilerden oluşan ikinci bir sınıf ortaya çıkıyor.

Alacaklıların modern devletteki ikinci bir "seçim bölgesi" (*constituency*)[29] mertebesine yükselişi, 1980'lerin ve 1990'ların kapitalist büyük şirketler dünyasında hissedar değeri (*shareholder-value*) öğretisinin (Rappaport 1986) etkisiyle aktivist hissedarların ortaya çıkışını dikkat çekici bir şekilde andırıyor. O zamanki halka açık şirketlerin yönetim kurullarının "şirket kontrol piyasaları" karşısındaki durumu gibi, bugün de borç devletlerinin hükümetleri, "finans piyasaları" karşısında, likitleşmiş piyasalarda artan dayatma gücüne dayanarak talepleri bir anda yükselmiş olan bir çıkar kompleksine hizmet etmek zorunda kalıyor. "Kurumsal yönetişim"in (*corporate governance*) dönüşümü sırasında sermaye piyasalarının olduğu gibi, demokrasinin dönüşümünde de borç piyasaları yeni edindikleri güçlerini, özellikle de hisselerini elden çıkararak çekilme imkânını, kendilerine rakip olan taleplerin ilgili yürütme mercii üzerindeki etkisini (örneğin, şirket çalışanlarının yönetim kurulu üzerinde ya da yurttaşların seçilmiş hükümet üzerinde sahip olduğu etkiyi) bastırmak için kullanmaya oldukça hevesli gibi gözüküyor. Bu iki örnekte de söz konusu olan, aslında bir bölüşüm çatışması: biri şirketlerde fazla kazancın çalışanlar yerine hissedarlara ödenmesi veya yönetimin güvenliği için elde tutulması uğruna, diğeriyse borç devletinde, devlet tahvillerinin "tahvil sahibi değeri" (*bondholder value)* olarak adlandırılabilecek değerinin korunması için. *Hissedar değeri*nin yükseltilmesi, nasıl ki şirket yönetim kurullarının çalışanlarına üstün gelmesini veya –daha da iyisi– onları piyasa değerinin artırılmasını hedefleyen ortak çabalara dahil etmesini gerektiriyorsa, borç verenlerin güveninin garanti altına alınması da hükümetlerin yurttaşlarını kamu bütçesine yönelik taleplerinden "finans piyasaları" lehine vazgeçmeye ikna etmesini veya bu yönde zorlamasını gerektiriyor.

Aşağıda, farklı şekillerde kurulmuş iki ayrı kolektifin hem muhatabı hem de mandateri ve birbiriyle çatışma halindeki iki düşman çevre

arasındaki aracı sistem olarak, günümüzdeki borç devletinin stilize bir modelini ortaya atmak istiyorum. Bu çevreler birbiriyle bağdaşmamaya eğilimli mantıklarla işlese de devlet politikası ikisini birden aynı anda tatmin etmek zorundadır: bir tarafta halk ("kurucu halk" - *Staatsvolk*), diğer tarafta "piyasalar" ("piyasa halkı" - *Marktvolk*) (**TABLO 2.1**).[30] Kurucu halk, ulus olarak örgütlenmiştir ve bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı yurttaşlardan oluşur; yurttaşlar, devletten dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklarını talep edebilirler. Belirli aralıklarla düzenlenen seçimlerde seçmen olarak kendi iradelerini ifade etmek de bu haklardan biridir. Seçimler arasında geçen zamanda da bir "kamuoyu" yaratmak için seslerini yükselterek, anayasal temsilcilerinin kararlarını etkileyebilirler. Bu hakka sahip oldukları için demokratik devlete sadakat borçludurlar; nasıl kullanılacağı prensipte devletin yetkili makamlarının kararına kalmış olan vergilerin ödenmesi bu borca dahildir. Yurttaşın devletine karşı sadakati, devletin sunduğu kamu hizmetlerinin, özellikle de demokratik sosyal yurttaşlık haklarını güvence altına almasının karşılığı olarak görülebilir.

Yurttaşları tarafından yönetilen ve bir *vergi devleti* olarak yine yurttaşları tarafından finanse edilen demokratik devlet, geçimi için sırf yurttaşlarının katkılarına değil de giderek artan ölçüde alacaklıların güvenine bağımlı hale geldiğinde demokratik *borç devleti*ne dönüşür. Vergi

TABLO 2.1 Demokratik borç devleti ve iki halkı

KURUCU HALK	PİYASA HALKI
Ulusal	Uluslararası
Yurttaşlar	Yatırımcılar
Yurttaşlık hakları	Talepler
Seçmen	Alacaklı
Seçimler (periyodik)	Açık artırmalar (sürekli)
Kamuoyu	Faiz oranları
Bağlılık	"Güven"
Sosyal hizmetler	Borç servisi

devletindeki kurucu halktan farklı olarak, borç devletinin piyasa halkı ulusaşırı biçimde bütünleşmiştir. Piyasa halkının üyeleri, ulus devlete sadece sözleşmeyle ve yurttaştan ziyade yatırımcı olarak bağlıdır. Devlete karşı sahip oldukları haklarsa kamusal değil, özel türdendir; bunlar anayasa yerine medeni hukuktan doğan haklardır. Devletin karşısında, dağınık ve politika aracılığıyla daha da genişletilebilen yurttaş hakları yerine belirli, yargı önünde icrası mümkün ve sözleşme hükümlerinin yerine getirilmesiyle ortadan kalkacak taleplere sahiptirler. Borç veren olarak, hoşlarına gitmeyen bir hükümeti seçimle uzaklaştıramazlar; ancak, ellerindeki tahvilleri satabilir veya yeni tahvil açık artırmalarına katılmaktan vazgeçebilirler. Bu satışlarda ortaya çıkan ve yatırımcıların koydukları parayı kısmen ya da tamamıyla geri alamama riskine dair tahminlerini sergileyen faiz oranları, piyasa halkının "kamuoyu"dur; nicel olarak ifade edildiği için kurucu halkın kamuoyuna göre çok daha kesin ve okunaklıdır. Borç devleti, kurucu halkından yurttaşlık görevi olarak sadakat bekleyebilirken, piyasa halkının "güvenini" kazanmaya ve korumaya bakmak zorundadır; bunun için de borcunu güvenilir bir şekilde yönetmeli ve gelecekte de böyle yapmaya devam etmeye gücü ve niyeti olduğu konusunda inandırıcı olmalıdır.

Demokratik borç devletinin işleyiş biçimini anlamaya çalışırken, devlet için bu derece önem arz eden "piyasalar"ın tam olarak kim olduğunun kimse tarafından bilinmiyor gibi gözükmesi ilk başta şaşırtıcı gelebilir. Kendilerine verilen krediler karşılığında devletlerin ödemesi gereken fiyatların nasıl belirlendiği konusu da, –en azından sosyal bilimler alanındaki– yazında kendine çok az yer bulur; günlük veya haftalık basındaysa neredeyse hiç bahsi geçmez.[31] Herkesçe bilinen, devletin çoğunlukla var olan borçların yeniden finansmanı için yıl içerisinde birçok defa borç tahvili sattığıdır; bu da, her an dünyanın herhangi bir yerinde bir açık artırmanın gerçekleştiği anlamına geliyor. Ekonomi kuramı kamu borçları piyasasının kusursuz bir piyasa olduğunu varsayar ve bundan şüphe duyulmasını hiç istemez; belki de öncelikle bu yüzden, piyasadaki talebin yapısına dair verilere ulaşmak neredeyse imkânsız. Ekonominin diğer sektörlerinde, ulusal ve uluslararası düzeyde piyasa payı ve yoğunlaşma oranlarına dair istatistiklere kolayca erişilebiliyor olması, bu durumu daha da dikkat çekici kılıyor.

Kamu borcu piyasasında faaliyet gösteren büyük fonlardan Calpers ve PIMCO gibi birkaçının ismi biliniyor.[32] Ancak, diğer piyasalarda olduğu gibi büyük şirketlerden oluşan ufak bir topluluğun piyasa ve fiyat önderliğinin olup olmadığı bilinmiyor. Bilinense, çok sayıda devletin maliye bakanlarının, bütçe politikalarıyla ilgili tavsiyeler almak için, PIMCO'nun yönetim kurulu başkanından randevu istediği.[33] Piyasa önderleri arasındaki anlaşmaları ve satın alma veya almama planlarının işaret edilmesini yasaklayan bir antitröst yasası, uluslararası düzlemde mevcut değil; çimento veya iç çamaşırı üreticilerinin kendi aralarında fiyat sabitlemesinden farklı olarak, dünyanın önde gelen fonlarının bir telekonferans sırasında Fransız devletinin bir sonraki tahvil satışından uzak durma kararı alması, cezalandırılabilecek bir suç teşkil etmiyor.[34]

Demokratik borç devletleri, "paydaşlar"dan (*stakeholders)* oluşan iki sınıfı da sadakat veya güvenlerini en azından tamamıyla yitirmeyecek kadar memnun etmek için bu iki sınıf arasında manevra yapmak zorundadır. Bunu yaparken, iki taraftan birine fazla yakınlaşmamaya dikkat etmek zorundadır; zira bu, diğer tarafla ilişkisinde bir krize yol açabilir. Demokratik bir borç devleti ancak yurttaşları işbirliğine devam ederse alacaklılarını memnun edebilir; eğer borç verenlerin kuklası olduğu gibi bir izlenim yaratırsa, yurttaşlar devlete bağlılıklarını reddedebilir. Bunun yanında, bu türden bir devlet ancak borç verenler devletin ve yurttaşlarının (özellikle de uluslararasılaşmaya rağmen hâlâ vergi ödeyen yurttaşlarının) borçlarını makul koşullarla finanse etmeye ve yeniden yapılandırmaya razı olduğu takdirde yurttaşları nezdinde meşruiyet iddia edebilir. Devlet, yurttaşlarının istekleriyle ilgilenip, borçlarını ödemek için ihtiyaç duyacağı kaynakları bu tarafa ayırdığında, borç verenlerin bu rızası ya zayıflayacak ya da ortadan kalkacaktır. Borç devletinin bu iki taraftan hangisine yöneleceği, tarafların göreceli gücüne bağlıdır. Bu güç de yine, güven veya sadakat kaybı tehdidinin ne kadar muhtemel olduğu ve devletle hükümet için ne kadar sancılı olacağıyla ölçülür.

Devletin kontrolü için mücadele eden iki çıkar grubu arasında süregelen ve borç devletinin politikasını şekillendiren çatışma, yeni yeni açığa çıkan ve neredeyse hiç incelenmemiş bir olgu. Finans sermayesinin ikinci bir halk (kurucu halka rakip olan piyasa halkı) olarak ortaya çıkışının kapitalizmle demokrasi arasındaki ilişkinin yeni bir aşaması

olduğuna dair birçok işaret mevcut; bu aşamada sermaye, politikayı artık sadece dolaylı yollarla (ulusal ekonomilere yatırım yaparak veya yapmayarak) değil, bunlara ek olarak doğrudan da (devletin kendisini finanse ederek veya etmeyerek) etkiliyor. 1960'ların ve 1970'lerin eleştirel demokrasi araştırmaları, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin demokratik devletlerinde üretim ve yatırım araçlarını elinde tutan yurttaşların imtiyazlarının –iyi veya kötü bir şekilde– nasıl korunduğunu incelemişti. Liberalleştirme süreci içerisinde demokratik örgütlenme ve katılımda yaşanan –sınıf politikaları açısından eşitsiz– hızlı gerilemenin yanı sıra, politik eylem alanının son kırk yıldaki krizler silsilesi boyunca giderek daraltılması, bu korumanın bir benzerinin vergi devletinden borç devletine geçişin ardından mümkün olmayacağı anlamına gelebilir.

Bu noktada, borç devletinin politikası ve devlet içerisinde etkili olan çıkar topluluklarına dair bazı stilize gözlemleri toparlamak istiyorum; her ne kadar bu, halihazırdaki araştırmaların yetersizliği sebebiyle gazetelerde okuduklarıma dayanan izlenimlerden ibaret olsa da.

1. Varsıl demokrasilerin borçlarındaki uzun vadeli artış, hükümetlerin politikalarını giderek finans piyasalarının disiplini altına sokarak bir süredir devletlerin fiili egemenliklerini budamaya başladı. Daha 2000 yılının nisan ayında, Deutsche Bank'ın o zamanki başkanı Rolf Breuer, haftalık yayımlanan *Die Zeit* gazetesindeki dikkat çekici makalesinde, 21. yüzyılda siyasetin "finans piyasalarını her zamankinden daha fazla göz önünde bulundurarak şekillendirilmesi" gerektiğini yazıyordu: "Deyim yerindeyse, finans piyasaları adeta 'beşinci kuvvet' olarak basının yanında önemli bir gözetimci rolünü üstlenmiş durumda." Breuer'e göre, bunu illa ki esefle karşılamak gerekmiyordu: "21. yüzyılda siyasetin bu anlamda finans piyasalarını yedeklenmesi belki de o kadar kötü olmaz"; çünkü, nihayetinde

> siyaset, [...] zaman zaman sancılı bir şekilde hissettiği kısıtlamalara bizzat katkıda bulundu. Hükümet ve parlamentolar kamu borcunu bir araç olarak ölçüsüz bir şekilde kullandılar. Bu –diğer borçlularda da olduğu gibi– alacaklılar karşısında hesap verebilir olma sorumluluğunu zorunlu hale getiriyor. Kamu borcu ne kadar yükselirse, devletler, finans piyasalarının hükmüne o kadar açık hale geliyor. Hükümet ve parlamentolar günümüzde kendilerini

> uluslararası finans piyasalarının ihtiyaç ve tercihlerini dikkate almaya zorlanmış hissediyorsa, bunun sebebini geçmişte yapılmış hatalarda da aramak gerekir.[35]

Bu yazıdan hemen birkaç yıl sonra, aynı durumu daha açıkça ifade etmek mümkün hale geldi. 2007 yılının eylül ayında Amerika Merkez Bankası'nın o zamanki başkanı Alan Greenspan, Zürih'te yayımlanan *Tages-Anzeiger*'e verdiği röportajda (19.09.2007), Birleşik Devletler başkanlığı için hangi adayı desteklediği sorusuna şöyle cevap verdi:

> ABD'de politik kararlar, küreselleşme sayesinde büyük ölçüde dünya çapındaki piyasa ekonomisiyle ikame edilmiş olduğu için şanslıyız. Bir sonraki başkanın kim olacağı, ulusal güvenlik konusu dışında pek de önem taşımıyor. Dünya, piyasa güçleri tarafından yönetiliyor.[36]

Ulus devletlerin egemenliğinin "piyasa güçleri" tarafından sınırlanması demek, kurucu halklarının demokratik karar alma özgürlüğünün kısıtlanmasına karşılık, devletin finansmanı için giderek vazgeçilmez hale gelen piyasa halkının güçlenmesi demektir. Ulusal düzlemde demokrasinin koşulu, ulus devlet egemenliğidir; ancak finans piyasalarına bağımlı hale gelmiş borç devletlerinde bu egemenlik giderek daha da azalıyor. Küresel çapta bütünleşmiş finans piyasalarının örgütlenmedeki öncülüğü ve bundan kaynaklanan politik gücü, ilk defa 1992 eylülünde dramatik bir şekilde görünür oldu: Yatırımcı George Soros, Bank of England'a karşı spekülasyon yaratarak o zamanın Avrupa para sistemini dinamitlemeye yetecek miktarda parayı bir araya getirmeyi başardı. Bu operasyondan sağladığı kazanç 1 milyar dolar civarında olmalı.

2. Devletlerden alacaklıların, yurttaşlarla aralarındaki çatışmada esas hedefi, bir kriz durumunda kendi taleplerinin kurucu halkın taleplerinden –borç geri ödemesinin, kamu hizmetlerinden– önce gelmesini garantilemek olmak zorundadır. Bu hedefe ulaşmanın en kolay yolu, "borç freni" benzeri, seçmenlerin ve gelecekteki hükümetlerin kamu maliyesi üzerindeki egemenliğini kısıtlayan ve ideal durumda anayasal statüye sahip yasalardır. Bu gibi yasaların yaratılması, devlet tahvillerinde daha yüksek risk primi tehdidiyle veya daha düşük prim teşvikiyle sağlanabilir. Buradaki esas konu, iflas hukukunun merkezinde yer alan bir sorunun kamu maliye politikasına yansımasıdır: İflas halinde, hangi taleplerin diğerlerine göre önceliği olacaktır? Borç verenler

açısından bakıldığında, muhtemel bir "*tıraş*"ın onlar üzerinde değil, emekliler ve sağlık sigortası olanlar üzerinde etkili olması sağlanmalıdır – yani, devletler egemenlik haklarını piyasa halklarına karşı değil, sadece kurucu halklarına karşı kullanmalıdır. Son yıllardaki tartışmalar akla getirildiğinde, bu prensibin aslında izaha gerek duymayacak hale gelmiş olduğu görülüyor: "Piyasalardaki huzursuzluk"tan (*rantiye*lerin huzursuzluğundan) her ne pahasına olursa olsun kaçınılması gerekirken, emekli veya sigortalılar nezdindeki huzursuzluğun ortak fayda adına kabullenilmesi gerektiği fikri,[37] tüm politik yelpazeyi kapsayan, basmakalıp bir iddiadır.

3. "Piyasaların güveni" için verilen mücadelede borç devletleri, medeni kanun ve sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini yerine getirmeye her daim hazır bulunmak için çabaladıklarına dair inandırıcı olmak zorundadır. Kriz zamanlarında bu türden bir güveni tesis etmenin en iyi yolu, tercihen muhalefetle işbirliği yaparak ve giderleri kısıtlayacak kalıcı yasalar çıkararak kendi halkına karşı kararlı tasarruf önlemleri almaktır. Seçmenler, sermaye piyasasına hizmet eden bir hükümeti seçimle uzaklaştırma imkânına sahip olduğu sürece, piyasa halkı asla kendinden emin olamaz. Sermaye piyasasıyla daha az uyumlu görüşlere sahip ve potansiyel olarak hükümet kurabilecek bir muhalefetin varlığı bile, devlete güven ve dolayısıyla para kaybettirebilir. Bu sebeple en iyi borç devleti, en azından finans ve maliye politikalarında büyük bir koalisyonun hakim olduğu, ulusal anayasanın ortak çatısı altındaki aykırı tutumların sürgün edilmesi için denenmiş ve başarılı olmuş tekniklerle yönetilen devlettir. Almanya Federal Cumhuriyeti bu koşullara oldukça yaklaşmış durumda.

4. Kurucu halk için yapılan harcamalardaki kesintilerin fazla ileri götürüldüğü takdirde ulusal ekonomik büyümeye engel olması ihtimali, "piyasalar" açısından önemli bir sorundur. Büyüme borç oranını düşürürken, devletlerin borçlarını geri ödemesini de kolaylaştırır;[38] buna karşılık, ekonomik durgunluk veya küçülme, borcun geri ödenememesi ihtimalini yükseltir. Kemer sıkma politikalarıyla ekonomik büyümeyi bir araya getirmek, bir çemberin alanını kareye çevirmek kadar zordur; kimse bunun nasıl başarılabileceğini tam olarak bilmiyor.[39] Kamu finans krizinin nasıl çözüleceğine dair farklı ekonomi okulları arasındaki

bitmek bilmeyen tartışmanın temelinde de bu yatıyor. Bazıları özel sektörün yeniden canlandırılması için vergi indirimleri yapılmasını ve kamu faaliyetinin azaltılmasını savunurken, diğerleri hem özel hem de kamu talebinin artırılmasını reel sektörde yeni yatırımların bir önkoşulu olarak görüyor.

5. Piyasa halkının giderek artan bir bölümünün aynı zamanda kurucu bir halkın sıradan yurttaşı olması ve sadece devlet borçlarının ödenmesini değil, kamu hizmetlerinin de mümkün olduğu kadar eksiksiz sunulmasını da istemesi, durumu daha karmaşık hale getiriyor. Tamamlayıcı emeklilik sistemi gibi uygulamalarla sosyal güvenliğin kısmen özelleştirilmesi ve orta tabakaların tasarruf hesaplarındaki artışla beraber bu topluluk, son yıllarda hızla büyüdü. Karşılarındaki soruysa, hangisinin kendilerine daha fazla zarar getireceği: Kamunun "piyasalar"a borcunu ödememesi sonucunda tasarruflarının azalması mı, yoksa borcun ödenebilmesi için sosyal hizmetlerde kesintiler yapılması mı? Ellerindeki sermayeyi korumalarını sağlayacak kemer sıkma politikaları için olduğu kadar, kemer sıkma politikalarına karşı sosyal devleti korumaya yarayacak direniş için de bu topluluğun desteğini kazanmak mümkün olabilir. Sosyolojik açıdan bakıldığında, birbirine zıt çıkarların baskısı altındaki yeni bir tür ara grup olarak görülebilirler.

6. Kurucu halklarla piyasa halkı arasındaki güç ilişkileri ve bu ilişkilerin iki halk arasındaki "ticaret şartları" (*terms of trade)* üzerindeki etkisi hakkında az şey biliniyor. Yatırımcıların gücü her şeyden önce ileri düzeydeki uluslararası entegrasyonların ve verimli işleyen küresel piyasaların varlığından besleniyor. Bu ikisi, yatırımcıların "güven" kaybı durumunda bir yatırımdan diğerine hızla geçmelerine olanak veriyor. Dahası, belli durumlarda koordine olup tek bir piyasa halkı ("piyasalar") olarak, isteklerini yerine getirmeye yanaşmayan devletlerin üzerinde baskı kurmak için derecelendirme kuruluşlarından da yardım alıyorlar. Diğer taraftan, parasal varlıkların sahipleri, portföylerini güvence altına almak için sermayelerinin en azından bir kısmını devlet tahvillerine yatırabilme imkânına muhtaç gibi görünüyor. Bu arada devletler de "piyasalar"ı düzenleyici tedbirlerle, örneğin banka ve sigorta kuruluşlarından yasa gereği talep edilen risk provizyonunun seviyesini artırarak kamu borcuna yatırım yapmaya zorlayabiliyor.[40]

Buna ek olarak, borçlarını kendi takdirlerine göre, tek taraflı bir şekilde "yeniden yapılandırabiliyor"; zira, "egemen" borçlular olarak hiçbir iflas düzenlemesine tabi değiller.[41] Bunu yaparken alacaklılarını bir borç indirimi yapmaya zorlayabilir, en aşırı durumdaysa borç geri ödemesini tamamen kesebilirler. Bu da zaten alacaklı tarafın hiç değişmeyen kabusudur.[42] Ödemelerin durdurulması, devletin gelecekteki kredi değerliliğini zedeleyeceği için, devletler ancak başka çıkış yolu kalmadığında bu yola başvurur. Fakat prensip olarak, borcun tek taraflı hafifletilmesi, borçlu devletlerin, yurttaşlarının kamu hizmetlerine yönelik taleplerini savunması için tehlikeli bir silahtır. Bu silah var oldukça ve kullanılması tehdidi belli bir inandırıcılık taşıdığı sürece, borç devletinin alacaklıları, taleplerini dayatma konusunda kendilerini dizginlemek zorunda hissedebilir.[43]

7. "Piyasalar", borç devletlerine karşı taleplerini güvence altına almak için "uluslararası toplum"u ve kendi örgütlerini devreye sokabilir. Bunu yaparken, küresel piyasalara iliştirilmiş olsa bile halen ulusal ölçeğe dayalı devletler sistemi karşısında sahip olduğu örgütlülük avantajından faydalanır. Uluslararası çapta iç içe geçmiş finans piyasalarında bir borç devletinin çöküşünün diğer devletler üzerinde türü ve boyutları kesin bir şekilde tahmin edilemeyebilecek birçok dışsal etkisi olur. Örneğin, yabancı finans kurumları "kendi" hükümetleri tarafından yüksek bir mali bedel ödenerek kurtarılmak zorunda kalacak kadar şiddetli zarar görebilir.[44] Ya da, yaşlılık sigortası sisteminin özelleştirilmiş olan kısımları çökebilir veya "piyasalar"ın devlet tahvillerine olan güveni sarsılabilir; bu da diğer devletlerin borçlarını yeniden finanse ederken ödeyecekleri faizleri yukarı doğru iter. Tehlikeye düşen bir devlet bu sebeplerle, yurttaşlarına karşı yükümlülüklerini reddetmek pahasına bile olsa, alacaklılarına karşı yükümlülüklerini yerine getirmesi yönünde diğer devletlerin ve uluslararası örgütlerin baskısına maruz kalır. Aynı zamanda diğer devletler de kredi ve para transferleri aracılığıyla borçlunun temerrüdünü engellemek için "uluslararası dayanışma" adı altında, zor durumdaki devletin yanında yer almaya zorlanabilir. Aslında, devletler tabii ki –örneğin, kemer sıkma taleplerini hep birlikte reddederek– piyasalara karşı bir ittifak oluşturabilir. Ancak bu durumda da kolektif eyleme özgü olan, çıkarlar ve koşullardaki farklılıklardan

kaynaklanan klasik sorunlar ortaya çıkar. Bu gibi nedenlerle, kendisi de diğer tüm devletler kadar finans sektörünün sağlığına bel bağlamış olan Büyük Britanya gibi bir ülke, "finans piyasaları"ndan borçların hafifletilmesini talep eden devletlerarası bir anlaşmaya zar zor katılabilmektedir; zira, bunun için diğer devletlerden tazminat ödemesi talep etmektedir.

Uluslararası Finans Diplomasisi Olarak Borç Politikası

Modern borç devletinde politika, giderek büyüyen bir bölümü uluslararası politika halinde (devletlerarası finans diplomasisi görünümünde) meydana getirildiği için, özellikle Avrupa'da hem karmaşıklaşıp hem de demokratik erişimden uzaklaşıyor. Bunun yanında, ücrete bağımlı olanlarla kâra bağımlı olanlar arasındaki bölüşüm çatışmasının bir türevi olan, kurucu halklar ile piyasa halkı arasındaki bölüşüm çatışması, tanınmaz hale gelmiş bir şekilde yeni bir düzleme yansıyor; bu düzlem, aynı zamanda post-demokrasi müsamereleri için ideal bir ek sahne imkânı sunuyor. Avrupa ulus devletlerinin kamuoyları, küçük Alis'in harikalar diyarında yaşadıklarını aratmayan şaşırtıcılıkta dönüşler barındıran bir karmaşayı, yıllardır nefesleri kesilmiş bir halde buradan takip etmiştir.

Halbuki borç politikasında esas söz konusu olan şey çok daha ciddidir. Uluslararası *yönetişim*in ulusal hükümetlerin gözetlenmesi ve düzene sokulmasıyla görevlendirilmesi, politik üretim araçlarının –sonsuza dek olmasa da uzunca bir süreliğine– kurucu halkların elinden alınmasıyla beraber kapitalizm ve demokrasi arasındaki çatışmanın kapitalizm lehine sona ermesi tehlikesini yaratıyor. Avrupa devletler sisteminin bir "maliye paktı" yardımıyla yeniden düzenlenmesine dair 2012 yılında karara bağlanan planlar hedefe ulaşacak olursa, finans piyasaları ile uluslararası örgütlerin baskısı altındaki ulus devletler kendilerini ve politikalarını hem uluslararası hukuk açısından hem de anayasal olarak piyasa adaletinin kurallarına bağlamış olacağı gibi, sosyal adaleti sağlamak adına bu kuralları değiştirme imkânını da kaybedecek.[45] Modern kapitalizmin liberalleştirilmesi süreci de bu noktada, kapitalist piyasaların keyfi politik müdahalelerden kalıcı olarak masunlaştırılmasıyla hedefine varmış olacak.

Mali kriz ve borç politikalarının uluslararasılaştırılması, kendi içlerinde homojen ancak aralarında farklılıklar olan ve değişik çıkarların peşindeki ulus devletlerden oluşan bir dünya kurgusunun ardında, demokratik kapitalizmin politik ve ekonomik aktörlerini gizliyor. Devletler bir turnuvaya katılan futbol takımları misali, ekonomik performans, rekabet kabiliyeti, yolsuzluk derecesi ve politik patronaj gibi alanlarda, sanki bir listenin en üst sıralarına oynuyor.[46] Aynı zamanda birbirleriyle ilişkilerinde –örneğin, acil durumlarda dayanışma taleplerine istinaden– kolektif hak ve yükümlülüklerin taşıyıcısı olarak tanımlanıyor. Ortaya çıkan sonuç, borç politikasının milliyetçi kavramlarla şaşırtıcı derecede popüler ve büyük bir demagoji potansiyeli barındıran bir yeniden tanımlamasının yanı sıra, uluslararası politik söylemin hızla yeniden ulusallaştırılması ve milliyetçi bir ahlakla değerlendirilmesi oluyor; aynı sırada diğer bir yandan da devletin egemenlik haklarına gösterilen saygı, finans piyasaları ve uluslararası örgütler karşısında ülkenin sergilediği iyi hale veya bunların hükmettiği davranış kurallarına gösterdiği uyuma bağlı hale getiriliyor.

Uluslararası borç politikası retoriğinde tekçi bir yaklaşımla tasavvur edilen uluslar, bir bütünlük arz eden ahlaki aktörler olarak görünür. İçsel sınıf ve hegemonya ilişkileri dikkate alınmaz. Bu da "evlerini düzenli tutan" uluslar ile "ev ödevlerini yapmayı ihmal ettikleri" için diğer ülkelerin kendilerine karşı uyguladığı "sert önlemler" karşısında şikayet hakkı olmayan uluslar arasında söylemsel farklılıkların ifadesine imkân tanır. "Tembel" ülkeler, dik duran ülkelerin dayanışmasını hak etmek için, kendilerini bu ülkelerin suretinde reforme etmeli ya da en azından buna olabildiği kadar gayret etmelidir. Sıkıntı içindeki ülkeler, bunun karşılığında, daha şanslı –ve dolayısıyla daha iyi durumda olan– komşularından bir ahlaki yükümlülük olarak dayanışma sergilemelerini bekler; bu beklenti karşılanmadığında (veya dayanışma arzu edilen düzeyde olmadığında) komşu ülkeler topluca kibirli ve acımasız olarak nitelenir. Bahsi geçen bu milliyetçi klişelerin Almanya'daki tipik örneklerine Thilo Sarrazin'in *Europa braucht den Euro nicht* [Avrupa'nın Avro'ya İhtiyacı Yok] (2012) başlıklı kitabında rastlanıyor – İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerdeyse, Almanya Federal Şansölyesine dair günlük basında yer alan Adolf Hitler'in ruhani takipçisi benzetmelerinde.[47]

Öte yandan, meseleye politik-ekonomi açısından bakıldığında uluslararası borç politikası, finans yatırımcılarını muhtemel zararlara karşı korumayı amaçlayan ulusal hükümetler arasındaki bir işbirliği gibi gözüküyor. Burada hedeflenense, devlet borçlarının risk primini genel olarak düşük tutup, "kendi" ulusal bankalarının zararlarının tazmini veya sermaye artırımı yoluyla çökmekten kurtarılmak zorunda kalması gibi tehlikelere karşı kendilerini güvenceye almak. Devletler, böyle yaparak aynı zamanda ekonomik açıdan daha iyi durumda olup tasarruflarını kamu borçları ve benzeri finans araçlarına yatırmış olan yurttaşlarını da korumuş oluyor. Hem "piyasalar" hem de hükümetler, tehlikeye düşmüş borç devletlerinin egemenliklerinden faydalanarak borç ödemelerini askıya almasına engel olmak için ellerinden geleni yapıyor. Uluslararası borç devletleri topluluğunun birinci önceliği, en zayıf üyelerinin dahi, var olan borçlarının mümkünse eksiksiz bir şekilde geri ödemesi.

Finans piyasalarının halen güven duyduğu ülkelerin yurttaşlarının, kendi hükümetleri olduğu kadar diğer ülkelerin hükümetleri, uluslararası örgütler ve finans yatırımcıları[48] tarafından da, borcunu geri ödeyememe tehlikesiyle karşı karşıya olan ülkelerle "dayanışma" sergilemelerinin istenmesi, kurucu halklarla piyasa halkı arasındaki çatışmanın diğer bir yönü. Esas mesele ülkelerin değil, alacaklıların yatırım portföylerinin kurtarılması ve böylelikle küresel kamu borcu piyasasında istikrarın sağlanması olduğu için, verici ülkedeki kişi başına düşen gelirin alıcı ülkedekinden daha düşük olup olmadığı önem taşımaz.[49] Yine aynı sebeple, sunulan mali destek, zor durumdaki ülkenin kendisi yerine doğrudan yurtdışındaki alacaklılarına gittiğinde de çelişkili bir durum ortaya çıkmaz.[50] Başka ülkeler tarafından "kurtarılan" ülkeler yine de (veya tam da bu yüzden) yurttaşlarının yaşam standartlarında büyük kesintiler dayatmak zorundadır – bu sadece finans piyasalarında uzun vadeli bir güven tesis etmek için değil, aynı zamanda verici ülkelerin yurttaşlarının yatıştırılması için de gereklidir; zira verici ülkeler de devletler topluluğunun "piyasalarla" dayanışmasını finanse etmek için kendi kamu bütçeleri ve sosyal hizmetlerinde kesintiler yapmayı kabullenmek zorundadır.[51] Finans piyasalarına ödenmesi gereken haracın, hem "vericiler" hem de "alıcılar" tarafında, farklı "varsıllıkta"

veya varsıllaşmaya layık ülkeler ya da halklar arasındaki karşılıklı bir şantajmış gibi gözükmesi, işte bu sayede sağlanmaktadır.

Uygulamada, uluslararası düzeyde dışarıdan ve yukarıdan dayatılan kemer sıkma politikalarıyla cezalandırma anlamına gelen uluslararası dayanışma, borçlarını ödeyemez hale gelmiş bir borç devletinin yurttaşlarını, geçmiş hükümetlerinden müteselsil sorumlu olarak kabul ediyor. Bu durum, hükümetlerin demokratik olarak seçilmiş olmasıyla meşrulaştırılmakta. Böylelikle demokrasi, yurttaşlarla hükümet (vekalet veren seçmenlerle vekil olan hükümet) arasında bir özdeşlik kurmaya hizmet ediyor; bu özdeşleştirme, yurttaşların kime oy verdiği veya borçlanılan paranın kendilerine ulaşıp ulaşmadığı fark etmeksizin kendileri adına alınmış borçları ceplerinden geri ödemelerini talep etmeye yetecek kadar da derindir. Böylece devlet yurttaşlarının ekonomik yurttaşlar olarak kolayca elde edebilmeleri gereken ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne dayanan haciz muafiyet sınırı gibi uygulamalardan mahrum bırakılıyor.

Ulusalcı kamusal söylemde aşırı borçlanmanın kökeni, bir ülke yurttaşlarının diğer ülkelerin yurttaşlarının ödediği bedelle rahat bir hayat sürmesine dayandırılırsa da (bu aynı zamanda bir ceza olarak dayanışmayı da meşrulaştırıyor) gerçekte borç devletleri, özellikle en varsıl yurttaşlarından toplayamadıkları veya toplumsal barış gerekçesiyle toplamak istemedikleri vergilerin ikamesi için borç yükü altına girmiştir. Bu durum, borç devletlerine sağlanan uluslararası desteği sırf borç verenlerle değil, aynı zamanda devletin neoliberalizmle beraber giderek daha düşük oranda vergilendirdiği üst tabakayla dayanışma haline getirir. Sonuçta dayanışma, çarpık bir gelir dağılımını destekler; bunun nedenlerinden bir tanesi, destek alan devletin yurttaşlarını, bu dağılımı düzeltmek için politik olarak örgütlenmekten ve bunun beraberindeki çatışma ve tehlikelerden kurtarmasıdır. Günümüzde "yüksek gelirliler"in her zamankinden daha kolay bir şekilde vergi yükümlülüğünden kaçarak yurtlarını borç almak zorunda bırakabiliyor olması, bir yandan da sermaye piyasalarının son on yıllardaki liberalleştirilme sürecinin bir sonucudur. ABD, Fransa, Büyük Britanya ve Almanya gibi ülkeler, sermayenin zayıf vergi düzeni ve eşitsiz gelir dağılımına sahip ülkelerden kaçışından yüksek oranlarda kâr etmiş ve bu kâr, özellikle yükselen lüks emlak fiyatları biçiminde daha varsıl

yurttaşlara yansımıştır. Bugün bunun faturası, hükümetleri "finans piyasaları"ndan yükselen alkışlar arasında sermayeye serbest dolaşım imkânı sağlamış veya "uluslararası toplum" tarafından bunu yapmaya zorlanmış olan devletlerin yurttaşlarına kesiliyor.

Uluslararası finans piyasalarının içine gömülü hale gelen devletlerarası finans ve maliye diplomasisinin tepe taklak olmuş dünyasında ulusal egemenliğin ulusüstü kurumlara devri, tıpkı uluslararası yardımlar ve sınırları aşan regülasyonlar gibi, finans yatırımcılarının elinde sadece yatırımlarının korunması ve alacakların tahsili değil, sosyal adaletin düzeltici etkisi adına yapılacak politik müdahalelere karşı "piyasalar"ın korunması yoluyla kapitalizmin demokrasiden arındırılmasının da birer aracı haline geliyor. Ulusal egemenlik (ulusal demokrasinin merkezi önkoşullarından bir tanesi) diğer ülkeleri de zarara sokacak şekilde borç üstüne borç almak için bir fırsatmış gibi gösterilerek gayri meşrulaştırılmasıyla, demokrasiye kulak asmayan ulusüstü disiplin kuruluşları tarafından –borç geri ödemesini bir topluluk halinde üstlenmeye zorlanmış kurucu halkların tezahüratları eşliğinde– satın alınıyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Konsolidasyon Devleti Politikası: Avrupa'da Neoliberalizm

Vergi devletinin yerini alan borç devleti, finans ve maliye krizinin ardından kendini bir *konsolidasyon devleti*ne dönüştürüp, Avrupa devletler sistemi ve bu sistemin Keynesçi kuruluş evresine ait politik ekonomisinden neoliberal kopuş sürecini sonuçlandırmak zorundadır. Oluşmakta olan konsolidasyon devletinin uluslararası ölçekte bir çok-seviyeli yönetişim şeklinde tesis edilmesi, bir tesadüf değil. Bir tarafta uluslararasılaşma ve ulussuzlaştırma ile diğer tarafta liberalleştirme arasında bir bağlantı olabileceği fikri, en azından "küreselleşme"nin politik sonuçları üzerine yapılan tartışmalardan bu yana kamuoyunun bilincinde yer etmiş durumda. Ancak bu ilişkiyi *New Commonwealth Quarterly* dergisinin 1939 eylülünde, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla eşzamanlı olarak yayımlanan sayısındaki "The Economic Conditions of Interstate Federalism" [Devletlerarası Federalizmin Ekonomik Koşulları] başlıklı makalesinde ele alan Friedrich von Hayek kadar erken ve açık bir şekilde heceleyen olmamıştır (Hayek 1980 [1939]).

Entegrasyon ve Liberalleştirme

Hayek'in makalesi, yazıldığı dönemin koşullarına uygun bir şekilde, istikrarlı bir uluslararası barış düzenini mümkün kılacak koşulları sorgulayarak başlıyor. Hayek'e göre böyle bir düzen ancak devletlerarası bir federasyon aracılığıyla temin edilebilirdi; bu federasyon, üye ülkeler arasındaki çatışmaları yatıştıracak ve dışarıya karşı kolektif güvenliği sağlayacak güçte olmalıydı. Bunun için de merkezi bir yönetimin kontrolünde olacak ortak bir savunma ve dışişleri politikası gerekiyordu. Bununla beraber, "ortak bir ekonomik düzen olmaksızın

dış politika ve savunma politikasında ortaklaşmış ülkelerin tarihte bir örneği olmadığı" gerçeği bir kenara bırakılmamalıydı (Hayek 1980 [1939], 256). Hayek, federasyon dahilinde farklı ekonomi düzenlerine ve politikalarına izin verilmesinin, üye ülkelerin kendi içlerinde "çıkar dayanışması" oluşmasına yol açacağını ve bunun sonucunda konfederasyonun yurttaşları arasındaki ekonomik çatışma sınırlarının üye ülkeler arasındaki sınırlarla her zaman örtüşeceğini iddia ediyordu (agy. 257). Sonuçta farklı nitelikte gruplar yerine hep aynı gruplar birbirleriyle karşı karşıya gelecekti. Lakin bütünlüğün sağlanması için

> aralarında çatışma doğan grupların hep aynı olmaması ve hepsinden önemlisi, farklı çıkar gruplaşmalarının bölgesel olarak üst üste binmesi ve asla uzun süreliğine belli bir bölgenin sakinleriyle özdeşleşmemesi gerekir. (Agy., 258)

Eğer federasyonun bir arada tutulabilmesi için dayanışmanın ulusa bağlı kalmamasını sağlayacak tek tip bir ekonomik rejim mecburiyse, böyle bir rejim neye benzeyebilir? Aşağıdaki iki adım, Hayekçi yaklaşımın çekirdeğini oluşturuyor. Hayek ilk olarak dahili vergilerin olmadığı ve insanlarla sermayeye serbest dolaşım sağlayan ortak bir ekonomik düzenin ("tek pazar"lı [*single market*] bir birliğin [agy.]) üye ülkelerin ekonomi politikasına erişim ve müdahale gücünü daraltmak zorunda olduğunu gösteriyor. Buradan devamla ikinci olarak, artık tek tek ülkeler seviyesinde piyasaya yapılamayacak olan politik müdahalelerin federasyon seviyesine de taşınamayacağını (yani, "günümüzde genellikle ulus devletlerin elinde bulunan belli ekonomik yetkilerin, ne federasyon ne de tekil devletler tarafından uygulanabileceğini") ortaya koyuyor. Bu da "eğer federasyonun uygulanabilir olması icap ediyorsa toplamda daha az yönetim olması gerektiği" anlamına geliyor (agy., 266; vurgu bana ait, WS).

İlk noktayla ilgili olarak Hayek, "insan, emtia ve sermaye"nin (agy., 260) dolaşımının serbest olması halinde, tekil devletlerin –örneğin yerli ürünleri teşvik için– piyasaya müdahalelerinin, bir bütün olarak federasyon üzerinde kabul edilebilirlik sınırlarının üstünde etkiler yaratacağına değiniyor. Üye ülkelerin kendi para politikalarını takip etmeleri de mümkün değildir:

> Tek bir para sistemine sahip olan bir birlikte bağımsız ulusal merkez bankalarının da var olup olamayacağı gerçekten de şüphelidir.

> Bu bankaların muhtemelen bir çeşit federal rezerv sistemi altında toplanması gerekecektir. (Agy., 259)

Buna ek olarak rekabet sayesinde düzenlemeler, hiçbir devletin ekonomisine aşırı bir yük getirmeyecektir:

> Çocuk işçiliğinin yasalarla kısıtlanması veya iş saatlerinin düzenlenmesi bile tekil devletler için zor olacaktır. (Agy., 260)

Dahası birlik içerisindeki dolaşım serbestisi, devletlerin yurttaşlarından vergi almasını zorlaştıracaktır: Dolaysız vergilerin aşırı yüksek olması insanları ve sermayeyi ülke dışına itecektir; sınır kontrollerinin kalkmasıysa çok sayıda ürünün dolaylı olarak vergilendirilmesini zorlaştıracaktır. Ticaret birlikleri ve sendikalar da benzer kısıtlamalara tabi olacaktır:

> Sınırlar bir kez açılıp hareket özgürlüğü güvence altına alındı mı, ister sendika olsun, ister kartel veya meslek birliği, bu türden tüm ulusal örgütlerin tamamı, tekelci konumlarını ve ulusal örgütler olarak hizmet veya ürünlerin arzını kontrol etme kabiliyetlerini kaybedecektir. (Agy., 261)

Ancak federasyonun bir arada durabilmesi adına bir defa vazgeçilmek zorunda kalınan bir şeyin yerine uluslararası düzlemde başka bir şey neden geçirilemiyordu? Bunun sebebi, ulus devlettekine kıyasla ulus devletlerden oluşan bir federasyonda çıkarların çeşitliliği artarken, çıkar çatışmalarını aşmayı sağlayabilecek bir ortak kimlik duygusunun daha zayıf olmasıdır. Örneğin tek tek sanayiler için uygulanan koruyucu gümrük vergileri, yükselen fiyatlar şeklinde toplumun tamamından fedakarlık yapmasını talep eder. Aynı ülkenin vatandaşları arasında bu kabul edilebilir olsa da bir federasyonda durum daha farklıdır:

> Fransız çiftçisi, Britanya kimya sanayiine yardım etmek için gübresini daha yüksek bir fiyattan satın almaya razı olabilir mi? İsveçli bir işçi, California'lı üreticilere destek olsun diye portakala daha fazla para öder mi? Ya da Londra'nın bankalar semtindeki bir memur, Amerikalı veya Belçikalı işçilerle dayanışma adına ayakkabısına veya bisikletine, ya da Güney Afrikalı bir madenci, Norveçli balıkçılara yardımcı olmak için sardalyalarına daha fazla öder mi? (Agy., 262, 264.)

Aynı durum diğer birçok politik müdahale için de geçerlidir:

> İş saatlerinin kısıtlanması, zorunlu işsizlik sigortası veya başka herhangi bir kolaylığın korunmasına yönelik yasalara bile yoksul

> ve varsıl bölgelerde farklı gözle bakılacak ve varsıl bölgelerde bu tür önlemleri talep edip bunlardan faydalanan insanların yoksul bölgelerdeki karşılığı olanlara zarar verip şiddetli bir direniş göstermelerine yol açacaktır. (Agy., 263)

Sınırlı büyüklüğün yanı sıra ortak ulusal gelenekler ve kimliklerin sonucu olan yapısal homojenlik, daha geniş çaplı ve –tam da bu yüzden– daha heterojen olan politik birliklerde sosyal ve ekonomik hayata kabul edilmeyecek derinlikte müdahale edilmesine olanak verir. Bu nedenle federasyon, kaçınılmaz olarak liberalleştirme anlamına gelir:

> İngiliz veya Fransızların yaşamlarının, özgürlüklerinin ve mal varlıklarının korunması –kısacası, liberal bir devletin işlevleri– için devletlerüstü bir örgütlenmeye güvenmeleri akla yatkın bir ihtimaldir. Lakin ekonomik hayatlarını düzenleme (ne üretip ne tüketeceklerine karar verme) gücünü herhangi bir federasyon hükümetine devretmeye razı olmaları ihtimal dahilinde olmadığı gibi, arzu edilir bir şey de değildir. Gelgelelim bu gibi yetkiler bir federasyon içerisinde ulus devletlere bırakılamaz. Buradan ortaya çıkan sonuç, federasyonun bu hükümetlerden ikisinin de ekonomik hayatı sosyalist prensiplere göre planlama hakkına sahip olmaması anlamına geldiğidir (agy., 263, 264.).

Hayek'in savı uluslararası barış düzeninin önkoşullarının bir dökümü halinde başlayıp devletlerden oluşan bir federasyonun –birliğini koruması isteniyorsa– neden ekonomi politikası açısından liberal olmak zorunda olduğunun gerekçelendirilmesiyle sona eriyor.[1] Barış isteyen ulus devletler bir federasyon altında bir araya gelmeli; ancak bu, sırf kendi ekonomik düzenlerini liberalleştirmenin ötesinde federasyonun ekonomisini de daha en baştan liberal bir düzende şekillendirmelerini gerektiriyor. Milliyetçilik ve sosyalizmin yanı sıra bu ikisinin arasındaki, demokrasi ve hukuk devleti için son derece tehlikeli olan bağlantının da aşılması gerekiyor (agy., 271). Oysa bu yolla gerçekleştirilecek olan demokrasi sadece sıkı sıkıya liberal ve piyasaların serbestliğine saygı gösterecek türden bir demokrasi olabilir; zira ancak böyle bir devletler federasyonu iç ve dış barışı koruyabilir:

> Uluslararası düzlemde demokrasinin, ancak uluslararası hükümetin görevlerinin esasen liberal bir programla sınırlanması halinde mümkün olduğu ortaya çıkarsa, bu, demokrasinin işleyebilmesi için aşırı yüklenmemesi ve çoğunlukların bireyin özgürlüğüne karışma

> becerilerini kötüye kullanmaktan kaçınması gerektiği her geçen gün daha da açıkça görülen ulusal düzlemdeki deneyimlerin sadece tasdiki anlamına gelir. Ama uluslararası demokratik bir hükümet için ödememiz gereken bedel, bu hükümetin gücü ve eriminin sınırlanmasıysa, bu kesinlikle çok da ağır bir bedel değildir. (agy., 271)

Hayek'in 1939 tarihli makalesi, günümüzdeki Avrupa Birliği'nin inşaat planı niteliğinde – hem de sırf barış kavramının retorik kullanımı açısından değil. Gerçi İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin entegrasyon politikası, Avrupa'nın birleşme sürecini öncelikle ulusaşırı bir "karma ekonomi" (*mixed economy*) olarak tasarlamıştı (Shonfield ve Shonfield 1984) ve o sıralarda Hayek'in bakış açısıyla –neyse ki– kaçınılmaz olan uluslarüstü çapta entegre olmuş politik ekonomi liberalizmini savunan görüşleri çoğuna absürt gelmiş olmalı.[2] Ancak Avrupa'nın entegrasyonu zamanla büyüyüp Keynesçi ve planlamacı illüzyonlarından vazgeçti; entegrasyon süreci ilerleyip Avrupa politik ekonomisinin merkezine doğru bastırdıkça, Hayek'in 1939 yılındaki önsezilerine giderek daha fazla uydu: demokratik kurumların bir federasyon içerisinde ekonomi açısından etkisizleştirilmesi zorunluluğu ve bölüştürme kararlarının serbest piyasalara devredilmesi; üye devletlerde piyasaları aksatıcı devlet müdahalelerinin yasaklanması gerekliliği – buna ulusal para birimlerinin tedavülden kaldırılması da dahil; piyasanın yaratılması ve serbestleştirilmesinin ötesine geçen, federasyon düzleminde bir entegrasyonun –Hayek'e göre, neyse ki– önünde duran politik engeller üzerine.

Aslına bakılırsa, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da barışı korumak amacıyla ortaya çıkmış olan devletlerarası federasyonun, Hayek'in ileriye yönelik olarak tarif ettiği içsel politik ve ekonomik mantığı sayesinde katılan ulusal ekonomilerin liberal dönüşümü ve piyasa adaleti yerine sosyal adaletin hüküm sürdüğü bir demokrasi hedefleyen farklı ulusal projelerin budanması için uzun vadede güvenilir ve zamanla giderek de güçlenen bir motor olduğu ortaya çıktı. Böyle bakıldığında Hayek, makalesinde adeta Avrupa birleşmesinin ardındaki kurumların, her ne kadar ilk başta tamamen farklı bir şekilde planlanmış olsalar da zamanla hizalanacağı kuvvet çizgilerini hesaplamış gibidir. Bu, 1970'lerin ardından başlayan neoliberal dönüş sürecinde özellikle belirginleşti; konsolidasyon devleti olarak adlandırdığım şeyin

günümüzde uluslararası ölçeğe taşınmasıyla beraber daha da açık hale geldi. Kapitalist-demokratik bölüşüm çatışmasının uluslararası finans diplomasisi düzlemine taşınmasıyla "piyasa" güçleri, Hayek'in 1939'da öngördüğü kurumsal dinamiğe bugün her zamankinden daha fazla yaslanıyor. Avrupa Birliği'nin, Avrupa kapitalizminin liberalleştirilmesi için bir araç haline gelme süreci 2008'de başlamadı; bu, 1980'lerden beri yol almakta olan küresel liberalleştirme sürecinin Avrupa'ya has bir türünü yaratan aralıksız bir dönüşüm sürecinin özü ve sonucu. Bu süreç (piyasa adaletinin sosyal adalet üzerindeki hegemonyasının kurumsallaştırılması hedefiyle halihazırda birbirine koşut olarak hızla ilerleyen ekonominin demokrasiden arındırılması ve demokrasinin ekonomiden arındırılması). çok uzun süre boyunca unutulmuş, ancak sonradan büyük bir başarıyla yeniden keşfedilmiş kuramsal fikir babasının anısına, Avrupa kapitalizminin Hayekçileştirilmesi olarak adlandırılabilir.[3]

Bir Liberalleştirme Makinesi Olarak Avrupa Birliği

Avrupa Birliği'nin bir "demokrasi açığı" ile birlikte "sosyal boyut" eksikliğinden mustarip olduğu daha çok erken bir aşamada tasdik edilmişti (Commision of the European Communities vd. 1988). Gerçi bunlardan ilki Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin kısıtlı olmasına verilmişti; bu da Avrupalı bir kurucu halkın var olmayışının ya da henüz var olmayışının politik bir yansımasıydı. Fakat belki bundan daha önemlisi, üye ülkelerin hükümetlerinin Brüksel'de uluslararası bağlayıcılığa sahip talimatlarla donanıp iç politikadaki karşıtlarını (özellikle de çalışanlar gibi örgütlü baskı gruplarını) etkisiz hale getirebilmesi sayesinde, ulusal yöneticilerin gelişmekte olan uluslararası çok seviyeli yönetişim aracılığıyla giderek güçlenmesiydi (1997). Böylelikle kamu girişimlerinin özelleştirilmesi örneğinde olduğu gibi, tekil ülkelerdeki demokratik güçler arası etkileşim tekrar tekrar atlatılabildi.

"Sosyal boyut" açısından geriye dönüp bakıldığında da ulusal kurumların, karşılığı olan uluslararası kurumlarla dengelenmeden lağvedilmesinden bahsedilebilir. 1980'lerde, 1968'in işçi olaylarının yarattığı etkiyle o zamanki Avrupa Topluluğu'nun ilan edilen amacı, özünde dönemin Batı Alman örneğinden yola çıkan uluslarüstü bir sosyal devletin inşasıydı.

Sosyal demokratların Topluluğa üye ülkelerdeki hakimiyetinin son bulmasının yanı sıra, söz konusu politik programın Brüksel'deki topluluk organlarında halen varlığını sürdürse bile gerçekte hükmünü çoktan yitirmiş olan kalıntılarını hedef alan Margaret Thatcher önderliğindeki Britanya hükümetinin saldırılarıyla beraber entegrasyon süreci durgunlaşmaya başladı. Bu durgunlaşmanın diğer bir sebebi, o sırada artık liberalleştirme sürecine uyum sağlamış olan örgütlü işverenlerin Topluluğa duydukları ilginin kaybolması tehlikesiydi. Bu gidişi tersine çevirme görevi Jacques Delors'un iki dönem [1985-95 –çn.] yönettiği Avrupa Komisyonu'na kaldı ve Komisyon bunu Avrupa Tek Pazarı programı sayesinde başardı. Avrupa Tek Pazarı programı, şirketlere arzu ettikleri piyasa büyümesini "dört temel özgürlük" şeklinde verirken, çalışanlara da Tek Pazarın gerçeğe dönüştükten sonra zorunlu olarak sosyal ve politik bir bütünleşmeyi getireceğini vaat ediyordu. Lakin işverenlerin ve Britanya hükümetinin gösterdiği direnç yüzünden bu asla gerçekleşmedi (Streeck 1995) – hem de Brüksel'deki Komisyon tarafından finanse edilen ve siyaset biliminin bir alt dalı olarak artık kendine sağlam bir yer edinmiş olan "Avrupa araştırmaları"nın aksi yöndeki ampirik gözlemlere aldırış etmeksizin bir "sosyal boyut" öne sürme çabalarına rağmen.

Böylece ortaya çıkan şey, bugüne kadar sabit kalan bir model oldu: ulus devletin hukuk sistemlerinin politik güç ilişkileri ve demokratik karar verme mekanizmalarıyla beraber, sınırları aşan piyasalar ve piyasa serbestisi tarafından giderek daha fazla üzerinin örtülüp askıya alındığı, "pozitif" entegrasyonsuz "negatif" entegrasyon (Scharpf 1996). *Uluslarüstü liberalleştirme yoluyla entegrasyon* ya da *uluslararası entegrasyon yoluyla liberalleştirme*nin baş aktörü, verdiği kararlar tekil ülkeler ve yurttaşları için gittikçe ulaşılamaz hale gelen Avrupa Birliği Adalet Divanı oldu – özellikle de Doğu Avrupa'nın katılımının ardından üye ülkelerin gitgide daha heterojenleşmesiyle birlikte sosyal güvenlik düzenlemeleri için gereken çoğunluklar artık bulunamadıkça (Höpner ve Schäfer 2010). Avrupa Komisyonu 1990'larda rekabet hukuku aracılığıyla kamu sektörünün geniş kesimlerinin özelleştirilmesini nasıl yürüttüyse,[4] takip eden on yıllar boyunca Avrupa Adalet Divanı da aldığı farklı kararlarla hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı için

işçilerin grev ve yönetime katılma haklarını sorgulamaya açtı. AB bu şekilde hükümetlerin piyasaya uyumlu her türlü reformu yurttaşların direnmesine rağmen uygulamasına yardımcı olan (o da, eğer reformlar Avrupalı mercilerin zorlamasından kaynaklanmıyorsa), Avrupa kapitalizminin liberalleştirme makinesine dönüştü.

Avrupa Parasal Birliği, ortaya çıkmakta olan Avrupa federasyonunun ekonominin demokratik piyasa aksaklıklarından kurtarılmasına yönelik bir mekanizma olmaya doğru gelişiminde geçici bir zirve noktası oluşturuyor. Batı'nın varsıl demokrasilerinin kamu maliyelerini ilk defa konsolide etmeye çalıştıkları bir sırada parasal birlik kararının alınmış olduğunu hatırlamakta fayda var. Ulusal düzlemde bütçe disiplini en başından beri paketin bir parçasıydı: Yıllık bütçe açıklarının sosyal ürünün %3'ünü, borç seviyesininse %60'ını geçmemesi, tüm ülkeler için geçerli bir kuraldı. Parasal birlik aynı zamanda –tanımı gereği– daha düşük rekabet kabiliyetine sahip ulusal ekonomilerin iç politikada bölüşüm çatışmalarından kaçınmak veya bunları yatıştırmak için para birimlerinin değerini düşürerek ortak pazarın –*eşit oyun alanı* örtmecesiyle tasvir edilen– rekabet düzenini yeniden meşrulaştırabilmesini imkânsızlaştırdı. Böylelikle daha üretken ve ihracata dayalı ülkelerin piyasa adaleti taleplerinin, ulus devlet egemenliğinin ulusal-tikelci sosyal adalet amacıyla kullanılmasının zararlarına karşı korunması bekleniyordu. Parasal Birlik'in içindeki ülkelerden ekonomik olarak geri kalmış olanların diğerlerine uyum sağlaması için ücretlerde düşüş, sosyal hizmetlerde "teşviklerle uyumlu" kesintiler ve emek piyasalarının "esnekleştirilmesi"ni içeren bir *iç devalüasyon* yapması gerekiyordu – bir diğer deyişle: Ortak para birimiyle bağlı liberalleştirme programının iç politikayla ulusal çapta sonuca ulaştırılması hedefleniyordu.

Bu hedeflerin hiçbirine ilk denemede ulaşılmadı. Kurallara dayanan bir bütçe politikasının yürürlüğe girmesi için Parasal Birlik tarafından öne sürülen kurallar ne tam anlamıyla açık ne de yeterince yaptırım gücüne sahipti; ulus devletlere kurucu halklarının piyasa adaletine aykırı talepleri karşısında eğilmek için hâlâ yeterli hareket alanı kalıyordu. Bir Avrupa Ekonomik Hükümeti'nin oluşturulması yoluyla düzenlemelerin esnek bir şekilde uygulanabilir hale getirilmesi ve ihtiyari politik müdahaleler için tüm Avrupa'yı kapsayan bir düzlemde yeni bir alan yaratmaya

yönelik olarak Fransa'nın öne sürdüğü fikirler, her şeyden önce Birlik'teki Alman ortağının çıkarlarına ve iç politikasına takılarak başarısızlıkla sonuçlandı. Bunun sonucunda kurallar Fransa ve Almanya'nın da dahil olduğu ülkelerce başka bir yol kalmadığına inanılarak herhangi bir yaptırımla karşılaşılmadan birçok defa çiğnendi. Aynı sırada yeni sıkı para politikası koşulları için yeterli güçte olmayan ülkelerin (Streeck 1994) kendi toplumlarını ve sosyal adalet taleplerini piyasaya uyumlu bir şekilde "modernleştirme" becerisine veya arzusuna sahip olmadığı ortaya çıktı. Bu devletler yıkıma uğramamak için para değişikliğinin ardından uluslararası para sanayiinin büyük bir memnuniyetle kendilerine sunduğu düşük fiyatlı ve bol miktardaki kredi kaynaklarından faydalandı.[5] Böylelikle finans ve maliye krizi bu gidişe bir son vermeden önce bir kez daha (belki de son kez) zaman satın alınmış oldu.

Avrupa Büyüme ve İstikrar Paktı üzerine halihazırdaki anlaşmazlıklar, 1990'lardan bu yana Avrupa'da yol almakta olan bir süreci takip ediyor ve devamını getiriyor; bu tartışmalar yeni oluşturulmuş veya reforme edilmiş politik-ekonomik kurumları, Avrupa kapitalizminin liberalleştirilmesi projesinin tamamlanmasını ve kalıcı olarak güvence altına alınmasını sağlayacak derecede güçlendirmeyi hedefleyen bir girişim olarak görülebilir. Mali pakt her ne kadar doğrudan kriz nedeniyle ortaya çıkmışsa da, programı açısından çok daha eski ve neoliberal dönemecin Avrupa'daki temel aygıtlarından biridir. Bunun en belirgin kanıtı, üçlü finansal ve mali krizin politik bir çözümü olarak pazarlanmasına rağmen etkisinin –iyi ihtimalle– ancak uzun vadede hissedilebilecek olmasından dolayı şu anki haliyle bir işe yaramadığı gerçeğidir.

Krizin başlangıcından bu yana Avrupa Konseyi tarafından art arda ele alınıp karara bağlanmış sayısız yeni kural dizisi, kurum ve aracı burada ayrıntılarıyla ele almak mümkün olmadığı gibi gerekli de değil. "Altılı paket"in (*Sixpack*) (Maastricht Antlaşması'ndaki İstikrar ve Büyüme Paktı'nın reforme edilmesini hedefleyen altı Avrupa kanunu) 13 Aralık 2011'de yürürlüğe girişiyle, 2 Mart 2012'de Avrupa Mali Paktı'nın imzalanması arasında geçen süre üç aydan kısaydı. Avrupa Birliği organlarına bu antlaşmalarla verilen yetkilerin de ötesine geçen ek kural değişikliklerinin (Höpner ve Rödl 2012) üzerindeyse 2012 yazı itibariyle hâlâ çalışılıyordu. Genel eğilim uzunca bir zamandır hep aynı:

1. Üye ülkelerin mali politikalarının uyması gereken yönergeler sürekli daha da ayrıntılı bir hale geliyor. Avrupa "devletler topluluğu"nun herhangi bir kurtarma önlemi ve özellikle de "piyasalar"dan gelen tehditkâr baskı doğrultusunda, kamusal ve özel borç riskini topluluk olarak paylaşmaya hazır olması karşılığında bu yönergelere riayet edilmesi talep ediliyor.

2. Ulusal hükümetler, ekonomik, sosyal ve hukuki düzenlerinde sürekli daha da ileriye giden değişiklikler yapmaları için hep daha sert yükümlülüklere tabi tutuluyor. Örneğin Almanya modeline benzer bir şekilde, borç frenlerini anayasalarına eklemek zorundalar. Buna ek olarak, ücret saptama sistemlerini AB tarafından tanımlanan makroekonomik istikrar hedefleriyle uyumlu hale getirmenin yolunu bulmak zorundalar; bu amaç uğruna gerekirse halkın gösterdiği direnişe rağmen, serbest toplu pazarlık hakkını ve Avrupa Birliği kurumlarının yetki sınırlarını göz ardı ederek kendi ulusal kurumlarına "reformcu" müdahalelerde bulunmaya hazır olmalılar.

3. Yeni Avrupa Birliği kanunlarının üye ülkelerin otonomisine müdahale etmekten imtina ettiği alanlar da aynı derecede önemli. Avrupa Tek Pazarı ve Parasal Birliği'nde vergi rekabetini kısıtlayabilecek minimum vergi düzeyleri belirlenmiyor.[6] Bu esasen ekonomik yakınsama ve tam üyelik kriterlerinde işsizlik veya sosyal eşitsizliğe dair kabul edilebilir bir üst sınır içermeyen Avrupa Parasal Birliği geleneğinin bir devamıdır.

4. Avrupa Birliği'nin gerek var olan gerek yeni oluşturulacak kurumları üye ülkelerin ekonomi, toplum ve finans politikalarının gözetim altında tutulması ve ulusal parlamentolarda karara bağlanacak konularda bile önceden görüş bildirilmesi için giderek daha kapsamlı haklarla donatılıyor. Avrupa düzleminde en çok yetki sahibi olan Avrupa Komisyonu'yken, demokratik meşruiyete sahip üye ülkelerin temsilcisi konumundaki Konsey elindeki bir tür veto hakkıyla ancak ikinci sırada geliyor.

5. Kendilerine dayatılan kurallara uymayan üye ülkelere Avrupa düzleminde gittikçe daha yüksek cezalar uygulanabiliyor. Bunun için giderek daha yargısal bir biçim verilen prosedürler otomatik olarak başlatılıyor; böylelikle ihtiyari politik karar alma imkânları azalıyor.

6. Üye ülkelerin ekonomi ve maliye politikalarını belirleyen ulusal yönetmelikler ve Avrupa Birliği mevzuatı ebedi nitelikte oluşturuluyor; bu da yeni politik çoğunluklar tarafından değiştirilemez oldukları anlamına geliyor.

7. Son olarak, bir itaatsizlik halinde Brüksel'in (tercihen Avrupa Komisyonu veya Adalet Divanı'nın) tekil devletlerin yerine vekaleten hareket ederek piyasayla uyumlu kararlar almasına olanak veren düzenlemeler yapılması talep ediliyor.

Bu yolculuğun sonunda nereye varılacağı Alman Federal Merkez Bankası (Deutsche Bundesbank) başkanı Jens Weidmann'ın 14 Haziran 2012 tarihinde Mannheim'da yaptığı bir konuşmada açıkça görülebilir. kısa bir süre öncesine kadar Federal Şansölye'nin en yakın ekonomi politikası danışmanı olan Weidmann konuşmasının en belirleyici noktasında şöyle diyordu:

> Ülkelerden biri bütçe kurallarına uymadığı takdirde ulusal egemenlik hedeflere bağlılığın garantilenmesi için gereken ölçüde otomatik olarak Avrupa düzlemine geçecektir [...]. Örnek olarak vergi artışları veya harcamalarda orantılı kesintiler yapılmasını sadece talep etmek yerine doğrudan yapma hakkı düşünülebilir. [...] Buna benzer bir çerçevede, üye ülkenin ulusal parlamentosunda çoğunluk bulunamasa bile AB düzlemi aracılığıyla konsolidasyona giden yol güvence altına alınabilir.[7]

O zamana kadar ortak para biriminin kurtarılması için yapılan pazarlıklar sonucunda ulaşılan en önemli antlaşma olan Mali Pakt 2012 yazının sonu itibarıyla halen tüm ülkeler tarafından imzalanmamış durumdaydı. Dahası, üye ülkelerden bazılarında öncelikle tasarruf önlemleriyle ulusal bütçelerin uzun vadede dengelenmesini amaçlayan ve uluslararası bağlayıcılığa sahip yükümlülükler aracılığıyla "piyasalar"ın "güven"ini yeniden kazanmayı uman politikalara karşı bir itiraz gelişti. Brüksel tarafından atanan –"teknokrat" olarak sunulan– hükümet başkanları ne Yunanistan'da ne de İtalya'da halkın kendilerine dayatılan tasarruf programlarına karşı direncini kırmayı başarabildi. Hatta Yunanistan'da kısa bir süreliğine de olsa, devletin iflasını açıklayarak ulusal para birimine geri dönüş tehdidi yaratan sol bir partinin seçim zaferi ihtimali belirdi – tıpkı üye bir ülkenin ihracı gibi, ulusal para birimine dönüş de Avrupa Parasal

Birliği'nin temelindeki antlaşmada öngörülmeyen bir şeydi. Sarkozy'nin yerini Hollande'a bırakmasının ardından özellikle borç yükü altındaki ülkelerde –ama aynı zamanda genel olarak da– ekonomik büyümeyi canlandıracak programlar üzerine Avrupa çapında bir tartışma başladı. Gelgelelim bunun nasıl yapılacağı açıklığa kavuşmadı.

Böylesi bir bağlamda yapılan önerilerin muğlaklığı ve finansal açıdan değersizliği göz önüne alınacak olursa, yeni bir büyüme politikasına dair hızla etrafa yayılan retorik bağlılık, ortaya çıkmasıyla beraber tüm katılımcıları eşit derecede memnun edecek bir *Deus ex Machina* (zembille inen tanrı) çağırma duasını akla getiriyor – borçlarının ödenmesini talep eden bir finans sanayiinden Yunan ve İspanyol orta sınıfları ve hatta alacaklı ülkelerde yaşayan ve yaşam standartları için endişelenen yurttaşlara kadar. Bununla beraber, büyüme programlarının –eğer retoriğin ötesine geçerse– Avrupa Birliği'nin güneydeki üye ülkelerine verilecek geri ödemesiz hibelere dönüşmesi de muhtemeldir; zira verimliliği düşük bir ekonomide mahsur kalmış olmalarına rağmen sürekli kaybedenler olarak piyasa genişlemesinin kazananlarının elinin altında bulunmaya devam etmelerinin bedeli bu ülkelere ödenmek zorunda kalacaktır. Bu durumda söz konusu olan, Hayekçi bir piyasa rejimi dayatması karşısında bundan hiçbir fayda sağlamayanlara ödenecek bir tür tazminattır.

Kurumsal Dönüşüm: Keynes'ten Hayek'e

1970'lerden bu yana gerçekleşmekte olan Keynesçi bir politik ekonomiden Hayekçi olanına geçişin ardında yatan tarihsel anlam, neoliberal dönemecin henüz başlarındaki durum akla getirildiğinde kendini açık eder. Eskiden bağımsız merkez bankalarına sahip olan egemen devletler bugün sınırların kalkmasıyla verimlilik kuramının prensiplerinden oluşan kurallara bağlı bir ekonomi politikası sürdürmek zorundayken, İkinci Dünya Savaşı sonrası on yıllardaki Keynesçi "karma ekonomi" (*mixed economy*), devletin ulusal ekonomi üzerinde takdire bağlı müdahaleleri (özellikle de sosyal ürünün ve yaşam şanslarının bölüşümü gibi alanlardaki politik güdümlü müdahaleler) için çok gelişmiş kurumsal araçlar sunuyordu. 1950'ler ve 1960'ların uluslararası "iliştirilmiş liberalizm"inde (Ruggie 1982) kapitalist Batı'nın ulus devletleri, en başta güçlü sendikalara ve komünist partilere karşı vermek zorunda

kaldıkları tavizler olmak üzere, iç politika kaynaklı sebeplerle dışarıdaki "rekabet kabiliyetleri"nin gördüğü kaçınılmaz zararları telafi etmek için belli sınırlar dahilinde değerini düşürebilecekleri kendi para birimlerine sahipti. Devlet ve hükümetler bu sayede dış ekonomi açısından herhangi bir cezaya tabi olmadan piyasa koşullarını bozabiliyor ve iç politikada sosyal adalet taleplerine teslim olabiliyordu. Sermaye kaçışı, sermayenin hareketi üzerindeki kontrollerle engellenebiliyor ya da en azından dizginlenebiliyordu; bu da sermaye yatırımı karşılığında toplumdan talep edebilecekleri minimum kâr seviyesi için verdikleri kavgada yatırımcıların pazarlık gücünü zayıflatıyordu.

Keynesçi çağın politik ekonomisinin merkezindeki kurumlar emeğin ve sermayenin korporatist çizgide tesis edilmiş çıkar birlikleri ve bunlar arasında kurulmuş pazarlık sistemleriydi (Schmitter ve Lehmbruch 1979). Kamu politikası bu kurumlardan aldığı desteğe dayanarak üç taraf arasında müzakere edilen bir gelir ve –eğer mümkünse– fiyat politikasıyla tam istihdam ve çalışanlar için kabul edilebilir bir gelir ve servet bölüşümünü garantilemeye çalışıyordu. Ücret moderasyonu "politik değiş tokuş" yöntemiyle sağlanıyordu; bu değiş tokuşta sendikaların makroekonomik düzeyde işbirliği karşılığında aktif bir sosyal politika uygulayan etkili bir vergi devleti, piyasa belirsizliklerine (kriz kuramı dilinde kâra bağımlıların ruh halindeki değişikliklere) karşı ücrete bağımlı olanların korunmasına ve aynı zamanda fiili talebin dengelenmesine katkıda bulunuyordu. Keynesçi devletin bunun için güçlü ve yaygın örgütlenmesi olan sendikalara ihtiyacı vardı; bu sendikalara örgütlenmeleri için birçok yardım da sunuyordu. Köklü işveren kuruluşları ve ticari birlikler de aynı derecede arzu edilen şeylerdi; bu yüzden şirketler ve girişimciler, kapitalist ekonominin yönetiminde demokratik siyasetin koyduğu sınırlar dahilinde etki sahibi olabilmeleri için temsiliyet ve vekalet gücü olan örgütlenmeler oluşturmaları yönünde hem sendikalardan hem de devletten baskı görüyordu.[8]

Neoliberal devrim bütün bunlardan geriye neredeyse hiçbir şey bırakmadı. Hedefi İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin devletlerini mümkün olduğunca budamak, işlevlerini piyasaların etkinleştirilmesine ve genişletilmesine indirgemek ve piyasa adaletinin kendi kendini düzenleyen uygulamasına herhangi bir düzeltici müdahalede bulunma

kabiliyetini kurumsal olarak yok etmekti. Ne var ki mutlak zaferine ancak Avrupa politik ekonomisinin uluslararasılaştırılması ve Avrupa devletler sisteminin sınırlı ulusal demokrasiler ve çokuluslu örgütlenmiş finans piyasaları ve gözetim mercileriyle birlikte çok seviyeli bir yönetişim rejimine dönüşmesi sonucunda ulaşabildi. Söz konusu yapılandırma, devletin yukarıdan kontrolüne karşı özel sözleşme özgürlüğünün genişletilmesiyle aşağıdan gelen politik baskının etkisizleştirilmesinin ideal bir aracı olarak kendini kanıtladı. Bu gelişmenin son evresiyse halihazırda gerçekleşen ulusal borç devletinden uluslararası konsolidasyon devletine geçiş. Bu geçişle beraber Hayek'e ait liberalleştirilmiş ve politik baskıdan masun hale getirilmiş kapitalist bir piyasa ekonomisi tasarısı giderek daha fazla gerçeklik kazanmakta.[9]

Avrupa Çok Düzlemli Yönetişimi Olarak Konsolidasyon Devleti

Kamu bütçelerinin konsolidasyonu ve devlet borçlarının kısıtlanması politikası, modern devletin yeni edinmiş olduğu ikinci "seçim çevresi" (*constituency*) olan finans piyasalarına, şüpheye düşüldüğü takdirde piyasaların taleplerinin yurttaş taleplerinden önce geleceğine dair güvence vermelidir. "Piyasalar"ın bakış açısıyla yapısal olarak sağlıklı kabul edilen kamu bütçesi, bunu yapmak için yeterli kaynak ve kurumsal esnekliğe sahip olmalıdır. Bu noktaya tam olarak nerede ve ne zaman ulaşıldığı sorusuysa açıktır: Piyasalar devletlerden ne kadar açıklık istiyorsa, kendileri bunu vermeye o kadar isteksizdir. Devletlerin geriye kalan borç yükünün yeniden finansmanı veya tekil projelere özel borçlanma için gelecekte bir noktada daha düşük faizlerle ödüllendirilme umuduyla bütçelerini yeniden yapılandırma çabasına girmeleri, konsolidasyonun politik terbiye gösterisinin bir parçasıdır; devletlerin elinde böyle bunun bir teminatı olmadığı gibi, "serbest piyasalar"da bu gibi hak iddiaları söz konusu olamaz.[10]

Piyasa halkı içerisinde toplanmış olan rantiyelerin (*Rentier*) başlıca rakibi, kurucu halka mensup olan emekliler (*Rentner*) ve kamu çalışanlarıdır. Piyasalar açısından inandırıcı bir konsolidasyon politikası bu kesimlerin sayılarını sınırlamalı ve taleplerini azaltmalıdır. Hepsinden önemlisi, 1960'ların ve 1970'lerin "politik miras"ı (*policy legacies*) olarak

adlandırılan ve vergi devletinin çöküşünün ardından finanse edilebilir miktarın üstüne çıkmış olan sosyal haklara yönelik tarihsel taleplere el atmak zorundadır (Rose 1990; Rose ve Davis 1994). Kamu sektörünün budanması aynı zamanda çoğunlukla bölüşüm üzerinde eşitlikçilik karşıtı etkiler yaratan kamu hizmetlerinde özelleştirmenin devam etmesi anlamına gelir. Sosyal hizmetlere yapılan harcamalar öncelikle daha düşük emeklilik maaşlarında azalmaya ve emeklilik yaşının yükselmesine yol açar; bunlardan ilkinin özel ilave sigortalarla dengelenmesi, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinde olduğu gibi kapitalist şirketlerin faaliyet alanını arzu edildiği şekilde genişletir.

Bu türden "reformlar" politik açıdan zorlu operasyonlardır; zira daha önce de bahsedildiği gibi, kesintiye uğrayacak kamu hizmetlerinin bazıları, çalışanlar ve sendikaların sosyal demokrat hükümetlerden gelen baskı karşısında makroekonomik istikrar uğruna ücret kısıtlamalarına boyun eğdikleri bir dönemden kalan, ödemesi ertelenmiş maaşlardan oluşmaktadır. Buna benzer örtülü sözleşmelerin ihlal edilmesi demokratik yollarla seçilen ve seçimle düşürülebilecek hükümetler açısından uzunca bir süre fazlasıyla tehlikeli olarak görüldü; Reagan ve Thatcher bile seleflerinden devraldıkları sosyal devlet programlarını "gayrimenkul nesneler" olarak görmüşlerdi (Pierson 1994; 1996; 1998). Günümüz konsolidasyon politikacıları arasında yaygın olan Gerhard Schröder hayranlığının altında yatan nedenlerden birisi, tüm karşı çıkışlara ve nihayetinde koltuğunu kaybetmesine rağmen "reform politikasına" sıkı sıkıya bağlı kalması ve kısmen de olsa uygulamış olmasıdır.

Bu gibi örneklere karşın, demokratik devletlerin iç politikası yapısal konsolidasyonun kefili olarak piyasalar için yeterince güven verici olamaz. Ulus devlet demokrasisinden geriye kalanları (özellikle de ulusal hükümetlerin seçim yoluyla düşürülmesi imkânını) ekonomik akılcılık iddiasıyla bir gecede ortadan kaldırmak Avrupa'da henüz mümkün olmadığı için burada tercih edilen yöntem, ulusal hükümetleri demokratik olmayan uluslarüstü bir rejime (demokrasisi olmayan bir çeşit uluslararası süper devlete) entegre ederek bu rejimin düzenlemelerine tabi kılmaktır. Avrupa Birliği, 1990'lardan beri işte böyle bir rejime dönüştürülüyor. Günümüzde üye ülkelerin seçmen baskısından yalıtılmış uluslarüstü bir kurumlar sistemine entegrasyonuyla beraber özellikle ortak bir para birimine bağlı

hale getirilmesi, her şeyden önce uluslararası ölçekte bütünleşmiş bir piyasa ekonomisinde politik takdir gücünün son kalelerinden birisi olan ulusal politik egemenliğin ortadan kaldırılmasına yarıyor. Bu süreçte özellikle Avrupa Parasal Birliği çerçevesinde devalüasyonun kaldırılması uluslararası rekabete ayak uyduramayan devletlerin kendilerini koruma aracı olarak beklenmedik döviz kuru ayarlamalarına başvurmasından korkan yatırımcıları –ve de özellikle finans yatırımcılarını– rahatlattı; böylelikle tek para birimi de piyasa adaletine hizmet etmiş oldu.[11]

Uluslararası konsolidasyon devletinde çok düzlemli politika, katılımcı ulus devletlerin egemenliklerini sınırlayan uluslarüstü düzenleme ve yönetmeliklere bağlanarak iç politikalarının ilhak edilip etkisizleştirilmesini beraberinde getiriyor. Bu amaç için denenmiş ve başarılı olmuş araçlardan biri hükümet başkanlarının düzenli olarak katıldığı zirvelerdir: Bu zirvelerde uzun görüşmelerin ardından her katılımcının kendi ülkesindeki muhtemel karşı çıkışlara rağmen uygulamaya koymakla yükümlü olduğu anlaşmalar kamuoyuna açıklanır. Bunları uygulamakta başarısız olan hükümetler uluslararası saygınlığını yitirir. Başkanlar kendi ülkelerine döndüklerinde zirve kararlarını kolaylıkla yürürlüğe koyabileceği ve bunların yeniden müzakere edilmesinin boşuna olduğunu iddia edebilecekleri için kurumsallaşmış zirve diplomasisi ulusal yürütme organlarını parlamento ve iç politikadaki çıkar gruplarına karşı daha güçlü hale getirir – bu etki, Avrupa Birliği'nin erken dönemlerinde bile hissedilir haldeydi. Piyasaların baskısıyla toplanan kriz zirveleri bu etkiyi daha da güçlendirmektedir; çünkü çıkan kararların yürürlüğe koyulacağı beklentisine gölge düşüren her türlü direniş tehlikeli "tepkiler"e yol açabilir; bu, en azından bir uyarı işareti olarak hükümetler ya da bizzat "piyasalar" tarafından duvara çizilebilir.

Ulusal parlamentolar ve muhalefet partileri, zirvelerde alınan kararlara karşı elbette tamamen savunmasız değildir. Ulusal parlamentoların Avrupa Parlamentosu'ndan ayrı olarak Avrupa'yı kapsayan kararlara daha fazla dahil edilmesi için son yıllarda üye ülkelerde verilen çabalar, Avrupa düzleminde olduğu gibi ulusal düzlemde de tümüyle başarısız olmadı. Hükümetler arasında kararlaştırılan kapsamlı karar ve yasa tasarılarının parlamentolar tarafından birkaç günlük süre zarfında hiç değiştirilmeden tasdik edilmesi talep edildiği için, krizin başlangıcından

bu yana Almanya'nın da dahil olduğu belli ülkelerde direniş giderek büyüyor. Özellikle Federal Almanya Anayasa Mahkemesi, Brüksel'deki teknokratların "piyasalar" ve federal bir Avrupa devletinin taraftarlarıyla birlikte yaydığı, ulusal demokratik kurumların uluslararası zirve diplomasisine itirazsız itaat etmek dışında bir seçeneği olmadığı öğretisini çürütmeye çabalıyor. Buna ek olarak, diğer hükümetler karşısında belli kararların kendi ülkesinde uygulanamaz olduğunu iddia etmesi, söz konusu hükümetin uluslararası pazarlık gücünü de artırabiliyor.[12] İtalya Başbakanı Monti'nin Ağustos 2012'de Almanya Şansölyesi'ne yaptığı, her hükümetin Avrupa hükümetleri düzeyinde varılan anlaşmaları kendi Parlamentosuna anlatmakla yükümlü olduğu yönündeki hatırlatma,[13] Avrupa Birliği politikalarının iç politika üzerindeki hak iddialarına karşı arada bir alevlenen parlamenter ve hukuki direnişin ciddiye alındığını gösteriyor.[14] Uzun vadede başarılı olup olamayacağı ya da daha önemlisi, uluslararası konsolidasyon devletinin ilerlemesini yavaşlatması veya durdurmasının mümkün olup olmadığı elbette başka bir soru.

21. yüzyıl başının Avrupa konsolidasyon devleti ulusal değil uluslararası bir oluşum – kendisine bağlı ulus devletleri düzenleyen, demokratik hesap verme sorumluluğu olmasa da bağlayıcı kuralları olan ve demokrasinin piyasaları evcilleştirmesi gerekirken "yönetim"in (*government*) yerine geçen "yönetişim" (*governance*) sayesinde tam tersine demokrasinin piyasalar tarafından evcilleştirildiği devletlerüstü bir rejim. Böylelikle eskiden egemen olan ulus devletlerin piyasalarla uyumunun güvence altına alınmasına hizmet eden, tarihsel olarak yeni bir tür kurumsal yapı ortaya çıkmıştır: tekil devlet politikasına biçilmiş piyasalarla uyumlu, biçim olarak uluslararası hukukta yer alan –koruma yükümlülüğü (*duty to protect*) yerine ödeme yükümlülüğü (*duty to pay*) ile ilgili– yeni müdahale imkânlarını andıran güçlere sahip bir deli gömleği. Tüm bunların amacı, politikanın demokrasiden arındırılmasıyla eşzamanlı olarak ekonominin de politikadan arındırılması; bu hedefe de giderek yaklaşılıyor.

Devletin Yeniden Yapılandırılması Olarak Mali Konsolidasyon

Mali krize tepki olarak ele alınan Avrupa devletlerinin kamu maliyesinin konsolidasyonu, Avrupa devletler sisteminin finans yatırımcıları ve Avrupa Birliği'nin koordinasyonu altında yeniden yapılandırılmasın-

dan (Avrupa'daki kapitalist demokrasinin otuz yıldır süren ekonomik liberalleştirme sürecinin sonuçlarının bir derlemesi şeklinde yeniden kurulmasından) ibarettir. Hedef, devlet politikasının ekonomik akılcılığın piyasayla uyumlu prensiplerine iki farklı biçimde kurumsal olarak bağlanmasıdır: devletin anayasa hukukuna gömülü "borç frenleri" ile *kendini bağlaması* ve uluslararası sözleşmeler veya Avrupa hukukundan kaynaklanan yükümlülükler yoluyla *dışarıdan bağlanması*. İşlevi piyasa ilişkilerinin güvenliğini sağlamaya indirgenmiş bir devlet ve kendi kendine yeten, devletten mülkiyet ve özgürlüğünün garantilenmesi dışında bir şey istemeyen, bunun karşılığında da devlete verecek pek bir şeyi olmayan bir toplum tasavvurunun peşinden gidiliyor.

Bugün Avrupa'nın önünde duran, mali disiplinle yükümlü uluslararası bir konsolidasyon devletine geçerken kapitalist demokrasinin toplumsal sözleşmesinin çok uzun bir vadede içe doğru patladığı bir gelecek. Bu da ekonomi ile politika arasında piyasalara kendi adaletini takdire dayalı politik müdahalelerle rahatsız edilmeden uygulama izni verecek bir Çin Seddi –finans dünyasının tabiriyle bir "yangın duvarı" (*fire wall*)– kurulmasını zorunlu hale getiriyor. Bunun için ihtiyaç duyulan toplum, ekonomik eşitsizliğe karşı büyük bir tahammüle sahip olmak zorunda. Toplumdaki artık-nüfus, politikayı orta sınıfa ait bir eğlence olarak görüp bundan hiçbir şey beklememeyi öğrenmiş olmalı. Yine söz konusu toplumun dünyayı yorumlayışı ve kimlikleri politikadan değil, aksine yüksek kâr oranlarına sahip küresel kültür sanayiinin rüya fabrikalarından çıkmadır; bu devasa kâr aynı zamanda diğer dallardaki (özellikle para sanayiindeki) yıldızlar aracılığıyla hızla yükselen artık değer emilimini meşrulaştırmaya da hizmet etmelidir. Keza performans ve rekabet odaklı insan sermayesi sahiplerinden oluşan, kendisinin ve çocuklarının bireysel ilerlemesine özel olarak yatırım yapmaya oldukça istekli, kamusal malların neredeyse tanımı gereği kendilerine yetmeyeceği derecede talepkar tüketim normlarına sahip, neoprotestan bir orta sınıf kapitalizminin demokratik müdahalelerden tedricen kurtarılması için kitlesel taban işlevi görüyor (Streeck 2012a).

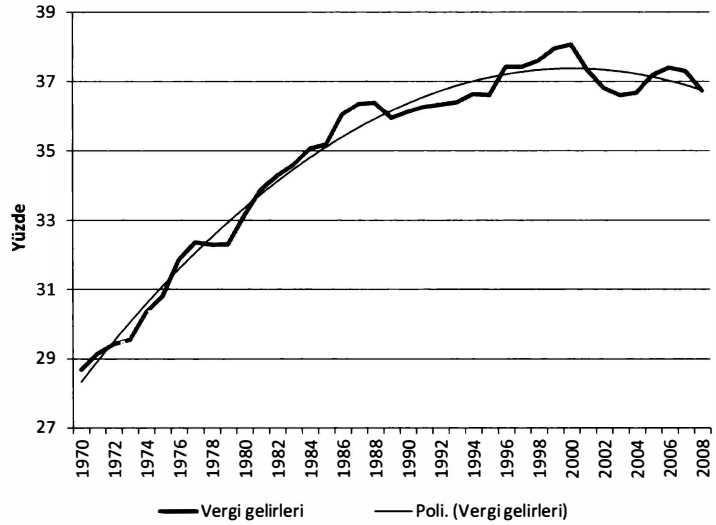
Varsıl demokrasilerde kamu maliyesinin konsolidasyonu amacıyla uluslararası düzeyde koordine edilen denemeler –daha önce de değinildiği gibi– 1990'lardan beri yapılmakta. Bu denemeler, günümüzde ulusal

hukuk ve Avrupa Birliği hukukuna sıkıca bağlanmakta olan geleceğe yönelik konsolidasyon önlemlerinin neye benzeyeceğine ve nasıl etkileri olacağına dair bazı çıkarımlarda bulunmaya olanak tanıyor. Çok sayıda ülkede gerçekleşen ilk mali konsolidasyon dalgasının önemli bir farkı, halkın geniş tabakalarına durgunlaşan veya düşen gelirlerini ve kamu sosyal (ve diğer) hizmetlerindeki kesintileri çeşitli yollardan borçlanarak dengeleme imkânı sağlayan sermaye piyasalarının liberalleştirilmesi sürecinin bu ilk dalgaya eşlik etmiş olmasıdır. Buna benzer telafi imkânları finans kriziyle beraber artık mevcut değil; hatta finans sektörünün yeniden düzenlenmesiyle beraber bu imkânların daha da kısıtlanması gerekiyor. Bu nedenle, yaklaşan uluslararası konsolidasyon devletine geçiş sırf "piyasalar"ın ve uluslararası örgütlerin artan baskısı altında değil, aynı zamanda tabiri caizse anestezi kullanmadan gerçekleşecek.

Yaklaşmakta olan konsolidasyon süreci, Avrupa devletler sistemi ve bu sistemin kapitalist ekonomiyle ilişkisini temel olarak üç farklı yolla yeniden şekillendirecek:

1. 2008 yılı öncesine ait deneyimler herhangi bir şey ifade ediyorsa, kamu bütçelerinin konsolidasyonunun ancak ufak bir kısmı –eğer mümkün olursa– yükselen gelirler yoluyla gerçekleşecek, ağırlıklı olaraksa –belki de tamamen– azalan giderlerle sağlanacaktır.[15] Kamusal söylemde konsolidasyon neredeyse her zaman açıklama gerektirmeyecek şekilde kesintilerle eşdeğer tutuluyor. Küresel liberalleştirme (özellikle de sermaye piyasalarının liberalleştirilmesi) yüksek gelirler ve uluslararası hareket kabiliyetine sahip şirket kârlarının daha yüksek vergilere tabi tutulmasını gerçekçilikten o kadar uzakmış gibi gösteriyor ki bu bir tartışma konusu bile olmuyor.[16] Dolayısıyla vergi zamlarının son on beş yıldaki eğilimin aksi yönünde iteklenmesi gerekecektir (**ŞEKİL 3.1**). Bu başarılsa dahi, zamların taşınmaz vergi kaynaklarıyla (ağırlıkla sosyal güvenlik katkı paylarıyla ve tüketime uygulanan vergilerle) sınırlı kalması ihtimali hesaba katılmalı; ancak bu, günümüz modern devletinin tarihsel süreç içerisinde büyümüş harcamalar seviyesini finanse etmeye yetmeyeceği anlamına geliyor. Vergilerdeki böylesi bir artış aynı zamanda ulusal vergi sistemlerinin şu andakinden daha da gerilemesine yol açacaktır.

2. Önümüzdeki harcama kesintileri herkesten önce düşük gelirli olmaları sebebiyle kamu hizmetlerine güvenmek durumunda olanları

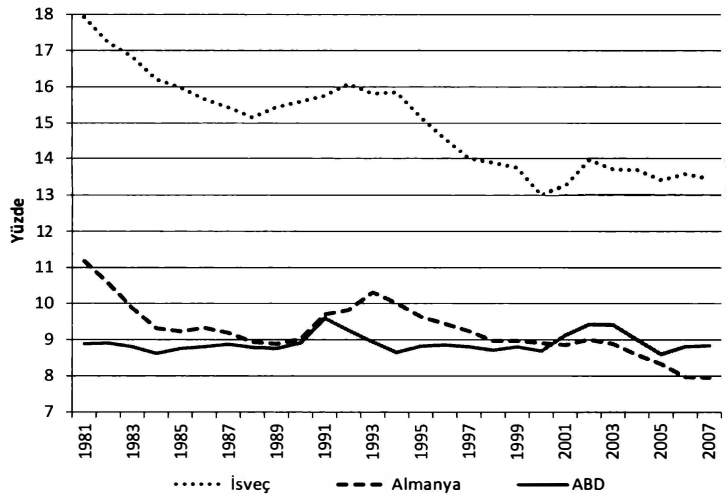
ŞEKİL 3.1 Sosyal ürünün yüzde oranı cinsinden vergi gelirleri, seçilmiş OECD ülkeleri, 1970-2008. Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD'nin ağırlıksız ortalaması. Gelir İstatistikleri: Karşılaştırmalı Tablolar, OECD Vergi İstatistikleri.

etkileyecek. Kesintiler kamu sektöründe istihdamı daha da azaltıp burada ödenen maaşlar üzerindeki baskıyı güçlendirirken yeni özelleştirme dalgalarına ve devamında ücret farklılığındaki artışa eşlik edecek. Önceden birleşik olarak sunulan kamu hizmetleri (örneğin sağlık ve eğitim alanlarında) değişik alıcıların satın alma gücüne göre farklılaşacak. Bir bütün olarak bakıldığında kamu harcamaları hacmiyle birlikte devletin faaliyetlerinin de daraltılması, piyasanın yaşam şanslarının bölüşümünde en önemli mekanizma olma özelliğini daha da pekiştireceği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin refah devletinin yeniden yapılandırılmasına ya da tamamen sökülmesine yönelik neoliberal programı ilerletip sonuca ulaştıracaktır.

3. Kamu bütçelerinin küçültülmesi, devletlerin toplam harcamalarının giderek artan bir bölümünün değişen toplumsal sorunlara cevap veren ihtiyari harcamalar ve yeni programların yerine mevcut harcama

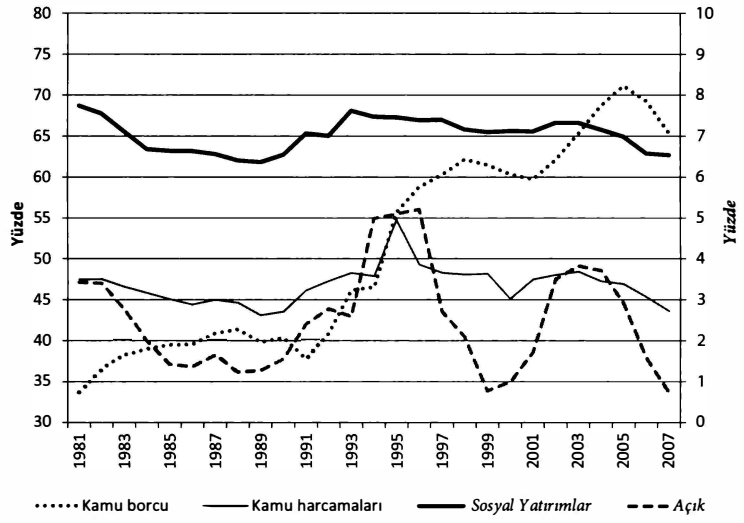
taahhütlerine ayrılması zorunluluğunu beraberinde getirecektir (Streeck ve Mertens 2010).[17] Kemer sıkma politikalarına hakediş kısıtlamaları eşlik etse bile, bu yine de geçerlidir. Ekonominin kötüleşmesi veya nüfusun yaşlanması durumunda hak talep edenlerin sayısı arttığı için hakedişlerdeki bir kesinti tek tek alıcılar açısından sancılı olacaktır ve toplam harcamaların hacmindeki düşüşe tam olarak karşılık gelmemesi de muhtemeldir.

Fiziksel altyapıya ve aile, eğitim, araştırma ve etkin emek piyasası politikalarına yatırım amacıyla yapılan –tamamı da takdire dayalı olan– harcamalar, kamu bütçelerinin daralmasından orantısız bir şekilde etkilenmektedir (Streeck ve Mertens 2011). Birleşik Devletler, İsveç ve Almanya örneklerinde gösterilebileceği üzere bu ülkelerdeki kamu yatırımlarının, bütçe konsolidasyonunun 1990'lardaki ilk evresinde sırf toplam kamu harcamaları içerisindeki oranı düşmemiş, söz konusu yatırımların seviyesi sosyal ürün karşısında da azalmıştır (**ŞEKİL 3.2**).

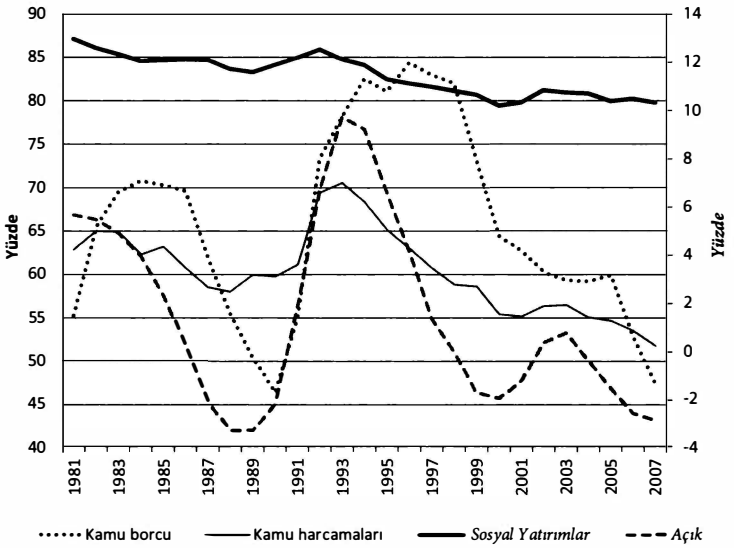
ŞEKİL 3.2 Sosyal ürünün yüzde oranı cinsinden kamu yatırımları, üç ülke, 1981-2007. OECD Eğitime Bakış; OECD Ar-Ge Veri Tabanı; OECD Sosyal Harcamalar Veri Tabanı; OECD Emek Piyasası Programları Veri Tabanı; OECD Kamu Eğitim Harcamaları, Maliyet ve Finansman: Eğilimlerin bir Çözümlemesi 1970-1988; Ulusal Hesaplar İstatistikleri.

"Yeni" İşçi Partisi (New Labour) döneminin Büyük Britanyası kamu yatırımlarının arttığı ülkelerden biridir; ancak orada da kamu borcu azalmamış, aksine kesintisiz bir şekilde her yıl artmaya devam etmiştir. Fiziksel altyapı için yapılan harcamalar göz ardı edilip sadece "sosyal" yatırımlar (devletlerin insan, sosyal ve bilgi sermayesini desteklemek için topluma yaptığı harcamalar) hesaba katıldığında bile kamu açıkları –ya da kamu borçlanması– ile kamu yatırımları arasındaki ilişki olduğu gibi kalmaktadır. Bu durum, sırf Almanya gibi 1981'den beri bu türden harcamaların %8'den %6,5'e düştüğü bir ülke için geçerli olmayıp (**ŞEKİL 3.3**), geleneksel olarak sosyal yatırımlarda öncü ülke olan İsveç için de geçerlidir – İsveç'te sosyal yatırımların payı %13'ten %10'a düşmüştür (**ŞEKİL 3.4**; Streeck ve Mertens 2011).

ŞEKİL 3.3 Almanya: Sosyal ürün, kamu açığı, kamu borcu ve kamu harcamalarının yüzde oranları cinsinden kamu sosyal yatırımları, 1981-2007.
OECD Eğitime Bakış; OECD Ar-Ge Veri Tabanı; OECD Sosyal Harcamalar Veri Tabanı; OECD Emek Piyasası Programları Veri Tabanı; OECD Kamu Eğitim Harcamaları, Maliyet ve Finansman: Eğilimlerin Bir Çözümlemesi 1970-1988; Ulusal Hesaplar İstatistikleri; OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

Burada sunulan ilişki mantıken bir zorunluluk değil; devletler, bütçe konsolidasyonunun yaklaşan ikinci evresinde konsolidasyon devletinin kamu harcamaları yapısında bir sertleşmeye yol açan mekanizmadan[18] kaçınarak bütçe açığını kapatıp toplumun geleceğine yapacakları yatırımları savunmayı hatta artırmayı bile deneyebilirler. Ancak 2008 öncesine ait deneyimler, böyle bir projenin ne kadar zorlu olacağına işaret ediyor. Bu deneyimler, neoliberal dönemecin yönelimine uygun bir şekilde ve yaşlanmakta olan yurttaşlarla seçmen gruplarını memnun etmeye yönelik kamu harcamalarının giderek azaltılmasına koşut olarak, mali konsolidasyonun büyük bir ihtimalle sosyal güvenliğin daha da fazla özelleştirilmesiyle sonuçlanacağını ifade ediyor – ta ki refah devleti seçim çevresini (*constituency*) doğal yollardan tamamen kaybedene kadar.[19] Yeni sorunların üstüne giderek toplumun ve yurttaşların geleceğine yönelik

ŞEKİL 3.4 İsveç: Sosyal ürün, kamu açığı, kamu borcu ve kamu harcamalarının yüzde oranları cinsinden kamu sosyal yatırımları, 1981-2007. OECD Eğitime Bakış; OECD Ar-Ge Veri Tabanı; OECD Sosyal Harcamalar Veri Tabanı; OECD Emek Piyasası Programları Veri Tabanı; OECD Kamu Eğitim Harcamaları, Maliyet ve Finansman: Eğilimlerin bir Çözümlemesi 1970-1988; Ulusal Hesaplar İstatistikleri; OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

tedbirler almak söz konusu olduğunda giderek daralan hareket alanı ve kamu politikasının azalan imkânları politik beklentilerin düşmesine yol açıyor; bu da politikaya katılım isteğini olumsuz yönde etkiliyor.

Konsolidasyon ille de finans piyasalarının baskısından kurtulmak anlamına gelmez. Konsolidasyon devletinde de, her sene üst üste bütçe fazlası çıksa bile borçlanmak zorunda kalınır; zira bu borçlar ancak peyderpey geri ödenebilir ve arada yeniden yapılandırılmaları gerekir. Konsolidasyon propagandası çoğunlukla devletin bu sayede "piyasalar"a karşı egemenliğini geri kazanacağı iddiasına dayanır;[20] gelgelelim bunun gerçekleşme ihtimali olan an çok uzak gelecekte bir noktadadır. Borçlardan nihai olarak kurtuluş için bütçenin on yıllar boyunca fazla vermesi gerekir; bu ise görünen o ki sadece yüksek ekonomik büyüme ve makul seviyede enflasyon oranlarıyla başarılabilir. Devlet politikası o zaman gelene dek her rota değişikliğini daha yüksek faiz oranlarıyla cezalandırabilen piyasa halkına sürekli olarak "tahvil sahibi değeri" [*bondholder value*] sağlamak zorundadır.[21]

Kuşkusuz, kamu bütçelerinin kalıcı olarak denkleştirilebilmesinin önkoşulu, vergilendirme seviyesinin gerilememesidir. Fakat konsolidasyon devletinde de buna güvenmemek gerekir. Birleşik Devletler'de başkanlığın Clinton'dan George W. Bush'a geçişi örneğinde görüldüğü gibi, bütçe fazlaları yeni açıklar yaratan vergi indirimlerinin gerekçesi olarak kullanılabilir; bu da daha sonra yeniden bütçe fazlası yaratmak için daha çok gider kısmayı gerektirir (Pierson 2001).[22] Harcamalardaki kesintilerle vergi indirimleri arasındaki karşılıklı etkileşimin gösterdiği gibi konsolidasyon devletinde kamu bütçelerinin konsolidasyonu başlı başına bir hedef değildir; aksine devletin ve piyasaya kamu müdahalesinin topluca geriletilmesi gibi genel bir amaçla neoliberal bir devletsizleştirme ve özelleştirme programının parçası olarak yürütülür. Bütçe fazlaları, kemer sıkma rejimi adı altında "kendilerine ait olanı yurttaşlara geri vermeye" (George W. Bush) fırsat yaratır. Konsolidasyon politikası bu yolla kendi kendini idame ettirir hale gelir – özellikle de devletten giderek daha az şey bekleyen ve bu sebeple sürekli daha fazla emtiayı özel olarak temin etmek zorunda kalan yurttaşlar buna bağlı olarak vergi ödemeye isteksiz oldukça. Böylelikle düşen kamu giderleri, gelirlerde de düşüşe yol açar; eğer borç devletinin borçları hafifletilecekse, bu durum

giderlerin yeniden azaltılmasını gerektirir. Ulusal ekonomide kamunun sahip olduğu payın bu şekilde daralması, geriye kalan kamu borçlarına yatırım yapanların çıkarlarıyla örtüşür: Ulusal ekonomide vergi oranları ne kadar düşük olursa, devletin acil durumlarda alacaklıların taleplerini kısa süreli vergi artışlarıyla karşılaması o kadar kolay olur.[23]

Büyüme: Geleceğe Dönüş

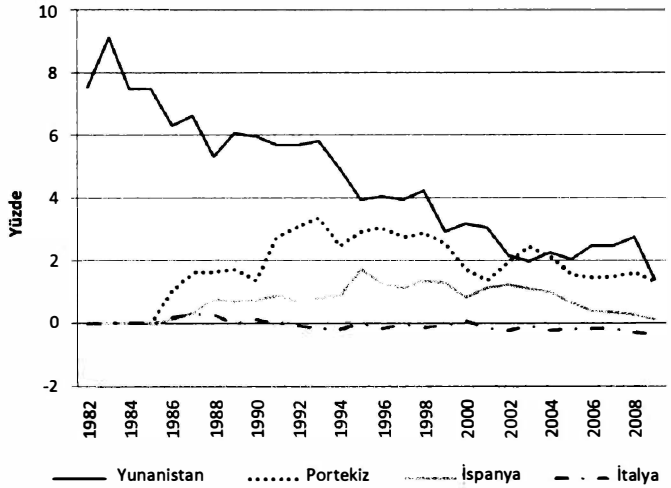
2008 yılında krizin başlamasından bu yana Avrupa politikasında olaylar art arda gelişti. Papandreou ve Berlusconi gibi demokratik yollarla seçilmiş hükümet başkanlarının yerine Avrupa "devletler topluluğu" tarafından öne sürülen finans sektörü temsilcilerinin getirilmesi gibi o zamana kadar açıkça kimsenin aklına gelmemiş şeyler gerçekleşti. Kamuoyu (ya da ondan geriye ne kaldıysa) olanları giderek daha az takip edebiliyor ve daha hızlı unutuyor. Bu durum elbette politika arenasının ve politikacıların işine geliyor. 2012'de Yunanistan ve Fransa'daki seçimlerin ardından bir anda tekrar Avrupa çapında "büyüme programları"ndan bahsetmek ve kemer sıkma politikalarının konsolidasyona hizmet etmesi isteniyorsa kamusal ve özel borçlarla finanse edilen bir "büyüme bileşeni"yle tamamlanması gerektiğini iddia etmek başka türlü mümkün olamazdı.

Avrupa'daki kriz politikasının kısa süreli de olsa ekonomik büyümeye dönmesinin tek nedeni Sarkozy'nin cumhurbaşkanlığının sona ermesi değildi; Yunanistan seçimlerinde radikal solun geçici olarak güçlenmesinin yanı sıra İtalya'da Monti hükümetinin politikalarına karşı giderek büyüyen direniş de buna eşlik etti. Genel hatları gittikçe daha da belirginleşen konsolidasyon devletinden duyulan rahatsızlık Almanya'da bile hissedilir hale geldi; İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin en parlak döneminden kalma bir büyüme vaadinin buna karşı kısa süreliğine de olsa yardımcı olabileceği düşünülüyordu. Burada belki de belirleyici olan, ilk defa 2012 Haziranında Avrupa'nın borçlu çevre ülkelerinden biri olan Yunanistan'da Batı Avrupa merkezine karşı yükümlülük duymayan bir hükümetin iktidara gelip ülkenin kamu borçlarını tek taraflı olarak sıfırlamaya karar vermesi ihtimaliydi. Böyle bir durumda öncelikle Fransa, ardından da daha düşük ölçekte olsa da Almanya, Yunanistan'a karşı korunmasız olan özel bankacılık

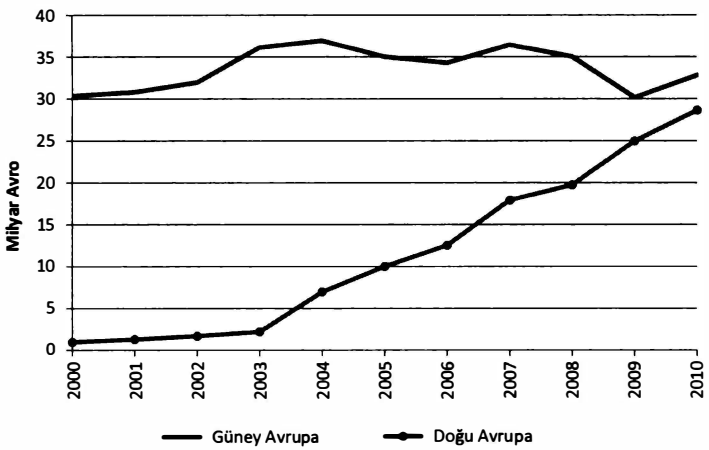
sistemlerini daha fazla vergi parası akıtarak çökmekten kurtarmak zorunda kalacaktı. Sözde bir "büyüme paketi"nin duyurulması bu nedenle aynı zamanda Batı Avrupa'nın bakış açısından finansal bir intihar teşebbüsünü andıran bu stratejiden vazgeçmeyi Yunanistanlılar nezdinde makul bir hale getirmeye de yaramalıydı.[24]

Yunanistan'ın politik olarak sola kayması, ülkenin parasal birlikten ayrılmasını ilk defa gerçek bir olasılık haline getirerek, Yunanistan'ın parasal birlikte kalması için Batı Avrupalıların ödemeye hazır olduğu bedeli de artırmış oldu. Yine de 28 Haziran 2012'de kararlaştırılan harcama programından bir şey çıkıp çıkmayacağı şüphelidir. Doğrusu vaat edilen yeni büyüme politikası şu anki haliyle en az bundan önceki büyüme politikası kadar gerçekçilikten uzak görünüyor; bu sefer hangi sebeple daha başarılı olacağının umulduğu üzerine ciddi bir şekilde asla tartışılmadı. Sırf Yunanistan değil, aksine İspanya ve Portekiz'e yönelik Avrupa Birliği büyüme programları, bu ülkelerin faşist rejimlerden kurtulup Batı Avrupa tarzında parlamenter demokrasiye geçtiği 1970'lerden bu yana geçen on yıllar boyunca hiç eksik olmadı. Avrupa Birliği, 1990'ları da içeren bir süre boyunca çeşitli Yapısal Fonları ve Uyum Fonuyla bu üç Akdeniz ülkesinin kamu altyapı yatırımlarının aslan payını finanse etti; bu biraz da 1970'lerde gerçekçilikten hiç de uzak olmayan bir Avrupa komünizmi çizgisinde bir gelişme yörüngesine girmemelerinin karşılığı olduğu kadar, Almanya, Fransa ve İtalya'nın kuzeyiyle kısa sürede ekonomik ve toplumsal bir yakınlaşma olması umuduyla ödenen bir bedeldi. Lakin 1990'larda Batı Avrupa'dan akan destek ödemeleri seyreldiği sırada bu yakınlaşma halen sağlanamamıştı (**ŞEKİL 3.5**).[25] Bunun tek sebebi desteklerin genç Doğu Avrupa demokrasileriyle paylaşılması gerekliliği (**ŞEKİL 3.6**) ya da Almanya'nın kendi "Doğunun İnşası" (Aufbau Ost) programıyla meşgul olması değildi; esasen herkesçe bilindiği gibi, varsıl ülkeler o sırada kendi mali konsolidasyonlarının ilk evresine girmişti.

O dönemde olanlar en iyi şekilde, 1990'ların ulus devletlerinin iç politikasındaki "özelleştirilmiş Keynesçilik"in (Crouch 2009) dış politikadaki muadili olarak tarif edilebilir: borçlanma olanaklarının iyileştirilmesi amacıyla yapılan kamu transfer harcamalarının bu defa devlet sınırları içerisinde değil de, devletler arasında yapılması. 1990'da Almanya'nın yeniden birleşmesinin Fransa tarafından kabul edilmesi

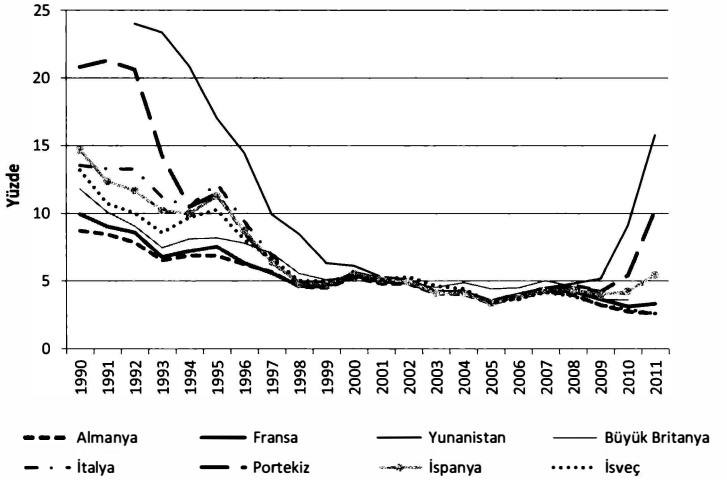
ŞEKİL 3.5 AB net ödemeleri, alıcı dört ülkenin milli gelirlerinin yüzde oranı cinsinden, 1982-2009. Avrupa Komisyonu: AB-Bütçesi Finansal Raporu; OECD Ulusal Hesaplar İstatistikleri, kendi hesaplamalarım.

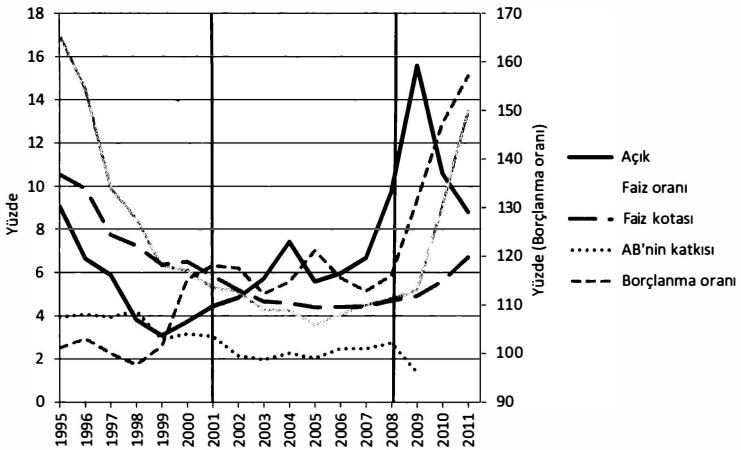
ŞEKİL 3.6 AB'nin Güney ve Doğu Avrupa ülkelerine brüt ödemeleri, 2000-2010. Avrupa Komisyonu: AB-Bütçesi 2010 – Finansal Rapor.

karşılığında Almanya'nın Avro'ya geçişi sırasında yapısal olarak zayıf üç Akdeniz ülkesinin de Avrupa Parasal Birliği'ne üye olması çoktan kararlaştırılmıştı; bunun Batı Avrupa'daki pazarlara erişimi garantileyen ve yurtdışındaki yatırımcıların karşılaştığı döviz risklerini dışlayarak ulusal ekonomilerin hızla serpilmesini sağlayacak bir çeşit büyüme ve yakınlaşma programı olması gerekiyordu. Fakat daha Parasal Birlik'in kurulmasından önce, ilkin Akdeniz ülkelerinin hükümetlerinin bütçe açıklarını finanse etmek ve giderek büyüyen kamu borçlarını yeniden yapılandırmak için ödemeleri gereken faizler hızla düşmeye başladı; Parasal Birlik resmen açıklandığında faiz seviyesi hemen hemen Almanya'nın ödediği seviyeye kadar düşmüştü (**ŞEKİL 3.7**). Bu durum ancak "piyasalar"ın borç temerrüdü halinde Parasal Birlik'teki ülkelerin tümünün devreye gireceğine ve bunun da ülkelerin ekonomik performansında gerçekleşmesi beklenen veya en azından umut edilen yakınlaşmadan hızlı davranan faiz oranlarındaki yakınlaşmanın hakkını vereceğine dair –makul olduğu sanılan– bir beklenti içerisinde olmasıyla açıklanabilir.[26]

Avrupa Birliği'nin devletlerarası refah devletinin nasıl özelleştirilmiş olduğu, ideal bir örnek olarak Yunanistan vakasında gösterilebilir (**ŞEKİL 3.8**). Yunanistan 1981 yılında Avrupa Topluluğu'na üye oldu ve 2001'den beri de Avrupa Parasal Birliği'ne bağlı. 1990'ların ortasında Batı Avrupa ülkelerinin Yunanistan'ı Parasal Birlik'e dahil etmeye istekli olduğu anlaşıldığında ülkenin borçları için ödemesi gereken faiz oranı beş yıl içerisinde %17'den %5'e düştü. Eşzamanlı olarak AB'nin Yunanistan'a yaptığı net ödemeler Yunanistan'ın sosyal ürününün %4'ünden %2'sine kadar azaltıldı; belli ki artık ülkenin ortaya çıkan boşluğu sermaye piyasasında doldurabilecek duruma gelmiş olduğu umuluyordu. Yunanistan, Parasal Birlik'e katılmak üzereyken bütçe açığını yine çok kısa bir sürede sosyal ürünün %9'undan %3'üne kadar baskılamayı başardı; bu sayede iki katılım kriterinden bir tanesini de yerine getirmiş oldu. Ülkenin Parasal Birlik'e katılmasıyla beraber kamu harcamalarının borçla finansman maliyeti düştükten sonra bütçe açığı yine hızla artarak 2008 yılına gelindiğinde 1995'teki seviyenin üstüne çıktı. Aşırı düşük faiz oranı sebebiyle faiz kotası (borç ödemesinin tüm kamu harcamalarına oranı) yine de yükselmeye devam etti; Parasal Birlik'in yürürlüğe girdiği sırada %100'ün çok az üstünde seyreden

ŞEKİL 3.7 Seçilmiş Avrupa ülkelerinin devlet tahvillerinin faiz oranları, 1990-2011. OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

ŞEKİL 3.8 Yunanistan: Parasal birlik ve kamu maliyesi. Avrupa Komisyonu: AB-Bütçesi Finansal Raporu; OECD National Accounts Statistics; OECD Economic Outlook Database, güncel yayınlar.

kamu borcu da ilk başta yavaş yavaş yükseldi. Ancak 2008'den sonra hem bütçe açığının hem de faiz oranının keskin bir şekilde yükselmesiyle beraber faiz kotası ve kamu borcu da yükseldi. Bugün Parasal Birlik üyeliğinden Yunanistan'a kalan tek şey 1995'e kıyasla kamu borcunun, yıllık ekonomik çıktının neredeyse %60'ı kadar artmış olması.

Avro'nun kısa süren parlak döneminde özellikle Yunanistan ve Portekiz, Brüksel'den gelen transfer ödemelerindeki düşüşü neredeyse istedikleri kadar ucuz borç kullanarak telafi edebildi.[27] Ne var ki 2008'den sonra sancılı bir şekilde anlaşıldığı gibi, o yıllardaki muazzam para akışı büyük ölçüde sanki ekonomik büyümeymiş gibi gözüken –ancak olmayan– balonların ortaya çıkışına yol açtı; dünya finans sisteminin krize girmesi sebebiyle ucuz kredi akışının kesilmesi ve bu yüzden devletlerin de tıpkı hanehalkları ve şirketler gibi borç ödemelerini yapamaz hale gelmesiyle beraber bu durum açığa çıktı.

Şaşırtıcı bir şekilde finansal ve mali kriz üzerine kamuoyundaki tartışmalarda büyük ulus devletleri ve AB, Avrupa Merkez Bankası, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) veya Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) geniş kapsamlı gözetim aygıtlarında kimsenin gözlerinin önünde olup biteni gerçekten de fark edip etmemiş olduğundan bahsedilmiyor. Yunanistan, Avrupa Parasal Birliği'ne kabul edilmek için kendi borç durumunu hasıraltı etmek zorunda kaldığı ve sonrasında da yeni ve daha düşük faizlerle yüksek seviyede borçlanmaya koyulduğu sırada Amerikan yatırım bankası Goldman Sachs'ın –her zamanki fahiş ücretleri karşılığında– Yunanistan'a hesaplarını parlatmak için yardım ettiği kamuoyunca biliniyor.[28] İleri derecede "şebekeleşmiş" finans camiası (*financial community*) içerisinde bundan hiç şüphe duyulmamış olması pek de inandırıcı değil. Yunanistan Merkez Bankası'nın o zamanki başkanı, ekonomist Lukas Papademos'tu. Papademos işini bitirdikten sonra Avrupa Merkez Bankası'nın başkan yardımcılığına yükseldi – 2011'de ise, bilindiği gibi, dışarıdan gelen politikadan uzak "uzman" olarak, "reformlar" yoluyla ülkesinin borç verenler karşısındaki ödeme kabiliyetini güvence altına almakla görevlendirilerek Yunanistan başbakanı oldu. Frankfurt'a terfisinin ardından memleketiyle bağlantılarının tamamen kopmuş olduğuna ve Yunanistan'ın gerçek borç durumuyla ilgili hiç bilgi edinemediğine inanmamız mümkün mü?

Papademos'un Avrupa Merkez Bankası'na geçtiği sıralarda Goldman Sachs'ın başkan yardımcısı ve Avrupa'daki işlerinden sorumlu olan Mario Draghi, Avrupa Merkez Bankası'nın Yürütme Kurulu'nda yer alan Banca d'Italia'nın başına atandı. Bu makam değişikliğinin de bir çeşit hafıza kaybına yol açmış olduğunu değil de, Parasal Birlik sayesinde devletlerarası transferlerin devletlerin tek başlarına aldığı borçlarla ikamesinden hem politika hem de "üst düzey finans" (*haute finance*) dünyasının fevkalade memnun olduğunu düşünmek daha akla yatkın görünüyor: Politikacıların gerekçesi, mali manevra alanlarının tükenmiş olmasıydı; para sanayiininkiyse, önünde yeni piyasaların açılması ve en nihayetinde her şey ters gitse bile daha varsıl olan üye ülkelerin, yoksul ülkelerin borçlarını ödeyerek Avrupa ve Amerika'nın finans kurumlarının zarar görmemesini sağlayacağına inanmak istemesiydi.

Kriz öncesi dönemin deneyimleri ışığında, 2012'deki Yunanistan ve Fransa seçimlerinin ardından kısa bir süreliğine Avrupa sahnesine taşınan "büyüme" programları olsa olsa simgesel bir politika olarak görülebilir.[29] Alınan kararlarda payı olan herkes, Avrupa'nın merkez ülkelerinin "büyüme itkileri"nin finanse edilmesi için gereken mali manevra alanının bugün 1990'lardakine göre çok daha dar olduğunu *ve* sermaye piyasasında kredilerin artık ölçek açısından da koşullar açısından da yüzyıl dönümünün hemen sonrasındaki durumda olmadığını ya biliyordu ya da bilecek durumdaydı. O zamanki kaynaklar bile Avrupa'nın çevre ülkelerini bir büyüme illüzyonunun ötesinde harekete geçirmeye yetmemişken, bugün nasıl yetebilir? 2012 yazında öngörülen büyüme hedefli önlemlerin tek etkisi Fransız hükümetinin görünüşü kurtarmasına yardımcı olması ve çevre ülke hükümetlerine, devlet aygıtlarını işler halde tutarak müşterilerine ihale dağıtmaya devam ettirecek kadar taze para umudu aşılaması oldu.[30]

Bunun dışında, adının hakkını veren tek "büyüme politikası"nın piyasa ve rekabeti kısıtlayıcı her türlü örgüt ve kurumun (ister kartel, ticaret odası, sendika veya taksi sürücüleri esnaf birlikleri olsun,[31] ister asgari ücretler ve istihdam koruması olsun) saf dışı bırakılmasından ibaret olduğunu savunan neoliberalizmin egemen öğretisi, birleşik Avrupa'da eskisi gibi hüküm sürmeye devam ediyor. Günümüzde alacaklıların borçlu devletlerden beklediği "yapısal reformlar"la kast edilen tam ola-

rak buydu ve hâlâ da öyle; bu açıdan bakıldığında, ekonomik büyüme yaratmaya yönelik politikaların daha en başından beri ıslah politikasının bir parçası olduğu iddiası doğrulanmaktadır. Büyüme programı olarak deregülasyonun politik açıdan önemli avantajlarından biri, kimsenin kısa sürede mucizeler gerçekleşmesini cidden beklememesidir – eğer uzun vadede bir mucize gerçekleşmezse, mükemmel olmayan bir dünyada uygulanan dozun yetersiz kaldığı iddia edilebilir. Bu arada acı ilaç içirilirken hastanın sabit durması için demokrasi de olabildiğince –mesela "uzmanlar hükümetleri" aracılığıyla– askıya alınmalıdır. Gerektiği takdirde büyüme programında yapıldığı gibi sembolik para bağışlarıyla deregülasyona insancıl bir suret kazandırılabilir. Belki de giderek daha zorunlu hale gelen polis harekatları göz ardı edilirse herhangi bir maliyeti olmamasından dolayı deregülasyon halihazırdaki finansal ve mali krize tam olarak oturmaktadır. Ayrıca bugünün koşullarında bir borç devletinde deregülasyonun inandırıcı bir şekilde uygulanması, büyümeye hiçbir etkisi olmasa bile olduğu haliyle değerlidir; zira kurucu halka karşı devletin sahip olması arzulanan hareket kabiliyetinin var olduğunu ispatlayarak "piyasalar"da güven oluşmasına katkıda bulunur.

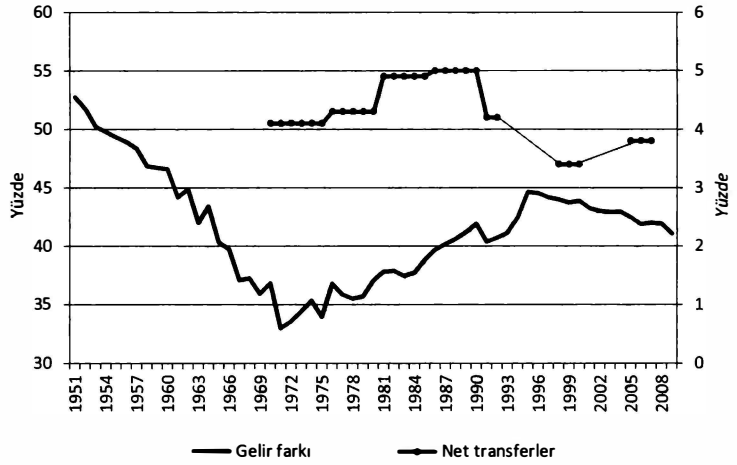
Ara Bölüm: Bölgesel Büyüme Programları

1990'lardan beri AB'nin Akdeniz bölgesindeki bugünün borç devletlerine akıttığı hiç de azımsanamayacak boyuttaki finansal olanaklar niye kalıcı bir ekonomik büyüme yaratmadı? Teknokratların şu veya bu sebeple durgun olan ekonomilerin "canlandırılması" üzerine konuşmaları, ekonomik büyümenin sırf belli kurumsal koşullar değil, sosyal-yapısal ve kültürel koşullar gerektirdiği gerçeğini göz ardı ediyor; bu koşullar küresel çapta geçerli olmadığı gibi, Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi kararlarıyla yaratılması da mümkün değildir. Geri kalmış bölgelerde ekonomik büyümenin desteklenmesini isteyen devletler ve hükümetler, ücret sübvansiyonları, şirket kuruluş sübvansiyonları, özel yatırım indirimleri, vergi indirimleri ve kamu yerel altyapı yatırımları gibi araçlara sık sık başvurmuştur. Bu gibi müdahaleler her zaman aşırı derecede pahalıya mal olduğu gibi, aralarından başarılı olanlar bile açıklanan hedeflere ancak çok uzun vadede ulaşabilmiştir. Bunun iki örneğinden bir tanesi İtalyan Mezzogiorno'su [Güney İtalya –çn.],

diğeriyse 1990 sonrası Almanya'nın "yeni eyaletler"idir [Eski Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni oluşturan beş eyalet –çn].

İtalya örneğinde merkezi devlet ve Avrupa Topluluğu, ülkenin güneyindeki bölgelere ekonominin gelişmesi için İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda büyük meblağlar harcadı; buna rağmen güney ile kuzey arasındaki farkta sürdürülebilir bir azalma olmadı. 1950'lerin başında Mezzogiorno'da[32] kişi başına düşen gelirle İtalya'nın kişi başına ortalama geliri arasındaki fark ortalama gelirin %50'sinden fazlayken savaş sonrası ekonomik büyümenin 1970 civarında sona ermesine kadar bu fark yaklaşık %33'e düştü (**ŞEKİL 3.9**). Bu tarihten 1990'ların ortasına kadar yeniden neredeyse %45'e yükseldi; 2010 yılının sonuna doğruysa %41'in biraz altına geriledi.[33]

Sosyal bilimler yazınında Güney İtalya'nın görünürde üstesinden gelinemez ekonomik geri kalmışlığı, kapitalist bir modernleşme sürecinde konumlarını kaybetmekten korkan yerel iktidar seçkinlerinin aralıksız hakimiyeti de içine katılarak, bölgenin sosyal yapısıyla açıklanır. Jens Beckert'e göre kapitalist ekonomi, günlük eylemlerin "rekabet", "yara-

ŞEKİL 3.9 İtalya: Mezzogiorno'ya yapılan net transferler ve gelir farkı, sosyal ürünün yüzde oranı cinsinden, 1951-2008. Vittorio Daniele, Paolo Malanima (2007): Il prodotto delle regioni e il divario Nord-Sud in Italia (1861-2004), *Rivista di Politica Economica*, S. 267-316; Istat

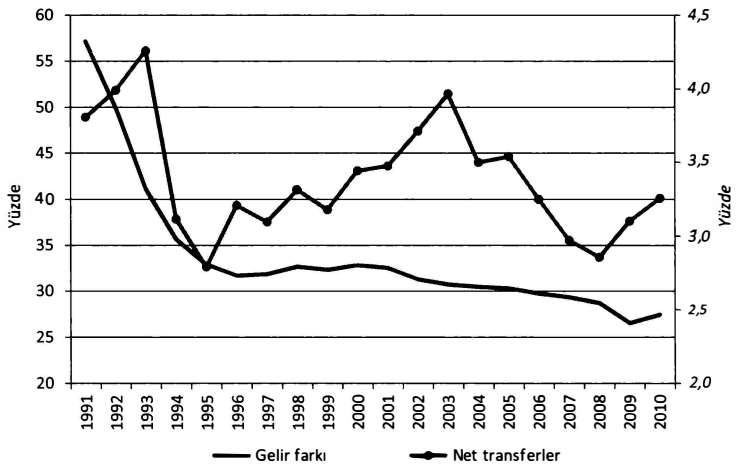
tıcılık", "metalaştırma" ve "borç"tan ("dört C" olarak da adlandırılan *competition, creativity, commodification, credit*) oluşan dört temel prensibe göre yönlendirilmesine müsaade eden ve bunu ödüllendiren toplumsal bir düzeni gerektirir (Beckert 2012). Standart ekonomi kuramının sosyoloji kuramından ayrıldığı nokta, buna benzer eylem yönelimlerini bir çeşit antropolojik inanç gücüyle küresel nitelikte saymasıdır.[34] Bu da Mezzogiorno gibi toplumların bunca "teşvik"e rağmen kapitalist akılcılaştırmaya niye karşılık vermek istemediğini ve kapitalist özel mülkiyet gibi modern kurumların girişinin niye tek başına kapitalist modernleşmeyi harekete geçirmeye yetmediğini anlamasını zorlaştırıyor.

İtalyan ulus devletiyle Avrupa Topluluğu'nun Mezzogiorno'nun bölgesel gelişimine ve İtalya'nın ulusal çapta yakınlaşmasına tam olarak ne kadar harcadığını konunun uzmanları bile söyleyemiyor; bunun sebeplerinden biri hesaplama yöntemlerinin durmadan değişmiş ve sorumlu kurumların sürekli reforme edilmiş olması.[35] Eldeki en iyi tahmin Mezzogiorno'ya yapılan net transferlerin, İtalya'nın halihazırdaki sosyal ürününün %4'ü civarında olduğu yönünde; bununla beraber 1980'lerin sonunda %5 oranıyla zirveye ulaşılmış; bunun ardından ilk kamu bütçeleri konsolidasyonu dalgasında bu oran yüzyıl sonunda %3,4'e düşmüş (**ŞEKİL 3.9**).[36] Bu hatırı sayılır miktardaki kaynak aktarımına rağmen Güney İtalya, bölgesel gelişim programlarının politik ve sosyal koşullar tarafından nasıl da başarısızlığa uğratılabileceğine bir örnek teşkil ediyor. Merkezi devletin verdiği gelişim desteklerinin bölgesel güç yapıları tarafından emilip yerel ve geleneksel patronaja dayalı hegemonya ilişkilerinin pekiştirilmesi için kullanılmış olduğu yönünde günümüzde geniş bir fikir birliği var. Merkezi devleti yöneten partiler de (özellikle Hıristiyan Demokratlar) bu arada bölgesel ekonomik gelişme için tahsis edilmiş kamu kaynaklarını garantilenmiş oy şeklinde politik destek satın almak için nasıl istismar edebileceklerini öğrendi. Sırf güneyde kabaca eşit yaşam koşullarının yaratılmasının sol tarafından da ulusal bir mesele ve ulusal dayanışma için bir fırsat olarak görülmesi –ve İtalyan bölgesel politikasının daha en baştan Avrupa Birliği tarafından muazzam bir şekilde desteklenmesi– sayesinde, kuzeydeki seçmenler de bu kadar uzun bir süre boyunca güneye yapılan kapsamlı transfer ödemelerine müsamaha gösterdi.[37] 1980'lerde bu desteğin sona ermesi, kamuoyunun dikkatinin

Mezzogiorno'nun "gelişim"i için yapılan harcamalar sonucunda ülkenin iki parçası arasındaki mesafenin on yıldan uzun bir süredir tekrar artmasına bile engel olunamadığı gerçeğine çekilmesine yol açtı. O zamandan beri yeni yardım programlarına karşı direniş büyüyor. Ayrılıkçı Kuzey İtalya bölgesel partisi Lega Nord bunun en görünür ifadesi oldu.

İtalya örneği, bölgesel büyüme ve gelişim politikalarının –retorik olarak parasal birlik için de öngörüldüğü haliyle– birbirine sıkı sıkıya bağlı iki sorunu birden çözmek zorunda olduğunu gösteriyor. Bunlardan birincisi, geleneksel bir sosyal yapıda ekonomik gelişmeyi sağlamak için belli kaynakları sunarken, bunu kendini taşıyan bir ekonomik büyüme meydana getirecek ve böylelikle politikanın kendisini gereksiz kılacak şekilde yapmak. Başka türlü ifade edilirse, yardım paraları tüketime değil, yatırıma yönelik olarak kullanılmalıdır – özel durumlarda bu ayrımı yapmak her ne kadar zor olsa da. Kaynakları yaratmak zorunda olan bölgelerin "dayanışmacı" bir şekilde davranıp davranmaması, bölgesel politikaya ait *verimlilik sorunu*nun bir noktada aşılması şansının var olup olmamasına bağlıdır. İkinci olarak, büyüme yardımlarının kim tarafından kontrol edileceği ve merkezi verici ile yerel alıcı oluşumlar (genellemek gerekirse merkez ile çevre) arasında bu kontrolün nasıl bölüşüleceği açıklığa kavuşturulmalıdır. Yerel kontrolün fazla olması kaynağın yatırımdan çok tüketime yönelik kullanılmasına yol açabilir; merkezi kontrolün fazlasıysa bölgesel koşulların göz ardı edilmesi tehlikesini barındırır. Burada çözülmesi gereken sorun, bir *yönetilebilirlik* sorunudur. Bölgesel devlet organlarının politik ve hukuki yapıları, merkezle aralarındaki kurumsal bağın niteliği, bölgenin sosyal yapısı ve merkezin çevrenin desteğine olan politik bağımlılığı, hesaba katılması gereken etmenlerden bazılarıdır.

Söz konusu Almanya olduğunda, yeniden birleşmenin ardından Alman Demokratik Cumhuriyeti'nden ortaya çıkan "yeni eyaletler"in bir "Alman Mezzogiornosu"na dönüşeceğinden korkuluyordu. Birleşmenin ardından geçen yirmi yıl boyunca federal hükümet Doğudaki yaşam koşullarını ve rekabet kabiliyetini Batı'dakiyle eşitlemek için büyük miktarda kaynak harcadı. Burada da yine yardımların yatırıma yönelik olmaktan çok tüketim odaklı olduğu yönünde şüpheler vardı. 1994 yılının başında iki bölge arasındaki gelir farkı ülkedeki ortalama gelirin %60'ından %33'üne kadar düşmüştü (**ŞEKİL 3.10**). Ancak aradaki farkın

ŞEKİL 3.10 Almanya: "Yeni Eyaletler"e yapılan net transferler ve gelir farkı, sosyal ürünün yüzde oranı cinsinden, 1991-2010. Arbeitskreis VGR der Länder (Federal Eyaletlerin Ulusal Hesapları Çalışma Grubu): Almanya'nın Doğu ve Batı bölgesi eyaletlerinde gayrisafi yurtiçi hasıla ve gayri safi katma değer, 1991'den 2010'a kadar; ifo Dresden, yazara not.

6 yüzde puanı daha düşmesi on beş yıl sürdü. 1995 ile 2003 arasında sosyal ürünün %2,8'inden yaklaşık %4'ü seviyesine çıkıp sonrasında tekrar %3'e düşen yıllık net transferler bu sürece eşlik etti; 2012 yılında bu oran %3,3 civarında, yani İtalya'daki oranın yaklaşık yarım yüzde puanı aşağısındaydı. İtalya'da Mezzogiorno'nun nüfusu on yıllardır toplam nüfusun %35'i civarındayken, "yeni eyaletler"in nüfusu Federal Cumhuriyet nüfusunun %20'sini oluşturduğu için, Almanya'da harcanan kaynakları yaratmak hem daha kolaydı hem de nispeten daha az sayıda alıcıya sahipti. Tahmini bir hesapla, Almanya'daki transferlere denk bir seviyeye ulaşmak için İtalya'da sosyal ürününün %6'sı ile %7'si arasında bir kaynak ayrılması gerekirdi.

İtalya'nın aksine Almanya'da varsıl bölgelerle yoksul bölgeler arasındaki mesafe belirgin bir şekilde azalmış olsa da (krizin patlak verdiği sırada İtalya'da %41'le Almanya'dakinin bir buçuk katı olan bu fark 1990'daki seviyedeydi) günümüze dek bu aranın kapanmış olduğu

söylenemez. Bu sebeple, yoksul ve varsıl bölgeler arasındaki nüfus oranları İtalya'dakinden daha olumlu olmasına rağmen Federal Hükümet, yeniden birleşmenin ardından gelir vergisine getirilen "dayanışma ilavesi"ni yakın gelecekte de sürdürmeye devam etmek zorunda.[38] Yeniden birleşme esnasında Güney İtalya'dakinden farklı olarak kapitalist modernleşmeye karşı koyabilecek ve ulus devletin taviz vermesini gerektirecek yerleşik iktidar yapılarının olmadığı düşünüldüğünde, eski Alman Demokratik Cumhuriyeti[39] eyaletlerinde yüklü miktardaki transfer harcamalarına rağmen ısrarla devam eden ekonomik geri kalmışlık daha da dikkat çekici bir hal alıyor. Komünist yönetici tabakası tüm güvenilirliğini kaybetmişti; daha da geriye gidildiğindeyse, Almanya'nın doğusunda –yapısal olarak Sicilya ve Kalabriya'dakilerle birçok benzerlik gösteren– eski derebeyliği alanları, ilk önce 20 Temmuz 1944 sonrasında Nasyonel Sosyalistler tarafından, ardından da Sovyet işgali ve Almanya Sosyalist Birlik Partisi tarafından imha edilmişti; bu nedenle, ekonomik ilerlemenin önünde durabilecek feodal bir mirastan da (Hirschman 1982) bahsedilemezdi.

1995 sonrasında doğu ve batı eyaletlerinin birbirine yakınlaşmasındaki yavaşlığın parasal birlikle, Alman Demokratik Cumhuriyeti parasının bire bir değerinde takas edilmiş olmasıyla ve Batı Alman sosyal devletinin doğuya doğru genişlemesiyle ne kadar bağlantılı olduğu halen tartışma konusu. Bunların hepsi de çoğu kimse tarafından Kohl hükümetinin Doğudan oy satın alma çabası olarak görülen ve bu açıdan İtalya'nın Mezzogiorno'daki uygulamalarıyla karşılaştırılabilecek örneklerdi. İlerleyen yıllarda yapılması zorunlu hale gelen transfer harcamalarının hatırı sayılır bir kısmının büyük ölçüde parasal ve sosyal birliğin yarattığı şoktan kaynaklandığına dair birçok işaret mevcut. Kesin olansa, ülkenin her bölgesinde "eşdeğer yaşam koşulları"nın yaratılması anayasada belirtilmiş bir görev olsa da "yeni eyaletler"e sunulan aşırı derecede pahalı (bedelinin yüksekliğiyle seçmenleri de şaşırtan)[40] finansal desteği politik açıdan sürdürülebilir kılan şeyin, arka plandaki beklenmedik derecede güçlü ulusal birliktelik ve sorumluluk duygusu olduğudur.

2012 yazında güneydeki borçlu ülkeler için kararlaştırılan Avrupa Birliği "büyüme programları"na dair iki örnekten çıkarılan dersler hiç cesaret verici değil. Yunanistan, Portekiz, İspanya ve yardıma muhtaç

diğer ülkelerin hiçbiri federal eyalet veya merkezi bir devlete bağlı birer bölgesi değil; aksine hepsi de ulus devlet. Avrupa Komisyonu veya Avrupa Konseyi'nin bu ülkelerin hükümetleri ve partilerinin etrafından dolaşması, ulus devletlerin bölgesel iktidar sahiplerini savuşturmasından daha da zor.[41] AB Komisyonu geçmişte bölgesel politik önlemleri ulus devletleri aşarak yönlendirmeyi defalarca denediyse de bunda başarılı olamadı. Bu yüzden İtalya örneğinde geçerli olanlar, benzer bir şekilde daha üst düzlemde ve büyük ölçekte AB için de geçerlidir. Dahası, İtalya ve Almanya'dan farklı olarak AB'nin Avrupa'sında ödeme yapanlarla alıcılar arasında tarihsel süreçte gelişmiş bir topluluk hissi yoktur. Buna karşılık dayanışma harcamalarını hak edilmemiş, yardım programlarını ise emperyalist müdahale olarak gayri meşrulaştıracak milliyetçi özdeşleştirmeler her daim harekete geçirilebilir.

Krizdeki Akdeniz bölgesi ülkelerinin Almanya ile beraber içinde bulunduğu parasal birlikte daha da geriye düşmemeleri için ne kadar üstün bir gayret gösterilmesi gerektiğini ölçmek için ülkelerin büyüklüklerini ve Avrupa Parasal Birliği içerisindeki ekonomik farklılıkların boyutunu gözler önüne sermek faydalı olacaktır (**TABLO 3.1**). İspanya, Yunanistan ve Portekiz (Akdeniz'deki kriz bölgesinin en yoksul üç ülkesi) toplam 68,1 milyon nüfusa sahip. Avrupa Parasal Birliği'nin gerçekten de borç ödeyebilen en büyük üç üye ülkesinin (Almanya,

TABLO 3.1 Avrupa Parasal Birliği üyelerinden seçilmiş ülkeler arasındaki büyüklük oranları ve gelir farkları, 2011.

	NÜFUS	% D, F, NL	GELİR	GELİR FARKI
İTALYA	60,1	36,8	26.000	18,0
İSPANYA	46,2	28,3	23.300	26,5
YUNANİSTAN	11,3	6,9	19.000	40,1
PORTEKİZ	10,6	6,5	16.000	49,5
I, ESP, GRL, P	128,2	78,4	23.594	25,6
D, F, NL	163,5	100	31.711	—

Fransa ve Hollanda) nüfuslarının toplamıysa 163,5 milyon; bu da 41'e 100'lük bir orana işaret ediyor. Aynı oranlama Doğu ile Batı Almanya arasında uygulandığında ortaya çıkan sonuç 27'ye 100 oluyor. Akdeniz bölgesindeki üç ülkede kişi başına düşen ağırlıklı gelir 2011'de 21.000 Avro civarındayken, destek ödemesi yapabilecek üç potansiyel ülkede bu sayı 31.700 Avro ile %34'ten az olmayan bir gelir farkına denk geliyordu. Bu oran, Doğu Almanya'nın şu anda erişmiş olduğu seviyenin *gerisine düşmesi*ne engel olmak için belirsiz bir süre daha sosyal ürünün yaklaşık %4'üne ihtiyaç duyulan Almanya'daki gelir farkının 7 yüzde puanı daha yukarısındadır. Akdeniz bölgesine İtalya da dahil edildiğinde kuzeyle aradaki gelir farkı daralmaktadır; buna karşılık nüfus oranı 80'e 100 civarına ulaşarak daha kötü bir hal alır. Almanya'nın 2011 ve 2012'deki olumlu ekonomik durumu aynen devam etse ve Fransa ile birlikte hareket etse bile Akdeniz bölgesi için gelecek vaat eden herhangi bir bölgesel politikayı finanse etmekte zorlanacağı açıktır.[42]

Bölgesel politik müdahalelerin maliyeti bu denli yüksekken, dışarıdan veya yukarıdan yönlendirilebilirliği de oldukça düşüktür. İtalya'daki merkez hükümetin gücü Sicilya'daki kaynaklarının kullanımı ve genel olarak bölgesel yönetimlerin mali tutumlarını kontrol etmeye yetmezken, Brüksel'deki Komisyon'un veya Alman Federal Hükümeti'nin Yunanistan, İspanya, Portekiz veya İtalyan hükümetlerini nasıl kontrol edeceğini sormak yerinde olacaktır. Bunun üstüne, Almanya'nın yeniden birleşmesinden yirmi yıl sonra bile, federal bir devletin varlığı ve yüklü miktarda kaynak ayrılmasına rağmen "yeni eyalet"lerdeki bölgesel destek politikasının ne zaman sona ereceği öngörülemiyorsa, egemen devletlerden oluşan parasal bir birlikte bölgesel politika sübvansiyonlarının –kümülatif avantaj prensibi de hesaba katılırsa– gereksiz hale gelmesi için daha ne kadar süre geçmesini beklemek gerekecektir? Kamu bütçelerinin daralıp sosyal hizmetlerin azaldığı bir zamanda, ödeme yapan ülkelerdeki seçmenlerden fazlaca sabır göstermeleri talep edilecektir. Ancak Finlandiyalı veya Hollandalıların Yunan ve İspanyollara niçin Piemonte, Lombardiya veya Venetoluların Palermo ve Napoli'deki yurttaşlarına gösterdiklerinden daha fazla sabır göstermesi gerekiyor?

Her şey, Batı Avrupa'nın mali kriz koşullarında Güneye transfer etmek üzere toplayabileceği kısıtlı kaynakların en iyi ihtimalle oradaki

devlet aygıtları ve merkez partilerinin Avrupa merkezine olan sadakatini satın almaya ancak yeteceğine işaret ediyor – bu uzlaşma, İkinci Dünya Savaşı sonrası İtalyan demokrasisinin ulusal çok düzlemli patronaj sistemine dikkat çekici derecede benziyor. Yine de bu AB için yeni bir şey olmazdı. Portekiz, İspanya ve Yunanistan 1970'lerle beraber faşizmi ve askeri diktatörlükleri geride bırakırken, özellikle de ufukta gözüken "tarihi uzlaşma" (*compromeso storico*) [İtalya'da Hıristiyan Demokratlar ile İtalyan Komünist Partisi arasındaki 1976 ile 1980 yılları arasında süren politik ittifaka verilen addır –çn.] arkaplanı üstünde, üç ülkenin de önünde Avrupa komünizmi bir seçenek olarak duruyordu. Bu seçenek elbette diktatörlüklerle işbirliği yaptığı için saygınlıklarını yitirmiş olan geleneksel üst tabakalarla bir hesaplaşmayı ve böylelikle sosyal yapının devrimci bir şekilde modernleştirilmesi ihtimalini de içinde barındırıyordu. Ancak bu, jeopolitik gerekçelerle Akdeniz bölgesindeki çevre ülkelerde güvenilir müttefiklere ve huzura ihtiyaç duyan Batı Avrupalıların ve ABD'nin çıkarına olmazdı.

Bu üç ülkenin AB'ye –ve neredeyse eşzamanlı olarak NATO'ya– alınması da ekonomik sebeplerden çok politik sebeplerle olmuştu: Batı yanlısı, "Avrupalı" tercihin karşılığında ödül olarak Batı Avrupa merkezindeki zenginlikten kendi paylarına düşeni alacaklardı. Büyüme ve refah, sosyal devrimler yoluyla değil, AB kaynaklı sübvansiyonlar ve yapısal fonlar aracılığıyla meydana gelecekti; buna Brüksel'in desteklediği haliyle Batı Avrupa'yı örnek alan modern devlet aygıtlarının inşası da dahildi. Demokrasiye yeni kavuşmuş olan ülkelerde refah düzeyinin artmasıyla ulusal uzlaşmayı sağlayacak, sosyal demokrat politikalarla yumuşatılmış bir Avrupa kapitalizmi (kansız modernleşme) hedefleniyordu; Batı Avrupa'ya yüzünü dönmüş olan yeni orta tabakaların umudu, Batı Avrupa örneğini takip ederek ekonomide adım adım ilerleyen yapısal dönüşüm sürecinde kendilerini uzun vadede barışçıl yollarla iç politikada egemen güç olarak konumlandırmaktı – eski oligarşilere başlangıçta verilmek zorunda kalınan tüm tavizlere rağmen. İspanya'da monarşi bu tavizlerin bir simgesiyken, Yunanistan'da özellikle Ortodoks Kilisesi'nin sahip olduğu anayasaya işlenmiş kalıcı imtiyazlar arasında Kiliseye ait topraklar ve ticari faaliyetleriyle ilgili kapsamlı vergi muafiyetleri vardır.[43]

Sübvansiyonlarla ekonomik ve sosyal yakınsamayı sağlama projesini bitiren en sonunda finansal ve mali kriz olduysa da, 1989 sonrasında Doğu Bloku'nun çökmesiyle ortaya çıkan, AB'ye doğuda yeni bir çevre edinme gerekliliği bu projeyi belki de çoktan sona erdirmişti. Üç yeni Akdeniz ülkesinin hiçbirinde (görünen o ki İtalya'da bile) AB seviyesine yetişme süreci 2008 yılında hâlâ krizi atlatabilmeye yetecek kadar ilerlememişti. AB'nin 1980'lerde Akdeniz bölgesini Avrupa kapitalizmiyle yatıştırma projesiyle kendine fazla yüklendiği ve Avrupa Birliği'nin eşzamanlı olarak hem genişlemesini hem de derinleşmesini öngören programın içerisinde yer alan ekonomik büyüme aracılığıyla sosyal ve politik yakınsamayı sağlama vaadinin gerçekçilikten uzak olduğu bugün açıkça görülüyor. Başka ülkelerin üyeliğe kabul edilmesi, kemer sıkma baskısının Batı Avrupa merkezinde de kendini göstermesi ve sermaye piyasalarında risk bilincinin artmasıyla beraber, 1980'ler ve 1990'lardaki yapısal fonlar seviyesinde bile olsa, dışarıdan gelen kayda değer boyutlarda sübvansiyon beklentisi artık kalmamış durumda. Avrupa için bir Alman "Marshall planı"[44] hem sadece simgesel bir değere sahip olabilir hem de herhangi bir şekilde büyümeye yol açıp açamayacağı sorusu tamamen göz ardı edilse bile ülkelerin büyüklükleri arasındaki orantı sebebiyle imkânsızdır. Ayrıca, Yunanistan'a yapılacak herhangi bir yardımın aynısı Portekiz, İspanya, muhtemelen İtalya, Parasal Birlik'e üye olmamasına rağmen Macaristan ve hatta Sırbistan, Kosova, Bosna-Hersek ve Arnavutluk gibi ülkeler (nihayet 1989'dan beri Batı Avrupa refah bölgesinin bir başka istikrarsız ve güçlendirilmeye muhtaç duvarını teşkil eden tüm Balkanlar) tarafından da derhal talep edilecektir.

Avrupa devletler sisteminin maliye krizi, uluslararası ilişkiler dilinde Avrupa Birliği'nin eski "barışçıl gücü"nün şekil itibarıyla giderek genişleyen ekonomik bir imparatorluğa dönüşmesinin bir sonucu olarak da tarif edilebilir. Finansal kaynakların daralmasıyla beraber Brüksel devletler bloğunun bir arada tutulabilmesi için geriye kalan tek umut, neoliberal "yapısal reformlar"la eşzamanlı olarak ulusal demokrasilerin uluslar üstü kurumlar tarafından etkisizleştirilmesi ve kendi geleceklerini Batı Avrupalı iş ve yaşam tarzında gören "modern" orta tabakalarla kamu iktidar aygıtları nezdinde bu süreç için yerel bir destek geliştirilmesidir. Bu sebeple merkez tarafından yürütülen yapısal,

konjonktürel ve büyüme hedefli programlar her şeyden önce simgesel öneme sahiptir – kamuoyunun tartışması için bir sohbet konusu ve zirve kararları için bir mizansen işlevi görmesinin dışında sosyal demokrasiden arta kalanların da politika ve retorik tarafından sindirilmesine yarar.[45] Buna ek olarak, bu tür programlar –her ne kadar finansal açıdan kısıtlı miktarda olsa da– yerel destekçilere bağlılık primlerinin yanı sıra nafaka dağıtmak için, Avrupa kapitalizminin ve buna ait devletler sisteminin Hayekçileştirilmesi sürecinde imtiyazlar bahşederek seçkinleri kendi tarafına çekmeye yönelik araçlar olarak kullanılabilir.

Avrupa Konsolidasyon Devletinin Strateji Kabiliyeti Üzerine

Hiç durmadan sahnelenen zirveler ve hükümetlerarası danışma toplantılarının geri planında gerçekten de dikkat ve uzmanlıkla kararlaştırılmış uzun vadeli ortak hedefleri ve bunları takip eden stratejik bir merkezin saklı olup olmadığını, ancak konsolidasyon devletinin en içindeki çevreler bilebilir. Yıllardır sergilenen karmaşayı sahne önünde durup anlamaya çalışan herkes bu konuda umutsuzluğa kapılacaktır. Haberleri takip eden izleyicinin gördüğü şey, güven yaratmaya yönelik önlemler dalında virtüözlerin sergilediği yeni karar verme becerisi ve yetkisi mizansenleri ve buna eşlik eden her türden "uzman"ın yarattığı bir kakofoni ve yüksek sesle değiştirip durdukları, kullanma süresi gittikçe azalan kocakarı ilaçları. Hepsi bu kadar mı? Yoksa bu kargaşanın ardında devamlılık ya da strateji kabiliyeti gibi bir şey (Avrupa Merkez Bankası'nda, AB Komisyonunda, IMF'de, ulusal hükümet aygıtlarında, ya da belki "piyasalar"da ve onların New York ve Frankfurt'taki arka odalarında) var mı?

Kriz ile kriz politikaları arasındaki karşılıklı etkileşimde sabit olan şeyler arandığı takdirde, Avro bir kez piyasaya sürüldükten sonra her ne pahasına olursa olsun savunulması gerektiğini, sorumluluk sahibi konumları paylaşan herkesin daha en baştan kabul etmiş olduğu fark edilir. Avro'ya yaptıkları yatırım dolayısıyla ve Avro olarak verdikleri borçların tamamen geri ödeneceğinden emin olmak istedikleri ölçüde, Avro'yu korumak isteyen koalisyona elbette "piyasalar" da dahildir. Ancak kendilerini doğru zamanda ayarlayabilirlerse, ortak para biriminin çökmesinden –bir yandan çöküşü de hızlandırarak– kazançlı

çıkabilirler. Avrupa Parasal Birliği'ne ait devletlerin hükümetlerinin tümü (ödemeler dengesi açık verenler de dahil) piyasaları bundan vazgeçirme kaygısını taşıyor. Bu konuda AB de yanlarında yer alıyor; zira Parasal Birlik, piyasa güçlerine Avrupa içerisinde devletlerarası sınırlarla engellenmeyen, devlet müdahalelerine karşı korunaklı ve piyasayı kısıtlayan koruyucu haklardan muaf, serbest bir oyun alanı sağlamayı hedefleyen ve AB açısından 1992'de "işlevini tamamlamış" olan Ortak Pazar'ın gerçekten bir sonuca ulaşması anlamını taşıyor. Avrupa devletlerinin ulusal ekonomilerinin rekabet kabiliyetini korumak için paralarının değerini düşürebiliyor olması, neoliberal Ortak Pazar programının ruhuyla ve planlarıyla tezat oluşturuyordu. Eğer piyasanın tamamen kendine gelmesi isteniyorsa, takdire bağlı politik müdahalelerle devalüasyon yapılması ve beraberinde piyasayla uyumlu bölüşüm sonuçlarının düzeltilebilmesi imkânı ortadan kaldırılmalıydı. Ulusal para birimlerinden kurtulup yerine ideal durumda tüm Ortak Pazar için geçerli olan tek para biriminin geçirilmesi, ekonomi ve piyasanın politik müdahalelerden kurtarılmasını hedefleyen neoliberal dönemecin mantığı içerisindeydi; bu, Ortak Pazar programının gerçek anlamda taçlandırılmasıydı.[46]

Bugüne dek Avrupa'nın kriz politikası senaryolarını yazmış olan Avro taraftarı koalisyona dair stilize edilmiş bir politik ekonomi anlatısı, ödemeler dengesi fazla veren ülkelerin (özellikle de işçileri örgütleyen sendikaların bu konuda tamamen hemfikir olduğu Almanya'nın) ihracat sanayileriyle başlar. Bu sanayiler için Avro, ürünlerinin Avrupa çapındaki yabancı hükümetlerin aldığı korunma tedbirleri sebebiyle yapay olarak pahalılaştırılamayacağının garantisidir. Halihazırdaki kriz ortamında Avro'yu savunmaları için bir diğer sebepse ödemeler dengesi açık veren ülkelerin ekonomik sorunlarının diğer dövizler karşısında Avro'nun kurunu baskılıyor olması; bu da Avrupa sanayiinin rekabet kabiliyetine sahip olan kısmının piyasa şanslarını Avrupa'nın dışında da iyileştiriyor. Bu sebeple Almanya'nın Avro'ya bağlı kalması, sanayiye yakın duran Hıristiyan Demokrat Birliği (CDU) tarafından olduğu kadar, sendikalara yakın duran Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) tarafından da ulusal çıkarın bir gereği olarak görülüyor ve Alman politikasının ortak temeli olarak asla sorgulanmıyor.

Avro yanlısı koalisyonun politik söylem düzeyinde Avrupa Parasal Birliği'ni, aslında piyasa genişlemesi odaklı bir rasyonelleştirme projesi olduğu gerçeğini umursamadan ve hem AB hem de Avrupa Ortak Pazarı'na üye 27 ülkeden 10 tanesinin Avro'ya geçmemiş olmasını hiç bozuntuya vermeden, "Avrupa fikri" ve dahası "Avrupa" ile eşdeğer hale getirmeyi başarmış olması dikkat çekicidir. Parasal Birlik'e katılmamış ve "Avrupalı" AB üyeleri oldukları şüphe götürmeyen Büyük Britanya, Danimarka ve İsveç, Avrupa Parasal Birliği'nin sözleşmelerine aykırı bir şekilde, Birlik'in koşullarını yerine getirmeleri halinde Birlik dışında kalmalarına izin veren özel haklar edindi. Krizin hemen öncesine kadar Almanya için bu durum, en yakın zamanda düzeltilecek kozmetik bir kusurdu. Ancak bugün sözleşmeler ne derse desin, Avrupa Parasal Birliği'nin genişlemesinin en iyi ihtimalle çok uzak bir gelecekte (o da halihazırdaki kriz bir şekilde çözülür ve o zamana dek Parasal Birlik veya AB'nin kendisi yıkılmamış olursa) düşünülebilecek bir şey olduğu açık. Bütün bunlara rağmen, Angela Merkel'in bir bilmeceyi andıran "Avro başarısız olursa Avrupa da başarısız olur" iddiası Almanya'da Sol Parti [Die Linke –çn.] dışındaki tüm partilerce heyecanla desteklenen ulusal bir uzlaşı formülü olma niteliğini koruyor. Alman politikasının "Avrupalı" olması gerekliliği Almanya'da tartışmasız olduğu için, Avro'nun ne pahasına olursa olsun savunulması da sırf ekonomik faydacılık açısından değil, politik ve ahlaki olarak devlet aklıyla alakalı bir mesele. Buna katılmayan veya Avro olmadan da bir "Avrupa"nın olabileceğini düşünenlerse, tüm sorumluların gözünde İtalyanların uzun zamandır "anayasal kemer" (*arco costituzionale*) olarak adlandırdığı şeyin dışına düştüğünü bilmelidir.[47]

Bugüne dek Avro'dan borç dışında hiçbir şey kazanmamış olan ülkelerin hükümetlerinin yine de Avro'ya niye bu kadar bağlı olduğunu açıklamak ilk bakışta daha zordur.[48] Daha basit bir ifadeyle, bu ülkelerin politikası devlet aygıtları ile Batı Avrupa yanlısı kentli orta tabakadan oluşan bir ittifakın hâkimiyeti altında. Toplumun bu kesimi Avrupa Birliği'ne üye olmanın getirdiği –tasarrufları için de geçerli olan– hareket imkânlarına değer verdiği gibi, gelecekteki refahı ve ulusal para biriminin değer kaybetmesiyle sürekli yeniden erişilemez derecede pahalılaşma riski olmayan ithal mallar için de umudunu AB

üyeliğine bağlamış durumda. Buna bir de çoğunlukla milliyetçi saikleri devletin ve ekonominin modernleşmesini savunanlar ekleniyor; onlar da ülkelerinin "geri kalmışlık"ının giderilmesine yönelik çabalarında, Parasal Birlik'in uyguladığı iç devalüasyon baskısını (yani, sendikalar ve geleneksel yaşam biçimlerinin sahip olduğu ağırlığa karşı neoliberal "reformlar"ın hayata geçirilmesini) ulus olarak yoksullaşmanın önüne geçmenin tek yolu olarak kabul ediyor.

Şu anda zor durumda olan dört Akdeniz ülkesinde de modernleşme taraftarı olan seçkinlerle kentli orta tabakaların ittifakı, ülkelerinin Avrupa kapitalizmine gidiş yolunu halen tıkamaya devam eden modernite öncesi-feodal mirastan kurtulmayı tek başına başarabilmiş değil. Geçmişte olduğu gibi bugün de umutları, tek başlarına dayatamayacakları "yapısal reformlar" için kendilerine Brüksel'de müttefik ve yardımcılar bulmak. Onlar için dışarıdan dayatılacak politik yükümlülükler, finansal sübvansiyonlar kadar işlevsel olacaktır. Devletlerarası müzakerelerde tartışılan, Parasal Birlik içerisinde bir yeniden bölüşüme dair umutlar, çevre ülkelerde istikrarlı bir talebin yaratılması merkez ülkelerin de çıkarına olacağı için, bu açıdan bakıldığında gerçekçilikten uzak görünmüyor. Kuzeyden Güneye yapılan transferler, alıcı ülkeler tarafından ya ulusal rekabet kabiliyetinin iyileştirilmesini hedefleyen bir akılcılaşma ve modernleşme programıyla ulusal ekonomilerini güçlendirmeye ya da Güney İtalya örneğinde olduğu gibi ulusal politika sınıfının desteğinin satın alınmasını kapsayacak şekilde tüketime yönelik olarak kullanılabilir.[49] Kapitalist gelişmedeki gecikmenin telafi süresinin uzunluğu sebebiyle bu iki kullanım yolunu uygulamada birbirinden ayırmak, alıcılar nezdinde de kolay değildir.

Buna rağmen Parasal Birlik'in sürdürülmesinden yana olan Kuzey ve Güney ittifakı içerisinde, hem üye ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içlerinde önemsiz sayılamayacak çatışmalar mevcut. Kuzey ülkeleri, tazminat veya gelişme yardımı olarak güneydeki ülkelerin Parasal Birlik'te kalmalarını mümkün kılmak ve onları buna teşvik etmek için bu ülkelere daha ne kadar ödeme yapmak zorunda oldukları (ve istedikleri) sorusuyla karşı karşıya. Bunun yanında, iç politika açısından da Parasal Birlik'in maliyetini kimin üstleneceğini açıklığa kavuşturmaları gerekiyor. Almanya'da ihracat sektörleri, ihracat fazlasından

hiç kâr etmeyen ya da çok az kâr edenleri de bu maliyetlere mümkün olduğunca ortak etmek peşinde. Bu da hükümete, prensipte yerli ihracat sanayilerinin rekabet kabiliyetinden toplanması gereken vergiyi, kimseye pek fark ettirmeden vergi mükelleflerinden oluşan geniş bir kitleye, tüketicilere ve sosyal hizmetlerden faydalananlara yıkmak gibi zor bir görev yüklüyor; bunu yapmak içinse, Avrupa Merkez Bankası'nın devreye sokulması da dahil olmak üzere, elinde birçok imkân mevcut.

Diğer yandan Güney ülkeleri, sırf Parasal Birlik'te oyuna devam etmelerinin karşılığındaki bedeli olabildiğince yükseltmeye çalışmanın ötesinde, Kuzey ülkelerinin finansal destek karşılığında talep ettiği –kurumsallaşmış gözetim ve kontrol olanakları şeklindeki– egemenlik hakkından feragati asgari seviyede tutmaya çalışmak zorunda. Bu ülkelerin iç politikasındaki cephe hattı, bir tarafta "Avro-Emperyalizmi" tehdidine karşı olan bir direnişle, diğer taraftaysa yüksek ödenekler veya Batı Avrupa'nın refah merkeziyle kademeli olan yakınlaşma ("Avrupalılaşma") umudundan beslenen, ödemeler dengesi fazla veren ülkelerle işbirliğine duyulan heves arasında. Devletlerarası çatışmalar –daha önce de gösterildiği gibi– iki tarafta da milliyetçi duyguların kabarmasına yol açabilirken, demokratik kurumlar etkisiz hale getirilerek ülke içindeki direnişlerin de kontrol altında tutulması gerekiyor: Kuzeyde transfer ödemelerinin gerçek boyutlarının teknik hileler veya sorumluluğu olanların suskunluğu sayesinde örtbas edilmesiyle, Güneydeyse uluslararası bağlayıcılığa sahip yükümlülüklere atıfta bulunularak ya da patronaj ilişkileri yoluyla oy satın alınarak.

Avrupa Birliği'nin politik ekonomisine dair burada ana hatlarıyla ortaya konan temel çıkarlar yapısının üstünde hem birçok çalkantılı süreç yaşanıyor hem de çok çeşitli belirsizlikler ortaya çıkıyor. Bulgaristan, Polonya, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve diğerlerinin antlaşmalarla öngörülen Avrupa Birliği üyeliği ne olacak? AB ile Avrupa Parasal Birliği'nin gelecekte birbiriyle nasıl bir ilişkisi olacak? Uluslararası hukuk çerçevesinde oluşturulan Mali Pakt, Avrupa Birliği hukukuna nasıl uyacak? Balkan ülkelerinin Avrupa Birliği'ne katılımı nasıl devam etmeli?[50] Onlar da "büyüme yardımı" almalı mı; alacaksa bu yardımları kim ödemeli? Birkaç yıl içerisinde –eğer varlığını sürdürürse– AB'nin ve beraberinde Avrupa devletler sisteminin, kısa

süre öncesine kadar hayal edilenden çok daha faklı görüneceği herkesçe tahmin ediliyor; ancak "sorumlular"dan hiçbiri bunu açıkça ifade etme fırsatını bulamıyor. Daha uzun vadelerden ancak konu büyümenin geri dönüşü olduğunda bahsediliyor; herkesin umudu, büyümenin durumu yeniden kontrol edilebilir hale getirmesi.

Yine de tüm kargaşaya rağmen Avrupa Birliği'nin ve Birlik'in önderliğindeki üye ülkelerin krizin başlangıcından beri taktik düzlemdeki eylemlerinde dört ana hattan oluşan bir süreklilik gözlemleniyor:

1. "Piyasalar" –bu ifadeyle kast edilen her kim olursa olsun– borcunu ödeyemeyen devletlerin kurtarılmasının maliyetinden sakınılmalıdır. Bu faturayı sadece diğer devletler, yani onların yurttaşları ödemelidir. Alman Şansölyesi'nin Yunanistan için ilk borç yardımı gündeme geldiği sırada özel alacaklıların da –hafifçe bile olsa– bir "saç tıraşı" uygulaması yönündeki ısrarının bir daha tekrar edilmemesi gereken bir hata olduğu konusunda bugün fikir birliği oluşmuş durumda: Bu ısrarla Merkel'in kurucu halktan kazandığı destek ne boyutta olursa olsun, finans piyasaları halkındaki güven kaybının yanına yaklaşamaz. Bununla beraber, merkez bankaları ve bazı kamu bankalarının bu olaydan önce özel bankalar ve diğer borç tacirlerinin elindeki Yunanistan devlet tahvillerini, tahvil sahipleri için kabul edilebilir koşullarla satın almaya yetecek süresi olmuş gibi gözüküyor; böylelikle –büyük bir ihtimalle yakında kaçınılmaz hale gelecek ikinci bir borç hafifletme operasyonunda bir kez daha olacağı gibi– zararın büyük kısmı kamu hazinelerinde gerçekleşti.

2. Zor durumdaki bankalar kamulaştırılmamalı, aksine kamu kaynakları kullanılarak kurtarılmalıdır; bunu yaparken de kurucu halkın öfkesini çekmemek için mümkün olduğu kadar dikkat çekmekten kaçınılmalıdır. Bunun için gerekli işlemleri devletin hesap defterlerinde gözükmeyecek şekilde yapılandırmak, konsolidasyon devletinin makine dairesindeki finans mühendislerinin görevidir. Avrupa Merkez Bankası başkanı Mario Draghi'nin göreve geldikten sonraki ilk işlerinden biri olarak %1 faiz oranı ve üç yıl vadeyle bankalara toplam bir trilyon Avro dağıtması, nispeten daha görünür olan örneklerden biriydi. Bankalar da bunun karşılığında, zor durumdaki Avrupa Birliği ülkelerinin risk primlerini düşürmeye yardımcı olmak için herhangi bir bağlayıcılığı

olmadan kendileri tarafından belirlenecek miktarda tahvili satın almayı kabul etmiş olmalı. Avrupa Merkez Bankası'nın lehine –kamu finansmanı yasağının etrafından dolaşmasına yardımcı olmak için– yapılan bu gibi işlemlerde bankaları muhtemel zararlardan nasıl koruyacağını bildiği varsayılabilir.[51]

3. Borcunu ödeyemeyen ülkelerin iflas yoluyla kurtulması veya borçlarını tek taraflı olarak yeni bir ödeme planına bağlaması mümkün olduğunca engellenmelidir. Kritik durumlarda batık mali sübvansiyonlarla alacaklılarına karşı yükümlülüklerini yerine getirmelerine olanak tanınmalıdır ki alacaklılar geleceğin konsolide olmuş borç devletlerine düşük maliyetli borç vermeye istekli olsun. Bu transferler de belli teknik düzenlemeler aracılığıyla kurucu halkların denetiminden sakınılmalıdır. Tekil devletlerin merkez bankalarının Avrupa Merkez Bankası'yla aralarındaki Target2 bakiyelerinin dengesi ya da dengesizliğinin yönetimi, devletlerarası kapsamlı transferlerin –veya potansiyel transferlerin– başarıyla kamufle edilmesine bir örnektir (Sinn 2011).

4.Finansal ve mali krizin çözülmesi kamu borçlarında genel bir devalüasyonla mümkün olduğu sürece –sırf buna bağlı olmamakla beraber, özellikle ekonomik büyümenin yokluğunda– bu işlem olabildiğince zamana yayılmalı ve yumuşak bir şekilde yapılmalıdır; böylelikle yaptırım gücüne sahip büyük yatırımcıların ellerindeki portföyleri yeniden yapılandırarak zarara uğramaktan korunmalarına imkân sağlanmalıdır. Bu alanda da merkez bankaları ve uluslararası örgütlerdeki uzmanların teknik bilgisine başvuruluyor. Büyümeyle silinemeyecek kamu borçlarının tasarruf sahiplerinin (tercihen finans sektörünün dışında kalan küçük servet sahiplerinin) üzerine yüklenecek "finansal baskı" aracılığıyla, yani yüksek enflasyonla düşük faiz oranlarının bir birleşimi ve bankalarla sigorta kurumlarının devlet tahvillerine yatırım yapmaya zorlanmasıyla tasfiyesi için hükümetlere yönelik tedbirler tasarlama görevi bu uzmanlara düşüyor (Reinhart ve Sbrancia 2011). Halihazırdaki kriz kontrol altına alınıp finans sektörü ceplerini doldurduktan sonra bu gibi bir politikanın hemen başlatılması için gereken hazırlıkların neredeyse tamamlanmış olduğuna dair işaretler mevcut.

Yukarıda bahsi geçen dört hat benzeri devamlılıkların ille de geride bir yerlerde faaliyet gösteren ve uzun vadeli strateji geliştirme kabiliyetine

sahip karar merkezlerine dayandırılması gerekmez. Krizle mücadele ve devletin yeniden yapılandırılması söz konusu olduğunda aslında ortada ne kadar büyük bir kafa karışıklığı olduğu belirginleşiyor. Örneğin, Güneydeki bankalardan zor durumda olanların ıslahıyla krize kısa vadeli bir çözüm olarak bir "bankalar birliği" oluşturulması kararlaştırılıyor – bir makyajdan öteye geçecekse, bu politikanın işler hale gelebilmesi yıllar alacaktır. Yunanistan veya İtalya'da kamunun iflasının kısa vadede önüne geçmek için borçların yeniden finansman maliyeti Avrupa Merkez Bankası tarafından sübvanse edilmekte – hem de uzun vadede Amerikan örneğine benzer balonların oluşmasına, hatta söz konusu edilen ülkelerdeki neoliberal akılcılaştırma çabalarının önünün kesilmesine yol açabilecek olmasına rağmen.[52] Sahne üstündeki tüm kargaşaya karşın bir bütün olarak bakıldığında tutarlılığı olan neoliberal bir hikâye akışıymış gibi gözüken şey aslında kapitalizmde etkin olan ve yatırımcıların tehdit potansiyelinde somutlaşan "kısıtlayıcı koşullar"a (Bergmann vd. 1969; Offe 1972a) karşı verilen kısa vadeli, sağduyuya dayalı bir dizi tepkiden fazlası değil. Elbette kurumlarda berraklaşan *sağduyu*nun doğru nitelikte olup, Goldman Sachs gibi örgütler ve onların çevresindekilerden oluşan epistemik topluluk tarafından geliştirilmiş ve üzerinde çalışılmış olması şarttır. Bu sağduyu, piyasa halkının taleplerinin karşılanmasından başka bir seçeneğe sahip olmadığı için zaten stratejik sorunlara aşina değildir; sadece taktik sorunları bilir – özellikle de aşırıya kaçan demokrasi vaatleriyle iyice haddini bilmez hale gelmiş kurucu halklarla başa çıkmak söz konusu olduğunda.

Politik-ekonomik sınıfın dünya anlayışının sabit parçalarından biri ve eylemlerine yön veren Ariadne ipi [birden fazla hareket olanağı barındıran sorunların çözülmesi için kullanılan bir sorun çözme yöntemi –çn.] Avrupa'nın yukarıdan yönetilebilirliğine duydukları sarsılmaz inanç ya da en azından hem kendini hem de aynı fikirdeki başkalarını onaylamak uğruna bu inancı sürekli getirmekteki sarsılmaz kararlılığıdır. Buna herkes dahildir: Almanya'da sırf Federal Hükümet ve muhalefet değil, entegrasyondan yana olan entelektüel Sol da (Bofinger vd. 2012); Avrupa düzeyinde Brüksel'deki Avrupa Birliği Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası; dünya çapındaysa ekonomi "uzmanları"nın çoğunluğu. Yukarıdan yönetim için güçlü bir merkezi devlete ihtiyaç olduğu gerçeği

demokratları rahatsız etmiyor; çünkü ileride bir gün bunu demokratikleştirebileceklerini umuyorlar; piyasaların her türden politik düzeltmeden kurtarılması gibi Hayekçi bir hedef (başka bir deyişle güçlü devletin gücünü müdahaleci devletin tasfiyesi için kendisine karşı kullanması) var olduğu sürece, bu gerçek liberallerin umurunda bile değil.

Yukarıdan yönetimin mümkün olduğuna inanılması gerekiyor ve inanılıyor da. Alman Ekonomik Uzmanlar Konseyi'nin [tam adı Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung –çn.] 2011/12 dönemine ait yıllık bilirkişi raporunda, İtalya gibi bir ülkenin her yıl kamu bütçesinde %4,2'lik bir "sabit faiz dışı fazla" yaratmasını (hem de 25 yıl boyunca) gerektirecek özel bir borç ödeme fonu oluşturulmasını teklif etmiş olması ancak bu şekilde açıklanabilir (Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung 2011, 115). Bofinger ve diğerlerinin, Avrupa'da borçların topluluğa yayılması karşılığında geleceğe dönük "sıkı bütçe disiplini" talep edebilmesi ya da Avrupa Merkez Bankası'nın zor durumdaki ülkelerden tahvil alımını emeklilik fonlarında kesintiler veya kamu girişimlerinin elden çıkarılması gibi "reform" vaatlerine bağlı hale getirebilmesi de ancak böyle mümkün olabilir. Bunların hepsinde de politika ve bir bütün olarak toplumun teknokratik yöntemlerle hükmedilebilir olduğu fikri, hayal kırıklığıyla sonuçlanmayacağından şaşırtıcı bir şekilde emin olunan bir varsayım olarak, hatta zorunlu bir illüzyonu andıran bir ideoloji işlevi görüyor. 1990'larda Alman Federal Hükümetiyle borç hafifletme paktı oluşturmasının ardından borç seviyesi düşeceğine dramatik bir şekilde *yükselmiş* olan (Konrad ve Zchäpitz 2010) Bremen eyaletinden edinilen deneyimlere sıkça yapılan göndermeler gibi, Avrupa Merkez Bankası'nın 2011 yılında İtalyan devlet tahvillerini satın almaya yönelik ilk programından edinilen deneyimler de hiçbir şeyi değiştirmiyor.[53]

Avrupa Parasal Birliği'nin kurtarıcı adaylarının yönetilebilirlik fantezileri gerçekçi mi? Belki de bu fanteziler, mevcut olan tüm araçları kullanarak bu hayali gerçekleştirme kararlılığının ve de büyüyen muhalefet karşısında gerçekleri saklama, göz korkutma ve ahlaki ötekileştirme yoluyla, ancak hepsinden önemlisi, parlamenter demokrasinin her ne şekilde olursa olsun askıya alınması ve hem ulusal çapta hem de

Avrupa Birliği düzleminde oligarşiyle beraber uzman erkinin sağlam bir şekilde kurumsallaşması için yeterince uzun süre uğraşılırsa hedefe ulaşılabileceğine duyulan güvenin bir ifadesidir.

Uluslararası Konsolidasyon Devletinde Direniş

Uluslararası konsolidasyon devleti, demokratik ulus devlet yurttaşlarının politik kaynaklarını değersizleştirmekte. Kapitalist-demokratik bölüşüm çatışmasının ulusal politikaya hâkim olan –küresel finans piyasaları ve devletlerarası finans diplomasisinin toplantı odalarındaki– bu yeni arenasında giderek daha önemsiz hale geliyorlar. Uluslararası ölçekte birbirine bağlanmış ulusal demokrasilerin sınırları içerisine sıkıştırılmışken, devletlerüstü kemer sıkma dayatmalarına karşı muhalefet etmek oldukça zor olsa da imkânsız değil elbette. Yunanistan örneği, devletler topluluğunun tüm tehditlerine ve propaganda yollu etki çabalarına rağmen talepleri fazla ileri gittiğinde, borçlu bir devleti oyunu terk etmekten vazgeçirmek için alacaklı devletlerin ödemesi gereken bedeli yükseltecek derecede öfke uyandıran sonuçlar yaratabileceğini gösteriyor.

2012 yazında hem Yunanistan ve İtalya'da, hem de Almanya'da yaşananlar ders verici nitelikte. Almanya'da muhalefet Avro'ya koşulsuz bağlılık konusunda hükümeti destekliyor ve hükümetle beraber borçlu ülkelerde Brüksel'in gözetiminde sıkı bir bütçe disiplini talep ediyor.[54] Aradaki tek fark, muhalefetin kendini Avrupa'nın huzuru adına daha yüksek bir bedel (örneğin, eski ve yeni borçların topluluklaştırılması veya ilave "büyüme programları" şeklinde) ödemeye hazırmış gibi göstermesi. Bunun sebebi de muhtemelen bu bedelin kaçınılmaz olduğuna dair bir kabul ve seçimlerde toplumun bazı kesimlerinin Almanya'ya karşı Avrupa'da giderek büyüyen düşmanlıktan duyduğu rahatsızlıktan kazanç sağlama umudu. Ancak muhalefetin sessiz onayıyla birlikte hükümetin Avrupa entegrasyonu ve Alman ulus devletinin geleceğine dair soruları üzerine alternatif sunmayan uluslararası gündelik işlerde peşinen hükme bağlaması, aralarında bazıları hükümet partilerinin üyesi olan parlamenterlerin direnişiyle karşılaşıyor. Hükümetteki partilerin üyesi olan bu parlamenterler, parti yönetimleri tarafından parlamentonun güçsüzleştirildiğinin farkına varıp buna karşı Federal Anayasa

Mahkemesi nezdinde ve Mahkeme'nin demokrasiyle egemenlik ilişkisi üzerine şimdiye kadar vermiş olduğu hükümlerde kendilerine destek arayıp buluyor.

Yunanistan ve İtalya'da da partiler, seçimler ve parlamento uluslararası konsolidasyon devletine doğru gidişi geciktirici bir etkiye sahip. Yunanistan'da "teknokrat" Papademos'un başarısızlığının ardından partilerin hükümete geri dönmesi, Brüksel devletler topluluğunun Yunanistan halkına uyguladığı kemer sıkma baskısını gevşetmesini ve talep ettikleri konsolidasyon önlemleri karşılığında vaat ettikleri ödülleri artırmasını sağladı. İtalya'da ise Monti hükümeti, başa geçtikten kısa bir süre sonra Sol partilere ve sendikalara –Brüksel tarafından gerekli görülen ölçüyü aşan– tavizler vermek zorunda kaldı. Monti, aynı zamanda müzakerelerde Almanya'ya karşı elini kuvvetlendirerek kendisinden talep edilen ıslah önlemlerini zayıflatmak için milliyetçi duyarlılıkları da erkenden beslemeye başladı; bu açıdan bakıldığında da "alışılagelmiş siyaset"e (*politics as usual*) dönüş, konsolidasyon politikasının uygulamada tökezlemesi sonucunu doğurdu.

Diğer yandan, Birleşik Devletler örneğinde olduğu gibi, Hayekçi bir "demokrasinin dönüşümü"ne (Agnoli 1967) karşı direnişin başarı garantisi olmadığını akılda tutmakta fayda var. 2008 yılında popülist tavırlar sergileyen Demokrat Partili bir Başkan seçilmiş olmasına rağmen bugün ABD'de hükümet aygıtı, Wall Street'in finans devleri tarafından neredeyse kusursuz bir şekilde ele geçirilmiş durumda. Son yirmi yıl içerisinde utanç verici bir seviyeye ulaşmış olan sosyal ve ekonomik eşitsizliğin (Hacker ve Pierson 2011) yanı sıra yıllardır süren yüksek işsizliğe rağmen yurttaşların ancak yarısı kadarı ulusal seçimlere katılıyor. 2012 sonbaharında yapmalarına izin verilen seçim, çok zengin bir *hedge* fonu yöneticisiyle, ekonomiyi "finans piyasaları"ndan, finans piyasalarını ise kendilerinden eşi benzeri olmayan bir maliyet karşılığında kurtarmasının ardından bu piyasaların faaliyetlerini regüle etmeye veya ekonomiyi hortumlama ve politik yaptırım güçlerini budamaya yönelik hiçbir şey yapamamış bir Başkan arasındaydı.[55] Derinlemesine bölünmüş ve örgütsüzleştirilmiş, hem devlet baskısı hem de Adorno'nun en kötümser anlarında bile tahayyül edemeyeceği bir kültür sanayiinin ürünleriyle sersemletilmiş bir toplumun, dünyayı çevreleyen şirketlerde

örgütlü ve belli ki sadece politikacıları, partileri ve parlamentoları değil, kamuoyunu da kolaylıkla satın alabilen bir plütokrasi tarafından nasıl da kontrol altında tutulabildiği bu vesileyle görüldü.

Hayekçi çizgide birleşmekte olan Avrupa'da demokratik çıkarların ifade edilmesi için alışılmış kanallar devletlerarası hukuk ve borçlar hukukuna ait yükümlülüklerle tıkandığı durumda ne yapmak gerekir? Sosyal demokratların sorumlu muhalefet modeli, bilindiği gibi, sermayeye reform projeleri dayatmaktan ibaretti. Bu projeler sırf işçiler ve işçi örgütlerine yarar sağlamıyor, aynı zamanda kapitalizme, kendine özgü kurumlarıyla çözmeye gücünün yetmediği üretim ve yeniden üretim sorunlarını çözmede yardımcı oluyordu. Bunun *locus classicus*'u, Marx'ın işgününün sınırlanması üzerine yazdığı bölümdür (Marx 1966 [1867], 8. Bölüm); en muazzam tarihsel örneğiyse Fordizmde kârlı seri üretim için gerekli olan kitlesel alım gücünün sendikal mücadeleyle kazanılan ücret artışlarıyla sağlanmasıdır. Buna karşılık bugün, halkın geniş kitlelerinin ne kendi yararına ne de sermayenin yararına sunabileceği veya elde edebileceği bir şey kalmış gibi gözüküyor. Artık kapitalizmin onlardan tüm istediği tarihsel mücadeleyle kazanılmış sosyal yurttaşlık haklarını –belki hepsini birden aynı anda olmasa da adım adım ve çok da ağırdan almadan– piyasaya iade etmeleri. 21. yüzyılın başında sermaye, deregüle edilmiş finans sanayii olarak kendi damak zevkine göre örgütlenebileceğine güveniyor. Politikadan beklediği tek şey piyasaya teslim olması ve ekonomik bir güç olarak sosyal demokrasinin tasfiyesi.

Yapıcı muhalefet imkânsız hale geldiğinde, hayatları boyunca başkalarının onlar adına aldığı borçları ödemekle yetinmek istemeyenler için geriye kalan tek yol yıkıcı muhalefettir. Ulus devletlerde demokrasiden arda kalanın geciktirici etkisini güçlendirmek için bu gereklidir. Demokratik olarak örgütlenmiş kurucu halkların sorumlu davranabilmesinin tek yolu ulusal egemenlik haklarını kullanmamaları ve kendilerini nesiller boyunca sadece borç verenlerin karşısındaki ödeme kabiliyetiyle kısıtlamaksa, bir de sorumsuzca davranmayı denemek daha sorumluluk sahibi bir tutum gibi gözükebilir. Eğer makul olarak adlandırılan, toplumun on yıllardır süren neoliberal piyasa genişlemesi sonucunda sadece zarar görmüş olan çoğunluğunun pahasına da olsa "piyasaların" toplumdan taleplerinin yerine getirilmesinin zorunlu

olduğunu kabul etmekse, o zaman makul olmayan, gerçekte makul olan tek şey olabilir. Lakin bu farkındalığın yaygınlaşması daha uzun süre alabilir. Bunun düzenli bir şekilde "popülizm" olarak yaftalanması çoktandır denenen bir tahakküm tekniğidir; Almanya'da Parasal Birlik ve Avrupa entegrasyonunun gidişatına yönelik eleştirilerin genel bir "Avrupa" karşıtlığı ve "küçük devletçilik" özlemine, hatta iki Dünya Savaşı arası dönemin emperyalist milliyetçiliğine –büyük ölçüde başarıyla– denk sayılması bu tekniği tamamlıyor.

Tüm propaganda çalışmalarına rağmen görünen o ki giderek daha fazla sayıda Avrupa yurttaşında, hükümetleri tarafından ciddiye alınmadıklarına dair bir his büyüyor – örneğin, kendilerine kapitalist ekonomik düzenin sürekli daha da ileriye giden, bütçe kesintileri, sosyal devletin sökümü, işsizlik ve istikrarsız istihdamı da kapsayacak şekilde liberalleştirilmesi sürecinin, yönetici katlarındaki "uzman"ların artan gelirlerine karşılık toplumun en alt sınırındakilerin ücretleri ve aldıkları sosyal yardımlar düşerken genel olarak ekonomik büyümenin çıkarına olduğu tekrar tekrar açıklandıkça. Eleştirel entelektüeller işte bu hissi ellerinden geldikçe güçlendirmeyi görev bilmeli ve sahip oldukları hegemonyayı "alternatifsiz" olduklarından şüphe duyulmamasına borçlu olanların gözündeki saygınlıkları için endişelenmeyi kesmeli. Absürt olana inanılması gerektiği yönündeki zorlama, diğer ölümlülerden geldiği zaman hızla insan haysiyetini etkiler. Dikkat çekici bir şekilde, İspanya ve Portekiz'de kendilerine emredilen kemer sıkma politikalarının "üstanlatı"sını (*master narrative*) protesto edenler kendilerini "indignados" olarak adlandırmaktadır: Birebir çevirisi "öfkeliler" olsa da kelimesi kelimesine anlamı hor görülen ve haysiyeti zedelenenlerdir.[56]

Sosyoloji kuramının dilinde öfke patlamaları anlatımsal nitelikte olup ekonomik meselelerde olması gerektiği gibi araçsal değildir. Konsolidasyon devletine karşı olan toplumsal bir hareket, "akılcı" ve yapıcı önerilerle uluslararası finans diplomasisinin isteklerinin yerine getirilmesi (ve bunun sonucunda kurucu halkların her şeyden önce piyasa halkına, onlara ait ne varsa teslim etmek zorunda olması) mantığına hapsolma riskini almaktansa, post-demokratik kapitalizmin zorlamalarına karşı öfkesini açıkça göstermeye zaman harcamalı. Politik ve kültürel "tek boyutluluk" algısının görünüşte "akıldışı", "gerçekçilikten uzak"

ve "sadece duygusal" protestoların patlak vermesine yol açabildiği ve bunların tam da böyle oldukları için etkisiz kalmadıkları gerçeği 1960'lar ve 1970'lerden hatırlanacaktır; Almanya örneğinde fitili ateşleyen Federal Anayasa'ya eklenen Olağanüstü Hal Yasaları (*Notstandgesetze*) ve Büyük Koalisyon hükümetinin kurulması kadar bu hükümetin politika ve toplumu teknokratik modernleşme "ideoloji"sinin alternatiflerine kapatacağı korkusuydu (Habermas 1969; Marcuse 1967). Bu teşhis belki de o zamanlar için abartılıydı, veya belki de erken doğmuştu; her halükârda o sırada olanlar, kırk yıldan uzun bir süre sonra günümüzde Avrupa düzleminde gerçekleşmekte olan ekonomik alanda yetkisiz hale getirilmiş post-demokrasiye geçiş sürecinin yanında hiç kalır.

Demokrasinin "finans piyasaları" tarafından ilhak edilmesine karşı gelişen bir hareketin ilk ve en önemli itirazı, para fabrikalarının taleplerinin yerine getirilmesine yönelik ısrarının meşruiyetine (bastıkları borç makbuzları karşılığında sıradan insanların hayatlarını gasp etmeye hakları olduğuna) karşı olmalıdır. Bu konuda David Graeber'in *Borç: İlk 5.000 Yıl* (Graeber 2011)[57] kitabı paha biçilmez bir ön çalışma yaptı. Tüm borçluların borçlarını ödemesinin her durumda doğru ve hakkaniyetli olan şey olduğu iddiası, küresel finans piyasalarının gündelik hayata ait ahlakı kullanarak ahlakileştirilmesi ve bunların taleplerine karşı çıkan muhalefetin ahlaksızmış gibi görünmesine hizmet eden bir söylencedir. Özel kişilerden farklı olarak devletlerin alacaklılarını, borçlarını yeni bir ödeme planına bağlamaya zorlayabilmesi veya ödemelerini topyekûn askıya alabilmesi tamamen sahip oldukları egemenlik sayesindedir. Ancak bu egemenliği sadece yurttaşlarına daha yüksek vergiler ödeterek veya daha az sosyal hizmet sunarak finans piyasaları karşısındaki borç ödeme yükümlülüklerini yerine getirme amacıyla kullanabileceği hiçbir yerde yazmamaktadır. Demokrasiler, her şeyden önce yurttaşlarına karşı yükümlüdür; sözleşmeleri feshedecek yasalar çıkarabilirler; borç verenlerin hepsi bunu bilir ve bilmelidir. Çok uzun zamandır, devlet içi medeni hukuk bile herkesi tüm borçlarını ödemek zorunda bırakmamaktadır. Borçlular iflasa giderek yeni bir başlangıç yapma olanağını kazanabilir. Özellikle Birleşik Devletler'de bir girişimci olarak geçmişte şu ya da bu sefer iflas etmiş olmanın bir utanç kaynağı sayılmaması, kapitalizmin dostları tarafından tekrar tekrar hayranlıkla anlatılıp örnek olarak övülür.

Yunanistan gibi bir ülkeye bakıldığında (ama aslında her temsili demokraside) gerçekten de hükümetler tarafından halkın vekili sıfatıyla halk adına alınmış borçların kapatılmasına yurttaşların asli failler olarak çekilip çekilemeyeceğine ilişkin güçlü bir şüphe olmalı – özellikle de bu para her şeyden önce varlıklı sınıfların vergi yükümlülüklerini yerine getirmeyi reddetmelerine politik sebeplerle göz yumulmasından kaynaklanan, kamu bütçesindeki açıkları kapatmak için kullanılmışsa. Yunanistan'daki politik sınıfın, seçmenlerini onların adına alınmış borçların getirdiği riskler ve yan etkiler konusunda yasa uyarınca her mali danışmanın müşterilerini bilgilendirmek zorunda olduğu derecede bilgilendirip bilgilendirmediğinden de şüphe edilebilir; medeni hukuktaki ölçütler ortaya konduğunda, burada çok geniş ölçekte ve büyük uluslararası para fabrikalarının faal katılımıyla gerçekleştirilmiş olan şey yatırım dolandırıcılığı olarak tanımlanabilir. Bugün Yunanistan küçük burjuvazisi ve ortalama yurttaşları, ellerindeki sağlık hizmetleri ve emekli maaşlarıyla birlikte ulusal politikacılar, başka ülkelerin devletleri, uluslararası örgütler ve küresel finans kurumlarından oluşan bir komplo çevresi tarafından pek fark ettirmeden kendilerine yutturulmuş ve kapsamı kendilerine az da olsa açıklanmamış işlemlerin sorumluluğunu almaya zorlanıyor. Tahminen Yunanistan kurucu halkı, uluslararası bir hukuk mahkemesi tarafından (eğer böyle bir mahkeme olsaydı) "piyasalar"a olan borç yükümlülüklerinden kolaylıkla azat edilirdi; borcun ödenmemesi halinde halkı sosyal hizmetlerde on yıllar sürecek kesintilerle tehdit edenlerse, zor kullanma suçundan hüküm giyeceklerini hesaba katmalıdır.

Profesyonelleşmiş siyaset bilimi, ahlaki öfkenin sahip olduğu üretici gücü hafife alma eğilimindedir. Değerden bağımsızlıkla eş tuttuğu ve kendisine dünyada yeni hiçbir şey kazandırma ihtimali olmayan, öğrenilmiş bir umursamazlık içerisinde kuramlar geliştirmeye uğraşır ve "popülizm" olarak adlandırdığı şeye karşı yakınında durmak istediği iktidar seçkinleriyle birlikte seçkinci bir küçümseyiciliği paylaşır. Bu nedenle de konsolidasyon devletinin eski ve yeni hükümdarlarının her şeyden çok küresel finans kapitalizminin hortumlama uzmanları tarafından aptal yerine konulmuş hissedenlerin öfkesinden korktuğu tespitiyle hiçbir yere varamaz. Korku, kafa karıştırıcı durumlarda sanılanın

aksine iyi bir rehber olabilir. Krizin "sosyal huzursuzluklar"a yol açma ihtimali, dümen başındaki erkek ve kadınların korkulu rüyasıdır – bu kâbuslarının gerçekte şu ana kadar sokaklarda gördüklerimizle pek bir ilişkisi olmamasına rağmen. Ancak görünüşe bakılırsa, yönetici sınıfı 1968 Paris'i ve Turin'ini halen tam olarak unutmuş değil. Bu açıdan Atina'daki sokak savaşları ve "Yüzde 99"un küresel "İşgal" (*Occupy*) hareketi iyi bir başlangıçtı; bankalar ve hükümetlerin verdiği abartılı tepkilerle birlikte hareketin yaydığı korkudan çok şey öğrenilebilir.

Bugünkü durumun aksine "piyasalar"ın insanlara uyum sağlaması gerektiği düşüncesi düpedüz delilik sayılıyor; mevcut gerçeklik olduğu haliyle kabul edilirse gerçekten de öyle. Ancak belki uzlaşmaz bir ısrarla kurumsallaşmış demokrasinin tıkalı kanallarının ötesine tekrar tekrar taşındıkça daha gerçekçi bir hal alabilir; böylece hesapları tutanlar da hayatlarının geri kalanı boyunca herhangi bir borç senedi virtüözünün veya ona bağlı tahsilat uzmanlarının rant beklentisine hizmet etmek zorunda kalmak istemeyen sayısız sıradan insanın sahip olduğu bu iflah olmaz romantik bakışı hesaba katmak zorunda kalır. Konsolidasyon devletine karşı muhalefet, halihazırda kapitalist kemer sıkma süreci ve buna ait söylemin tekerine bir süreliğine çomak sokmaktan fazlası değil. Fakat kurucu halkların artan duyarlılığı ve öngörülemezliği (piyasa ve para kültürünün derinlemesine saçmalığı ve yaşam dünyasından taleplerindeki grotesk görgüsüzlüğe karşı giderek yaygınlaşan bir his) en azından toplumsal bir olgu olarak kabul görür: Bu hissin, yurttaşların "psikoloji"si olarak piyasalarınkinin yanında bir yeri olur ve piyasaların psikolojisine benzer bir şekilde göz önüne alınmayı talep eder. Yurttaşlar da kendilerini daha fazla "akılcı" davranmak zorunda hissetmek zorunda hissetmedikleri takdirde, tıpkı finans yatırımcıları gibi "paniğe" kapılabilir ve "akıldışı" tepkiler verebilir, her ne kadar ellerinde iddia olarak banknotlar yerine sadece kelimeler ve belki de kaldırım taşları olsa da.

KAPANIŞ

Sırada Ne Var?

Halihazırdaki finansal, mali ve ekonomik kriz, göstermiş olduğum gibi İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin uzun süren neoliberal dönüşümünde geçici bir son nokta. Enflasyon, kamu borçlanması ve özel borçlanma, demokratik siyasetin herkes için eşit maddi ilerleme ve hatta piyasa ve yaşam şanslarının kademeli olarak yukarıdan aşağıya doğru bir yeniden bölüşümünü içeren bir büyüme kapitalizmi görüntüsünü korumasını sağlayan ve sürekliliği olmayan, eğreti çözümlerdi. Sermaye lehtarları ve yöneticileri tarafından kabaca on yıl boyunca kullanıldıktan sonra bu çözümlerin pahalı bulunmaya başlamasıyla üçü de art arda tüketilip yerlerini başka geçici çarelere bırakmak zorunda kalmıştı.

Peki Ya Şimdi?

Başlamakta olan 21. yüzyılın büyük krizi içerisinde ve sonrasında, modern paranın büyüsüyle zaman satın almaya (sosyal açıdan yatıştırılmış bir kapitalizme dair çoktandır hiçbir gerçek zemini kalmamış eski bir vaadin dönemsel olarak karşıolgusal uzatılması) devam edilebilir mi? 2008'den dört yıl sonra, bugün dünya çapında bir saha deneyiyle tam olarak bu sınanıyor. Bunun için kullanılabilecek olan yegane para, merkez bankalarının elinde bulunan ve tamamıyla sanal olan para; nihai olarak Hayekçi evresine adım atan bir zamanların demokratik kapitalizminin *yönetişimi* için geride kalan en önemli otoriteyse merkez bankası başkanları. Özel para fabrikaları, hem potansiyel borçlanıcıları zaten aşırı borçlanmış olduğundan hem de ödenmemiş borçlarının ne kadarına güvenebileceklerini bilememelerinden dolayı atıl durumdalar; hükümetlerse kendi parlamentoları ve demokratik anayasalardan geriye

kalanlar tarafından engelleniyor: ABD'de kamu borcunu kamunun tasfiyesi için bir bahane olarak kullanan, kutuplaşmış bir Kongre'yle; Avrupa'daysa çoğunluğun hiçbir kazanç sağlamadığı neoliberal bir büyüme rejiminin hesabını denkleştirmeye yönelik zorlamalara karşı seçmenlerin büyüyen direnişiyle.

Böylelikle güç –en azından yakın gelecek için– kendi ürettikleri paradan giderek daha da incelikli enjeksiyonlarla, bankalar ve kâra bağımlı olanları şımartma ve devletlere de borçlarından bağımsız olarak kendilerini yeniden finanse etme olanağını verme yetisine sahip olan Draghi'lere, Bernanke'lere ve onların teknokratlarına doğru kayıyor. 2008'de başarısızlığı ortaya çıkmış borç kapitalizmine –ne kadar kısa olursa olsun– ikinci bir bahar bahşetmek için sürekli yeni hileler icat ediliyor. Avrupa'da Merkez Bankası başkanlığına kadar yükselmiş eski bir Goldman Sachs yöneticisi işbaşı yaptığından beri devlet tahvillerinin hem alıcı hem de satıcılarının aralarındaki bu hareketli ticareti devam ettirmelerini sağlamanın yollarını arıyor. 2012 sonbaharında Avrupa Merkez Bankası'nın taze basılmış parasıyla borçlu ülkelerden sabit fiyata sınırsız miktarda borç tahvilinin –sadece yarım saat farkla bile olsa önceden hükümetlerden satın almış olan bankalardan– satın alınması planı, konunun uzmanlarından gelen kınama sesleri arasında duyurulan en gelişmiş buluştu. Bu şekilde Avrupa Merkez Bankası'nın doğrudan kamu finansmanı sağlamasının önündeki yasağa saygı gösterilmese bile kağıt üzerinde uyulurken, "piyasalar"ın üye ülkelerden birinden sınırsız miktarda borç senedini, diyelim ki nominal değerinin %96'sına satın alıp Avrupa Merkez Bankası'nın garantilediği %96,5 oranına satmasına olanak verildi.

Bunun halihazırdaki kapitalizmin meşruiyet krizini bir on yıl veya daha da uzun süreliğine ertelemeye yetip yetmeyeceği yine de şüphelidir. Bu yöntemle satın alınan zamanın çok kısa olacağını gösteren birçok işaret mevcut. Merkez Bankası parasının yığılmış borç dağları karşısında güven oluşturmak için son araç olarak sınırsızca kullanılması nedeniyle, devlet bu aracın da başarısız olması neticesinde kamunun kendi kendini finansmanının *kendi kendine işlem* (Baron von Münchhausen'ın bataklıktan kurtulmak için kendini saçlarından çekmeyi denemesi) gibi gözükmesi ve Avrupa Merkez Bankası'nın da kendine bağlı elektronik bir banknot matbaası olan devasa bir "sorunlu

banka" (*bad bank*) haline gelmesi riskini almaktadır. Avrupa Merkez Bankası'nın bir nevi "son hükümet mercii" (*government of last resort*) rolüne soyunması, finans piyasalarının beklediği anlamda "sorumlulukla" hareket etmesi ulusal demokrasilerinin çelişkiler ve direngenliği tarafından engellenen Angela Merkel'inki gibi hükümetlerin işine gelebilir; hükümet işlerini Avrupa Merkez Bankası'na devretmek politik meşruiyet açısından bazı pis işlerden kendilerini sakınmalarını sağlar. Ancak merkez bankalarının politikaları ilkesellikten uzak doğaçlama kriz yönetimi, kılı kırk yararak yasaları atlatma[1] ve patronaj ilişkileri aracılığıyla zor durumdaki bankalara kazanç garantili devlet senetleri satın aldırılarak ödüllendirilmesi seviyesine düşerse, güvenilirlikleri ve normalde keyfini sürdükleri politik kullanışlılık zarar görecektir.

Avrupa Merkez Bankası'nın para politikasından devletleri finanse etmeye açıkça geçmesi durumunda apolitik aurasını kaybetmekten duyduğu korku da, haliyle oldukça büyük. Merkez bankası bir hükümet olarak tanınıyor olsaydı aldığı kararları sırf teknik olarak değil, politik olarak da meşrulaştırmak ve bunun için bir oydaşma yaratmak zorunda kalırdı.[2] Bu, aynı zamanda elindeki finansal kaynakları neoliberal bir ekonomi düzenine bir sosyal adalet sureti satın almaya yetmeyeceği için de, demokratik sürecin dışında yer alan bir kurum olarak Merkez Bankası'nı aşırı zorlardı. Diğer yandan, aslında merkez bankalarının politik kriz dönemlerinde fiili olarak hükümetlere dönüşebileceğine dair örnekler mevcut. Ülkedeki partiler sisteminin *anni di fango* ("çamur yılları") sırasındaki yolsuzluk skandallarının yükü altında 1993'te çökmesinin ardından Banca d'Italia'nın müdürleri Guido Carli ve Carlo Azeglio Ciampi'nin geçici olarak başbakan, maliye bakanı ve devlet başkanı olduğu 1990'lar İtalya'sı ilginç örneklerden bir tanesidir. İtalya'da güçlü bir merkez bankasının hükümet etmesi geleneği vardır; Goldman Sachs'ta geçirdiği dönemin ardından 2006 yılında Avrupa Merkez Bankası başkanlığına atanmasına kadar Banca d'Italia'nın müdürlüğünü sürdürmüş olan Mario Draghi, günümüzde bu geleneği Avrupa düzleminde devam ettirmektedir.[3] 1990'larda hükümet yetkisinin saygınlığını yitirmiş partilerarası politikadan bağımsız Merkez Bankası'na büyük ölçüde aktarılmasının politik açıdan mümkün olmasının dikkate değer bir diğer sebebi de Avrupa Parasal Birliği'ne girişin

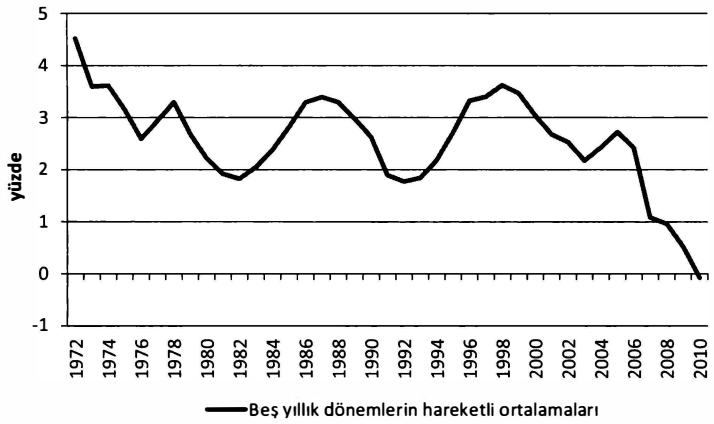
konsolidasyon politikalarıyla ilgili koşullarının yerine getirilmesinin, o zamanlar partilerüstü ulusal bir çıkar meselesi olarak görülmesiydi.

Yapay paraya dayalı bir kriz terapisi, Birleşik Devletler'de olduğu gibi Avrupa'da da kısa vadede başarı sağlayacaktır: Bankacıların ikramiyeleri ve hissedarların kâr payları yeniden toparlanır, "piyasalar"ın devlet tahvili alırken talep ettiği risk primleriyse, riskin merkez bankası tarafından üstlenilmesiyle yeniden satın alınabilir seviyeye iner. Bunların uzun vadede fayda sağlayıp yeni bir büyüme (özellikle de varsılla yoksul arasındaki, Avrupa ölçeğindeyse Kuzey ile Güney arasındaki farkları yeniden azaltmaya veya en azından örtmeye ve piyasa adaletiyle sosyal adaleti bir şekilde bağdaştırmaya yardımcı olarak demokratik-kapitalist barış formülünün süresinin bir kez daha uzatılmasına gücü yetecek bir büyüme) yaratacak olması kesin olmaktan çok uzaktır. Avrupa Merkez Bankası başkanının, kriz dönemlerinde Banka'nın yasal sözleşmesinin ötesine geçerek her türlü yardımı sağlamaya hazır olmakla beraber, hükümetleri "yapısal reformlar"dan kurtaramayacağını tekrar tekrar vurgulaması dikkat çekicidir. Eğer aranan para ve borç hacminin yeniden –bu sefer Merkez Bankası tarafından– şişirilmesi sebebiyle bir kez daha varlıklar piyasalarında aşırı ısınmalara ve peşi sıra çöküşe ya da 1970'lerin dünya çapındaki enflasyonunun bir tekrarının yaşanmasına engel olması gereken bir büyüme rejimiyse, neoliberal politikanın sunabileceği daha faklı bir şey de yok aslında.

Kriz yönetiminin bir sonraki krizin başlangıcına ve kriz sonrasının kriz öncesine dönüşmemesi için bir büyüme hamlesi gerekmektedir; bu da var olan politik ortam itibarıyla ancak neoliberalizmin gölgesinde ve geçtiğimiz on yıllardaki devletin yeniden yapılandırılması hizasında gerçekleşebilir. Hüküm süren Merkez Bankası'nın yardımseverliğini sıkı politik koşullara bağlamasının sebebi budur. Bu koşulları uygulatıp uygulatamayacağı başka bir konu elbette – özellikle devletler de kendilerinin "sistemik öneme sahip" olduklarını iddia etmeye teşne olabilir.[4] Ayrıca, arza dayalı politikaların gerçekten "işleyeceğini" kimse garanti edemez – gevşek merkez bankası parası ve neoliberal "esnekleştirme" ikilisinden oluşan ve halihazırda Avrupa'da kendini göstermekte olan birleşimin on yıllardır sadece dönemsel krizlerle içeriye doğru patlaması kaçınılmaz olan sahte bir büyüme getirdiği Birleşik Devletler'de 2008'den

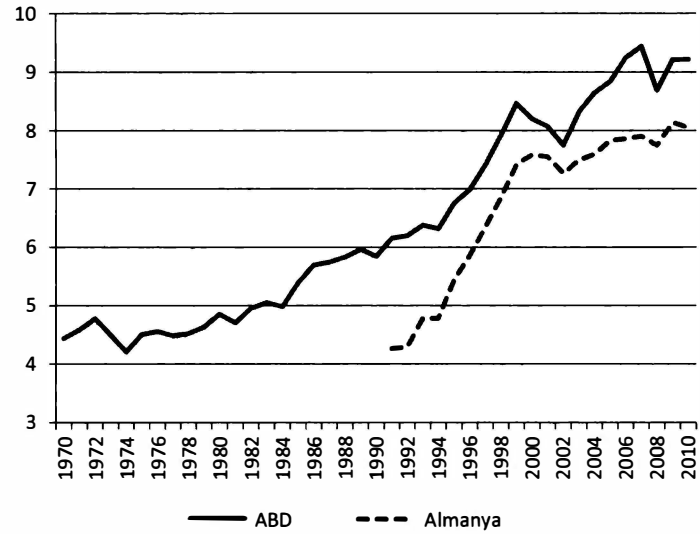
bu yana devam eden durgunluğa bir örnek olarak bakılabilir. Olur da bir şekilde yeniden büyüme sağlanırsa, geçmişteki Keynesçi refah devletinde olduğunun aksine, artık akıntının yükselmesi bütün gemileri yüzdürmeyecektir.[5] "Piyasalar" dolayısıyla yeniden dağıtımcı politikaların –nihayetinde yöntemleri düzmece bile olsa– kendi kendini saf dışı bırakması ve devletin kendini zorla piyasa serbestisi ve mülkiyetin (özellikle de devlet tahvillerinin mülkiyetinin) korunması işleviyle kısıtlamasının ardından, büyüme de nihai olarak kapitalist piyasa ekonomisinin içsel bölüşüm çatışmasını yatıştırmaya yetmeyecektir; daha çok, üstünlüklerin biriktiği Matta rejiminde sürekli kaybedenlerin bir noktada kendilerine nasıl bir oyun oynandığını fark etmeleri tehlikesi sürekli büyüyecektir.

Bundan bağımsız olarak yeni bir büyüme her şeye rağmen ortaya çıkıp eskiden olduğu gibi yatıştırıcı işlevini yerine getirse bile, hem nitel hem de nicel olarak son otuz yıldakinden farklı olmak zorunda. 1970'lerden bu yana sanayi ülkelerinde büyüme oranının beş yıllık hareketli ortalaması sürekli düşmüştür. 1970'lerin başında %4,5 seviyesindeyken 1980'ler ve 1990'larda konjonktür zirvedeyken ancak %3,5'e ulaştı. Krizden önceki

ŞEKİL 4.1 Gelişmiş sanayi ülkelerinin yıllık büyüme oranlarının ortalaması, 1997-2010. Ağırlıksız ortalamaya dahil edilen ülkeler: Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Irlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD. OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

yıllarda ortalama büyüme artık %2,7'yi aşmıyordu ve krizin patlak vermesinden bu yana %1'in bile altına inmiş durumda (**ŞEKİL 4.1**). Demokratik kapitalizmin istikrarını güvence altına alacak yeni bir büyüme esasen bu eğilimin tersine çevrilmesini gerektirecektir – ama bunun nasıl olup da gerçekleşeceği belli değildir.[6] Kriz öncesinin gerilemekteki büyümesini yaratmak için bile 1990'lardan beri sürekli daha yüksek borçlanma oranları gerekmektedir. Nitekim Birleşik Devletler'deki toplam borç (hanehalkları, özel girişimler ve kamu girişimleri, finans sektörü ve devlet) 1980 yılında gayri safi yurtiçi hasılanın beş katının biraz altındayken, bu tarihten 2008'e kadar katlanarak dokuz buçuk katına çıktı. Almanya'daki gelişim süreci –muhakkak biraz da yeniden birleşmenin itelemesiyle– şaşırtıcı derecede koşut ilerledi (**ŞEKİL 4.2**). Bu da istenen etkinin sağlanması için bu sefer yine geçen seferkinden daha fazla borç enjekte edilmesi gerekeceği iddiasını akla yakın hale getiriyor. Avrupa Parasal Birliği ve Birleşik Devletler Merkez Bankalarının zaten uzun

ŞEKİL 4.2 Toplam pasiflerin GSYH'ya oranı, 1970-2010. OECD Ulusal Hesaplar İstatistikleri; OECD Ekonomik Görünüm: İstatistikler ve Projeksiyonlar, güncel yayınlar.

zamandır aşırı borçlanmış durumda olan kamu bütçeleri ve hanehalklarının yardımı olmadan, geç 20. yüzyıl kapitalizminin ömrüne daha üst bir düzeyde –her zamanki gibi kısıtlı– süre eklemek için gereken ölçekte yeni borç dağları yaratıp yaratamayacağı tartışmaya açık gözüküyor. Bu başarılsa bile muhtemelen ortaya çıkacak sonuç, ekonomik durgunluk sağanağından kaçmak için giderek kısalan "ani yükseliş ve düşüş" (*Boom-and-Bust*) döngülerinden oluşan bir saçağın altına sığınmaktan fazlası olmaz; buradaki tehlikeyse giderek sıklaşıp dramatikleşen politik güven kayıpları ve bunlara tekabül eden ekonomik çöküşlerdir.

Diğer ihtimalse enflasyonun yanlışlıkla veya bir borç indirimi stratejisi olarak öncelikle yavaş adımlarla, sonrasında hızlanarak ve en sonunda büyücü çırağının süpürgesi gibi kontrolden çıkmış bir şekilde dörtnala geri dönmesidir. Bu ilk başta İkinci Dünya Savaşı sonrasının krizler döngüsünün yeni bir turunun başlangıcı gibi görünebilir. Ama sosyal dünyada, aynı nehirde asla iki defa yıkanılmaz. 1970'lerdekinin aksine bugün enflasyonu besleyen emek piyasası değil, merkez bankaları ve bunların alacaklıları kurtarmak için borçluları kurtarmaya çalışması olacaktır. Bu sebeple hızı da eskiden olduğu gibi kolayca kesilemeyecektir ve ilk sırada –sermaye trafiğinin kontrol edilmediği bir dünyada çok daha kolay bir şekilde bir dövizden diğerine sıçrayabilen– parasal varlık sahiplerinin yerine, sayıları çok daha artmış olan emeklileri ve sosyal yardımlardan faydalananları etkileyecektir. 1970'lerdeki durumun tersine artık ücretlerinin enflasyona ayak uydurmasını sağlayabilecek sendikal temsiliyete büyük ölçüde sahip olmayan işçiler de aynı şekilde etkilenecektir. Bu yüzden enflasyon, kitlesel demokrasinin uysallaştırılmasının bir aracı olarak günümüzde muhtemelen eskiden olduğundan çok daha hızlı bir şekilde kendini tüketecektir. Tam tersine, daha fazla hoşnutsuzluk ve politik istikrarsızlık yaratması tehlikesi çok büyüktür.

Kapitalizm ve Demokrasi

Konsolidasyon devletinin kapitalizminin gücü, sosyal açıdan adaletli olarak bölüştürülen bir büyümenin illüzyonunu da yaratmaya yetmezse, kapitalizmle demokrasinin yollarını ayırdığı an gelir. O zaman da en muhtemel çıkış yolu Hayekçi bir toplum modeli olan demokratik

düzeltmelerden korunan kapitalist piyasa ekonomisi diktatörlüğü olur. Bu modelin meşruiyeti bir zamanlar kurucu halkı oluşturanların piyasa adaletiyle sosyal adaleti bir tutup kendilerini birleşmiş bir piyasa halkı olarak görmeyi öğrenmiş olmalarına bağlıdır. İstikrarıysa, bunu kabul etmek istemeyenleri ideolojik olarak marjinalleştirip politik olarak örgütsüz, fiziksel olarak da kontrol altında tutmaya yarayacak etkin araçlar gerektirir. Politik rıza üretimi kurumlarının ekonomik olarak etkisizleştirilmesiyle beraber, piyasa adaletine boyun eğmek istemeyenlerin elinde kalan tek yol 1990'ların sonundaki adıyla parlamento dışı protesto olur: duygusal, akıldışı, parçalı, sorumsuz – tam da çıkarların ifade edilmesi ve tercih oluşumunun demokratik yolları, ya sadece hep aynı sonuçlar ortaya çıkabildiği ya da ortaya çıkan sonuç "piyasalar" açısından bir fark yaratmadığı için tıkanmışsa beklenmesi gereken şey budur.

Demokrasinin olmadığı kapitalizmin alternatifi, kapitalizmin (en azından bildiğimiz kapitalizmin) olmadığı demokrasidir. Bu, Hayekçi ütopyayla yarış halinde olan diğer ütopya olurdu. Ancak Hayekçi ütopyadan farklı olarak bu, tarihsel eğilimin devamı olmaz, bu eğilimin tersine çevrilmesini gerektirir. Hem bu sebeple hem de neoliberal çözümün örgütlenme ve uygulamada sahip olduğu büyük avantajdan ve her dönemeçle kaçınılmaz olarak bağlantılı olan belirsizlik korkusundan dolayı bu çözüm günümüzde tamamıyla gerçekçilikten uzak görünüyor.[7] Bu da tıpkı diğer çözüm gibi, demokratik kapitalizmin verdiği sözleri tutmamış olduğu deneyiminden yola çıkacak ama suçu demokrasiye değil, kapitalizme yükleyecektir.[8] Ekonomik büyümeyle toplumsal barışın sağlanması, hem de bunun artan eşitsizliğe rağmen gerçekleşmesiyle değil, aksine, gerekirse toplumsal barış ve büyüme pahasına, neoliberal büyüme tarafından dışarıda bırakılanlarla ilgilenecektir.

Eğer demokrasi, sosyal adaletin piyasa adaletine karışmaması gerektiği anlamına geliyorsa, demokratik siyaset açısından en önemli öncelik, kırk yıllık neoliberal ilerlemenin yarattığı kurumsal yıkımları tersine çevirmek ve piyasa adaletini sosyal adaletle tadil etmek, hatta topyekûn değiştirmeye yardımcı olabilecek politik kurumlardan arda kalanları elden geldiğince savunup onarmak olmalıdır. Bugün demokrasiden bahsetmek, sadece bu somut bağlamda anlamlıdır; zira hiçbir karar yetkisi olmayan kurumların "demokratikleştirilmesi" ile kazıklanma

tehlikesinden ancak bu şekilde kaçınılabilir. Bugün demokratikleşme, piyasaların tekrar sosyal kontrol altına alınabilmesine yarayacak kurumlar inşa etmek anlamına gelmek zorunda: Sosyal yaşama alan tanıyan emek piyasaları, doğayı tahrip etmeyen emtia piyasaları ve yerine getirilmesi imkânsız vaatlerin seri olarak üretilmesini özendirmeyen borç piyasaları. Böyle bir şeyin ciddiyetle gündeme gelebilmesi için daha en az yıllar sürecek politik bir seferberlik ve halihazırda şekillenmekte olan sosyal düzenin işleyişinde kalıcı bozulmalar gerekiyor.

Düşüncesizce Bir Deney Olarak Avro

Avro, Avrupa Ortak Pazarı projesinin tamamlayıcısı olarak Avro Bölgesi sayesinde politika aracılığıyla politikadan kurtarılmış piyasa ekonomisine çok yakın bir yetki alanı kurmayı başardı: eskiden olduğu gibi şeklen bağımsız, fakat kendi para birimlerinden ve beraberinde yurttaşlarının ekonomik durumunu iyileştirmek için bir araç olarak devalüasyondan sonsuza dek vazgeçmiş ulus devletlerden oluşan, parlamento ve hükümetlerin olmadığı bir politik ekonomi. Böylelikle Avro, önemli bir değişken olan politik takdiri, neoliberal programla tamamen uyum içerisinde ortak pazarın anayasasından eleyerek yurttaşlarının istihdamı, refahı ve sosyal güvenliğinden sorumlu üye devletlerin hükümetlerini neoliberal *iç devalüasyon* araçlarına bağlı hale getirmiş oldu: daha esnek emek piyasaları, düşük ücretler, uzatılmış iş saatleri, daha yüksek işgücü katılımı ve yeniden metalaştırmaya ayarlanmış bir refah devleti aracılığıyla verimlilik ve rekabet kabiliyetinin artırılması.

Avro'nun ortaya çıkışı günümüzde bir toplumun (bu örnekte Avro Bölgesinin oldukça heterojen, ulusaşırı toplumunun) yapılarının, kurumlarının ve geleneklerinin çeşitliliği tamamen göz ardı edilerek, Polanyi'nin deyişiyle "düşüncesizce bir deney"le adeta bir din halini almış politik-ekonomik bir ideolojinin ruhuna uygun bir şekilde standart ekonomi kuramının şablonlarına göre tadil edilmesinin bir örneğidir. Ulusal ekonomi politikasının araçlarından biri olan devalüasyonun devre dışı bırakılması sonuç itibarıyla, ortak para birimine tabi olan ülkelere tek tip bir ekonomi ve toplum modelinin aşılanmasından başka bir şey değildir; sosyal düzenlerin ve yaşam biçimlerinin hızla birbirine yaklaşmasının mümkün olduğunu varsayar ve bunun gerçekleşmesi-

ne uğraşır. Aynı zamanda kapitalist toprak gaspı olarak tanımlanan, piyasalar ve piyasa ilişkilerinin dünya genelinde genişleme sürecinde, Karl Polanyi'nin "planlı *Laissez-faire*" olarak tarif ettiği (Polanyi 1957 [1944], Bölüm 12) biçimde devletler ve politikalarını az ya da çok güç kullanarak piyasalar ve onların kendi kendini düzenleyen otomatik işleyişiyle ikame ederek itici güç işlevi görür. Bu açıdan devalüasyonun devre dışı bırakılması 19. yüzyılın altın standardına denktir – Polanyi, bunun o sırada ortaya çıkmakta olan ulus devletlerin, halkalarını serbest piyasaların hesaplanamazlığından koruma kabiliyetleri üzerindeki yıkıcı etkilerini uluslararası ilişkilerin istikrarı üzerinde ortaya çıkardığı sonuçlarla beraber etkileyici bir şekilde çözümlemiştir.

Geriye dönüp bakınca halihazırdaki ekonomik, finansal ve mali krizin Avrupa'daki belirtilerini, ortak para birimi bünyesinde kurumsallaşmış olan piyasa fanatizmine karşı politik bir karşı akım (Polanyi 1957 [1944], Bölüm 11) olarak görmek hiç de zor değil. Yakın zamana kadar (Papademos ve Monti'nin 2011 sonbaharında komiser göreviyle atanmasına dek) Avrupa Parasal Birliği, sadece demokratik ülkelerden oluşuyordu. Bu ülkelerin hükümetleri, gerçekte var olan –ve piyasa kapitalizminin saf doktrinindeki hayali model halklardan bütünüyle farklı olan– kurucu halklarına karşı savaş ilam edip, onları Brüksel'deki teknokratlar ve yurtsuz küresel ekonomistler tarafından yazılan "reformlar"a tabi tutamıyordu veya tutmak istemiyordu. Daha önceki karşı akımlar gibi Avro'nun boyunduruğu altına girmiş ulus devletlerin karşı akımları da politik olarak doğruluğun ya da ekonomik aklın düzenine tam bağlı değildi; Polanyi, *Laissez-faire*'in gelişim biçiminden farklı olarak, toplumun piyasaya karşı direnişinin kendiliğinden ve eşgüdümsüz olduğunu biliyordu. Bunun sonucunda, yaşam biçimleri ve yaşam dünyalarının kapitalist çizgide akılcılaştırılması için önlerine koyulan tempoya ayak uyduramayan veya buna katılmak istemeyen ülkelerde bütçe açıkları, kamu borçlanması, borç ve fiyat balonları ortaya çıktı; bu ülkelerin kendilerini korumak için ellerinde kalan az sayıdaki politik araçla yıllardır Avrupa devletler sisteminin parçalanması tehlikesini yaratan ve İkinci Dünya Savaşı sonrasının uzun süreli barışın temelini zayıflatan sistemik işlev bozukluklarını kademeli olarak üst üste yığmaktan daha iyi bir seçeneği de kalmadı.

Şu anda gerçekleşmekte olan şey, sanki resimli bir Polanyi kitabından çıkmış gibi. Ulus devletler tarafından temsil edilen halkların, hayatlarının piyasa dinine bağlı "kilise militanları"nca (*ecclesia militans*) uluslararası piyasa yasalarına bağımlı hale getirilmesine karşı direnişi bir yönetilemezlik sorunu olarak algılanıyor ve aynı türden daha fazla reformla giderilmesi gerektiğine ve gerçekten giderilebileceğine inanılıyor: Bu da ulusal ifade kabiliyeti ve politik takdir olanaklarının son kalıntılarını da sistemin dışına itekleyecek ve bunları piyasanın belirlediği kadere sessizce uyum gösterilmesine yönelik –olumlu olanların yanında para cezası gibi olumsuz biçimdekileri de kapsayan– akılcı teşviklerle ikame edecek yeni kurumların inşasıyla olacak. Bu yolla, piyasalar tarafından rekabet gücü düşük olarak nitelenip geri bırakılmış ülkelerdeki sıradan insanlara on yıllardır dayatılan kemer sıkma önlemleri kalıcı bir gerçeklik haline gelecek ve düşüncesizce yapılan, heterojen çokuluslu bir toplum için ortak para birimi deneyi başarıya ulaşmış olacak. En sonunda, reformların da ardından uluslar, ya başka seçenekleri olmadığı için ya da piyasanın yönlendirdiği neoliberal yakınsama süreci sırasında bir noktada piyasa aklına ermiş ve inanmış olacakları için, politik tasarrufta bulunma haklarından yoksun bırakılmalarına razı olmak zorunda kalacaklar.

Elbette bu yalnızca inanılabilecek bir şey; zira şimdilik bunun gerçekleştiğini görmek mümkün değil. Görülense, Avrupa halkları arasında ve içerisinde, birinin diğerine ne kadar borcu (bir tarafta "reform", diğer tarafta tazminat ödemesi) olduğu ve hem küçükler hem de büyükler arasından kimlerin masrafları karşılayıp, kimlerin kazanç sağlaması gerektiği konusunda giderek büyüyen çatışmalar. İnancı sarsılmaz olanlar, gerçekte var olan Avrupalı kurucu halkların er ya da geç (herhangi bir zaman öngörülmeyen standart ekonomi modellerinde "er ya da geç" her zaman şu an anlamına da gelir) serbest piyasaya uyum sağlamış, piyasa adaletinde bir araya gelmiş model bir halka evirileceğini umabilir. Ancak kilisenin mensubu olmayanlar bu güç illüzyonunun yarattığı şaşkınlıktan da, bir kuramın bu dünyaya ait olmayan ne tür şeylere yol açabileceğinden duydukları korkudan da kolayca kurtulamaz.

Avro Bölgesinde Demokrasi mi?

Avro Bölgesini bugün parçalara ayırmakta olan çatışmalar, demokratikleşmeyle yatıştırılabilir mi? Demokrasi, farklı toplumların ortak bir pazar ve para biriminden oluşan bir korseye sıkıştırılıp politik eylem kabiliyetleri ellerinden alınmasından dolayı ortaya çıkmış olan merkezkaç kuvvetlerine engel olabilir mi? Demokratikleşme Avro Bölgesinde ulusal çatışma hatlarını çapraz kesen sosyal ve ekonomik çatışma hatlarını etkisiz hale getirebilir mi? Avrupa'nın ekonomi ve devletler sisteminin halihazırdaki sorunlarının çözüm yolunun, bu sistemin demokratikleşmesinde olduğu umudunu taşıyanların birçoğu bunu, ulusları aşan bir ücret politikasına, Avrupa çapında bir sosyal politikaya, tek tip bir iş hukuku ve işçilerin yönetime katılımı rejimine ya da ortak bir bölgesel gelişim politikasına bugüne dek ket vurmuş tikelci engelleri tek bir darbede bertaraf edecek bir güç gösterisi olarak tahayyül eder gibi gözüküyor (Bofinger vd. 2012).

Neyin mümkün olduğuna dair spekülasyonlar kolayca dipsiz bir kuyuya dönüşebilir – özellikle de umutlar ve gönüllü olarak üstlenilen, yapıcı bir iyimserlik taşıma yükümlülüğüyle birleştiğinde. Fakat Avrupa için adının hakkını verecek bir demokrasi projesinin kendisini, Hayekçi bir merkezden neoliberal "yukarıdan yönetim"i kolaylaştırmakla ilgilenen Wolfgang Schäuble gibi otoriter neoliberal stratejistlerin peşine düştüğü "politik birlik" projelerinden kesin bir şekilde ayırması gerektiği konusunda bir fikir birliğine varılabilir. Avrupa Merkez Bankası veya Avrupa Birliği Adalet Divanı başkanlarına kıyasla (Goldman Sachs'ın başkanından bahsetmiyorum bile) hiçbir söz hakkına sahip olmadıkları sürece, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi başkanlarının "halk" tarafından seçilip seçilmemesinin demokrasiyle bir ilgisi yoktur. "Görünüş demokrasisi" kavramı (Bofinger vd. 2012) yasal ya da fiili anayasası, kendisini "piyasalar"ın bağımsız işleyişinin dışında tutmakla yükümlü kılan politik bir sistem için en uygun tanımdır. "Piyasalar"a hizmet edilmesini güvence altına alarak piyasalarda "güveni" yeniden oluşturması gereken bir Avrupa Finans Bakanlığı'nın ısmarlanmasını mümkün kılacak (yani, demokrasi sorununu neoliberalizm, hatta kapitalizm sorunuyla bağlantılandırmaktan vazgeçen) bir demokrasi projesi için demokratların ter dökmesine hiç gerek yok. Derin bir neoliberal tutku olarak bu süreç, kendi kendine ilerlemektedir.

İkinci olarak, Avrupa için bir demokrasi projesi, 2008'den bu yana çökmenin eşiğine dayanmış olan piyasa projesinden daha az ütopik bir fikir olmalı. Bu, ekonomi, toplum, ekonomik faaliyet ve yaşam biçimini birbirinden bağımsız şeyler olarak ele alarak piyasa projesinin yaptığı hataların aynısını tekrarlamaktan kaçınması gerektiği anlamına geliyor. Halbuki gerçekte bunlar birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Farklı yaşam biçimlerine tek tip bir ekonomi biçimi zor kullanmadan nasıl dayatılamazsa, farklı ekonomi ve yaşam biçimleri de ortak bir sosyal ve politik düzene herhangi bir direniş olmaksızın sıkıştırılamaz.[9] Avrupa'da demokrasi, kurumsal bir hegemonya projesi olamaz; neoliberalizmden farklı olarak, Avrupalı kurucu halkların arasında tarihsel süreçte oluşmuş ulusal farklılıklar kadar kendi içlerindeki farklılıkları da düzenin içine dahil etme görevinden –çok zor olsa da– kaçamaz.[10] Sadece iki toplumdan oluşmasına ve köklü bir ulus devlet olmasına rağmen Avro Bölgesinde finansal ve mali krizin harekete geçirdiğine benzer kimlik ve bölüşüm çatışmaları sebebiyle parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya olan Belçika'da, kısa bir süre önce ulusal hükümetin kurulması bir buçuk yıl sürdü. Avrupa düzlemindeki anayasal bir kanun koyucu da aynı türden çatışmaların katbekat artıp karmaşıklaşmış halleriyle tek bir seferde başa çıkmak zorunda kalacaktır; bunu da var olan demokratik bir anayasa içerisinde değil, aksine kendi ortaya çıkışının bir önkoşulu olarak yapması gerekecektir.

Demokratik bir Avrupa devleti için üniter-jakoben bir anayasa, gerçekte var olan Avrupa'da hayal bile edilemez. Federal alt bölümler, kapsamlı tikelci özerklik hakları, saklı tutulan haklar ve Avrupa'yı oluşturan, mekânsal yakınlık üzerine kurulu çok sayıdaki ekonomi ve kimlik topluluğunu başkalarının sürekli oy üstünlüğü sağlamasına karşı koruyacak –sırf Belçika'da değil, İspanya ve İtalya'da da, hatta Finlandiya ile Yunanistan veya Danimarka ile Almanya arasındaki ilişkilerde– grup hakları olmadan Avrupa demokrasisi ortaya çıkamaz.[11] Anayasayı yazacak olan her kimse, sadece ülkelerin (örneğin Bulgaristan ile Hollanda'nın) Avrupa'daki farklı çıkarlarının ötesinde İspanya ve İtalya gibi tamama ermemiş ulus devletlerin hâlâ çözülmemiş sorunlarına da değinmenin yollarını bulmak zorunda olacaktır. Bu toplulukların kimlik ve çıkarlarındaki çeşitliliklerin de akla gelebilecek her Avrupa kurucu meclisinde temsil edilmesi bir zorunluluktur.[12] Tüm bunları

herkes için kabul edilebilir bir anayasada bir araya getirmek politik olarak büyük bir çaba ve neoliberalizmin piyasa teknokratlarındakinden aşağı kalmayan yapıcı bir iyimserlik gerektirir.[13]

Üçüncü olarak, halihazırda şu ana kadarki en büyük krizine girmiş olan ve bir kez daha ileriye doğru bir kaçışla bu krizden çıkmayı uman neoliberal piyasa projesinin gerçekleşmeye yaklaşması nasıl on yıllar sürdüyse, Avrupa'nın yeniden demokratikleştirilmesi de vakit alacaktır. Ulusüstü bir Avrupa demokrasisinin kurumları, gönüllülüğe bağlı birer buluş olarak dünyaya gelemez. Bunun için tarihsel örnekler mevcut olmadığı gibi, tarihten gelen malzemeden şekillendirilmesi gerekmektedir. Demokratik bir Avrupa anayasası yazacak olan konvansiyon ancak bugün hayatta olan ve tanınan politik simalardan oluşabilir. Bu konvansiyona sadece Avrupa Parasal Birliği üyeleri değil, tüm Avrupa Birliği devletlerinin temsilcileri katılmalıdır. Ayrıca bu konvansiyon, bütçe konsolidasyonu, borç yardımı, gözetim ve "reformlar" gibi konulardaki güncel çatışmalarla gerilen ortamda, bundan dolayı büyüyen karşılıklı güvensizliklere ve müzakere sonuçlarına karşı oluşacak peşin yargılarla çalışmak zorunda kalacaktır. Avrupa'yı birleştirecek ve –belki de– piyasa kapitalizmini yeniden uysallaştırmak yoluyla Avro Bölgesini demokratikleştirecek bir anayasa var olana dek yıllar geçebilir. Halihazırdaki üçlü krize yönelik neoliberal bir çözümü püskürtmek için fazlasıyla geç kalacaktır.

Avrupa'daki toplumsal heterojenlik, yakın gelecekte farklı yerel, bölgesel ve ulusal yaşam ve ekonomi biçimlerinden oluşan bir heterojenlik de olacaktır. Birleşmiş Avrupa için demokratik bir anayasa, ancak bunlar arasındaki farklılıkların kabulü ve özerklik haklarıyla tanınması halinde olabilir. Bu hakların inkarının doğuracağı tek sonuç ayrılıkçılık olabilir ve bunun da ya satın alınarak ya da güç kullanılarak bastırılması gerekecektir; bir kurucu halk ne kadar heterojense, bu halkı birleştirmeye yönelik başarılı veya başarısız denemelerin tarihi de o kadar kanlıdır: örneğin Fransa, Franco dönemi İspanyası ve elbette Birleşik Devletler. Alt toplumlardan hangilerinin, ne gibi koşullarda bir ***topluluk olarak*** diğer alt toplumlardan kolektif dayanışma talep edebileceğini düzenleyen ***finans anayasası***, heterojen olan her toplum için merkezi öneme sahiptir. Aynısı ulus devletler içerisinde de geçerlidir: Özerklik ne kadar

artarsa, toplumlararası dayanışma talebi ve yükümlülüğü de o kadar azalır. Bunun somut olarak ne anlama geldiği her daim bir tartışma konusudur – eyaletlerarası mali denge tartışmalarının bitmek bilmediği Almanya gibi homojen bir ulus toplumda bile. Sahip olduğu aşırı heterojenlik sebebiyle birkaç yıl içerisinde Avro Bölgesinin her tarafına yayılmış olan bu tür çatışmalar, çoğunluk kararıyla düzenlenemeyecek kadar derine işlemiştir – özellikle de ayrılma seçeneği engellenmişken neoliberal ütopyacılığın kurumsal olarak farklılıkları düzleştirmesi, alt toplumlar arası tazminat ödemeleri yoluyla piyasa adaletinin sosyal bir düzeltmeye tabi tutulmasına yönelik talepleri kışkırtmaktayken. Ortak bir para birimi için fazlasıyla heterojen olan Avro Bölgesi toplumunun birdenbire tek tip bir demokratik anayasaya kavuştuğu takdirde, bölgesel ve ulusal tikelcilikle bunların yol açtığı çıkar ve kimlik çatışmalarının ortadan kaybolacağını ummak için hiçbir sebep yoktur.[14]

Liberalizme mecbur olan uluslararası bir federasyon tasarısında Hayek'in düşünce hatası, katılan tüm ulus toplumların, barışın sağlanması uğruna merkezi hükümetin kuracağı serbest bir ortak pazar ve rekabet rejimini onaylayacağına ve bu sebeple de kolektif tikel çıkar ve kimliklerini birleştirmeye ikna edilebileceğine inanmasıydı. Sahip oldukları kültürel özellikleri ve ellerinde kalmış olan politik kurumları temel alarak kendi yaşam ve ekonomi biçimlerini korumaya çalışacaklarını hesaba katmamıştı – belki bunları evrensel *homo economicus*'un cildindeki herhangi bir dövmeden fazlası olarak görmediği için, belki de Hayek'in dünyasında piyasa adaletine karşı kolektif eylemin demokratik imkânları olduğu elbette öngörülemediği için.

Devalüasyona Övgü

Neoliberal politikanın, piyasayı politik düzeltmelere karşı en sonunda masun hale getirecek ve Avrupa devletler sistemini uluslararası bir konsolidasyon devleti olarak sabitleyecek "reformlar" yoluyla Avrupa Parasal Birliği'ni tamamlayışını izlemek yerine kendimize ve başkalarına ulusal para birimlerinde devalüasyon kurumunu hatırlatabiliriz. Zira, devalüasyon hakkı, devletleri tarafından temsil edilen uluslara kendine özgü ekonomik yaşam ve kader ortaklıkları olarak gösterilen saygının kurumsal bir ifadesinden başka bir şey değildir. Merkezden çevreye doğru

uygulanan genişleme ve akılcılaşma baskısına karşı bir fren işlevi görür ve bu basıncın karşısında durup Büyük Ortak Pazar'ın serbest ticaret dünyasında popülizme ve milliyetçiliğe iteklenen çıkar ve kimliklere, piyasanın talep ettiği itaatkar kendini metalaştırmanın yerine gerçekçi, kolektif bir alternatif sunar. Her şeyden önce bu sebeple devalüasyon imkânı tektipleştirilmiş bir piyasanın totaliterliğinin baş belasıdır.

Ulusal para biriminin devalüe edilmesi –kabaca ve kısıtlı bir süreliğine– kapitalist her sistem gibi, üstünlüklerin birikmesi ilkesine göre işleyen asimetrik uluslararası ekonomik takastaki bölüşüm ilişkilerini düzeltir. Devalüasyon kaba bir alettir ("kaba adalet" [*rough justice*]); fakat sosyal adalet açısından bakıldığı zaman, yine de hiç yoktan iyidir. Ekonomik olarak eşlik edemeyen veya etmek istemeyen bir ülke, para birimini devalüe ettiğinde yabancı üreticilerin ihracat şansı azalır, yerli üreticilerinkiyse artar; böylelikle istihdamın daha yüksek olduğu diğer ülkelerdeki halkların aleyhine olacak şekilde, devalüasyon yapan ülke halkının istihdam şansı büyür. Para birimini devalüe eden ülke, ithalatı pahalılaştırarak ekonomik durumu daha iyi olan yurttaşlarının yabancı mallarını satın almasını zorlaştırır; aynı zamanda kendi ürünlerinin yurtdışında pahalılaşmak zorunda kalması sonucunda istihdamı tehlikeye atmadan maaşa bağımlı olan yurttaşların ücretlerinin artmasını mümkün kılar. Başka türlü ifade etmek gerekirse, devalüasyon imkânı, "rekabet kabiliyeti daha fazla" ülkelerin iyi kazanan yurttaşları BMW'lerini sabit fiyata satın alabilsin diye "rekabet kabiliyeti daha düşük" ülkelerin kazancı zaten düşük olan yurttaşlarının emekliliklerinden kesinti yapmaya zorlayabilmesine engel olur.

Bir kurum olarak devalüasyonun ekonomideki işlevi, golf veya at yarışı gibi spor dallarındaki engellerin işlevine benzer: Katılımcılar arasındaki farklar o kadar büyüktür ki, bunlar bir denge unsuru olmadığı takdirde, az sayıdaki sürekli kazanan ve çok sayıda sürekli kaybeden olarak bölünür. Daha zayıf olanların yine de rekabete katılmaya istekli olması için güçlü olanlar önden dezavantajlı hale getirilir: golfte kötü oyunculara belli sayıda serbest atış hakkı tanınarak, binicilikteyse potansiyel sürekli kazananlar ilave ağırlık taşımak zorunda bırakılarak. Ulusal ekonomik toplumların politik ekonomisinde kademeli vergilendirme sistemi benzer bir işlevi görür ya da görmesi gerekir.[15] Bu açıdan, Avrupa

Parasal Birliği'nde devalüasyonun devre dışı bırakılması, kademeli vergilendirmenin ya da at yarışlarındaki engellerin kaldırılmasıyla eşdeğerdi.

Devalüasyona izin veren uluslararası bir ekonomi sistemi, herhangi bir ülkenin veya uluslararası örgütün, üye ülkelerin toplum ve yaşam biçimlerine müdahale etme hakkı olmadan idare edebilir. Çeşitliliğe hoşgörü gösterir ve sınırlarda dikkatli bir eşgüdüm sağlayarak, özerkliğe özen gösteren bir yanyanalığa imkân verir. Ne "önder" ülkelerin "geri kalmış" olanları kendilerine benzeyecek şekilde reforme edebileceğini varsayar ne de geri kalmış ülkelerin belli bir ödeme karşılığında buna izin vermesini gerektirir. Dolayısıyla Avro'nun halihazırdaki şekliyle yürürlükten kaldırılması 1920'lerde altın standardının kaldırılmasına eşdeğer olacaktır. Polanyi'ye göre bunun yeniden mümkün kıldığı ilk şey,

> diğer ulusların kendi kurumlarını, kendi takdirlerine göre şekillendirmesinin memnuniyetle kabul edilmesi ve dünya ekonomisine dahil olan ulusal rejimlerin tek tip olması gerektiğini savunan, 19. yüzyıldan kalma kötücül dogmanın geride bırakılmasıydı. (Polanyi 1957 [1944], 253)

Hiç şüphesiz, 1944 yılında, o sıralarda ortaya çıkmakta olan İkinci Dünya Savaşı sonrası düzenine atıfla Polanyi şöyle devam ediyor:

> Bugün eski dünyanın yıkıntıları arasından yeni bir dünyanın köşe taşlarının yükselişi görülüyor: ulusal yaşamı kendi iradeleriyle örgütleme özgürlüğüyle beraber, hükümetlerarası ekonomik işbirliği. (Agy., 254)

Avro'nun sona ermesinin ardından ortaya çıkabilecek esnek bir döviz rejimi, politikanın uzmanca uygulama ve akılcılaştırma tedbirlerinden fazlası olduğunu teslim eder ve politika tarafından temsil edilen kolektif kimlik ve geleneklere saygı göstererek politikaya düzen içerisinde merkezi bir yer açar. Devalüasyona izin veren bir ekonomik sistem ayrıca –Hayek'in de onayladığı gibi– "bilgi aldatmacası" (Hayek 1975) olmadan da yapabilen bir dağıtılmış zeka sistemi olarak savunulabilir. Hayek haklı olarak bu tür sistemlerin merkezden planlanan sistemlerden üstün olduğunda ısrar etmiştir; bir ekonomist olarak göremediği şey, karşısında Polanyi'nin öne sürdüğü kavrayıştı: Hayek'in dünya barışı için kurulacak liberal federasyon fikrinde doğal durum olarak gördüğü, piyasayla uyumlu ve piyasaya itaat eden ulusaşırı-kapitalist dünya sadece

planlama yoluyla kurulabilirdi; çünkü bu, sosyal yaşam ve dayanışmaya ait eski tikelci yapıların zor kullanılarak imha edilmesini gerektirirdi.

Devalüasyon rejimi, katılımcı ülkeleri yapısal reformlar ve tazminat ödemeleri üzerine pazarlık yapma zorunluluğundan kurtarır. Rekabet kabiliyeti yüksek ülkeler tarafından rekabet kabiliyeti düşük ülkelere müdahale edilmesi, alıcıları tarafından piyasaya giriş harcı veya "rekabet kabiliyeti"nin devletler arasında vergilendirilmesi şeklinde yanlış anlaşılarak, bunun maliyetini karşılamak zorunda olanlar tarafından reddedilme riski taşıyan "büyüme paketleri" ile aynı derecede gereksizdir. Uluslararası çatışmalar ancak bir ülke kendi para birimini çok sık ve kısa aralıklarla devalüe ederse ortaya çıkar. Lakin bunu yaparken güvenilirliğini tüketmesi sebebiyle, ihracat kabiliyetini dönemsel olarak yeniden üreterek kazandığından fazlasını kısa sürede kaybedecektir. Bu nedenle ülkelerin devalüasyon yoluyla piyasa konumlarını iyileştirme imkânını aşırı derecede kullanması tehlikesi yoktur.[16]

Avrupa Menşeli Bir Bretton Woods İçin

Avrupa Parasal Birliği, Avro Bölgesindeki ülkelerin muazzam heterojenliğine rağmen, ulus devletleri ve ulusal düzlemde demokrasiyi devre dışı bırakmadan devalüasyonu bertaraf etmiş olması sebebiyle politik bir hataydı.[17] Bu hatayı ileriye doğru bir hamleyle daha da büyütmek ve Parasal Birliği –konsolidasyon devletinin nihai olarak tahta çıkarılmasından başka bir şey olmayan– "politik bir birlik" ile tamamlamak yerine, krizden çıkış yolu hâlâ açıkken, Avrupa'da düzenli bir esnek döviz kuru sistemine dönülerek bu hatanın telafisine çalışılabilir.[18]

Avrupa toplumlarının farklılıklarını neoliberal reformlarla silmek yerine bu farklılıkları tanıyacak bir sistem, hem politik hem de ekonomik açıdan Parasal Birlik'e kıyasla çok daha az çaba gerektirecektir. Tek tip planlamacıların "her beden için tek ölçü" (*One-size-fits-all)* böbürlenmesinden muaf olacak ve katılımcı ülkeleri birbirine kaynatmak yerine, bunlar arasında gevşek bir bağ kurmakla yetinecektir. Avrupa halkları arasında giderek büyüyen kıskançlık ve nefretin temelleri de böylelikle ortadan kalkacaktır. Avrupa döviz rejiminin esnekleştirilmesi, Kuzeydeki (özellikle Almanya'daki) ihracat sanayileriyle Güneydeki

devlet aygıtları ve orta tabakalar arasındaki koalisyonun sona ermesi anlamına gelecektir: Halihazırda bu koalisyon, kentli orta tabakalar Alman malı lüks arabaları sabit fiyatla satın almaya devam edebilsin ve araba üreticileri de istikrarlı bir döviz kuruyla uzun vadeli hesaplamalar yapabilsin diye, Akdeniz bölgesindeki düşük ücretli insanların emeklilik ve maaşlarını buduyor – bu, Güneyin borçlu ülkelerindeki neoliberal modernleşmecilerin Kuzey ülkeleri tarafından kendilerine sağlanan finansal ve ahlaki destek karşılığında "piyasalar"dan ve uluslararası örgütlerden ödünç aldıkları güçle kendi yurttaşlarını uluslararası piyasa kanunlarının adaletine tabi kıldığı bir koalisyon.

Keynes'in etkisiyle ortaya çıkarılmış ve esnek olarak ayarlanabilir sabit bir kur rejimi öngören Bretton Woods, yeni bir Avrupa parasal sistemi için model olarak alınabilir. Bretton Woods, zamanında güçlü sendika ve komünist partilere sahip olan Fransa ve İtalya gibi ülkelerin, sosyal bütünlüklerini ve iç barışlarını tehlikeye atacak "reformlar"a zorlanmadan kalıcı olarak Batı'nın serbest ticaret sistemine entegre edilmesine hizmet etti. Bu sistemin bilgece olan yönü, üye ülkelerin iç düzenlerinin zorla birbirine yaklaştırılmasından ve güçlü olanların zayıf olanları "yukarıdan yönetmesinden" kaçınmasındaydı.[19] Böylece üye ülkelerin egemenliklerine ve iç politikalarına en azından şeklen saygı gösteriyordu.[20] Ücretlerdeki artış ya da cömert kamu sosyal politikaları sebebiyle rekabet kabiliyeti azalmış olan ülkeler, zaman zaman devalüasyona başvurarak rekabette kendilerinden daha üstün olan istikrarlı ülkelerin zararına bu kayıplarını dengeleyebiliyordu.[21] Yine de daha önce değinildiği gibi, devalüasyon çok sık gerçekleştirilemezdi; çünkü bu, ihracat yapan ülkeler, sanayiler ve şirketlerin çıkarlarını ve güvenlik ihtiyaçlarını fazlasıyla zedelerdi. Bu nedenle de devalüasyonun *ultima ratio* (son çare) olarak, birliğin diğer üyeleri tarafından onaylanması zorunluydu.

Avrupa için aynı anda hem sabit hem de esnek olan, güncel ve Avrupa Parasal Birliği'nin yerine geçebilecek düzeyde bir döviz kuru rejiminin neye benzeyebileceği sorusu, en iyi ekonomistlerin cevaplamak için dökeceği teri hak ediyor.[22] 1970'ler ve 1980'lerdeki Avrupa "para yılanı" gibi bir dizi denenmiş model mevcuttur. Her halükarda söz konusu olan, herkes için tek bir para birimi yerine, ulusal egemenlik aracılığıyla

ulus devletlerin demokrasi ve demokratik gelişim imkânlarını güvence altına alan, ulusal para birimleri arasındaki gevşek bir bileşim olacaktır. Bununla beraber Avro'nun yürürlükten kaldırılması da bir zorunluluk teşkil etmez; aksine Avro, ulusal olmayan bir rezerv döviz ya da parasal çapa olarak ulusal para birimlerinin yanında varlığını sürdürebilir –Keynes'in önerdiği ancak Birleşik Devletler'in –Dolar'ın çapa işlevi görmesini istediği için– en sonunda kabul etmek istemediği Bancor adı verilen yapay para birimi rolünde. Konunun uzmanlarının yeniden tedavüle sokulan ulusal para birimlerinin spekülatif saldırılardan korunması için de yollar araması şart olacaktır; bu da, sermaye kontrolü yöntemlerine –hem istenilen, hem de zorunlu– bir dönüşü gerektirir.[23] Aynı şekilde, ortak para birimi olarak Avro'dan vazgeçmenin ne kadar pahalıya patlayacağı da açıklanmalıdır; Avro'ya yönelik, Yunanistan ve İspanya benzeri örneklerde görüldüğü gibi her halükarda başarısızlığa mahkum olan bir kurtarma girişiminin kısa vadedeki maliyetiyle uzun vadede ortaya çıkacak ek maliyetlerinin daha yüksek olacağını gösteren birçok işaret mevcut.[24]

Avrupa ortak para biriminden çıkış, sözümona "küreselleşme"ye karşı sınır çizme politikasına giriş anlamına gelecektir. Dünyayı birbirine yaklaşmaya zorlayan tek tip piyasa kanunlarına tabi kılan türden bir "küreselleşme"yi reddedenler, tam olarak da Avrupa'da bunu yapmakta olan bir Avro'ya bağlı kalmayı isteyemez. Avro, devletin politik eylem kabiliyetini sadece köhnemiş değil, aynı zamanda vazgeçilebilir olarak da gören, 1990'ların küreselleşme öforisinin ortaya çıkardığı bir yaratıktı – hâlâ da öyle. Günümüzde tamamlanmaya yaklaşmış olan neoliberal dönüm bağlamında Avrupalı bir Bretton Woods sistemi talep etmek, 1970'lerde sistemi altüst edecek bir reform programı olarak sınıflandırılabilirdi: Sistemik bir krize verilen, kamu egemenliği olmadan bu dünyada toplumsal demokrasinin var olamayacağını göstererek, krizini çözmeyi üstlendiği sistemin ötesine geçen stratejik bir yanıt.[25]

Zaman Kazanmak

Gerçekte var olan Avrupa halkını oluşturan kurucu halkları politik olarak mülksüzleştirip ekonomik olarak parçalara ayıran ve toplumsal açıdan pervasızca bir teknokratik modernleşme projesi olan Parasal

Birlik'in dağıtılması talebi, kendisini alternatifsiz gören neoliberal bir konsolidasyon ve akılcılaştırma politikasının meşruiyet krizine karşı demokratik olarak akla yatkın bir cevap gibi gözükmektedir. Borçlu ülkelerin Avro Bölgesinden kovulmasına yönelik milliyetçi taleplerden esas itibarıyla ayrılır; buradaki amaç cezalandırma değil, politik olarak serbest bırakılmış bir piyasa düzeni tarafından sürekli kaybeden ve yalvaran rolünü üstlenmeye zorlanacakları bir Babil esaretine mahkum edilme tehlikesiyle karşı karşıya olan ülkelerin özgürleştirilmesi ve iyileştirilmesidir. Dolayısıyla söz konusu olan eşitsizliğin savunusu değil, tam tersine, bugün Avro'yu bir disiplin aracı gibi kullanarak tek pazar projesini Avrupa halklarının birleşmesinin tek yolu olarak sunanlara karşı politik bir denge yaratma imkânıdır.

Avrupa menşeli bir Bretton Woods sistemi önerisi kamusal politik söylem düzeyinde piyasa teknokratlığı çizgisindeki Avro fanatiklerinin yukarıdan yönetimine ve konsolidasyon devletinin nihai olarak kurumsallaşmasına karşı medet umulan "sokak" direnişinin bütünleyicisi olabilir. Fakat bu haliyle, son tahlilde ancak neoliberal anti-demokratikleştirme projesine karşı mücadelede yeni politik eylem kabiliyetlerinin inşası için zaman kazanmaya yarayabilir. Bunun öncülü de, halihazırdaki kapitalizmin demokratik bir gelişim perspektifini savunurken, modern toplumların ulus devlet örgütlenmeleri ne kadar şüphe verici olursa olsun, piyasa genişlemesi yoluyla ulus devleti alt etmenin söz konusu olamayacağıdır. Daha ziyade amaç, ilk olarak ulus devletten geriye kalanların geçici olarak, hızla ilerleyen kapitalist toprak gaspının ivmesini kesmek için kullanılabilecek kadarıyla tamiri olmalıdır. Umudunu kapitalist ilerlemenin işlevselci izinden[26] giden post-ulusal bir demokrasiye bağlayan bir strateji, bugünün koşullarında ancak kendi kendini düzenleyen küresel piyasa kapitalizminin toplum mühendislerinin ekmeğine yağ sürer; 2008 krizi, bunun nelere yol açabileceğini önceden gösterdi.

Bugünün Batı Avrupa'sında artık en büyük tehlike milliyetçilik (Alman milliyetçiliği bile) değil, Hayekçi piyasa liberalizmidir. Parasal Birlik'in tamamlanması Avrupa'da ulusal demokrasinin ve böylelikle konsolidasyon devletine karşı savunma için kullanılabilecek tek kurumun sonunu getirecektir. Avrupa halkları arasında tarihsel süreç içinde gelişmiş olan farklar, yakın gelecekte ortak bir demokrasiye entegre

olmalarını engelleyecek derecede büyükse, bu farklılıkları temsil eden kurumlar belki de ikinci en iyi seçenek olarak demokrasiden arındırılmış tek pazar devletine giden yokuş aşağı yolda fren balatası olarak kullanılabilir. İlk sıradaki çözüm bir çözüm olmadığı sürece, ikinci sıradaki, en iyi çözümdür.

EK BÖLÜM

Avro, Niye Avrupa'yı Birleştireceğine Bölüyor?[1]

Max Weber'in anıtsal eseri *Ekonomi ve Toplum*'un [*Wirtschaft und Gesellschaft*] "Ekonomik Faaliyetin Sosyolojik Kategorileri" (1956 [1920]) başlığını taşıyan ikinci bölümünde özellikle ayrıntılı bir şekilde ele alınmış konulardan biri paradır. Sosyolog Weber'e göre parayı para yapan bir "birlik düzeni" (agy., 54), "parasal düzen" (agy., 125) veya bir "para kanunu"ydu (agy., 145). G. F. Knapp'ın *Staatliche Theorie des Geldes* [Paranın Devlet Kuramı] (1905) başlıklı çalışmasından yola çıkarak, modern koşullar altında bu sistemin ancak bir devletin tekelinde olabileceğini iddia ediyordu (agy., 125). Para, bir iktidar birliğinin (Weber'in düşüncesindeki merkezi kavramlardan bir başkası) içine yerleştirilmiş ve bunun tarafından yürütülen politik-ekonomik bir kurumdur ve diğer tüm kurumlar gibi belli çıkarlara ayrıcalık tanırken, belli çıkarlara zarar verir. Bu da parayı toplumsal "kavga"nın nesnesi, hatta *ekonomik* bir kurum olarak Weber'in tanımıyla "piyasa kavgası"ndaki bir kaynak haline getirir. Weber'e göre "para",

> insanın insana karşı kavgasıyla şekillenen fiyatların karakterini temelde ortadan kaldırmadan keyfi bir şekilde değiştirilebilecek, "herhangi bir fayda karşılığındaki" zararsız bir "makbuz" değildir. Aksine, birincil olarak kavgada bir silah ve kavganın sonucu olan fiyattır; çıkarlar arasındaki çatışmada karşılıklı şanslara dair nicel tahminlerin bir ifadesi olarak hesaplama araçlarıdır. (agy., 77)

Weber'in sosyolojik-politik para kavramı, özünde liberal geleneğin ekonomi bilimine ait para kuramından farklıdır.[2] Bu geleneğin kurucu metinleri Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* kitabının dördüncü ve beşinci bölümleridir; burada paranın ortaya çıkışı, son kertede ileri (yani iş bölümüne göre örgütlenmiş) toplumlardaki ticari ilişkilerin sınırsızca genişletilmesi amacıyla giderek daha da genelgeçer hale gelen bir takas

aracının gelişmesi olarak açıklanır. Para, evrensel olarak kullanılabilir, kolayca taşınabilir ve sınırsızca bölünüp saklanabilen bir aracı metanın araya sokulmasıyla, doğrudan takasın yerini dolaylı takasın almasını sağlar (Marx'ın tanımıyla basit yeniden üretim: Meta->Para->Meta). Smith'in iddiasına göre parasal düzenler aşağıdan, piyasa katılımcılarının ticari ilişkilerini genişletme ve basitleştirme arzusundan gelişir; işlemler sırasında oluşan maliyetler açısından farklılaşır ve bu maliyetleri sürekli düşürerek daha verimli hale gelir. Smith'in bakışıyla para, takas edilen nesnelerin değerinin tarafsız bir simgesidir ve olabildiğince amacına uygun hale getirilmelidir – emek-değer kuramına göre üretim maliyetleri sebebiyle paranın da kendine ait nesnel bir değeri olsa bile (Beşinci Bölüm). Smith'in düşüncesinde devlet, sadece piyasa katılımcıları tarafından paranın verimliliğini artırmak için "damga"sını basarak parayı daha güvenilir hale getirmesi için davet edildiği kadarıyla oyuna dahil olur. Parasal düzenleri birbiriyle çakışan bölüşüm çıkarlarına olan yakınlıklarına göre ayırmanın mümkün olduğu Weber'in kuramından farklı olarak, Smith'te paranın iyi ya da kötü hizmet edebileceği tek çıkar, mümkün olan en geniş çaptaki takas ekonomisinin sürtünmesiz bir şekilde işlemesidir.

Sosyoloji geleneği, şaşırtıcı bir şekilde Weber'in yerine Smith'i takip etmiştir. Ulusal Ekonomide Alman Tarihçi Okulu'nun [Historische Schule der Nationalökonomie –çn.] yok olması ve ekonominin[3] yapısal işlevselcilik eliyle bir araştırma nesnesi olarak gittikçe neoklasik anlayışa göre steril hale getirilen ekonomi bilimine havale edilmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasının post-tarih (*Posthistoire*) ağırlıklı on yıllarında yerleşik hale gelen sosyolojinin kendine ait bir para kuramından vazgeçmesine ve illa bundan bahsetmesi gerektiğinde akademinin huzuru adına parayı iktidar yüklü sosyal bir kurum yerine, Smith'in anladığı şekliyle, çıkarlar arasında taraf tutmayan bir iletişim aracı (sosyal bir ilişki yerine bir sayaç [*numéraire*] [Ingham 2004]) olarak kavramsallaştırmasına izin verdi. Böylelikle hem sosyolojide hem de ekonomi kuramında paranın doğası ve parasal düzenlerin getirdiği politik sonuçlar üzerine iki dünya savaşı arası dönemde yapılmış sert tartışmalara dair bellekle bir kopuş gerçekleşti. Bu konular Keynesçi kuramın da tam merkezinde yer alıyordu; örnek olarak, altın standardının sosyal ve politik sonuç-

ları üzerine Keynes'in önderlik ettiği tartışmalar (Keynes 1924; 1930) ya da Irving Fisher'ın Tam Rezerv Bankacılık modeli (Fisher 1936) etrafındaki tartışmalara bakılabilir. Parsons ve Smelser'ın *Economy and Society* [Ekonomi ve Toplum] (1984 [1956]) kitabı (alt başlığı *A Study in the Integration of Economic and Social Theory*'dir [*Ekonomik ve Sosyal Kuramın Entegrasyonu* Üzerine *Bir Çalışma*]) burada paradigmatik bir öneme sahipti. Kitapta para, alım gücünün bir temsili olarak görünürken, emtianın değiş tokuşunu kontrol etme kabiliyeti olarak tanımlanır. Yazarlara göre, buna aynı zamanda paranın prestij kazandırmak ve bu yolla özel ve genel simgeleştirmeler arasında aracılık yapmak gibi sosyal işlevleri eklenir (agy., 71). Parsons ve Smelser'da para, tıpkı Smith'te olduğu gibi, tarihsel olarak iş bölümünün yayılması bağlamında gelişir; bu bağlam, geniş ölçekte dolaylı takasın mümkün olabilmesi için ekonomik değerin soyut bir temsilini gerektirir (agy., 140vd.). Bu süreçte para, borç araçları ve senetleriyle birlikte, "ekonomik değere sahip nesneler üzerinde sahip olunan veya iddia edilen hakları temsil eden" "kültürel bir nesne" olarak boy gösterir (agy., 106) – yani, Weber'in ifadesiyle (bkz. yukarısı) "herhangi bir fayda karşılığındaki zararsız bir makbuz" olarak.[4]

Parsons ve genel anlamda Amerikan sosyolojisi, sırf 1945 sonrasında her nasılsa istisnai bir dönem olarak ilan edilmiş olan iki dünya savaşı arası yıllara değil, kendi ülkelerinin daha da geçmişte kalmış tarihine bakarak bile, paranın bundan çok daha fazlası olduğuna dair bolca kanıt bulabilirdi. Fakat bu kanıtların bulunması için 1990'larda "yeni ekonomi sosyolojisi" adı altında tarihsel-kurumsalcı bir politik ekonominin ortaya çıkmasını ve parayı "piyasa kavgası"nda bir "silah ve rekabet fiyatı" olarak gören Weberci bakışı yenilemesini beklemek gerekti. İç Savaş sonrası ABD'de parasal düzen üzerine iç politikadaki çatışmalar hakkında Carruthers ve Babb'ın 1996'da yayımladıkları araştırma da buna önemli bir katkıda bulundu. Jack Knight'ın (1992) önerdiği çözümsel bir ayrımı takip eden yazarlar, çoğu kurum gibi parasal düzenlerin de sırf "kolektif fayda amaçlı eşgüdüm" (*the coordination-for-collective-benefits conception of social institutions*) araçları olarak (yani sadece değer veya değer iddialarına ait özneler arası iletilebilir bir simgeleştirme sağlayıp sağlamadıklarına göre) değerlendirilemeyeceğini gösterir. Carruthers

ve Babb'a göre, Knight tarafından çatışma kuramı perspektifiyle tarif edilen –politik olarak da adlandırılabilecek– bakış açısı da aynı derecede uygun ve önemlidir: Buna göre parasal düzenler farklı çıkarlara sahip aktörler arasındaki anlaşmazlıkların bir sonucu olarak ortaya çıkar; dolayısıyla, bölüşüm üzerinde az ya da çok asimetrik etkileri olabilir ve sosyal gerçeklik içerisinde bu etkiler, sahip oldukları verimliliğe kıyasla çoğunlukla daha fazla önem taşır (Carruthers ve Babb 1996, 1558vd.).[5]

Carruthers ve Babb'ın kitabında somut olarak, 19. yüzyılın son otuz yılında geleceğin para rejimi ve genel olarak paranın doğası üzerine ABD'de yaşanan tartışmalardaki ekonomik, politik ve ideolojik kuvvet çizgilerinin bir yeniden inşası söz konusudur. Buradaki cephe hattı oldukça kesin bir şekilde –biri Smith'çi, diğeri Weber'ci– iki farklı para kavramı arasında uzanıyordu; bunlardan verimli bir ekonomik eşgüdüm ve sosyal entegrasyon için simgesel bir iletişim aracı olarak paranın güvenilirliğinin ön plana çıkarıldığı ilki, altın standardına dönme tercihi ve natüralist bir değer kuramıyla bir araya gelirken, ikincisiyse dikkat çekici derecede gelişmiş bir politik sosyal yapısalcı para değeri kuramından yola çıkarak serbestçe yaratılan kağıt parayı savunuyordu. Tahmin edileceği gibi, kamu yararı açısından altını savunanlar güvenilir bir değer simgeleştirmesinin üzerinde dururken, "Greenback" (basılmış Dollar banknotları) taraftarları da bu iki para kavramının bölüşüm üzerindeki farklı etkilerine ve hizmet ettikleri maddi çıkarlara dikkat çekiyordu. Gerçekteyse altın ve kağıt taraftarlarının rekabet halindeki fikirleri, birbirinden ayrı ekonomik faaliyet ve yaşam biçimlerine sıkı sıkıya bağlıydı: Altın standardının destekçileri Doğu Sahilinde yerleşik olan ve öncelikle istikrarla ilgilenen "eski para" çevrelerine aitken, kâğıt para hizbi Güney ve Batıda yerleşmişti ve mümkün olduğunca sınırsız borçlanmaya serbestçe erişerek birikmiş borçlarının değerini kaybetmesi veya ekonominin hızla büyümesiyle ilgileniyordu. Carruthers ve Babb'a göre Birleşik Devletler'in gelişmekte olan kapitalist ekonomisinin hangi yoldan büyüyeceği üzerine çatışan çıkarlar, bir tarafta özellikle New York'ta bulunan kentli burjuva aristokrasisinin, diğer taraftaysa ülkenin geri kalan bölgelerindeki borçlanmış çiftçi ve "kötü işletmeciler"in (*cowboy operators*) birbirinin zıddı olan iktidar talepleri, ayrıcalık yapıları ve yerleşmiş yaşam biçimleriyle iç içe geçmişti.

1980'lerde olgunlaşan Alman kuramsal sosyolojisi, kendi para kavramını Weber'den değil Parsons'tan ve böylelikle Parsons üzerinden Smith'e kadar geriye giden ekonomi geleneğinden almıştır. Bu sırf Luhmann için geçerli değildir; her ne kadar Habermas "İletişimsel Eylem Kuramı"nı büyük ölçüde sistem kuramının içeriden bir eleştirisiyle geliştirmiş olsa da (belki tam da bu nedenle) aynı durum Habermas için de geçerlidir. Benim anladığım şekliyle sorun, Habermas'ın Luhmann ve Parsons'ta bulunan kontrol aracı kavramına yönelik iletişim-kuramsal eleştirisinin, bu kavramın "maddi yeniden üretimin işleyiş alanları"ndaki geçerlilik iddiasına, bu alanların (hem de sadece bu alanların) "yaşam dünyasından tamamıyla ayrıştırılabilir" olması sebebiyle değinmiyor oluşudur (Habermas 1981, 391). Habermas'a göre modern toplumların ekonomik alt sisteminde gerçekten konuşulmaz; konuşmak, yaşam dünyasına has bir olgudur. Ekonomik alt sistemdeyse, sistemin işlevini yerine getirebilmesi için söylenmesi gerekenler açısından paranın "özel dili" (agy. 388) yeterlidir. Elbette buradaki varsayım, "ekonomi"nin toplumsal bir moderniteye ait olduğudur ve yaşam dünyasıyla tüm bağlardan arındırılmış, bunlar olmadan işleyebilen, araçsal akılcı ve yansız (bazılarınca teknik) bir alt sistem olarak anlaşılabileceğidir; ekonominin uzmanlık alanında eylem olmamalıdır, bunun yerine kontrol mümkündür. Başka kelimelerle ifade etmek gerekirse ekonomi, daha kapsamlı ve prensipte demokratik olarak örgütlenebilir bir iletişim ve eylem bağlamına yerleştirilmiş olsa da tamamen standart ekonomi kuramına uygun bir şekilde, hesaplanabilir bir kaynak mekanizması olarak kavranmaktadır. Bu iş için yeterli olmakla kalmayıp aslında ideal bir kontrol aracı olan paranın yardımıyla söz konusu mekanizma kendini –indirgenmiş bir iletişim seviyesinde de olsa– sırf içerisindeki aktörlerin kıt kaynakları verimli bir şekilde eşgüdümlemesiyle kısıtlar.[6,7]

Ancak para nötr bir toplumsal iletişim aracından (insan eylemlerinin –belli bir türünün– üretken bir şekilde eşgüdümlenmesine hizmet eden bir simge dilinden) başka bir şey olmasaydı, Avro'nun ortaya çıkışından bu yana geçen on yıldan uzun süre içerisinde kullanıcılarını müşterek bir kimlikte birleştirmesi beklenirdi. Alman Markı'nın (D-Mark) bir çeşit "DM-milliyetçiliği" yaratmış olduğu iddiasına benzer bir şekilde (Habermas, 30 Mart 1990 tarihli *ZEIT*) Avro'nun

da bir *Avrupa Yurtseverliği* yaratması gerekirdi; Avro'nun mucitleri de tam olarak bunun gerçeklemesini bekliyordu. 1999 yılında –henüz Lüksemburg Başbakanıyken çokuluslu büyük şirketlerin vazgeçilmez vergi danışmanlarından biri olan– Jean-Claude Juncker, 2002 yılı gelip de yurttaşlar ilk defa yeni banknot ve metal paraları ellerine aldıkları zaman "kısa sürede yeni bir biz duygusu" oluşacağını açıklamıştı: "Biz Avrupalılar".[8] Aynı sene içerisinde o sırada çoktan eski Federal Şansölye olmuş olan Helmut Kohl da Avro'nun bir "Avrupa kimliği" yaratacağını ve "en fazla beş yıl içerisinde önce Büyük Britanya'nın, hemen ardından da İsviçre'nin Avrupa Parasal Birliği'ne katılacağını" tahmin ediyordu (Hank 2015). Bunun bir alt seviyesindeyse gazetelere verilen reklamlarda Avro, birbirlerinin gözlerinin içine halkları birbirine bağlarcasına bakan genç Avrupalı turistlerin fotoğrafları eşliğinde tanıtılıyordu. Gençler, döviz alım-satım maliyetleri ve kur farklarının ortadan kalkması sayesinde karşılıklı seyahatlerinde ne kadar para tasarruf etmiş olduklarını büyük bir mutlulukla hesaplıyordu – işte aynı anda hem kimlik hem de verimlilik kuramı!

Tüm bunların aksine Avro, Avrupa'yı böldü. "Avrupa halkları arasında gittikçe daha yakın bir birlik" [*ever closer union among the peoples of Europe*, 1957 tarihinde Roma'da imzalanmış olan Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruluş sözleşmesinde geçen hedeflerden ilki –çn.] fikrinin motoru olarak Avrupa Parasal Birliği'nin ardında bıraktığı bilanço oldukça yıkıcı. Norveç ve İsviçre daha uzun bir süre AB'ye katılmayacak; bunun ardındaki sebeplerden biri de üyelikle beraber gelen Parasal Birlik'e katılım yükümlülüğü. Büyük Britanya, sırf Parasal Birlik'e katılmamakla kalmayıp, Avrupa Birliği'nden ayrılma seçeneğini de değerlendiriyor. İleride bir noktada Parasal Birlik'e katılması gereken İsveç ve Danimarka da şüphesiz böyle bir adım atmayacaktır; Polonya bile Parasal Birlik'ten uzak durmaya başladı. Parasal Birlik'in kendisi de bölünmüş durumda: ödemeler dengesi fazla veren ülkelerle açık veren ülkeler, Kuzey ve Güney, Almanya ve geri kalanlar arasında. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana Batı Avrupa halkları hiç bugün olduğu kadar birbirine düşman olmamıştı ve Avrupa'nın birleşmesinde gelinen nokta hiç bu kadar tehlikeye girmemişti; Fransa, Hollanda ve Danimarka gibi ülkelerde artık kimse entegrasyon için en ufak bir ek

adımı ve bunun için gereken referandumları gündeme getirmeyi denemeye cesaret edemiyor. Almanya özelindeyse Parasal Birlik, Avrupalı bir Almanya'ya (Alman kimlik ve hegemonya sorunun Avrupa entegrasyonu yoluyla çözülmesine) dair Almanya içinde ve dışında beslenen umutları yıktı. Bunun yerine hem Avrupa'da hem de Almanya içerisinde Almanlaşmış bir Avrupa korkusu geçti. Bugün bunun sonucu olarak Güney Avrupa'da seçim kampanyaları Almanya'nın kendisine ve Federal Şansölyesine karşı yürütülüyor ve başarı getiriyor; Merkel ve Schäuble'nin gamalı haç pazubantlı ve Hitler bıyıklı çizimleri seri üretim haline gelmiş durumda – hem de sırf Yunanistan ve İtalya'da değil, Fransa'da bile.[9] Almanya'nın, İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı bugün Güney Avrupa'da giderek daha fazla tazminat talebiyle karşılaşıyor olması, kendi kendini Avrupalılaştırmaya yönelik savaş sonrası politikasının Parasal Birlik'e geçişle beraber başarısızlığa uğramış olduğunun bir işareti sadece.[10]

Parasal Birlik gibi bir kurumun nasıl olup da böyle büyük bir tahribat yaratabildiğini anlamak isteyenlerin, ekonomi geleneğindeki para kavramı ve bundan beslenen kuramsal sosyolojinin kavramsallaştırmasının ötesine geçen bir para kavramına ihtiyacı vardır. Benim iddiam, Parasal Birlik içerisinde ve etrafında patlak veren çatışmaları anlamanın ancak politik ekonomi kuramıyla mümkün olduğudur; bu kuram parayı sadece karşılıklı yükümlülük ve taleplerin simgelenmesine yarayan verimli birleştirici bir işaret sistemi olarak değil, Weber'in de anladığı şekliyle, bölüşüm üzerinde çatışmalara yol açabilecek etkileri olan, anlaşmazlık ve tartışmalara açık bir kurum olarak kavrayabilmelidir.

Tek Ölçü Her Bedene Uymaz

Kapitalizmin farklı tezahürlerini ele alan literatür –verimlilik kuramı çizgisini takip etmeyip, tarihsel-kurumsalcı olduğu sürece– Parasal Birlik'in Avrupa'yı birleştirmek yerine niye bölmekte olduğuna dair ilk yararlı ipuçlarını sunar.[11] Parasal Birlik'te bir araya gelmiş her ulusal toplum, modern gelişimleri sürecinde sosyal hayatla kapitalist ekonomik faaliyet arasındaki kritik arayüzü farklı bir biçimde düzenlemiştir. Böylece oluşturulan ulusal politik ekonomilerde parasal düzen merkezi

bir rol oynar.[12] Parasal Birlik –ardındaki güdü her ne ise– her biri kendi kurumsal ve politik çevresine göre uyarlanmış olan ulusal parasal düzenlerini, katılan her toplum için aynı şekilde geçerli olan uluslarüstü bir parasal düzenle ikame etme ve bu sayede daha sonra ulusal politik ekonomilere, uygun kurumsal bağlamı da dayatacak yeni ve neoliberal parayı nakletme denemesi olarak anlaşılabilir.

Modern parasal düzenler, gelenekler ve uygulamalar ulus devletlere gömülüdür (Knapp 1905) ve devletten devlete çok temel farklılıklar gösterebilir. Fakat Parasal Birlik örneğinde ideal tipik olarak Akdeniz bölgesindeki ülkelerle Kuzey Avrupa ülkeleri, özellikle de Almanya arasında bir ayrım yapmak yeterlidir.[13] Avrupa'nın güneyi, ekonomik büyümenin öncelikle iç talep tarafından sağlandığı bir kapitalizm tipi ortaya çıkardı; iç talep, gerektiğinde enflasyonla desteklenirken enflasyon da ya açık veren bir kamu bütçesi ya da yaygın kamu sektörü istihdamına eşlik eden yüksek istihdam güvencesi sayesinde güçlenmiş olan sendikalar tarafından iteklenir. Enflasyon aynı zamanda kamu borçlanmasını da kolaylaştırır, zira bu borçların değerini sürekli düşürür. Sıkı bir şekilde denetlenen ve çoğunlukla kamuya ait veya yarı-kamusal ulusal bankacılık sistemi de bu düzeni destekler. Bütün bunların toplamı, işçilerin ve tipik olarak iç piyasaya çalışan, küçük işletme ölçeğindeki işverenlerin çıkarlarını iyi kötü dengelemeyi mümkün kılar. Bu şekilde yaratılan bir toplumsal barışın bedeliyse, parası sağlam ülkelere kıyasla uluslararası rekabet kabiliyetinde yaşanan kayıptır; ancak bu kayıp ekonomik ve mali egemenlik koşullarında ulusal para biriminde devalüasyon yapılarak yabancı ülkelerin ihracat sektörleri aleyhine giderilebilir.

Parasal Birlik'te bir araya gelmiş Kuzey ekonomileriyse farklı işler. Bunlar, ekonomik büyümeyi ihracattaki başarılarıyla sağlar ve bu sebeple enflasyondan kaçınır. Aynı enflasyon karşıtlığı, arada sırada kullanılan Keynesçi retoriğe rağmen çalışanlar ve sendikalar için de geçerlidir – özellikle de maliyet artışları sebebiyle sanayi üretim tesislerinin eskisine göre daha çok ülke değiştirdiği günümüzde. Bu tür ulusal ekonomilerin ille de bir devalüasyon seçeneğine ihtiyacı yoktur; örneğin Almanya, ürünlerinin değerini artırarak ve fiyat rekabetinin hâkim olduğu piyasalardan rekabetin kalite odaklı olduğu piyasalara

kayarak, 1970'lerden bu yana para biriminde art arda gerçekleşen değer artışlarıyla başa çıkmayı başarmıştır. Almanya gibi ülkeler, Akdeniz ülkelerinden farklı olarak sağlam para birimine göre ayarlanmıştır. Bu da onları sadece enflasyondan değil, ödemeleri gereken faizlerin nispeten düşük olmasına rağmen borçlanmadan da kaçınır hale getirmiştir. Gevşek para politikası olmadan da yapabiliyor olmaları bu ülkeleri varlıklar piyasalarında balonların oluşması riskini almak zorunluluğundan kurtarır ve sayıca çok olan ve oylarıyla politik bir ağırlığa sahip olan tasarruf sahiplerine bu sayede fayda sağlar.[14]

Kapitalizmle toplum arasındaki sınırın farklı şekillenişleri arasında hiçbirinin, bizatihi diğerlerinden ahlaken üstün olmadığını vurgulamak önemlidir. Kapitalizmin toplum içerisine her yerleştirilişi ve kapitalist mantığın sosyal yaşamın mantığına uydurulmasına yönelik her deneme, kaçınılmaz olarak kusurlu, 'kirli' ve eğretidir, tavizler verilerek gerçekleştirilmiştir ve tarafların hiçbiri için asla tam olarak memnun edici değildir. Buna rağmen ulusal kapitalizm modellerinin en kararlı partizanları, diğer alternatif modellerin hepsini küçük görürken buna karşılık kendilerininkini tek doğru ve akılcı model olarak görür; bunun sebebi, modeller arası bir çatışmada sadece maddi yaşamın idamesinin ötesinde, yerleşmiş "ahlaki ekonomi"nin (*moral economy*) de söz konusu olmasıdır. Bu türden kültürel şovenizm, Avrupa'nın kuzeyinde "tembel Yunanlar" klişesini doğururken, Güney'de de "yaşamak için çalışmak yerine çalışmak için yaşayan soğuk Almanlar" düşüncesini yaratıyor; her iki taraftan da karşıdakine yöneltilen, hatalarını kabul edip kendini düzeltme çağrıları bunlara eşlik ediyor. Yine bu hatalı bakış açısından yola çıkarak, yolsuzluk ve israfa son verilmesi için Yunanlardan ekonomilerini, toplumlarını ve kendilerini reforme etmelerini talep eden Almanlar, aslında Yunanlardan eski moda ve yerelleşmiş yolsuzluklarının yerine halihazırdaki finansallaştırılmış kapitalizme ait, Goldman Sachs usulü modern ve küresel ölçekte yolsuzluğu (ve israfı!) geçirmelerini istediklerinin nadiren farkına varabiliyor.[15]

Farklı toplumsal sözleşmeler için tasarlanmış parasal düzenler, asgari düzeyde bir egemenliğe sahip olup kendi para birimlerinin değerini çeşitli rekabet kabiliyetlerinin dengelenmesi için karşılıklı olarak yeniden belirleyebildikleri sürece az çok barış içinde bir arada

var olabilir. Bununla beraber, tek tip bir para rejimi, Kuzey Avrupa'nın arz yönlü ekonomileriyle Güney Avrupa'nın talep yönlü ekonomileri gibi birbirinden bu denli farklı ulusal ekonomilerin hepsine birden eşit derecede uyum sağlayamaz. Bunun sonucunda da nitel-yatay çeşitlilik, nicel-dikey eşitsizliğe dönüşür. Politik olarak farklı şekillerde tasarlanmış ulusal ekonomiler bir parasal birlikte toplandığında, bu birlik tarafından küçük görülen ekonomi toplumları, kendi üretim yordamlarını ve bunlarla uyumlu olan toplumsal sözleşmelerini Parasal Birlik'in ayrıcalıklı ülkelerini örnek alarak "reforme" etme baskısı altında kalır. Ancak bunu yapabildikleri ve yapmayı istedikleri takdirde, *yani tek tip parasal düzen, beraberinde tek tip bir kapitalizm düzenini getirebildiğinde*, farklı toplumları kapsayan bir parasal birlik çatışmasız bir şekilde işleyebilir.

Avrupa Parasal Birliği'yle beraber takip edilen stratejiler ve Birlik uğruna verilen tavizler, farklı ulusal ekonomileri kapsayan tek tip bir parasal düzenin bu ekonomilere eşitsiz avantajlar sağlayarak uyum sağlamaları için asimetrik bir baskı yaratabileceğini gösterdi. Ortak para birimi en başından beri kendi içinde çelişkili ve çatışmalı bir yapıydı. Fransa ve özellikle İtalya başta olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri, kendini giderek finansallaştıran kapitalizmin sermayeye sağladığı serbest dolaşım koşullarında *fiili* (*de facto*) olarak Avrupa Merkez Bankası haline gelmiş olan Almanya Federal Merkez Bankası Bundesbank'ın sağlam para faiz politikasını takip etmek zorunda olmaktan bıkmış durumdaydı. Rekabet kabiliyetlerini korumak için Alman Markı karşısında kendi para birimlerinin değerini düzenli olarak düşürmek zorunda kalmaları da bu ülkelere (özellikle de Fransızlara) oldukça ters geliyor ve ulus olarak aşağılanmışlık hissi veriyordu. Bundesbank'ın yerine bir Avrupa Merkez Bankası'nın geçmesiyle beraber Almanya karşısında kendi para politikaları üzerindeki hâkimiyetlerinden kaybettikleri kısmı geri kazanıp aynı zamanda Avrupa'nın para politikasını da daha az istikrar odaklı olarak şekillendirmeyi ve daha çok tam istihdam gibi politik hedefler üzerine kurabilmeyi umuyorlardı. Aslında Mitterand ve hükümetinin maliye bakanı –sonradan Avrupa Komisyonu Başkanı ve Avro'nun mimarlarından biri olan– Delors'un yanı sıra İtalyan Merkez Bankası Banca d'Italia da aynı zamanda Avrupa Parasal Birliği ve onun

aracılığıyla devalüasyon seçeneğinin devre dışı bırakılması sayesinde kendi ülkelerindeki komünist parti ve sendikaları daha sağlam bir para birimi aracılığıyla radikal politik-ekonomik projelerinden vazgeçmek zorunda bırakmak istiyordu.

Almanya'daysa Bundesbank ve ağırlıklı olarak ordoliberal ve parasalcı çizgideki ekonomistler Avrupa Parasal Birliği'ne karşıydı, çünkü Alman "istikrar kültürü"nün altının oyulmasından korkuyorlardı. O zamanki Federal Şansölye de Parasal Birlik'ten önce politik bir birliğin –ideal durumda elbette Alman bir ekonomi politikasıyla– gelmesini tercih ederdi. Fakat Avrupalı ortakları, ortak para birimini egemenliklerini daha da fazla kaybetmek için talep etmemişlerdi; aksine, egemenliklerinin en azından bir kısmını geri kazanmak için istemişlerdi. Almanya'nın yeniden birleşmesine verilen desteği kaybetmekten korkan Kohl, Parasal Birlik'in beraberinde bir şekilde politik birliği de getireceği beklentisiyle boyun eğdi – söz konusu beklenti, yeni-işlevselci entegrasyon kuramının geride kalan son taraftarlarından olan Alman Avrupa Solu tarafından bugün hâlâ paylaşılmaktadır. Kohl, politik kampındaki önemli güçlerin desteklerini geri çekmeleri tehlikesiyle karşılaşınca, Avrupa ortak para rejiminin –Alman Bundesbank'ın büyütülmüş bir kopyası olan Avrupa Merkez Bankası'yla beraber– Alman örneğini bire bir takip etmesini sağlayarak direnişin üstesinden geldi.

Böylelikle ilerleyen yıllarda ortaya çıkacak çatışmalar da önceden çizilmiş oldu. Alman hükümetinin şüpheci seçmenleri Avro'ya yakınlaştırmak için kullandığı slogan "Avro - Mark gibi sağlam" dı. Almanya'nın ortağı olan ülkeler, büyük bir ihtimalle ileride ekonomik "gerçeklerin" baskısıyla, kâğıt üzerinde olmasa bile uygulamada değişiklikler yapabileceklerini umarak sözleşmeyi yine de imzaladılar. 1990'ların, başta ABD olmak üzere tüm Batılı OECD ülkelerinde kapitalizmin finansallaşması ve neoliberal, Keynesçi olmayan ekonomi politikalarına geçiş bağlamında mali konsolidasyon politikalarının uygulandığı bir dönem olmasının da faydası olmuştur (Streeck 2015c). Sosyal ürünün % 60'ına varan bir borç üst sınırıyla bütçe açığının % 3'ten fazla olmaması gibi yükümlülüklerin altına girmek zamanın ruhuyla uyuşuyordu; "piyasalar" da bu kurallara uymayı reddeden ülkelere karşı duydukları hoşnutsuzluğu hissettirmenin yol ve araçlarına hâkimdi.

Parasal Birlik içerisinde kurulu olan eşitsiz iltimas ve bölüşüm etkileri daha erken dönemlerde kendini fark ettirmişti. Bugün ortak para biriminden kâr eden ülkeler, başta Almanya olmak üzere Hollanda, Avusturya ve Finlandiya olsa da bu durum ancak 2008 yılından beri böyle. Parasal Birlik'in erken evresinde tek tip para politikası Almanya'yı "Avrupa'nın hasta adamı" yapmıştı. O sırada Avro'nun faiz oranı Almanya'nın enflasyon oranının yukarısındaydı; bu yüzden de kurumsal ve ekonomik olarak enflasyon kabiliyeti olmayan Alman ekonomisi fazlasıyla yüksek seviyelerdeki reel faiz oranından zarar görüyordu. Aynı sırada Akdeniz bölgesi, ortak faiz oranlarının yukarısında enflasyon oranları kaydetmekte olduğu için negatif reel faizlerin zevkini çıkarıyordu (Scharpf 2013). Buna ek olarak Avrupa'nın güneyinde kamu borçlanma maliyetleri dramatik bir şekilde düştü; bunun en büyük sebebi, finans yatırımcılarının –Avrupa Komisyonu'ndan da esinlenerek– ortak para birimiyle beraber, üye ülkelerin borçlarını geri ödeme gücüne dair sorumluluğun, sözleşmelerde yazanlardan bağımsız olarak, her ne şekilde olursa olsun ortaklara ya da Almanya'ya ait olduğunu varsaymalarıydı. Ortaya çıkan sonuç, Güneyde konjonktürün aniden yükselmesiyle beraber Almanya'da yüksek işsizlik oranı ve artan kamu borcuna eşlik eden bir durgunluk oldu.

Bu durum 2008 yılında borç daralmasının sona ermesiyle, yani Almanya veya Avrupa'nın "son borç verme mercii" (*lender of last resort*) olarak Güneyin borçlarını üstlenmeye razı olacağına dair finans piyasalarındaki illüzyonun dağılması ve faiz oranlarının bununla eşzamanlı olarak neredeyse yüzde sıfıra kadar gerilemesiyle beraber değişti. Ortak para biriminin artık Almanların lehine olmasının nedeni, her şeyden önce Alman ulusal ekonomisinin daha 1990'larda şikâyet konusu "aşırı sanayileşme"siydi; bu, daha çok kendi iç taleplerine bağımlı olan Avrupa Parasal Birliği ülkelerine kıyasla Alman ekonomisini mali kriz ve borç çöküşüne karşı daha dayanıklı yapıyordu. Zira, Almanya'nın küresel pazarlara eskiden olduğundan daha çok kalite rekabeti odaklı sanayi malı sunmasını mümkün hale getiriyordu. Buna bir de Avro'nun bir para birimi olarak Avrupa ekonomik bölgesinden farklı bir şekilde, Almanya'da düşük bir değer görmesi eklendi.[16] Böylelikle Almanya, bir sonraki duyuruya kadar tamamen plansız ve isteksizce, hem de

tartışmalı bir şekilde Avrupa'nın hegemonik gücü haline geldi. Aynı zaman zarfında, üye ülkelerin politik ekonomilerinin tek tip para rejimiyle farklı derecelerdeki uyumlulukları nedeniyle Kuzey ve Güney arasında giderek sertleşen bir halat çekme yarışı başladı; bu mücadele, esas olarak üç konuda veriliyordu ve hâlâ da devam ediyor: sözleşmesel olarak kararlaştırılmış ortak parasal düzenin yeniden yorumlanması ve belki revize edilmesi; ya Kuzeyin Güneye ya da Güneyin Kuzeye uyması amacıyla üye ülkelerin kurumsal "reformlar" yapma yükümlülüğü; gelir ve yaşam standartlarındaki farklılık devam ettiği takdirde Kuzeyden Güneye yapılacak tazminat ödemelerinin türü ve miktarı.

İki Çizgi Mücadelesi

Üç ayrı çatışma düzlemini temsil eden bu üç konunun ayrıntılarına girmeden önce bunların hiçbirinin kriz başlangıcından bu yana uygulanan türden kurtarma operasyonlarıyla (ne kadar başarılı olursa olsun) halledilemeyeceğini vurgulamak isterim. Aslına bakılırsa bunların her biri politik bir sistem olarak Avrupa Parasal Birliği'ndeki derin bir bölünmüşlükle ilgili; bu alanlardaki herhangi bir "kurtarma" operasyonu bu bölünmüşlüğü bertaraf etmeyeceği gibi, aksine bölünmenin etkisini tam olarak hissedilir hale getirecektir. Birinci çatışma düzlemi (*Maastricht Antlaşması'nın uygulamada yorumlanması* etrafındaki kavga) söz konusu olduğunda, Güney Avrupa'nın Avrupa Merkez Bankası yardımıyla Avro'yu yumuşatma ve bu sayede enflasyona, kamunun borçla finansmanı ve para biriminde devalüasyona dönüşün yollarını bulma denemeleri, Kuzey ülkelerinin isteksizliğiyle çarpışıyor. Kuzey ülkeleri artık çoğunluk kararlarıyla yedek borç verenler olarak daha fazla önden para enjenksiyonu yapmaya zorlanmak istemiyor; ancak bu olmadan Güneydeki ortakları şu anki halleriyle işlemeye devam edemez. Bu noktada politika, Avrupa Parasal Birliği içerisinde üye ülkeler arası ittifaklar arasında dönüyor ve bu ittifaklar ortak para rejimini birbirinin tersi yönlere çekiştirmeye çalışıyor – biri Güneye doğru, diğeri Kuzeye doğru. Bu iki bloktan biri diğeriyle uzun vadede ancak para rejimini yorumlama üstünlüğünü elde ettiği takdirde geçinebilir. Diğeri *olmaksızın* geçinmeyi ise kimse istemiyor: Kuzey Avrupalılar ihracat sanayileri için sıkı döviz kuruna değer verirken

Güney Avrupalılar, düşük faiz oranları istiyor ve bunun uğruna, acil durumlarda ortak ülkeleri politik-diplomatik olarak baskı altına alma veya yatıştırmanın, aynısını finans piyasalarına yapmaktan daha kolay olacağı umuduyla sözleşmelerle belirlenmiş borç üst sınırlarını ve bütçe açığı kısıtlamalarını kabullenmeye hazır.

Avrupa Merkez Bankası'nın tahvil satın alarak para arzını genişletmeyi hedefleyen ve enflasyon oranını sıfırdan %2'ye çıkarması beklenen halihazırdaki (2015) programı, Avrupa Merkez Bankası'nın döviz istikrarını korumasına karşı kuruluş sözleşmesinde yer alan kısıtlamaların (özellikle de Maastricht Antlaşması'ndaki "finansal sıkıntıdan kurtarma yasağı maddesi"nin [son haliyle AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'da yer alan 125. Madde –çn.]) etrafından dolaşma denemesi olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca göründüğü kadarıyla Avro'nun dış değerini düşürmeyi de hedeflemektedir; en azından bu açıdan bakıldığında daha en baştan olağanüstü derecede başarılı olmuştur. "İnanmış bir Avrupalı" olarak adlandırılan İtalyan geçiş dönemi Başbakanı Enrico Letta'nın 2013 sonunda (18 Aralık 2013 tarihli *Handelsblatt*'ta) İtalyan ekonomisinin toparlanması için fazla yüksek olan "lanet olası" Avro kurundan bahsedişi halen akıllardadır. Günümüzde Avrupa Merkez Bankası aslında İtalya'da acilen yapılması gereken fakat Avrupa Parasal Birliği tarafından engellenen devalüasyonun yerine Avrupa'nın tümünü kapsayan bir devalüasyonu geçirmiştir. Elbette bu, şu anda aşırı ihracat yoğun olan Alman ekonomisinin de yararına oldu ve daha zayıf Avro-ülkelerinin –güçlü Avro-ülkeleri karşısında olmasa bile– dış dünyaya karşı konumlarını her halükârda iyileştirdi. Avrupa çapındaki bir devalüasyon, İtalya'daki bir devalüasyondan farklı olarak küresel boyutta bir devalüasyon yarışına da yol açabilir. Diğer yandan bu süreç ulusal sınırları aşan bir koalisyonun hareket noktasına da dönüşebilir: Alan Greenspan'in para politikasını bile –2008'deki krize nedensel katkısının henüz farkına varılmadığı sırada– örnek alınmaya değer gördüğü herkesçe bilinen ve yeni bir borç krizi riskini kabullenerek Avro'nun Güney Avrupalılaştırılmasıyla Alman sendikalarının güçleneceğini vaat eden Alman Solunun yer aldığı bir koalisyon.

Parasal Birlik'in "doğru" yorumlanması üzerine yaşanan tartışmada şu anki Alman hükümeti ve Kuzey Avrupalı müttefikleri ha-

len üstünlüklerini koruyor – en azından Güneydeki ülkeler onların milyarlarca Avroluk kurtarma paketlerine bağımlı olduğu sürece. Bu durum değişmediği takdirde Güney ülkelerinin önünde politik ve ekonomik kurumlarını, Kuzeyin otoriter bir şekilde neoliberal çizgide yorumladığı Avrupa para rejimine uydurmak dışında bir seçenek kalmayacaktır.[17] Böyle bir sürecin nasıl sonuçlanacağı da belirsizdir; her şey yolunda gitse bile politik çalkantılar ve ekonomik belirsizliklerle dolu uzun bir geçiş dönemi yaşanacaktır. Böylelikle örneğin, Güneyli üye ülkeler Kuzey Avrupa'daki gibi esnek bir emek piyasası rejimini kabul etmek zorunda kalacaktır; tam aksi yönde bir sonuç çıktığı takdirdeyse Almanlar, diğer ülkelerin gözüyle "yıkıcı" tasarruf alışkanlıklarından ve bencilce ihracat odaklılıklarından vazgeçmek zorunda kalacaktır. Bununla beraber "piyasa kavgası" bir alt sırada bulunan *ikinci çatışma düzlemi*ne kayacaktır; bu düzlemdeki mesele, üye ülkelerden beklenen kurumsal "reformlar"dır. Sahip olduğu ekonomik üstünlüğün yanı sıra antlaşmalarda yazılı olanlar ve Avrupa Merkez Bankası kökenli reform ve konsolidasyon talepleri, Kuzeyin lehine olacaktır; Güneyin elindeyse başka şeylerin yanında Avrupa Parasal Birliği ve Merkez Bankası komitelerindeki çoğunluğu ve bir ihtimal, Alman politik sınıfının Avrupa'da huzura duyduğu ihtiyaç olacaktır.

Kapitalizm ve toplum arasında tarihsel süreçte ortaya çıkmış barış antlaşmaları da dahil olmak üzere tüm kurumlar sosyal inşalardır: Toplumsal çatışma ve politik müzakerelerin rastlantısal sonuçlarıdır; sonuçlar bu şekilde olabileceği gibi, başka şekilde de olabilirdi. Bu da ortaya çıkan sonuçların esasen yeniden gözden geçirilebilir olduğu anlamına gelir – her ne kadar hemen ya da belli bir yönde olacağı ve planlanmamış yan etkiler yaratmayacağı kesin olmasa da.[18] Kurumlar ancak asgari seviyede bir ağırlık sergileyebildikleri takdirde beklenti güvenilirliği edinebilirler; söz konusu kurumları değiştirmek isteyenler, bunlara güvenmeye devam etmek isteyen ve bu sebeple eldeki serçeyi damdaki güvercine tercih edenlerin hoşnutsuzluğunu üstlerine çeker. Sosyal olarak inşa edilmiş bir şey, sırf bu şekilde inşa edilmiş olduğu için keyfe göre sosyal olarak sökülemez. Elbette Parasal Birlik katılımcısı ulus devletlerin tam da çekirdeğinde "reformlar"a karşı sert ve demokratik meşruiyete sahip bir direnişin ortaya çıkması ve bunun sonucunda da

ortak parasal düzen içerisinde birbiriyle uyumsuz politik-ekonomik kurumların kalıcı olarak değilse bile uzun bir süreliğine bir arada var olmaya devam etmesi ihtimali hesaba katılmalıdır. Güney ülkeleri nasıl kamu sektöründe feshe karşı korunma haklarını ve güvenceli istihdamı korumak isteyecekse, Kuzey ülkelerinde ihracat sektöründe iş yapanlar da "şirketler arası birlikler"den (Rehder 2003) vazgeçmeyi ya da şirketlerinin rekabet kabiliyetiyle beraber iş yerlerini de tehlikeye atacak ücret anlaşmalarına girmeyi istemeyecektir. Bir yakınsamanın ortaya çıkmasına yetecek derecede ne Güney verimliliğini yükseltebilecektir, ne de Kuzey maliyetlerini artırabilecektir.[19] Kuzeyde ihracat oranı ve fazlası artıp, Güneyde deflasyon ve akılcılaşma baskısı sürerken, iki çizgi mücadelesi devam edecektir.

Bunun sonucunda üçüncü çatışma düzlemine ulaşmış oluyoruz: Parasal Birlik'e üye ülkeler arasında *Avro-Avrupa finans anayasası* üzerine, Almanya'daki sonu gelmeyen eyaletlerarası finans dengesi tartışmasına benzer *kalıcı bir çatışma*. Lakin Avrupa Parasal Birliği bağlamında bu çatışma egemen devletler arasında, ortak bir anayasa çatısı veya bir ulus devletteki ortak kurumlardan oluşan sıkı ağın bir benzeri olmadan gerçekleşecek – hem de az ya da çok tek tipleşmiş bir ekonomi toplumu içerisinde değil, aksine farklı şekillerde ulusal olarak kurumsallaşmış kapitalizm türleri arasında ve duygusal açıdan tehlikeli biçimde yüklenebilen uluslararası ilişkiler ortamında. Burada tekrar tekrar büyük meblağlar söz konusu olacaktır – sağlam bir para rejiminde "rekabet kabiliyeti olmayan" ekonomiler tek seferlik bir deflasyon şok tedavisiyle, –meslek dilindeki ifadesiyle– "sürdürülebilir bir büyüme rotası"na başarıyla taşınabilse bile. Gerçi neoliberal kemer sıkma politikaları, bu tedaviyi takip eden ve bu sefer "sağlıklı" olan büyümenin Kuzey ülkelerinde olduğundan daha hızlı ilerleyeceğini ve "piyasa"nın da Kuzey ülkelerinin daha fazla müdahalesine gerek olmaksızın kendiliğinden gelir ve yaşam standartlarında birleştirici bir yakınsama sağlayacağını vaat ediyor. Böylelikle krizin yarattığı yoksulluğu, gelir düzeyinde 2008 yılına kıyasla en az %20 veya 20'luk bir düşüşün ardından gelen *Boom* (yüksek konjonktür) benzeri bir toparlanma döneminin takip edeceği iddia edilmektedir: Bunun beraberinde de daha düşük ücretler, daha düşük emekli maaşları, daha az istihdam güvencesi, verimliliğe

bağlı ücret artışları, azaltılmış kamu istihdamı ve daha düşük kamu harcamalarıyla. Yaşam standardının dramatik bir şekilde kötüleşmesinin, aynı zamanda ulusal para biriminin dış değerinde bir düşüş veya sanayi politikasında sübvansiyonlarla desteklenmeden yine aynı dramatiklikte iyileşmesi için bir başlangıç olabileceğine, açıkçası olsa olsa ekonomistler inanabilir.[20]

Kuzeyden yapılması gereken tazminat ödemelerinin ne boyutta olacağı kesin bir şekilde söylenemez; fakat bunların her halükârda Kuzey ile Güney arasındaki uçurumu kapatmaya yetmeyeceğinden emin olunabilir (bu konuda daha fazlası için bkz. Streeck ve Elsässer 2014). Burada söz konusu olanın sırf Yunanistan değil, Portekiz, İspanya ve muhtemelen tüm Akdeniz bölgesi[21] olduğu hesaba katıldığında, bir "Transfer Birliği"nde Kuzeyin yapması gereken yardım ve tazminat ödemelerinin miktarı orantılı olarak en az Almanya'nın eski Alman Demokratik Cumhuriyeti ile parasal birliğe girmesinden (1990) bu yana "Yeni Eyaletler"e ödediği kadar ya da İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı sonundan beri az çok düzenli bir şekilde Mezzogiorno'ya ödediği miktar civarında olmak zorundadır: Bu da sosyal ürünün yaklaşık %4'üdür – gelgelelim bu iki örnekte de ortaya çıkan mütevazı sonuç, varsıl ve yoksul bölgeler arasındaki gelir uçurumunun kapanmasından ziyade ancak büyümemesinin sağlanması oldu (agy., 19). AB'nin bütçesiyse, AB ülkelerinin sosyal ürününün %1'inden %4'üne çıkarak en az %300 büyümek zorundadır. Kamu sektörünün toplam ekonominin %40'ını teşkil ettiği bir ülke, AB'ye katkısını sosyal ürününün %3'ü seviyesine çıkarmak için kamu harcamalarının toplam %7,5'ini Brüksel'e göndermek zorundadır - bu seviye bazı üye ülkelerin buna katılmak istememesi veya katılamayacak durumda olması durumunda daha da yükselecektir. Federal bütçenin kamu harcamalarının yaklaşık yarısını oluşturduğu Almanya'da AB'ye yapılacak ek transferler tasarruflar aracılığıyla reddedilemediği sürece bu oran iki katına, yani yaklaşık %15'e çıkmak zorunda kalır – bu, yıllara yayılması mümkün olmayan, en kısa sürede halledilmesi gerekecek bir artış olurdu, hem de düşük büyümenin ve genel mali konsolidasyonun söz konusu olduğu bir zamanda.

Hem ekonomik hem de politik açıdan bu desteğin hangi biçimde, nasıl bir gerekçeyle ve hangi kanallar aracılığıyla sağlanacağının bir

önemi olmazdı. İşlevsel olarak burada söz konusu olan, ihracat yapan ülkelerin ithalat yapan ülke pazarlarına giriş için ödeyeceği bir ücret ya da güçlü ülkelerden zayıf ülkelere bir bağlılık primi ve belki de Güneydeki seçkinlerin Avrupa'ya olan bağlılığının (ve seçmenlerini Avrupa'nın değneğine bağlı tutma kabiliyetlerinin) garanti altına alınması karşılığındaki reklam masrafları olurdu. Aynı zamanda büyüme programlarından, Marshall ya da Merkel planlarından, gelişim yardımı veya yapısal ve sosyal programlardan, alıcı ve vericilerin ruh halleri ve hassasiyetlerine göre Avrupalılar arasında dayanışmadan veya Almanların İkinci Dünya Savaşı'nda işlediği suçlar karşılığında tazminat ödemelerinden bile bahsedilebilirdi. Burada doğru kavramları bulmak politika ve medyadaki konuşma tasarımcılarının işi olurdu. Ayrıca Brüksel ve Frankfurt'taki finans teknisyenlerine de danışılırdı; zira bu teknisyenlerin, Parasal Birlik'in korunması için gereken ödemelerin alıcılara da vericilere de çaktırmadan yapılmasını sağlayacak, çıplak gözle görülmesi imkânsız para boru hatları inşa etmesi gerekirdi.

Her şeye rağmen görünmez bir Transfer Birliği, teknokratik bir ütopyadan başka bir şey olmazdı. Hükümet partilerini patronaj ilişkileri için kullanışlı kaynaklarla donatacağı Güneyli üye ülkelerde de demokrasiye zarar vermekle kalmayıp, özellikle bir zamanlar "müsaadeci fikir birliği" adı altında Avrupa entegrasyonunu taşıyan şeyin sona ermesinin ardından, görünmez olarak da kalamazdı. Kuzey demokrasilerinde piyasa veya jeostrateji gerekçeleriyle yapılan tazminat ödemelerinin oldukları gibi açıklanmasında ısrar eden partiler, medya kuruluşları ve mahkemeler uzun süredir mevcut. Varsıl Avrupa ülkelerinin kamu bütçelerinin de konsolidasyon baskısı altında olduğu (ve olmaya devam edeceği) bir zamanda, böylelikle "popülist" seferberliklere de kapı açılmış oluyor – özellikle de ödemeleri yapanların kısıtlı cömertliğine dair alıcıların şikâyetlerinin etkisi ve yardım paralarının politik destek satın alınması veya kamu yetkilileri ve ailelerinin zenginleşmesi için kötüye kullanıldığına dair basında çıkması muhtemel haberlerin kışkırtmasıyla.

Böylece Avrupa Parasal Birliği iç politikasında gelecekte ortaya çıkacak ana çatışma hatlarının hepsi özetlenmiş oldu. Parasal Birlik içerisinde insani gerekçelere dayandırılabilecek tek seferlik "kurtarma ödemeleri" ötesine geçen transferlerin politik açıdan mümkün olması

için AB'nin çoktandır var olan Bölgesel ve Sosyal Gelişme Fonlarının boyutlarını dikkat çekecek derecede aşmaması ve söz konusu transferin, alıcı ülkenin kendi kendine yetmesine yönelik bir yardım olarak gösterilebilmesi gerekmektedir. Sağlam para rejiminde düşük rekabet kabiliyetinin dayanışma ile dengelenmesi biçiminde düzenli bir yeniden dağıtım, devamlı daha ağır bir şekilde çalışmanın teşvik edildiği Kuzey meritokrasilerinde sürdürülebilir olmadığı gibi, uzun vadede alıcı ülkelerin ulusal onuruyla da uyumlu değildir. Bir süre sonra gereksiz hale gelmesi beklenen –ulusal düzlemde klasik bölgesel politikalar, uluslararası düzlemdeyse gelişim destekleri gibi– transferlerdeyse ödemeyi yapanların bu desteğe duyulan ihtiyacın ne zaman sona ereceğini sabırsızca sormaları, desteklerin yatırım amaçlı değil, kısmen veya tamamen tüketim amacıyla kullanıldığından duyulan endişe kadar kaçınılmazdır. Zamansal olarak kısıtlamalara tabi acil durum yardımları olarak meşruiyet kazanan ödemelerin, uygulamada sürekli bir beslenmeye dönüşmemesi için vericiler bu hibeleri ancak belli koşullar altında ve kontrol yetkileri karşılığında vermek isteyecektir. Bunun her şeyden önce uluslar ve egemen devletler arasında, ülkelerin içişlerine demokrasinin altını oyan emperyalistçe müdahalecilik suçlamaları gibi gerginlikler yaratması kaçınılmazdır. Alıcı ülkeler çok düşük ödemelere karşılık aşırıya kaçan talepler ve egemenliklerinin ilgasından şikâyet ederken, verici ülkelerin hükümet ve kamuoyları kendilerinden talep edilen destek ödemelerini fazlasıyla yüksek, bunların karşılığında kendilerine verilen müdahale olanaklarını da yetersiz bulacaktır. Bu şekilde Avrupa Parasal Birliği'nin iç politikası esas itibarıyla para karşılığında kontrol ekseninde dönecek ve bu da tarafların her birinde milliyetçi-demagojik kitle hareketlenmeleri için çok çeşitli olanaklar yaratacaktır.

Polanyi'yi de Keynes'i de gayet iyi çalışmış olan Barry Eichengreen'in deyişiyle "demokraside altın standardını yürütemezsin" ("You cannot run a gold standard in a democracy") (Eichengreen 1992). Oy kullanma hakkının olduğu hiçbir toplum, bir çeşit ara finansman olmaksızın neoliberal şok tedavisinin en sonunda –belki– işe yaramasını bekleyecek kadar sabırlı olmayacaktır; zira gerçekleşmesi beklenen büyümenin temelinin sağlam olması isteniyorsa, bunun bölüşümünde piyasa adaleti kurallarına uyulması, yani ilk olarak "yüksek başarılı"ların bundan

faydalanacak olması, kurtarma paketinin bir parçasıdır. Bu gidişatın tersine döneceği vaat edilen noktaya kadar olan uzun yolun bir noktasında kemer sıkma politikalarının boyunduruğu altına girmiş halkların Avrupa'dan yana olan sabırları kaybolacaktır. En geç o zaman, Avrupalı politik-ekonomik sınıfın birleşik devlet ve piyasa aklı da sağlam para politikası nedeniyle dezavantajlı duruma düşmüş olan üye ülkelerdeki "Avrupa karşıtı", "popülist", belki de "radikal" güçlerin iktidara gelerek simgesel harçlıklardan daha fazlasını talep etmesi sorunuyla karşı karşıya kalacak. Söz konusu ülkeler en sona gelindiğinde son çare olarak karşılaştırmalı jeopolitik ve jeostratejik avantajlarını oyuna dahil edecektir – yani, refah için kemer sıkma politikalarında direten Brükselli ortağa karşı Rusya ve beraberinde Amerika kartını oynayacaktır.[22]

Bunun pahalıya patlayacağı tahmin edilebilir. Avrupa demokrasisinin çokça bahsi geçse de, Parasal Birlik'in en önemli konusunun Birlik'te örgütlü uluslar arasındaki bölüşüm çatışması olacağı da tahmin edilebilir – hem de bu çatışma, 20. yüzyılın ikinci yarısında demokratik kapitalizmin kısmen hükmettiği, hatta birleştirici bir şekilde kullanmayı öğrendiği emek ve sermaye arasında bir çatışma olmayacak. Güneydeki üye ülkelerin hükümetleri bu süreçte devletten devlete veya bir ulusal ekonomiden diğerine yeniden dağıtımın savunucuları olacak; Kuzey ülkelerinin hükümetleriyse Güney ülkelerinin sınır tanımama eğilimindeki sınırötesi dayanışma taleplerine karşı seçmenlerinin koruyucusu olacak. Bu çatışmanın, pay sahibi olan aygıtlar tarafından duygusal-politik açıdan nasıl şekillendirileceğini bugün daha başlangıç aşamasındayken bile görüyoruz. Kuzeyde "Avrupa yanlısı" hükümetler iş başında olduğu sürece, bu hükümetler Güneye yönelik –orada da açıkçası kaçınılmaz olarak az bulunan– transfer ödemelerini örtbas etme tekniklerini mükemmelleştirme çabalarını sürdürecekler; gelgelelim bu konuda pek de başarılı olamayacaklar. Ayrıca Kuzey ülkeleri, çeşit çeşit destek ödemeleri yoluyla Güneyde Avrupa yanlısı hükümetlerin iktidarda kalmasını sağlayabildikleri sürece, bu hükümetlerin Kuzeyden sürekli daha fazla yardım talep etmesini de kabullenmek zorunda kalacaklar; zira Güneydeki hükümetler, Avrupa Parasal Birliği'nin fiili altın standardına olan şaşmaz bağlılıkları konusunda seçmenlerini ancak bu şekilde teskin edebileceklerdir.

Yeni Bir Parasal Düzen

Parasal Birlik'in sürdürülmesine yönelik politik ya da ekonomik türden olumlu herhangi bir iddia çoktandır duyulmuyor. Statükonun savunucuları tarafından Birlik'in iptaline karşı hâlâ öne sürülen tek gerekçe, bunun etkileri öngörülemez olsa da her halükârda, kurumsallaşmış olan krizin devam etmesinden daha vahim sonuçlar doğuracağıdır. Bu iddianın ardında büyük bir ihtimalle Avrupa'nın politik sınıfının duyduğu korku yatmaktadır; çünkü bütün Avrupa kıtasının refahı ve bir arada yaşama olanaklarıyla kumar oynarkenki rahatlıklarının faturası seçmenler tarafından önlerine koyulabilir.

Aslında Parasal Birlik'in elden geçirilmesi ya da tamamen sökülmesinin getireceği muhtemel maliyetlerin, BirliK'in sürdürülmesi lehine bir sav olarak artık daha fazla yeterli olmayacağı öngörülebilir. Kurtarma politikası kapsamında tek seferlik bir ödemeyle, hatta Güneyde yapısal reform yaratacak tek seferlik bir deflasyonla Kuzeyin bu işten kurtulma umudu, tıpkı Güneyde sağlam para rejimine uygun olmayan ekonomik ve sosyal yapıların politik olarak sürekli besleneceği umudu gibi kaybolacak. Bu sırada, bütün Avrupa düzleminde acil bir demokrasinin bir şekilde ortaya çıkıp yardıma yetişeceği beklentisinin bir illüzyondan ibaret olduğu da –ne kadar uzun sürerse o kadar büyük bir hayal kırıklığıyla– anlaşılacak (Streeck 2015a). Parasal Birlik'in daimi krizinin, Güneyde duyulan ekonomik rahatsızlıktan ziyade, Kuzeyde (özellikle Almanya'da) duyulan politik-ahlaki rahatsızlığın artık fazla geleceği noktaya kadar kaynamaya devam etmesine izin verilmesi de Avrupa çapında bir demokratikleşmeyi zorunlu hale getirmeyecek. Avrupa'nın ulusal demokrasilerinin saldırgan-milliyetçi partilerin eline geçmesi, ileriye doğru demokratik bir atılım yapılmasından çok daha muhtemeldir. Böyle bir durumda Parasal Birlik yoluyla gerçekleşecek bir entegrasyonun destekçileri olarak –koltukları için kaygı duyan politikacılar dışında– geriye sadece Avrupa kapitalist piyasa ekonomisinin peşinden giderek yerini neoliberalizmin soğuğuna bırakmakta olan sosyal demokrat bir tüketim cennetine ulaşmak isteyen Güneyli orta tabakalar ve Kuzeyin ihracat sanayileri kalır; onlar da mümkün olduğu kadar uzun bir süre daha Güney ülkelerinin borçla finanse

edilen tüketimini ve dünyanın geri kalanına kıyasla düşük değerlendirilen, Avrupa çapında bir para biriminin getirdiği rekabet avantajlarını yanlarında götürmek ister. Fakat yakınsama nihai olarak bir ihtimal olmaktan çıktığında ve düzenli yeniden dağıtım ihtiyacı görünür hale geldiğinde, bu Almanya'da bile yeterli olmayacaktır.

İşte bu nedenle bugün yapılması gereken şey, parasal rejimin kutsallaştırılmasını ve "tipik Alman" tarzıyla bir kurtarıcı niteliği atfetmeyi[23] (ve kurtuluş beklentisini) bırakıp, Parasal Birlik'i alışılmış korku senaryolarının[24] ötesinde, olduğu haliyle tartışmaktır: amacını yerine getirmezse var olma gerekçesini yitirmiş olacak ekonomik bir işlev yapısı. Yeni baskısı yayımlanan bu kitabın son bölümünde biraz da tereddüt ederek, Parasal Birlik'in Keynes tarafından geliştirilmiş orijinal Bretton Woods modeline göre yeniden kurulması fikrini ortaya atmıştım: ekonomik dengesizliklerin eşitlenmesine yönelik, döviz kurlarının yeniden belirlenmesi imkânının da dahil olduğu sözleşmesel hükümlerle birlikte Avro'nun ulusal ve uluslararası tekil para birimleri için bir çapa işlevi görmesi. Böylece Parasal Birlik'te fiilen yürürlükte olan ve uluslarüstü bir demokrasiyi geliştirmeden ulusal demokrasilerin içini boşaltan altın standardı da kaldırılmış olurdu.[25] Teknik ayrıntılardan yeterince (bugünkü kadar bile) anlamadığım için bu önerimi çok da ileri götürmemiştim – bunu yapmamamın bir nedeni de Avrupa'yı yöneten seçkinlerin Avrupa'yı bölmekte olan birlik projelerine, ne olursa olsun inatla tutunacaklarından emin olmamdı. Öyle de oldu. Ancak bu arada kamuoyunda ve hatta bilimsel tartışmalarda demokratik siyaseti, dengesizlikleri tek başına devalüasyondan daha az yıkıcı yollarla düzeltecek hale getirebilecek esnek bir döviz rejiminden yana şaşırtıcı derecede çok görüş de bulunuyor. Bunun için yapılan öneriler, sermaye hareketi kısıtlamalarıyla beraber geçici veya kalıcı olarak paralel dövizlerin devreye sokulmasıyla ulusal para birimlerine dönüşten, Keynesçi tarzda iki kademeli bir döviz sistemine kadar gidiyor.[26]

Avrupa Parasal Birliği'nin sosyal açıdan kabul edilebilir, Avrupa fikri ve demokrasiyle uyumlu olacak şekilde tadil edilmesi veya yeniden inşası üzerine birlikte düşünmeyi elzem görmek için "Alman Markı nostaljisi"ne ihtiyacımız yok. Prensipte bu konu, küresel düzlemde şu ankinden (1970'lerin başında Bretton Woods rejiminin nihai olarak

demonte edilmesinden bu yana giderek kullanılamaz hale gelerek 2008 yılında dünya ekonomisini neredeyse çöküşe sürüklemiş bir parasal düzenden) daha iyi bir parasal düzen için devam eden acil arayış bağlamından da ortaya çıkabilir. Avro'nun başarısızlığı, aslında alışılmışın dışında barışçıl bir dönem olan İkinci Dünya Savaşı sonrasına ait, paranın ne olduğu ve nasıl yönetilmesi gerektiğinin kesin olarak sorunsuz bir şekilde belirlenmiş olduğu fikrinin geçici bir illüzyon olduğunu gösteren gelişmelerden sadece biridir. Dünya ekonomisinde pay sahibi olan bütün toplumların gelişim koşullarına ve ihtiyaçlarına adil yaklaşacak kadar esnek olacak, devalüasyon yarışları, para ve borç üretimi rekabeti ve bunların ateşlediği jeostratejik çekişmelerin olmadığı bir küresel döviz ve finans rejimi üzerine tartışmaların yapılması acil bir önem arz ediyor. Bu tartışmalarda dünya savaşları arasındaki dönemde ortaya atılmış alternatif ulusal ve uluslarüstü parasal rejimler üzerine zengin içerikli fikirlerden yararlanılabilir. Bu fikirlerden, en azından paranın tarihsel süreçte ortaya çıkmış, kendini sürekli geliştiren ve sürekli yeniden şekillendirilmesi gereken bir kurum olduğu ve sırf verimlilik kuramına göre değil, aynı zamanda politik işlevleri açısından da yargılanabileceği ve yargılanması gerektiği dersi çıkarılır. Avrupa Parasal Birliği'nin geleceği böylelikle 21. yüzyıl kapitalizmi ve hatta post-kapitalizmi için bir parasal ve borç düzeni üzerine dünya çapında bir tartışmanın alt başlıklarından biri haline gelebilir.[27]

Ya da gelmeyebilir. Halihazırdaki kapitalizmin giderek keskinleşen yeniden üretim sorunlarıyla bunların çözümü için başvurulabilecek kolektif eylem kabiliyeti arasındaki grotesk orantısızlık bugün her zamankinden daha büyük – bu durum sadece paranın onarılması açısından değil, emek ve doğa sömürüsünün kontrol altına alınması açısından da geçerli (Streeck 2014b). Avrupa için bu durum, bize Avro'yu hediye etmiş olan kişilerin önümüzdeki yirmi veya otuz yıl boyunca Avro karşısında bizim güvenliğimizi sağlayabilecek konumda olmanın ötesinde bunu cidden deneyeceklerine güvenemeyeceğimiz anlamına gelebilir. Yönetimdeki büyücü çırakları, Avrupa kapitalizminin neoliberal dönüşümü uğruna Avrupa'yı modernite öncesinden kalma sosyal ve antikapitalist kusurlarından temizlemek için kullandıkları süpürgelerini bırakmak istemeyecektir. Böylece Avro'nun bölücü makinesi,

önünde hiçbir engel olmadan kıtayı kemirmeye devam edebilecektir. Yakın gelecek ve o kadar da yakın olmayan geleceğin Avrupa'sı için akla en yatkın olan senaryo, Avrupa halkları arasında giderek büyüyen ekonomik eşitsizliklerle beraber artan politik ve kültürel düşmanlıkların bir tarafta teknokratik demokrasisizleştirme denemeleri, diğer taraftaysa kendini piyasa ve küreselleşmeye sıcak bakan Sol tarafından terk edilmiş –sayıları giderek artan– modernleşmenin kaybedenlerinin hakiki temsilcileri ilan eden milliyetçi kitle partilerinin yükselişiyle çevrelendiği bir gelecek. 2008 yılının muhtemel tekrarlarının yaşanması tehlikesiyle sürekli karşı karşıya olan bu dünya, Avro'nun uğruna bir zamanlar iyi niyetli komşular arasında güvenli bir barınak edinmeyi umdukları Avrupa olmadan idare etmek zorunda kalacak Almanlar için özellikle tatsız bir yer olacaktır.

Dipnotlar

İkinci Baskıya Önsöz

1. Aşağıdaki bölümde kitabıma yapılmış bir dizi tepkiye verdiğim cevaplardan bolca faydalanıyorum: özellikle de *Zeitschrift für theoretische Soziologie*'nin [Kuramsal Sosyoloji Dergisi] düzenlemiş olduğu forumda yer alan ondan fazla yorum karşısındaki görüşlerim (Streeck 2014d) ve *Journal of Modern European History*'de [Modern Avrupa Tarihi Dergisi] tartışmaya katkıda bulunan altı yazıya verdiğim cevaptan (Streeck 2014a).
2. Elbette bu dizi burada bitmiyor; kitapta "geçici bir zirve noktası" veya "geçici bir son nokta"dan bahsediliyordu. Bununla beraber, şimdilik sadece ana hatlarıyla kendini gösteren "bir sonraki aşama"dan da söz ediliyor. Üç yıl sonra, bu konuda daha fazlası aşağıda bulunuyor.
3. Ortaya attığım savın kavramsal temel yapısını tarif etmek gerekirse, birbirine koşut ilerleyen ve belli ölçüde iç içe geçmiş üç veya dört adımdan bahsedilebilir (bir başka deyişle, bir üçlü helezon [*triple helix*]): enflasyon, kamu borçlanması ve özel borçlanmadan oluşan (günümüzde de merkez bankalarının dramatik bir şekilde genişleyen bilanço toplamları ve bunun karşılığında para arzındaki hızı genişlemeyle devam eden) ekonomik krizler dizisi; bunun yanı sıra, vergi devletinden borç devletine, oradan da konsolidasyon devletine doğru giden politik-mali gelişim süreci; sınıf çatışmasının arenasının emek piyasasından refah devletine, ardından da sermaye piyasasına (oradan da merkez bankalarının, finans diplomasisinin zirve konferanslarının ve uluslararası örgütlerin gizemli dünyasına) doğru, sürekli "yukarıya" iteklenmesi.

4. Ya da John Maynard Keynes'e ait olduğu ne yazık ki sonradan uydurulmuş bir deyişle: "Gerçekler değiştiğinde ben de fikrimi değiştiririm; siz ne yaparsınız?" ("When the facts change, I change my mind. What do you do, sir?")

5. Almanya ve Japonya'nın ulusal politik-ekonomik özellikleri için diğerlerine ilaveten bkz. Streeck ve Yamamura (2001), ayrıca Yamamura ve Streeck (2003).

6. Bir bütün olarak bakınca, geçen yıllar içerisinde kapitalizmin ulusal düzlemdeki kurumsal özelliklerini sistemik benzerliklerinden daha önemli gören tutumumdan uzaklaştım. Bu, bir öğrenme süreci olarak yorumlanabileceği gibi, tarihsel dönüşümün bir yansıması olarak da görülebilir: Sosyal yönde değiştirilmiş bir kapitalizmin sadece mümkün değil, aynı zamanda neoliberal modelden üstün olduğunu düşünenler için "Almanya modeli" ve "Japonya modeli"nin ABD'de bile birer umut ışığı olduğu 1980'lerden, Japonya'nın ekonomik durgunluğa gömüldüğü, Almanya'nınsa "Avrupa'nın hasta adamı" konumuna yerleştirilebildiği 1990'lara ve 2000'lere. Buna rağmen, hiçbir zaman 'kapitalizmin çeşitleri' fanatiği olmadım; bkz. 1997 tarihli "German Capitalism: Does It Exist? Can it Survive?" [Alman Kapitalizmi: Var olan Bir Şey mi? Hayatta Kalabilir mi?] makalemin başlığı (Streeck 1997). Yazı içerisinde ilk sorunun cevabı olumluyken, ikincisinin cevabı olumsuzdur.

7. Ancak daha geç bir noktadan başlayamazdım; 1989 yılında Soğuk Savaş sona ermek üzereyken, eğrilerle resmettiğim süreçlerin hepsi de çoktan başlamıştı; "Alman modeli"ndeki dönüşümün daha Almanya'nın yeniden birleşmesinden önce başlamış olduğunu 2009 tarihli kitabımda göstermiştim. Reel komünizm de 1989'dan çok önce açıkça iflas etmişti (Polonya ve Alman Demokratik Cumhuriyeti!) ve Batıda da gerçekte var olan bir ihtimal olmaktan çoktan çıkmıştı (1973'te Şili'de olduğu gibi, 1978'deki Aldo Moro cinayetiyle Avrupa komünizminin sonu gelmişti).

8. Ayrıca, ulusal parlamentolara (ve halihazırda sadece ulusal ölçekte var olan grev ve gösteri hakkına) kıyasla Avrupa Komisyonu ya

da Avrupa Merkez Bankası'nın mevcut demokratik acil durum koşullarında, Avrupa halklarının demokratik haklarını korumak için daha uygun olup olmadığına dair ortaya atmış olduğum soru bile (tanrı biliyor ki bu soruyu soran bir tek ben değilim).

9. Bu konuda ayrıca bkz. Piketty (2014).

10. Keynesçilikten yola çıkıp onu ikame etmiş olan "Hayekçilik" olarak adlandırdığım şey tam olarak budur.

11. Bunun dışında, Britanyalı tarihçi Tony Judt, son konferanslarından birinde demokratik kapitalizmin sosyal demokrat geçmişinin bastırılıp kötülenmesinin politik alt metni üzerine tüm gerekenleri söylemiştir (Judt 2009).

12. Kriz kuramının tahmin ettiği ve umduğundan farklı olarak, "ücrete bağımlılar", "sistem"in istikrarlı hale getirilmesine kendi rızalarıyla az ya da çok katkıda bulunmuştu. Bu bağlamda, 1970'lerde henüz yeni başlamış olan tüketimcilik ve kadınların ücretli istihdamının 1970 sonrasında hızla artmasıyla beraber emek arzındaki muazzam büyüme kadar, aile ve yaşam dünyasının eskiden hayal bile edilemeyecek bir şekilde akılcılaştırılması pahasına hem "kariyer" ve "tüketim şansları"nın şaşırtıcı derecedeki disipline edici etkisiyle beraberindeki sert rekabetten, hem de yeni bir tür (belki de neoprotestan?) emek ve iş ahlakından bahsediyorum. Bu, şaşırtıcı bir şekilde "ilerici" bir güç ortaya çıkarmıştır. Bununla uğraşmaya devam etmek yerine konuyla ilgili olarak Jürgens'in (örneğin 2010) mükemmel çalışmalarına atıfta bulunuyorum; gerçekten çok geniş ve ilgi çekici olan Amerikan literatürüne değinmeden, konuyla ilgili kendime ait kapsamlı düşüncelerin kısa bir reklamını yapmakla yetiniyorum (Streeck 2011d).

13. Bu konuda kuşkuya kapılmadan, 1970'lerdeki dönüm noktasından bu yana gerçekleşen olaylardan "uluslararası büyük sermaye ve finans sermayesinin gizli nâzım planı" olarak açıklama isteğinden bahsedebilmek gerekir. Diğer yandan, sosyal bilimciler arasında "komplo teorileri"nin haklı olarak sert bir biçimde eleştirilmesi, ortada herhangi bir komplonun olmadığına inanmak

zorunda olunduğu anlamına gelmemeli – iktidar yapılarının, her şeye gücü yeten seçkinlerden oluşan küçük ağlardan fazla olduğu gerçeğine dayanarak, her şeye gücü yeten seçkinlerden oluşan küçük ağların peşinen yok sayılmaması gerektiği gibi; bkz. Vitali vd. (2011). Kâra bağımlı olan sınıfların 1970'lerde radikalleşmesinin birçok örneğinden bir tanesi 1971 yılına ait ünlü-kötü şöhretli "Powell Memorandumu"dur, "Attack on American Free Enterprise System", (http://law.wlu.edu/powellarchives/page.asp?pageid=125), son erişim tarihi 15 Haziran 2015. Günümüzde "ekonomi" ile devlet gücü arasındaki ilişki ve özellikle de kolektif "kâr bağımlısı" eylemin cinsi ve etkileri hakkında, "reformlara hazır" hale gelmiş olan Fransız Devlet Başkanı'nı ziyaret eden "dünyanın en büyük çokuluslu şirketleri ve yatırım fonlarının bazılarından yaklaşık kırk yönetici" ("nearly 40 chiefs of some of the world's biggest multinational companies and investment funds") hakkındaki *New York Times* haberine bakılabilir. (*The New York Times*, 18 Şubat 2014).

14. Yine de en azından bir dipnotta da olsa, kamu borçlanmasında açık arayla en sert artışın 2008 sonrasında, devletlerin dünya finans sisteminin batık borçlarını toplumsallaştırmak ve reel ekonomilerini çökme tehdidine karşı korumak zorunda kalmasıyla beraber gerçekleştiğine dikkat çekmek isterim. Kamu borcundaki artış, 1980'lerden itibaren özellikle şirketler ve en üst gelir düzeylerinden alınan vergilerdeki uzun vadeli düşüşe ve hemen ardından da OECD çapında genel vergi oranlarının düşürülmesine eşlik etmiştir. Küreselleşmiş kapitalizmin liberalleştirilmiş sermaye piyasalarında vergiden kaçışın ve vergi kaçakçılığının adeta bir salgın gibi arttığını gösteren çok sayıda veri mevcuttur. Ayrıca, birçok ülkede süregelen refah devletine yönelik "reformlar"a rağmen genel olarak yükselen taban işsizlik ve dışlanmış olan artık-nüfustaki artış, sürekli yüksek seviyede sosyal harcamayı gerektiriyor.

15. Kısaca özetlemek gerekirse: Demokratik-politik dengeyi aşırı zorlayan bir kapitalizm, ekonomik dengesizliğe düşer; bu da sonunda politikayı dengeden çıkarır (düşük büyüme oranı,

sertleşen bölüşüm çatışmaları); ekonomik dengeye fazla ağırlık veren bir kapitalizmse demokraside politik bir dengesizliğe düşer ve bu burum ekonomik dengeyi etkileyebilir (grevler, protesto gösterileri vs.). Sosyal devletin fazlası piyasa ekonomisine zarar verir ve bu da dönüp sosyal devlete zarar verir; piyasa ekonomisinin fazlası sosyal devlete zarar verirken, demokratik koşullarda bu, piyasa ekonomisine zarar verebilir.

16. ABD bir yana, bu yolda en çok ilerlemiş olan ülke şaşırtıcı bir şekilde İsveç'tir (Mehrtens 2014). Hesapta o kadar temel farklılıkları olan "kapitalizmin çeşitleri" buraya kadarmış.

17. Gerçekten de artık çalışmayan göstergelerle sisin içinde uzun zamandır bir kör uçuşu yapıyor olmalarına rağmen. Şubat 2014'te henüz yeni açığa çıkmış ve art arda yayımlanmış olan (*New York Times*'da), Amerikan Merkez Bankası yönetim kurulunun Lehman krizi sırasında ve sonrasındaki toplantı tutanaklarının özetleri bu bağlamda çok ilgi çekicidir. Örneğin, bkz. Gretchen Morgenson imzalı "A New Light on Regulators in the Dark" [Karanlıktaki Düzenleyicilere Tutulan Yeni Bir Işık] (22 Şubat); Morgenson burada "2008 yılı boyunca kendini gösteren her felakette karanlıkta duran bir merkez bankasının rahatsız edici tasviri"nden ("disturbing picture of a central bank that was in the dark about each looming disaster throughout 2008") bahsetmektedir.

18. Buna bir örnek için bkz. *New York Times*'ın 10 Mayıs 2013 tarihli, "Gençler Daha Az Harcarken Öğrenci Kredilerinde Büyüme Yavaşlıyor" [Student Debt Slows Growth as Young Spend Less] başlıklı haberi. Yazıda, Federal Reserve Bank of New York'un yapmış olduğu bir araştırmaya göre öğrenci kredilerini ödemesi gereken otuz yaşındakilerin, aynı yaşta olup borç ödemek zorunda olmayanlara kıyasla nadiren yeni bir konut inşa etmek veya satın almak için borç aldıkları ifade ediliyor. Aynı durum yirmi beş yaşındakilerin otomobil satın almak için borçlanmasında da geçerli.

19. *New Left Review*'da yayımlanmış "Kapitalizm Nasıl Sonlanacak?" gibi kışkırtıcı bir başlığı olan makalemde bu bağlamı daha ya-

kından ele aldım (Streeck 2014b). Gevşek para politikası, konut inşası kredileri ile konut piyasasında balon oluşumu arasındaki bağ ve finans krizlerinin olasılıkları üzerine bkz. Jordà vd. (2014).

20. Larry Summers'ın IMF Ekonomi Forumu'nda yaptığı 2 Kasım 2013 tarihli konuşmasının deşifre metni. (https://m.facebook.com/notes/randyfellmy/transcript-of-larry-summers-speech-at-the-imf-economic-forum-nov-8-2013/585630634864563), son erişim tarihi 15 Temmuz 2015.

21. Burada özellikle Paul Krugman kast edilmiş olabilir; Krugman, *New York Times*'ın ekonomi blog sayfasında 16 Eylül 2013'te yayımlanan "Uzun Süreli Durgunluk, Kömür Madenleri, Balonlar ve Larry Summers" [Secular Stagnation, Coalmines, Bubbles, and Larry Summers] başlıklı yazısında "Larry"nin görüşlerini alkışlayarak bunların uygulamada sonuçlarını incelemişti. Krugman ilk olarak Keynes'i ve ondan şu şekilde alıntıladığı bilgiyi hatırlatıyordu: "Para harcamak iyidir ve en iyisi üretken bir şekilde para harcamak olsa da, üretken olmayan harcama da hiç yoktan iyidir". Krugman, Summers'ın "kısmen ya da tamamen müsrifçe olsa bile, özel harcamanın [...] iyi bir şey olabileceğini" kabul ettiğini iddia ediyor ve bir örnek olarak Amerika'daki büyük şirketlerin hepsi tek seferde çalışanlarını Google Glass veya benzeri elektronik aletlerle donatsa ortaya çıkacak büyük ekonomik patlamaya işaret ediyor; üç yıl sonra üretkenliğe hiçbir katkısı olmadığı ortaya çıksa bile bu her halükârda bunun için "kullanılacak kaynaklar aksi takdirde âtıl kalacağı için", "gerçekte bir zarara yol açmadan" "birkaç yıl boyunca çok daha yüksek istihdam" anlamına gelirmiş. Balonlara gelindiğindeyse, 1980'lerden beri Amerikan ekonomisi ancak bunlar sayesinde tam istihdama yakın bir şeye ulaşabilmiş. Bunun da "bazı radikal sonuçları" varmış. Krugman'a göre, Summers'ın uzun süreli durgunluk söz konusu olduğunda gelecekte bir krizi önlemek için bankaların üretkenlik karşıtı, hatta daha iyi bir şekilde denetlenmesinin daha zararlı olacağını iddia etmekte haklıdır [Summers'ın Hazine Sekreteri olduğu dönem akla getirildiğinde, bu hiç de şaşırtıcı değildir - WS]; zira bu tedbirler "her ne tür-

den olursa olsun, para harcamanın ekonomi için iyi olacağı bir zamanda" "sorumsuzca borç alma ve vermeye" engel olacaktır. Fakat finansal regülasyonun yenilenmesinden kaçınmak yeterli değildir; Krugman'a göre "tüm parasal sistemimizi değiştirmek (örneğin nakit parayı kaldırıp banka mevduatlarında negatif faiz uygulamak) üzerinde düşünmeliyiz". Buna alternatif veya ek olarak, gelmesi kaçınılmaz olan sıradaki balon da enflasyon oranını yükseltip bu yüksek seviyede tutmak için kullanılabilir vs. (bkz. http://dreamer429.blogspot.de/2013/11/larry-summers-at-imf-economic-forum-nov.html, son erişim tarihi 15 Temmuz 2015.) Özetle: büyümeye bağımlı olan, fakat artık büyüme yaratamayan bir ekonomik sisteme yapay solunum yaptırmak için yüksek risk içeren finans ve borç işlerinin yanında anlamsız ürünler ve parasal sistemin içine yerleştirilmiş bir tüketim zorlaması!

22. Böylelikle *havadan* para üretimi büyüme yaratmadığı takdirde, örneğin ülkenin kendi döviz kurunu baskılayarak ihracat gücünü artırmak için kullanılabilir. Japonya bir süredir bunu deniyor ve Avrupa (veya Avrupa Merkez Bankası) da 2014 yılının sonundan beri bu uygulamaya katılmış durumda. Amerikan Fed'inin 2014 yılının aynı döneminde bir kez daha "alışılmamış para politikası"nı terk etme hazırlığına sadece Frankfurt ve Tokyo'dakiler değil, Pekin'deki takas kuru stratejistleri de karşı çıktı. Bkz. *New York Times* Ekim 2014, "As Fed Retreats From Stimulus, Central Banks Overseas Expand Theirs" [Fed Teşviklerden Geri Çekilirken Yurtdışı Merkez Bankaları Teşvikleri Genişletiyor]. Bir büyüme stratejisi olarak değişken kur yönetimi üzerine de yüksek sesle konuşulamaz; en nihayetinde, özellikle büyük ulusal ekonomiler ve para birimi blokları arasındaki devalüasyon yarışları, borçla finanse edilen balonlardan daha az tehlikeli değildir. Ancak burada da zaman kazanmak ve kısa vadeli meşruiyet güvenceleri diğer her şeyden önce gelir.

23. Bkz. Habermas (2013). Benim cevabım için bkz. Streeck (2013b; 2014e). Ayrıca, Avrupa için bkz. Streeck (2013a; 2015a; 2015b; 2015d; 2014).

24. Eğer bundan dolayı önümüzdeki yıllarda Avrupa Birliği antlaşmalarında değişiklikler yapılması söz konusu olursa, bu tahminen sadece entegrasyonun gevşetilmesi ve daha fazla "yerindenlik"e yönelik Büyük Britanya'nın öne sürdüğü taleplere bir cevap niteliğinde olur.

Sunuş

1. Konu hakkındaki fikirlerimi düzenleyip yazıya dökmeme yönelik davetleri ve sundukları bu imkân için Toplumsal Araştırma Enstitüsü ve Enstitü Müdürü Axel Honneth'in yanı sıra Suhrkamp Yayınevi'ne teşekkür ederim. Enstitüden Sidonia Blättler Frankfurt'taki konaklama ve konuşmalarımı güven veren bir şekilde organize etti ve hepsine eşlik etti; Eva Gilmer metnin basılmadan önceki halini anlayış ve ustalıkla tashih etti. Derslerim öncesi ve sonrasında gereken malzeme ve verilerin toparlanmasında Köln'de bulunan Max Planck Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'ndeki öğrencilerim ve asistanlar, başta Annina Assmann, Lea Elsässer, Lukas Haffert, Daniel Mertens und Philip Mehrtens olmak üzere, birçok bakımdan yardımcı oldu. Lea Elsässer özellikle savlarımı örnekleyen çok sayıdaki grafiğin hazırlanmasına önemli katkıda bulundu. Köln'deki Enstitüde görevli meslektaşlarım (Jens Beckert, Renate Mayntz, Fritz Scharpf, Martin Höpner, Ariane Leendertz, Armin Schäfer ve diğerleri) olmasaydı bu konuya dair bunca şeyin yarısı bile aklıma gelmezdi. Eğer bir şeyleri doğru anlamamışsam, elbette sadece bizzat ben suçluyumdur.
2. Ekonomistlerin birbirlerinden talep ettikleri ve bir tedavi önerisinin yokluğunu teşhisin yetersizliğine kanıt olarak görmeleri gibi. Örneğin, Euro krizi üzerine 2012 yazında Alman gazetelerinin sayfalarında sonuçlanmış olan "ekonomistler tartışması". "Sevgili yurttaşlara" hitaben yazılmış "Euro-skeptik" ("Avrupa şüpheci") bir açıklamanın imzacıları arasından birisi, ortaya çıkan büyük öfke karşısında sadece birkaç gün sonra tam aksi yönde bir açıklamaya daha imza vermiş olmasını bir İngiliz gazetesinde yayımlanan makalesinde şu şekilde izah ediyordu:

"Ekonomistlerin yapıcı öneriler sunması gerektiğine inanıyorum. Profesyonel bir itfaiyeciyseniz, alevlere bağırmanız yeterli değildir" (The Guardian Online. 15. Temmuz 2012, http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/jul/15/europe-economists-letters-nationalautonomy, son erişim tarihi 26 Kasım 2012). Ancak söndürülemeyecek veya şimdilik söndürülemeyecek yangınlar da vardır.

3. En azından söz konusu bilimler kendilerini nomotetik (yasa koyucu) olarak tanımlayıp dışarıya da bu şekilde sundukları sürece. Ancak aynı suçlama Frankfurt sosyolojisine yapılamaz.

4. Bir sürecin başlangıç noktası kaçınılmaz olarak keyfi bir şekilde tayin edilir; çünkü tarih kesintisizdir ve her şeyin bir geçmişi vardır. Yine de kesin kırılmalar ve –geleceğe– şekil veren anlar vardır. 20. yüzyılın yetmişli yıllarının bir dönemin sonuna ve bir diğerinin başlangıcına işaret ettiği, zamanla herkesin kabul ettiği ve benim de şüphe duymak için sebep görmediğim bir gerçek.

5. Bkz. 1970'lerden bu yana Alman politik ekonomisinin liberalleştirilmesi üzerine çalışmam (Streeck 2009b). Kapitalizmin bir gelişim süreci olarak çözümlemesi için bkz. Streeck (2011c).

6. İzlek bağımlılığı kavramında olduğu gibi (Pierson 2000; 2004).

7. "Kapitalizmin-Çeşitleri" yaklaşımının eleştirisi için bkz. Streeck (2009b; 2011b).

8. İş ilişkilerinde "Alman modeli"nin dönüşümü için konuyla ilgili literatüre bakılabilir. İşletmelerüstü ücret saptama sistemindeki ilk çatlaklar, daha 1980'lerde değişen koşullara sistemin korunması amacıyla esnek bir uyum süreci olarak yorumlanabilir. Bunun ardından çözülme süreci ilerledikçe, bunun sistemde evrensel kimliğini kaybetse de eski rejimin aynı kaldığı bir "ikilileşme" anlamına geldiği görüşü kendini göstermeye başladı (Palier ve Thelen 2010). Gelgelelim, gelişmenin yönünün sabit kaldığı durumda sistemin kıyısı merkeze doğru kemirerek yol aldıkça, –ne kadar yavaşça ve adım adım olursa olsun– bir noktada artık bu görüşten de vazgeçilip, sürecin en başından

beri açık olan haliyle tanımlanması da giderek kaçınılmaz olacaktır: o zamana kadar piyasa güçleri yerine politika tarafından yönetilmiş olan bir alanın liberalleştirilmesi süreci (Hassel 1999; Streeck 2009b).

9. "Aksi yönde etki eden etmen" kavramı kâr oranının düşme eğilimine dair Marksist önerme açısından merkezi öneme sahiptir. (Marx 1966 [1894], s. 242'den itibaren). Bu "yasa", kâr oranının –etkin olduğu varsayılan– düşme eğiliminin aksi yöndeki gelişmelerle durdurulabileceği ihtimalini öngörmesi sebebiyle belirlenimci değildir. Ardından da bu gelişmeler, bir etmenin (bu durumda "düşme eğilimi"nin) ortaya çıkışının aksi yönünde etki altında olduğu için ampirik olarak gözlemlenemeyen etkisi olarak açıklanır. Piyasaların genişlemesi ve "toprak", "emek" ve "sermaye"den hayali metaların yayılmasından bahseden Polanyi için de "aksi yönde etki eden etmen" düşüncesi merkezi öneme sahiptir (Polanyi 1957 [1944], 11. Bölüm).

10. Diyalektik dönüşüm kavramının modern kurumlar kuramında yeniden canlandırılmasına örnek olarak bkz. Greif (2006); Greif ve Laitin (2004).

11. Elbette bu durum aslında belli bir ölçüde Max Weber gibi hayatı boyunca Marx'la açıkça tartışmaktan veya sadece yazdıklarını alıntılamaktan bile –muhtemelen akıllılık ederek– kaçınmış birisi için de geçerlidir. Dolayısıyla Almanya'da sosyal bilim dallarının merkezi, "marksist" "yaklaşımlar"dan benzeri görülmemiş bir vahşilikle temizlenmiş, "kapitalizm" veya "sınıf" gibi kavramların her daim sosyal bilimlerin gündelik diline ait olduğu ABD ve Büyük Britanya gibi kapitalizmin anayurtlarında daha da keskin bir şekilde ayrılmıştır. Öncü kapitalist dünya gücünün egemen akademik-politik çevreleri için o sıralarda Marx'ın politik ekonomisinin temel kavramlarına –doğru bir şekilde anlaşılmış olsun ya da olmasın– başvurmanın ne kadar doğal olduğunu görmek için 1950'lerin ve 1960'ların Amerikan "modernleşme kuramı"nın başyapıtlarına, örneğin Rostow (1990 [1960]) ya da Kerr vd.'e (1960) bakmak yeterlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM: Meşruiyet Krizinden Mali Krize

1. Almanya Federal Cumhuriyeti için başka kaynakların yanı sıra özellikle bkz. Doering-Manteuffel ve Raphael (2008); Raithel vd. (2009). Batı dünyasının tamamına dair, örneğin bkz. Judt (2005) ve Glyn (2006). Çağdaş bir kılavuz fosil olarak bkz. demokrasilerin "yönetilebilirliği" üzerine Üçlü Komisyon raporu (Crozier vd. 1975).
2. Bu sebeple adım adım değiştirilerek aynı zamanda eskatolojik çağrışımlarından da arındırıldı. Geriye dönüp baktığında, Claus Offe açısından söz konusu olan "terminolojik bir yargı hatası" idi (Offe 2006a); zira özellikle 1980'lerin ardından kapitalizm alternatifsiz görünüyordu ve artık mesele kapitalizmin aşılması değil, nasıl kontrol edileceğiydi.
3. Büyük bir ihtimalle bunun sebebi, meşruiyet krizi kuramının söz konusu diğer krizlerin görece daha az hissedildiği Almanya'da yerleşik olmasıydı – 1970'ler ve 1980'lerdeki hükümetlerin "Alman modeli" retoriği hatırlanabilir.
4. Finans kapitalizminin, finans bilimi aracılığıyla ortaya koyduğu kendi tasvirine göre hırs ve korku menkul kıymetler borsalarında ve genel olarak kapitalist ekonomide belirleyici olan davranışsal güdülerdir (Shefrin 2002).
5. Bu kavram Citibank'ın araştırma bölümü tarafından bankanın portföy yönetimi bölümünün seçkin müşterilerinin gelecekteki refahlarının –eskiden Keynesçi dünyada olduğu gibi– hâlâ geniş kitlelerin refahına bağlı olduğuna dair korkularını gidermek için, olumlu bir anlam yüklenerek geliştirilmiştir (Citigroup Research 2005; 2006).
6. Bu özel koşullar, Almanya'nın verilen tüm akıllara rağmen sanayi temelini koruyup Amerika ve Britanya'yı örnek alan ve çok övülen "hizmet sektörü toplumu"na 1980'ler ve 1990'larda ancak yavaş bir şekilde geçmesi sayesinde oluşmuştur. Bu sebeple 2008 sonrasında, başta lüks otomobiller ve makineler olmak üzere, başka kimsenin benzer kalitede üretemediği ihraç mallarına sahipti. Bunun sayesinde Alman ekonomisi Çin'deki

yüksek büyüme oranından ve krizin yaşandığı ülke olan ABD'de giderek daha da eşitsiz bir hale gelen gelir dağılımından kâr etti. Aynı zamanda Avro bölgesi içerisinde Avro kuru sabitlenmişti ve dışarıda da tek başına Almanya'ya ait bir para biriminin (eğer olsaydı) takas kurundan daha düşük bir seviyedeydi. Bunun ardından, Avrupa finans ve maliye krizi Avro'nun takas kurunu daha da aşağıya doğru baskılamaya devam etti.

7. Eşyanın doğası gereği, banka krizinin tam boyutlarıyla ilgili istatistiksel veriler bulunamaz. Bir bankanın vermiş olduğu hangi kredilerin batık olduğunu kendisi bile kesin olarak bilemez; eğer biliyorsa da bunları gizlemek zorundadır (eğer değersiz hale gelmiş senetleri devlet tarafından desteklenen bir "sorunlu banka"ya [*bad bank*] devretme olanağı yoksa). Benzer bir durum, ulusal bankacılık sistemlerinin maruz oldukları karşılıklı riskler için de geçerlidir; hükümetler ve uluslararası örgütler bu konuda ancak spekülasyon yapabilir. Ulusal ve uluslararası yetkililer tarafından yürütülen "stres testleri"nin kamuoyuna açıklanan sonuçları aslında inandırıcılıktan uzaktır; çünkü sorunların ilan edilmesi, bu sorunların krize dönüşmesi ihtimalini artıracaktır. Bu sebeple stres testleri genellikle en baştan güven veren sonuçlar üretecek şekilde düzenlenir; Avrupa'nın İspanyol bankalarının durumuyla ilgili yakın zamana kadar göze batmayan bulguları buna bir örnektir.

8. **ŞEKİL 1.1** hem OECD ülkelerinin tamamının hem de bunların arasından belli ülke gruplarını temsil eden yedi ülkenin borçlarının son kırk yıldaki artışını gösteriyor: ABD ve Büyük Britanya finansallaşma derecesi yüksek Anglosakson demokrasilerini temsil ederken, İskandinav ülkelerini İsveç temsil ediyor; kıta Avrupası'nın büyük ülkeleri olarak Almanya ve Fransa, Akdeniz ülkelerine bir örnek olarak İtalya ve Asya'daki gelişmiş bir sanayi toplumu olarak Japonya ele alınıyor. Ülkeler arasındaki değişkenliğin azlığı dikkat çekicidir, özellikle de Japonya'nın 1980'lerin sonunda kendi emlak balonunun patlamasından bu yana altına girdiği aşırı miktardaki yeni borç göz ardı edildiğinde.

9. Finans ve maliye krizinin reel ekonomi açısından sonuçları üzerine ayrıntılı bir tartışma, kendi başına bir monografiyi ge-

rektirirdi; aynı zamanda benim yetkinliğimi de aşardı. **ŞEKİL 1.2**, kriz öncesindeki son yıl olan 2007'den sonraki beş yıl boyunca, belki Almanya ve İsveç hariç seçili tüm ülkelerde ekonomik durgunluk veya sosyal üründe bir gerileme bile gösteriyor. Avrupa'nın krizdeki ülkeleri olan ve istihdamda düşüşün beraberinde artan işsizlik oranının da gerilemeye eşlik ettiği Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve İspanya'nın durumları özellikle dramatiktir. Büyük Britanya ve hepsinden önemlisi Birleşik Devletler'de de tablo çok farklı değildir.

10. Bu kuramları aşağıda özetleyip genelleştirerek alıntılıyorum ve bunu yaparken varoldukları kesin olan farklılıkları yerine ortak yanlarını ön plana çıkarıyorum. Bu farklılıklar, geçen zaman içerisinde gerçekleşen esas gelişmeler sonucunda önemsiz bir hale geldi ve beni burada ilgilendiren tek fark da bu.

11. 1980'lerde Etzioni, belli ki bu boşluğu doldurmak amacıyla ekonomi ve ekonomik eyleme dair sosyal bilimsel bir kurama yöneldi (Etzioni 1988).

12. Geç kapitalizm kavramını bir "Frankfurt" kavramı olarak toplum kuramına kazandıranın Adorno olması (hem de 1968'deki Frankfurt Sosyoloji Kongresi için belirlediği konu ve aynı konuyu işleyen "Geç Kapitalizm mi, Sanayi Toplumu mu?" başlıklı açılış konuşmasıyla [1968, 1979]) bununla bir tezat oluşturmaz. Adorno "geç kapitalizm"i, Pollock'la uyumlu bir şekilde kapitalizmin daha eski ve kamu müdahalesi ve örgütlenmesiyle beraber evrimsel bir şekilde aşılmış bir biçimi olarak yorumladığı "liberal kapitalizm"den ayırıyordu. Adorno için geç kapitalizm, başkalarının "örgütlü kapitalizm" olarak adlandırmış olduğu şeyle esas itibarıyla aynıydı. Örgütlü –geç– kapitalizmin yaklaşmakta olan bir krizle çözülmesi ya da liberal geçmişinin neoliberal bir gelecek şeklinde geri dönmesi ihtimaline Adorno'nun hiçbir çalışmasında rastlanmaz.

13. Daniel Bell'in kapitalizmin kültürel çelişkileri hakkındaki kuramı (Bell 1976a) gibileri de bununla benzerdir. Bell'in çıkış noktası da ilerleyen kapitalist gelişmeyle beraber kapitalizmin sosyal bir örgütlenmeyle bağdaştırılması imkânsız güdüler ve ih-

tiyaçlar ortaya çıkaracağı iddiasıdır; ancak Bell bir muhafazakâr olarak gözlemleyip kapitalizmle uyumsuz gördüğü yeni kültürel yönelimleri daha çok yozlaşmış ve hedonistçe bulurken, aynı yönelimler Frankfurt kriz kuramlarında ilerici-özgürlükçü (insanlığın gelişimini ileriye taşıyan) unsurlar olarak görülüyordu. Ancak buna rağmen iki taraf da kapitalist ilişkilerin giderek yönetilemez hale geleceğini öngörüyordu: Birine göre, insanlar belli ölçüde bu ilişkileri aşmakta olduğu için, diğerine göreyse insanlar yaramazlaştığı ve mümkün olanla yetinmeyi yeniden öğrenmeleri gerektiği için. Her iki durumda da işaret edilen süreç demokratik devlete yönelik taleplerin aşırı derecede artması anlamına geliyordu; bu talepler de ya kurumsal reformlarla savuşturulmalıydı (1975 tarihli Üçlü Komisyon raporunda Crozier vd.'nin ifadesiyle) ya da sürekli olarak kapitalist rejime yabancı yeni unsurların demokratik baskıyla sisteme dahil edilmesi sonucunda, kapitalizmi aşacak bir politik-ekonomik sisteme yol açacaktı. Yönetilemezlik kuramı ve geç kapitalizm kuramları arasındaki örtüşmeler hakkında bkz. Schäfer (2009).

14. Claus Offe, 1967 tarihli doktora tezinde şöyle iddia ediyor: "[...] rekabet halindeki bireysel kapasiteler kategorisinin sanayi emeğinin gelişmiş biçimleri tarafından önemsizleştirildiği gerçeği karşısında, performansa dayalı bir toplumsal düzen kavramı aslında *anlamsız* hale geliyor" (Offe 1970, s.166; vurgu orijinal metne ait). Kitap, daha sonra ortaya çıkan ve öğrenci maaşlarını ve garantili temel geliri savunan iddiaları dolaylı yoldan ifade ediyor.

15. Eleştirel Kuramın ardında kalan çileci tahayyüllerin gerçeklik tarafından büyük bir güçle geride bırakılmasıyla hezimete uğrayan sosyoloji, o andan itibaren "yanlış gereksinimler" veya "yanlış bilinç"ten bahsetmeyi bıraktı; ikisi de kısa süre öncesine kadar son derece revaçta olan kavramlardı.

16. Bu açıdan bakıldığında, 1970'ler boyunca sayısı giderek artmış olan mültecilerin de kadınlarınkine benzer bir rolü vardı.

17. Simgesel hale gelmiş olan anaokulu seviyesinde Çince derslerinden başlayarak, orta tabaka aileler ve çocuklarının okuldaki

notlara ve üniversite sertifikalarına yaptıkları giderek artan yatırım, statü ve tüketim şanslarının paylaştırılma mekanizması olarak performans prensibine inancın zaman içerisinde yeniden ne kadar güçlendiğini gösteriyor.

18. Bunun avantajı, sınıf kuramıyla ilgili güç soruların etrafından dolaşılabilmesini sağlamasıydı: örneğin, yöneticilerin mal sahiplerine kıyasla durumu, küçük ve büyük sermaye arasındaki fark, kişi olarak girişimciler karşısında birer örgüt olarak şirketlerin rolü, çok sayıdaki yeni orta tabakanın sınıflandırılması, politikacılar ve memurların sınıf konumları vb. Sosyoloji kuramının çok sayıdaki sorunuyla ilgili bkz. Wright (1985). Yine de sermayenin etken ve eylem kabiliyeti olmadığı bir kapitalizm kuramının kansızlıktan mustarip olması kaçınılmazdır.

19. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yaklaşık otuz yıllık ekonomik ilerlemeyi tarif eden Fransızca terim. Anglosakson ülkelerinde "Altın Çağ"dan (*Golden Age*) bahsedilirken Almanya'daysa bu dönem "ekonomi mucizesi"nin gerçekleştiği yıllar olarak anılır.

20. Kâr düşüşünün 1965 ile en alt seviyeye indiği 1980 yılları arasında, 1990'larda –esasen sırf işverenlerin verimlilikteki tüm büyümeye el koyması sayesinde– geçici olarak toparlanmadan önce ulaştığı dramatik boyutlar için bkz. Brenner (2006).

21. Kuram tarafından ancak kapitalizmde kazanç ve performans motivasyonlarının güvence altına alınması için tüketime dayalı temsili bir doyum (kolektif-politik ilerlemeye yönelik taleplerin büyük bir hızla gelişen metalar dünyası tarafından bireysel-ekonomik ihtiyaçların tatminine doğru saptırılması) olarak görülebilecek şeyin tarihsel olarak genişleyip uzamasının yarattığı şaşırtıcı olanaklar için de hazırlıklı değildi.

22. Ekonomik krizleri politik güven krizleri olarak, yatırımlardaki gerilemeyi de sermaye sahipleri ve yöneticilerindeki memnuniyetsizliğin bir ifadesi olarak ele alışım, Michael Kalecki'nin politik konjonktür kuramını yakından takip etmektedir (örneğin Kalecki 1943).

23. İşverenler ve ekonomistler nezdinde kural olarak çalışanların "kaytarmasından" (*shirking*) sürekli kuşkulanılması ve "sinsi

fırsatçılar" olarak mümkün olan en etkin biçimde gözetlenmek zorunda olmalarının sebebi budur (Williamson vd. 1975).

24. Tabii ki bu tiplerin birbirine karıştığı gri bölgeler, bugün her zamankinden daha fazla mevcuttur. Örnek olarak, mavi yakalı sanayi işçilerine yapılan parça başı ödemeleri andıran "sonuca göre" ücret ödemenin türlü çeşitleri, emek ve faiz gelirlerini bir araya getiren küçük tasarruf sahipleri ve hem emek hem de sermaye kazancı olarak görülebilecek olan "insan sermayesi" (*human capital*) kökenli kazançlar, bu gri bölgede bulunmaktadır. Burada esas önemli olan, yukarıya doğru ucu açık bir kazanç maksimizasyonunu amaçlayan sermaye birikimi dinamiği ile sabit veya öngörülebilir bir şekilde artan gelir seviyesiyle kişinin geçimini güvence altına alması gelenekselliğidir. İki ekonomi biçimi de farklı eylem yönelimleri olarak kapitalizmde bir arada mevcuttur ve hem çatışma halinde olan hem de kısmen örtüşen ihtiyaç ve beklentileriyle birlikte farklı sosyal gruplar ve kurumlar tarafından temsil edilir.

25. 1970'lerin kapitalizm eleştirisinde mutat bir kavramdır bu. Buradaki politik düşünce "yatırım grevi"ni "yatırım kontrolleri" aracılığıyla imkânsız kılmaktı.

26. Bilindiği gibi, kapitalizmde her devlet ekonomi politikasının esas meselesi budur. 1960'lar sonuyla 1970'lerin başının Keynesçi ekonomisti ve sosyal demokrat ekonomi politikacısı Karl Schiller'in 1967'den sonra konjonktürü yeniden canlandırmak için verdiği çabayı anlatırkenki ifadesiyle, "atları çeşmeye götürebilirsiniz, ama suyu kendilerinin içmesi gerekir".

27. Açık söylemek gerekirse, yeni bir *kapitalist kâr avcılığı ehliyeti* çıkarılması gerekliliğinden bahsedilebilir.

28. Burada ayrıntılı olarak kanıtlayamasam da 1968 ve 1969'daki grev hareketlerinin söylem düzeyinde sonradan işlenişinin, "bizim" (yani, sıradan adam ve kadının) fazla talepkâr hale geldiğimiz ve azla yetinmeyi öğrenmemiz gerektiği yönündeki günümüz egemen ortak anlayışının kökeni olduğuna inanıyorum. İlk defa o yıllarda bahsi geçen bir mesele olarak kitlelerin kendilerine

aşırı güveni, aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde gösterileceği üzere standart ekonomi kuramı tarafından sonraki yıllardaki kamu borçlanmasından da sorumlu tutulmaktadır – üretilen zenginliğin bölüşümündeki eşitsizliğin aynı süre zarfında dramatik bir şekilde artışını unutturmak için mükemmel bir açıklama.

29. Almanya Sosyal Demokrat Partisi üyesi Jochen Steffen'in 1971'deki parti kongresinde vergi politikasıyla ilgili sarf ettiği bu söz kamuoyunda büyük bir öfke yarattığı gibi uzun vadede Steffen'in politik kariyerinin sonunu da getirdi.

30. 1970'ler, kamu aktörleri ve organlarını kendi çıkarını gözeterek azami fayda sağlamaya çalışan ve sermayeden farklı olarak kendi varsıllaşması için kamu gücünü kullanabilme avantajına sahip unsurlar olarak modelleyen kamu tercihi kuramının ekonomi bilimlerinde yükseliş dönemiydi. Bkz. Buchanan ve Tullock (1962). Kuramın kurucularından biri olan Buchanan, geriye dönüp baktığında kamu tercihini "romantizmden arınmış politika" (*politics without romance*) olarak nitelendirmektedir (Buchanan 2003).

31. Birleşik Devletler'de deregülasyon hareketinin yükselişiyle ilgili bkz. Canedo (2008).

32. Weber, Schumpeter ve Keynes, farklı bakış açıları ve değerlendirmelerle de olsa, serbest piyasa kapitalizminin 20. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla yumuşak (ya da pek de yumuşak olmayan) bir şekilde sona ereceğini öngörmüştü. Polanyi'nin 1944 tarihli *The Great Transformation* [Büyük Dönüşüm] başlıklı kitabında, liberal kapitalizmin tarih olduğu ve asla geri gelmeyeceği varsayımından yola çıktığını hatırlamakta fayda vardır. "Uluslar içerisinde, ekonomik sistemin toplumun işleyişine dair yasaları dayatmayı bırakıp toplumun bu sistem üzerinde önceliğinin güvence altına alındığı bir gelişmeyi deneyimliyoruz" (Polanyi 1957 [1944], 251).

33. Bu alandaki çok zengin literatürden bir seçki olarak bkz. Katz ve Darbishire (2000).

34. 1980'lerden bu yana refah devletinin gelişimine genel bir bakış için bkz. Scharpf ve Schmidt (2000a; b), aynı zamanda *Oxford*

Handbook of the Welfare State'te yayımcının sunuşu (Castles vd. 2010) ile Kautto (2010) ve Palier'nin (2010) makaleleri.

35. Diğer birçok mazeret için bkz. Emmenegger vd. (2012), Goldthorpe (1984); Palier ve Thelen (2010).

36. **ŞEKİL 1.3**'te gelir bölüşümünde eşitsizliğin en çok kullanılan ölçüsü olan Gini çarpanının yedi örnek ülkedeki gelişimi gösterilmektedir (bkz. bu bölümde 8 no.lu dipnot). Gini çarpanı mevcut bölüşümün eşit bir bölüşümden ne kadar saptığını ölçer. Eşitsizliğin bir başka ölçüsü de ücret oranı, yani ulusal gelirde kârdan ayrı olarak ücretlerin oranıdır. Burada da 1960-2005 arasındaki süre zarfında en önemli 16 OECD ülkesinin çizdiği tablo, Gini çarpanında olduğu kadar etkileyici ve korkutucudur: "Ücret oranı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sosyal demokrat projelerin güçlenmesiyle sermayenin pazarlık gücü tehdit altındayken yükselir. Geçtiğimiz yirmi yıldaysa ibre, kapitalist sınıfın pazarlık gücünün yeniden üretilmesi yönüne dönmüştür. [...] Neoliberalizm [...] kapitalist sınıfın toplam gelirden aldığı oranın tekrar savaş öncesi seviyesine çıkarılmasına yönelik bir denemedir" (Kristal 2010, 758 ve 759).

37. Sözde bir "gelir politikası" yardımıyla enflasyon olmadan idare etmeye yönelik denemeler farklı derecelerde başarı sağlamıştır. En çok başarı sağlanan ülkeler, sendikaların ve işverenlerin korporatist bir yapıda devletin istikrar politikasına bağlı hale getirilebildiği ülkeler oldu; işverenler müzakere edilmiş ücret moderasyonuyla, sendikalarsa o sırada çalışanlara yönelik ilk olarak parasal olmayan, örgütlenme hakları veya emeklilik hakedişlerinde iyileştirmeler gibi devletin yerine getireceği tazminatlarla bağlandı. Gelir politikası, 1970'lerin karşılaştırmalı siyaset bilimi ve kurumsal ekonomi dallarında önemli bir konuydu; bu konuya bir giriş olarak bkz. Flanagan ve Ulman (1971); Flanagan vd. (1971). Döneme ait kapsamlı literatürün gösterebildiği gibi, ulusal enflasyon oranları ekonomilerin kurumsal yapılarına bağlı olarak, sırf ücret saptama yöntemlerine göre değil, aksine emisyon bankalarının durumuna göre de farklılık gösteriyordu. Fiilen yüksek derecede merkezileşmiş ücret müzakere sistemi ve Birleşik Devletler'le Büyük

Britanya'nın sonraki yıllardaki para politikasını daha 1970'lerde uygulamaya başlamış olan, hükümete bağımlı bir merkez bankasıyla Almanya'nın para politikası en az enflasyonist olanıydı. Buna rağmen veya tam da bu sebeple Helmut Schmidt 1976 yılındaki seçim kampanyasını "Yüzde beş işsizliktense yüzde beş enflasyon" sloganıyla yürütebilmişti. Fakat yüksek parasal istikrarı dengelemek için kamu borçlanması Almanya'da diğer yerlerden daha erken başladı; bu konuyu daha sonra tartışacağım. Federal hükümete para arzı üzerinde kontrol imkânı tanımayarak dolaylı yoldan hükümeti, istihdamı koruyacak ve hem devlet politikasının hem de piyasa ekonomisinin meşruiyetini yitirmesine engel olacak maliye politikası araçlarını devreye sokmaya zorlayan Almanya Federal Merkez Bankası ilerleyen yıllarda Mitterrand yönetimindeki Fransa ve ardından Avrupa Merkez Bankası da dahil olmak üzere, diğer Avrupa ülkelerinin merkez bankaları için bir örnek teşkil etti. Uluslar arasında 1970'lerde dikkat çekici hale gelen kurumsal farklılıklar ilkin korporatizm, ardındansa "kapitalizmin çeşitleri" literatürünün çıkış noktası oldu (Streeck 2006).

38. Devamı için bkz. Streeck (2011a)

39. 1970'lerde enflasyonun esasen parasal varlık sahiplerinin zararına olduğu, fakat işçi sınıfının bölüşümdeki konumunu iyileştirdiği için işçi sınıfı yararına olduğu yönünde bir fikir birliği mevcuttu – en azından şirketlerin yatırım yapma eğilimine sekte vurmadığı sürece. Bunu da ancak gelecekteki fiyatlar ve fiyat ilişkileri üzerindeki enflasyon kaynaklı belirsizlik yatırımcılar nezdinde fazlaca büyüdüğünde yapar (Hayek 1967 [1950]). Bu noktada bir meşruiyet sorununun çözümü, bir yeniden üretim sorununun sebebi haline gelir – ya da başarılı bir sosyal entegrasyon, bir sistem entegrasyonu krizi üretir ve bu da yeni bir sosyal entegrasyon sorununa yol açabileceği gibi eski meşruiyet sorunlarını da yeniden canlandırabilir.

40. Bu açıdan bakıldığında simgesel öneme sahip dramatik dönüm noktaları, 1981'de Hava Trafik Kontrolörleri Sendikası'nın Ronald Reagan tarafından ezilmesi ve Margaret Thatcher'ın 1984'te Maden İşçileri Sendikası'na karşı zaferidir.

41. **ŞEKİL 1.6**'da çok yüksek grev oranlarına sahip olan İtalya'yı dışarıda bıraktım; aksi takdirde diğer ülkelerdeki gelişme bu ölçekte görünmez hale gelirdi. Her yerde olduğu gibi İtalya'da da 1980 sonrasında grev eylemleri dramatik bir şekilde geriye gitti.

42. Clinton 1991'deki seçimleri, kendisine selefleri Reagan ve Bush'tan kalan –federal devletin ticaret ve bütçesindeki– "çifte açık"a (*double deficit*) karşı bir kampanyayla kazanmıştı.

43. **ŞEKİL 1.1**, benim ilk kamu bütçesi konsolidasyonu evresi olarak tanımlamak istediğim şeyin tamamen başarısız olmadığını gösteriyor. O sırada yeniden birleşmesini –hem de Kohl'un söz vermiş olduğu gibi vergileri artırmadan– finanse etmek durumunda olan Almanya bir istisnaydı.

44. Demokratik kurumlara yönelik "reformlar"ın varsıl demokrasilerde olduğu iddia edilen borçlanma eğilimini nasıl yavaşlatabileceği veya bertaraf edebileceği sorusuyla ilgili 1990'larda esin ve finansman kaynağı siyaset olan kapsamlı bir literatür üretilmiştir (Molander 2000; Poterba ve von Hagen 1999; Strauch ve von Hagen 2000).

45. İsveç'le ilgili bkz. Mehrtens (2014).

46. Böylelikle söz konusu ülkeler, "hizmet sektörü toplumu"na geçişteki "yapısal dönüşüm" sürecinde deregüle edilen finans sanayiinin büyümesinden de faydalanır. 1990'larda ABD'de Wall Street ve Büyük Britanya'daysa London City ulusal ekonomi şubeleri ve vergi mükellefleri haline gelmişti. 2008 krizi öncesinde Birleşik Devletler'de şirket kârlarının %45'i finans sektöründen geliyordu; 1980'lerde bu oran %20'nin biraz altındaydı (Krippner 2011, 33). Finans sektörü veya bu sektörün çektiği kaynakların lehine gerçekleşen yeniden dağıtımın kapsamı için bkz. Tomaskovic-Devey ve Lin (2011).

47. Telafi etkisinin özellikle belirgin olduğu dört ülke **ŞEKİL 1.8**'de gösterilmektedir. Başka İskandinav ülkelerinin yanı sıra İsveç'in de bu gruba dahil olması dikkate değerdir.

48. Bu konuyla ilgili kaynaklar arasında öne çıkanlar, "etkin piyasa hipotezi"nin (*efficient market hypothesis*) babası sayılan Eugene

Fama, Modigliani-Miller teoremini ortaya atanlardan Merton H. Miller, Harry Markowitz, Robert Merton, Myron Scholes ve Fischer Black'tir. Bu isimlerin çoğu Chicago Üniversitesi'nde ders vermiştir ya da halen vermeye devam etmektedir; ayrıca İsveç Ulusal Bankası [Sveriges Riksbank –çn.] tarafından verilmekte olan Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazananlar listesinde yer almaktadır.

49. Bu durum özellikle 2012 yazında Avrupa Birliği'nin İspanyol bankaları için hazırladığı kurtarma paketi üzerine yaşanan tartışmalarda belirginleşti. Paranın hem özel mülk hem de kamusal bir kurum olmasından kaynaklanan ikili doğası elbette çok daha eskidir (Ingham 2004); kapitalizmin gizemi ve kâra bağımlı olanlar nezdinde bile son kertede anlaşılamaz oluşunun temelinde de bu yatar.

50. Alman hanehalklarının borçlanma sürecinin özel yanları için bkz. Mertens (2014).

51. Enflasyon veya kamu borcu ve özel borçlanma ille de krize yol açmak zorunda değildir. Gelecekteki verimlilik artışı beklentilerine dayanan nominal ücret artışları verimliliği teşvik edebilir; kamu borçlarıyla büyümeye yönelik yatırımlar finanse edilerek büyümeyle birlikte bu borçlar aynı zamanda geri ödenip borcun değeri düşürülebilir; son olarak da krediler, gelecekte üretilecek olan refahı öne çekebilir. Her üç durumda da ortaya çıkacak sonuç, yatırım sermayesine sahip olanların tepkilerine bağlıdır: Enflasyon dörtnala artarak ardından da varlık kayıplarından korkulmasına ve bunun sonucunda sermayenin kaçışına sebep olabilir; kamu borçlanması, geri ödenmesiyle ilgili kuşkulara yol açacak bir noktaya varabilir ve bunun aynısı özel borçlanma için de geçerlidir. Her defasında da esas olan sermayeyi sağlayanların, aktörlerin "sağduyu"suna (yani yatırımcıların "psikoloji"sini ve kâr beklentilerini hissederek paylaşma kabiliyetlerine) duyduğu "güven"dir.

İKİNCİ BÖLÜM: Neoliberal Reform: Vergi Devletinden Borç Devletine

1. "Ekonomik sistemde talep enflasyonu" üzerine bkz. Beckert (2009). Goldman Sachs hakkındaki yazın şu ana kadar rafları dolduracak boyuta gelmiştir. İyi araştırılmış bir gazete makalesi için bkz. Taibbi, "The Great American Bubble Machine" [Büyük Amerikan Balon Makinesi] (2009). Ayrıca bkz. Streeck (2012b).
2. Henüz Richard Nixon döneminde, ABD hükümetinin Suudi Arabistan gibi ülkeleri petrol ticaretinden artan kazançlarını Birleşik Devletler'e yatırmaya ikna etme çabalarıyla buna başlanmıştı (Spiro 1999).
3. Gini çarpanının 1985'ten 1995'e kadar hafifçe gerilediği ve ardından biraz yukarıda bir seviyede sabit kaldığı Fransa buradaki tek istisnadır. Ne var ki, halihazırda "piyasalar"ın baskısıyla yaklaşmakta olan "reformlar"a bakılırsa, cumhurbaşkanı ve hükümetin politik kökenleri ne olursa olsun, Fransa'da da durumun kısa sürede normalleşmesi beklenebilir.
4. Biraz daha eski fakat aynı çarpıcılıkta sayılar Hacker ve Pierson (2010; 2011) tarafından da sunuluyor.
5. Sayılar için bkz. Streeck (1997). Volkswagen yönetim kurulu başkanı Martin Winterkorn örneği, Almanya'nın Birleşik Devletler'le arayı kapatmakta ne kadar başarılı olduğunun bir kanıtıdır: Winterkorn, 2011'de toplam 18,3 milyon Avro geliri onaylatmayı başardı.
6. Bu bağlamın gazetecilik gözüyle bir sunumu için bkz. Schlieben (2012).
7. Bu görüşün önemli temsilcilerinden biri, "modernleşme" kuramıyla yakından bağlantılı olan Seymour Martin Lipset'ti (1963 [1960]). Allende sonrası Şili ve Deng Xiaoping'den bu yana Çin, daha yakın zamanlı karşı örneklerden bazılarıdır.
8. Üniversitelerde öğretilmekte olan ekonomi kuramı, bireysel ölçekte bunu müritleri nezdinde hayret verici bir etkililikle başarmaktadır. "İş dünyası"nın okullarda "ekonomi dersleri"

verilmesi talebi de aynı hedefe yöneliktir: yani, pozitif ve "değer yargısız" kurama giriş kisvesi altında sahnelenmiş, sınava tabi tutulabilen, karne notlarıyla pekiştirilebilir ahlaki bir yeniden eğitim. Bunun yanında, Amerikan Merkez Bankası patronu Ben Bernanke'nin seçilmiş bir grup öğretmen huzurunda yaptığı "Piyasalar Harikadır" başlıklı sunum için bkz. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'un 9 Ağustos 2012 tarihli haberi.

9. "'Sosyal adalet' örneğinde başa çıkmamız gereken şey, inananlarını mutlu ettiği sürece saygı gösterip rahat bırakmamız gereken, fakat başka insanları zorlamak için bir bahane haline gelmesi durumunda mücadele etmek zorunda olduğumuz türden yarı dini bir hurafedir. Ve 'sosyal adalet'e olan yaygın inanç şu anda büyük bir ihtimalle özgür medeniyetin diğer tüm değerlerine yönelmiş en büyük tehdittir" (Hayek 1981, 98).

10. "Diğer yandan, maddesel akılcılık kavramı gayet muğlaktır. [Tüm maddesel çözümlemelerin] ortak yönü olan sadece şu noktayı kanıtlar: Kendilerini sırf biçimsel ve –görece– kesin bir olgu olarak eylemin, –etik, politik, faydacı, hedonistçe, feodal, eşitlikçi ya da her ne olursa olsun– amaçsal akılcı ve teknik açıdan mümkün olan en uygun araçlara dayandığı gerçeğiyle kısıtlamayıp ekonomik faaliyetin sonuçlarını –doğru hesaplanabilirlik anlamında biçimsel olarak ne kadar 'akılcı' olursa olsun– değer-akılcılık veya maddesel amaçsal akılcılığa göre ölçerler. Bu anlamda akılcı olan değer ölçülerinden sınırsız miktarda mevcuttur; sosyalist ve komünist standartlar bunlar arasından sadece bir grubu oluşturur; bunlar da kendi içlerinde tam olarak kesin olmasalar da her zaman sosyal adalet ve eşitlik unsurları barındırır" (Weber 1956 [1920], 60).

11. Sosyal birliğin korunması için piyasa adaletinin sosyal adalet aracılığıyla politik olarak düzeltilmesinin ilginç öncülleri vardır. Ortaçağ İngiliz hukuku adalet (*justice*) ile hakkaniyet (*equity*) arasında bir ayrım yapıyordu. Adaletin sağlanması ortak hukukun (*common law*) sorumluluğundaydı. Ancak alınan kararlar resmi olarak itiraz edilemez olsa da, adalete dair maddesel görüşlerle tezat oluşturabiliyordu. Bu gibi durumlarda taraflar,

Kraliyet Mahkemesi'nin idaresi altında olan ve Ortak Hukuk Mahkemeleri'nin verdiği kararları kaldırma veya değiştirme yetkisinde sahip olan Nisfet Mahkemesi'ne (*court of equity*) başvurabiliyordu. Ortak hukukun savunucuları tarafından bu tür müdahaleler sistematik olarak kirli bulunuyordu, ta ki hakkaniyet hukuku (*law of equity*) yüzyıllar sonra ortak hukuka dahil edilene kadar (Illmer 2009). Serbest piyasanın sözleşmesel rejimine karşı sosyal devlet günümüzde nisfet mahkemesi rolünü üstlenmektedir – ya da dekomodifikasyon odaklı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bu rolü üstleniyordu.

12. Kamu tercihi kuramının dünya görüşüne sahip olanlar için bu tartışmasızdır, çünkü bir kural olarak doğru sayılır.

13. Oldukça düşük bir seviyede olan Japonya'da son yıllarda bir yükselme eğilimi kaydedilmektedir. İşçi Partisi hükümeti döneminde Büyük Britanya'da da vergi yükünde hafif bir artış gerçekleşti; ancak şu anda bu gidişi tersine çevirmek için sıkı bir şekilde çalışılıyor. Avrupa Parasal Birliği açısından bakıldığındaysa 2000 yılından krize kadar olan dönemde doğrudan yabancı yatırımlara yönelik giderek artan bir açıklıkla hem vergi gelirlerinde hem de sermaye ve emek gelirlerindeki gerileme arasında bir bağlantı tespit edilebilir. Emek gelirlerindeki düşüş, emek piyasasının en altındaki ücretlerin azalmasından kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği İstikrar Paktı'nın belirlediği bütçe açığı sınırlamaları sebebiyle bu düşüş kamu harcamalarının da azalmasına yol açmıştır (Rademacher 2012).

14. 1990'lar ve 2000'lerdeki vergi kesintilerinin Amerikan "Kazanan her şeyi alır" (*Winner-Take-All*) ekonomisine katkısının izi, artan kamu borçlanmasıyla beraber Hacker ve Pierson (2011) tarafından etkileyici bir titizlikle sürülüyor.

15. Almanya'daki durum da buna oldukça benzerdir; çünkü Schröder'in vergi reformları olmasaydı 2008'den önce kamu bütçeleri denkleştirilmiş olacaktı. Angela Merkel yönetimindeki Büyük Koalisyon'un (2005-2009) Maliye Bakanı'nın 2006 yılında Frankfurt Sanayi ve Ticaret Odası'nda yaptığı bir konuşmada

kendilerinden önceki Kızıl-Yeşil koalisyonu "ülke tarihindeki en kapsamlı vergi reformunu" yaptığı için överken kast ettiği reform buydu (Steinbrück 2006). Maliye Bakanı'na göre, 2005 yılı başında Alman gelir vergisi hadleri hiç olmadığı kadar düşüktü ve Alman ekonomisi üstündeki vergi yükü uzun yılların ortalamasının çok altındaydı. O zamanki Maliye Bakanı bugün (2012) Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin Federal Şansölye adayı.

16. Kamu harcamalarının buna benzer çok sayıda sınıflandırması mevcuttur. Örneğin O'Connor (1973) "sosyal sermaye harcamaları" (*social capital expenditures*) ile "üretimin sosyal maliyetleri" (*social expenses of production*) arasında ve kamu harcamalarının iki farklı işlevi olarak meşrulaştırma ve birikim arasında ayrım yapar. Sosyal sermaye harcamalarını da kendi içinde "sosyal yatırım" (*social investment*) ve "sosyal tüketim" (*social consumption*) olarak ikiye ayırıyor.

17. Bunların gerekliliği de, sosyal adaletin sağlanmasına yönelik diğer tüm önlemler gibi söylemsel olarak tartışmaya açık ve politik açıdan müzakere edilmeye muhtaçtır. Aslında bir toplum çalışmayanlara destek olmanın çalışanlara haksızlık olduğu yönündeki neoliberal sonuca ulaşarak, bu sayede büyük miktarda kamu parası tasarruf edebilir. Ancak sosyal politikanın ücrete bağımlı olanların çalışma kabiliyetini ve "iyi niyet"ini koruduğu için (ve koruduğu ölçüde) "kendi masrafını çıkardığı" yönünde bir düşünce de mevcuttur; o zaman iyileştirici, hatta "meta olmaktan çıkarıcı" ve "tüketime yönelik" olmaktan çıkıp bir yatırım niteliği kazanır. Sosyal politikanın ancak bu şekilde meşrulaştırılabildiği toplumsal ve kültürel koşullar vardır ve bizim içinde bulunduğumuz koşullar da giderek bu hale geliyor.

18. Sosyal politika, çalışmaya muhtaç olanların buna muhtaç olmaya devam etmeye razı olmalarını ve dolayısıyla bununla bağlantılı beklentileri karşılamalarını güvence altına aldığı sürece yatırım niteliği taşır. Çalışanlar, işverenlerin davranmasına izin verildiği ve onlardan beklendiği gibi (yani koşulsuz ve radikal bir şekilde kâr maksimizasyonu odaklı) davranırsa, kapitalizm işleyemez.

(Yeniden dağıtım politikası karşısında tevazu beklentisi *homo economicus* modeliyle tezat oluşturur ve ancak emek ekonomisinde bir aksiyom olarak geçerli sayılan, çalışanların "riskten kaçınma" eğiliminde olduğu iddiası sayesinde bu modelle uzlaştırılabilir.) Sabit maaş güvencesinin karşılığında ücret moderasyonu olmadığı takdirde işçi-işveren ilişkisinin çökmesi gerekir. 1970'lerde ücret moderasyonu devlet, işverenler ve sendikalar arasındaki üçlü antlaşmalarla sağlanıyordu; devletler, sendikaların ücret kısıtlamalarını kabulü karşılığında çoğunlukla emeklilik maaşlarında artış güvencesi veriyordu; bu artışlar da ancak ileride, kamu hazinesinden karşılanması gerektiğinde yürürlüğe giriyordu. Bu bakımdan 1980'ler ve sonrasında artan sosyal harcamaların önemlice bir bölümü aslında devletin işverenlerin yükünü hafifletmek için devralıp ileriye attığı maaş ödemeleriydi – bu da sendikalar ve işçilerin bu ödemelerdeki ısrarlarından niye bu kadar zorlukla vazgeçirilebildiklerini açıklamaktadır.

19. "Dahası, ilerici kültür halklarının tarihinden edindiğimiz deneyimler, yani farklı zaman dilimleri arasındaki karşılaştırmalar ve gelişimlerinin farklı aşamalarında bulunan devletlerle ulusal ekonomilerin karşılaştırılması, bize belli bir gelişim çizgisi veya kültür halklarının devlet faaliyetlerinin gelişimine dair bir 'yasa' sunmaktadır: ilerici kültür halklarında 'kamusal' ya da devletin yürüttüğü faaliyetlerin giderek genişlemesi yasası" (Wagner 1892, 883, 884; ayrıca bkz. 892-908). [19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Alman entelektüelleri ve politikacıları, toplumları ve ülkeleri esasen keyfi sayılabilecek ölçütlere göre "kültür halkları" (*Kulturvolk*) ve "doğa halkları" (*Naturvolk*) olarak iki kategoriye ayırıyordu. Bu kategorik ayrım, aynı zamanda "doğa halkı" olarak ilan edilen toplumlara yönelik emperyalist sömürüyü meşrulaştırmaya yarayan bir kurguydu. –çn.]

20. "Ekonominin gelişmesi ve beraberinde toplumsal şefkatin etki alanının genişlemesi sonucunda özel girişimcilik sosyal anlamını yavaş yavaş kaybedecektir. Bunun şu anda mevcut olan işaretleri 19. yüzyılın ikinci yarısındaki eğilimlerin yönünde gizliydi; Dünya Savaşı'nda zirveye varan ne varsa, belki de bu

eğilimlerin son olarak yoldan sapışıydı. Toplum, –savaşın sonucu olarak değil, tam tersine savaşa rağmen– özel girişimciliği ve vergi devletini aşmaktadır: Bu da kesindir" (Schumpeter 1953 [1918], 57, 58).

21. "Artan kamu borçlanması normalde mali krizin sertleşmesine yol açmaz; ne var ki, krizi hafifletmez de. Devletin ve yerel yönetimin borçlarının bir kısmı kendiliğinden yok olur [...] [Amerikan, WS] Federal Devlet'in borçları da gerçekleşen ekonomi performansı mümkün olanın gerisinde kaldığı ve borç hacmi ile toplam talep, üretim, istihdam ve gelir seviyelerinin ve böylelikle vergi gelirinin de yükseldiği zamanlarda kısmen kendiliğinden ortadan kalkmıştır" (O'Connor 1973, 179,180). Bunlar 1973 yılında Keynesçilik halen hayattayken ve Birleşik Devletler'in kamu borcu hâlâ düşük seviyelerdeyken yazılmıştı (1973'te sosyal ürünün %42,6'sıyken 2010 yılında %89,6 seviyesindeydi).

22. Daha aşağıda bu kopuşu Keynesçi bir politik-ekonomiden Hayekçi olanına geçiş olarak tasvir ediyorum.

23. Almanya'da gelir vergisi için daha yüksek üst oranlar, daha yüksek veraset intikal vergisi ve farklı varlık vergileri üzerine bir tartışma ancak 2012 yazında Fransız cumhurbaşkanlığı seçiminin ardından ve Alman Sol Partisi'nin baskısıyla gündeme geldi. Örnek olarak bkz. Bach (2012). Buna rağmen varlıklı kesimlere yönelik bir vergi artışına dair gerçekçi bir ihtimal yoktu; hâlâ da yok.

24. Bu kavramı "rezervasyon ücreti" ile benzeşen bir şekilde kullanıyorum. Rezervasyon ücreti, emek piyasası ekonomisinde çalışanların bir işe girmeye istekli olması için gereken en düşük ücreti belirtir. Rezervasyon kârı da bu durumda girişimcinin, eğer parasını yatıracaksa, beklediği asgari kâr oranıdır.

25. Bununla ilgili grotesk örnekler de yok değildir. Yunan anayasasındaki bir madde, gemi sahibi olanlara (yani, Onassis ve Niarchos gibi ailelere) vergi muafiyeti tanımaktadır. Armatörler için vergi muafiyeti 1967 yılında, askeri darbenin hemen ardından cunta tarafından yazılan anayasaya eklenmişti. 1972 yılında Yunan gemi

sahipleri buna bir teşekkür mahiyetinde, diktatör Papadopoulos'u Armatörler Birliği'nin yaşam boyu başkanı olarak seçti. Dünya ticaret filosunun yaklaşık %15'ini elinde tutan Yunan gemi sahiplerinin bugünkü durumuyla ilgili olarak bkz. 24 Mayıs 2012 tarihli *The New York Times*'daki "Insecurity Touches the Tycoons of Greece" [Güvensizlik Yunanistan'ın Kodamanlarını Etkiliyor]. Söz konusu yazıda, armatörlerin vergi muafiyetini sonlandırma denemelerinin, en nihayetinde armatörlerin varlıklarını ve işlerini yurtdışına kaydırmasıyla sonuçlanacağı iddia ediliyor. Yunanistan'ın zengin ailelerinin malvarlığı tam olarak kestirilemiyormuş; çünkü "paranın büyük bölümü ya *off-shore* ve gizli saklı İsviçre bankalarındaki hesaplarda ya da Londra ve Monaco'da gayrimenkullere yatırılmış durumda". Hem bu sebepten ötürü hem de Yunan bankalarındaki kapsamlı katılımlarından dolayı, Yunan "oligark"larının Avrupa Parasal Birliği'nde kalmayı istemesi için her türlü neden mevcut. Bazı varlıklı aileler vergi ödemek yerine hayırsever amaçlar için Amerikan örneğini takip eden vakıflar kuruyor. Diğerlerininse "zaten sıkı olan güvenliklerini yeni korumalar tutarak daha da güçlendirdikleri" yazıyor. Benzer bir haber için bkz. 13 Haziran 2012 tarihli *The Guardian*'da yayımlanmış olan "Greece's Super-Rich Maintain Lavish Lifestyles and Low Profiles" [Yunanistan'ın Süper Zenginleri Dikkat Çekmeden Savurgan Hayatlarına Devam Ediyor]. En iyi niyetli olanlarımız bile bu gibi haberlerin Alman basınında niye hiç yer bulmadığını kendi kendilerine sormalı.

26. Bu fikri, örneğin 5 Haziran 2010 tarihli *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'daki "Das Janusgesicht der Staatsschulden" [Kamu Borçlarının İki Yüzü] başlıklı yazısında okunabilir.

27. Kamu borçlarından kaçınmak için daha yüksek vergiler alınması aynı zamanda "bizim", maliyetini "çocuklarımız"a yükleyerek yaşamamamız gerektiğini iddia eden ucuz konsolidasyon retoriğini de hükümsüz hale getirecektir – esas sorun "yüksek gelir sahipleri"nin av sahalarının bakımı için yapılan toplumsal harcamalara katılmaktan kaçınarak, çoğunluğun zararına yaşıyor olmalarıyken. Ayrıca, özel hizmetler için makul seviyedeki bir asgari ücret aynı şekilde orta tabakaların tasarruf oranını

düşürerek "yatırım sorunu"nun çözümüne de katkıda bulunacaktır – ve aynı zamanda –Keynes'in gösterdiği gibi– tüketime ve büyümeye olumlu etki edecektir.

28. Veraset intikal vergisi için bkz. Jens Beckert'in çalışmaları (örnek olarak 2004).

29. İngilizcedeki *constituency* kelimesinin Türkçedeki karşılığı "seçim çevresi" olsa da bu ifade kelimenin semantik içeriğinin sadece bir bölümünü karşılar. *The New Shorter Oxford* sözlüğü *constituency*'yi "a body of customers, supporters, etc." [müşterilerden, destekçilerden vb. oluşan bir kütle] olarak tanımlıyor. Bir devletin seçim çevresi, Hegelci bir bakışla belki de devletin "ahlaki kökleri" olarak nitelendirilebilir; bu durumda, borç devletinde bu köklerden iki tane vardır.

30. Bu model, çıkar gruplarının farklı eylem mantıklarına sahip iki ayrı çevrede birden, aynı anda hayatta kalmak zorunda olan sosyal sistemler olarak tasvirini hatırlatmaktadır: bir yanda üye tabanından oluşan çevre ve ona hâkim olan "üyelik mantığı", diğer yandaysa politik kurumlar sisteminden oluşan çevre ve bu çevrenin "etki mantığı". Buna benzer bir şekilde bu modelde de söz konusu olan, bir örgütün, kendisinden birbiriyle çelişen isteklerde bulunan iki farklı çevreden kaynakları harekete geçirmeye muhtaç olmasıdır (Schmitter ve Streeck 1999).

31. Bununla birlikte, örneğin temel veriler kısa vadede aynı kalsa bile devlet tahvillerine uygulanan risk primlerindeki aşırı dalgalanma şaşırtıcı olduğu gibi, açıklanmaya muhtaç gözükmektedir. Belçika, Japonya ve ABD gibi yüksek borcu olan ülkeler nispeten olumlu koşullarla borçlanabilirken, İspanya gibi borçlanma oranı daha düşük olan bir ülkenin kredilere ulaşmak için yüksek faizler ödemek zorunda olması da aynı derecede anlaşılmaz gözüküyor olmalı.

32. PIMCO, Pacific Investment Company'nin kısaltmasıdır. Şirket, kamu tahvilleri üzerine uzmanlaşmış yatırım fonu yöneticilerinden biri olabilir. PIMCO'nun "Total-Return" [Toplam Getiri] fonu tek başına 263 milyar Dolar büyüklüğündedir. PIMCO'nun kurucusu ve başkanı olan William H. Gross, 2011 yılında 200

milyon Dolar gelire sahipken, şirketin genel müdürü ve sıradaki başkanı olan Mohamed A. El-Erian 100 milyon Dolar'la yetinmek zorunda kaldı. 2007'den 2011'e kadar geçen beş kriz yılında "Total Return" fonu yıllık ortalama %9,5 oranında bir rant sağladı ("The Bond Market Discovers a New Leading Man", *The New York Times*, 29 Temmuz 2012).

33. *Spiegel*'in 2 Ağustos 2011 tarihli İngilizce baskısında PIMCO'nun yönetim kurulu başkanı El-Erian'la yapılmış bir mülakat yer alıyordu. Aşağıdaki metin bu mülakattan alınmıştır:

SPIEGEL: Pimco dünya çapında hükümetlerle düzenli temas halinde. Mesela İspanyol bir maliye bakanına ne tavsiye ederdiniz?

EL-ERIAN: Sanırım bakanla ve yanındaki delegasyonla görüşenler Londra'daki çalışma arkadaşlarımdı. İspanyol yetkililerin isteği üzerine görüştüler.

SPIEGEL: Yakın zamanda kaç maliye bakanı sizi aradı?

EL-ERIAN: Bazıları arar, dünyanın dört bir yanından bazı merkez bankacıların aradığı gibi. Bize sorulan tipik soru şudur: "Pimco'nun ülkemize uzun vadeli yatırım yapması için ne gerekir?" Cevapsa hep aynıdır: yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme beklentisi.

SPIEGEL: O zaman sizin elemanlarınız da İspanya maliye bakanına şöyle diyor: "Üzgünüz ama tahvilleriniz bizim için fazla riskli."

EL-ERIAN: Yunanistan ve İrlanda'nın yarattığı riske maruz kalma konusunda çok dikkatliyiz. İspanya daha tartışmalı bir durumda; birçok şey "cajas" [tasarruf bankaları] sorunuyla nasıl başa çıkacaklarına bağlı.

Bkz. http://www.spiegel.de/international/business/spiegel-interviewwith-pimco-ceo-el-erian-germany-finds-itself-in-a-very-delicatesituation-a-744297.html, son erişim tarihi 26 Kasım 2012.

34. Derecelendirme kuruluşlarının kamu borçları piyasasındaki rolü hakkında da az şey biliniyor. Menkul kıymetleştirme piyasalarındakinden farklı olarak kamu borç senetlerinin derecelendirilmesi

için kimse (hele senedi çıkaran devlet) hiçbir ücret ödemiyor. Bu ödemelerin borç senetlerini satın alanlardan tahsil edilip edilmediği de kesin değil. Üç büyük derecelendirme kuruluşunun (Standard and Poor's, Fitch ve Moody's) değerlendirme notları, bir dönem Avrupa hükümetleri ve uluslararası örgütler tarafından sabırsızlık ve bazen de panikle beklenirdi; "piyasalar" da bu notlara sanki birer emirmiş gibi tepki verirdi. Son zamanlarda artık durum öyle gözükmüyor. Derecelendirme kuruluşlarının tavırlarını uluslararası borç piyasalarındaki alacaklı tarafıyla eşleştirip eşleştirmediklerine ve eğer eşleştiriyorlarsa bunu nasıl yaptıklarına dair sorular şimdilik cevapsız kalmak zorunda.

35. Rolf-E. Breuer, "Die fünfte Gewalt", http://www.zeit.de/2000/18/200018.5._gewalt_.xml, son erişim tarihi 26 Kasım 2012.

36. Thielemann'dan alıntılanmıştır (2011).

37. Buna bir örnek vermek için iş etiği uzmanı Ulrich Thielemann'dan uzunca bir alıntı yapmak yerinde olacaktır. Alman ekonomi bakanı Philipp Rösler 2011 eylülünde *Welt*'te yayımlanan bir yazısında hiçbir "düşüncenin yasak" olmaması gerektiğini ve "anlaşmalı bir devlet iflası ihtimali"nin de sınanmak zorunda olduğunu yazmıştı. Bunun ardından olanları Thielemann şöyle aktarıyor: "Maliye bakanı Schäuble hemen tepki gösterdi. Kendisinin 'bir iflas üzerine kamuoyu önünde tartışılmasına karşı olduğunu', çünkü bunun 'finans piyasalarında kontrol edilemez tepkilere' yol açabileceğini ifade etti. Schäuble bundan birkaç gün önce 'piyasaların Avrupa'nın eylem kabiliyetinden şüphe duymaması' gerektiğini söylemişti [...]. Genel olarak 'ekonomik yeterlik' olarak adlandırılan şeyi sergilemek için muhalefet bu fırsatı kullandı. Alman Yeşiller Partisi grup başkanı Jürgen Trittin, Rösler'in açıklamalarının 'amatörce' olduğunu ve 'ekonomi bakanı koltuğunda bir stajyerin oturduğunu' iddia etti. 'Borsalar tepki verir'" (Thielemann 2011, 820).

38. Fakat bu muhtemelen sadece halihazırdaki borç belli bir seviyenin altındaysa geçerlidir. Çoğunluğun itibar ettiği bir uzman

görüşüne göre, var olan kamu borcunun büyümeyi engellemeye başlama eşiği, sosyal ürünün %80'idir (Reinhart ve Rogoff 2010). Eğer bu doğruysa (ekonometrik hesaplamalarla çıkan tüm "yasalar" gibi buna da ihtiyatla yaklaşılmalıdır) çok sayıda gelişmiş ulusal ekonomi büyüme kabiliyetini çoktan kaybetmiştir.

39. Bu konuda birkaç düşünce, kitabın "Kapanış" kısmında yer alıyor.

40. Düşük tutulan faizler, sermaye hareketliliği üzerinde kontroller ve yüksek enflasyonla birlikte bu kamu borcunun azaltılmasına dönük bir strateji oluşturabilir. Bunun için kullanılan teknik terim "finansal baskı"dır (Reinhart ve Sbrancia 2011).

41. Devletler için bir iflas düzenlemesinin yaratılması her defasında tekrar önerilir. Alacaklıların bundan beklentisi, ödeme yapılmadığı takdirde borçlu devletlerin hareket özgürlüğünün kısıtlanmasıdır. Gel gör ki, devletleri bu yöne çekebileceklerinden emin olamazlar. Bunun tam tersi durumda, bir iflas düzenlemesi devlet iflaslarının normalleşmesine ve daha sık meydana gelmesine yol açabilir.

42. Bu olası sonuca karşı kendilerini korumanın yollarını ararlar. *New York Times* Ocak 2012'de yayımlanan bir haberinde, Yunanistan'ı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne şikâyet etmenin yollarını arayan bir *hedge* fonundan bahsediyordu; şikâyetin gerekçesiyse, 2011 yılındaki –yetersiz olduğu artık anlaşılmış– bütçe ıslahının getirdiği yükün bir kısmını alacaklılara dayatmış olması sebebiyle mülkiyet haklarının ihlal edilmesiydi. Haberde yatırımcılardan birinin şu cümlesi alıntılanmıştı: "Avrupa'nın unuttuğu şey, sözleşmeden doğan haklara saygı gösterilmesi gerektiği." Bkz. "Hedge Funds May Sue Greece if It Tries to Force Loss" [Eğer Zararı Dayatırsa, Hedge Fonları Yunanistan'ı Dava Edebilir] *The New York Times*, 19 Ocak 2012.

43. Örneğin devlet tahvillerinin risk primlerini artırma konusunda. Faiz oranının yaklaşık %7'yi aşması halinde devletlerin borçlarını geri ödeyemediği genel olarak kabul görmektedir. Elbette bir devletin borçları her zaman dilimler halinde finanse edilir

veya yeniden yapılandırılır; böylece yükselen faiz oranını, borç stokunun ödeme güçlüğü ihtimalinin akutlaşmasına yol açacak büyüklükteki bir bölümü için geçerli olana kadar belli bir süre geçer. Aslında devletin alacaklıları altın yumurtlayan tavuğu kesmek istemiyorlarsa böyle bir durumun gerçekleşmesini istemezler – eğer tavuklardan biri vaktinden önce öldüğünde onun yerine başkalarının geçeceğine güvenmiyorlarsa. Alacaklılara böyle bir güvence vermek elbette büyük bir "ahlaki tehlike" (*moral hazard*) yaratacaktır.

44. Farklı ülkelerden finans kurumlarının nasıl iç içe geçmiş olduğu açıkçası tam olarak bilinmiyor. Daha önce de belirtildiği gibi, uluslararası örgütler tarafından yürütülen sözde "stres testleri" de bu konuda bir şey ifade edemez – öncelikle sadece ülkelerin mali denetim kurumlarının elinde bulunan verileri kullandıkları için, ama aynı zamanda en kötü durumda bile sonuçları panik yaratmayacak şekilde düzenlenmeleri gerektiği için.

45. Uluslararası konsolidasyon devleti olarak Avrupa Birliği bağlamında bu konunun devamı için bkz. Üçüncü Bölüm.

46. Sosyal bilimlerde bu bakış açısı, karşılaştırmalı siyaset alanında ele alınmaktadır – çoğunlukla da kavgacı bir üslupla: Hangi ülke veya ülkeler grubu ekonomik büyümede, çevre politikasında, sağlıkta, halkın memnuniyetinde, politikaya katılımda vs. "daha iyi".

47. Bkz. "Antideutsche Stimmung kocht in Italien hoch" [İtalya'da Alman Karşıtı Görüşler Yükseliyor], *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 7 Ağustos 2012: "İtalya'daki Avro tartışmasında Almanya'ya karşı kullanılan ton giderek saldırganlaşıyor. Silvio Berlusconi'nin kardeşi Paolo ile halka açık bir şirket olan Mondadori Yayınları'nın ortak olduğu *Giornale*'nin geçen cuma günkü baskısının baş sayfasında yer alan 'Viertes Reich' [Dördüncü Reich] başlığıyla birlikte kampanya şu ana kadarki zirvesine ulaştı. Yayın müdürü Alessandro Sallusti'ye göre iki dünya savaşı ve milyonlarca ölüm Almanya için yine de yeterli olmamış. 'Şimdi de toplar yerine Avro ile geri dönüyor. Almanlar

bizim her şeyi kabullenmemizi, bizim ülkemize de hükmetmek isteyen Angela Merkel adlı yeni kaysere itaat etmemizi kendi meseleleri olarak görüyor.' Berlusconi'nin gazetesinin baş sayfasında yazan Sallusti, esas vahim olanın, 1938'de Müttefik Devletler'in Hitler'e tepki vermemesine benzer bir şekilde, İtalya'nın tepki göstermemesi olduğunu iddia ediyor [...] İtalya Başbakanı Mario Monti son olarak *Spiegel* dergisinin yaptığı bir mülakatta İtalya'daki Almanya karşıtı öfkeye karşı bir uyarıda bulunmuş ve ulusal parlamentoların önemini hafife almıştı. Bu arka plan üstüne sağ-popülist *Libero* gazetesinin pazartesi günkü internet baskısında İtalyan saldırganlığı daha da arttı: 'Nazi Almanlar bize demokrasi dersi vermek istiyor.'"

48. Büyük spekülatör George Soros'un her seferinde kamuoyunda büyük bir etki yaratacak şekilde yaptığı gibi. 26 Ocak 2012 tarihli *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'a göre Soros, Davos'taki *Dünya Ekonomik Forumu*'nda "Avro'nun, Avrupa Birliği'nin altını oyması" tehlikesine karşı uyararak "Almanya'nın burada esas sorumluluğu taşıdığını [...]" iddia ediyordu. "Tehlikeyi kontrol altına almak için Soros Avrupalılara sıkı bir finansal disiplin ve yapısal reformlar uygulanmasını tavsiye etti [...] Bunun araçlarından biri de Eurobond'lar [Avrovil] olabilir." Soros'un yaptığı çağrılar, kendisinin desteklediği ekonomistler ve sosyal bilimciler aracılığıyla Avrupa'nın birleşmesine dair bilimsel politika tavsiyeleri biçiminde kolayca yayılır. Bkz. Soros'un 2009'da kurduğu Institute for New Economic Thinking adlı kurumun 23 Temmuz 2012 tarihli ve "Breaking the Deadlock: A Path Out of the Crisis" [Çözümsüzlüğü Kırmak: Krizden Bir Çıkış Yolu] başlıklı çağrısı, http://ineteconomics.org/council-eurozone-crisis/statement, son erişim tarihi 26 Kasım 2012.

49. Böylece Slovakya'da kişi başına düşen gelir İrlanda'dakinden daha az olmasına rağmen Slovakya'nın İrlanda'ya yapılacak desteğe katılması beklendi (Kriz öncesinde İrlanda'da kişi başına düşen gelir Almanya'dakinden bile daha yüksekti). Yunanistan için Almanya'dan talep edilen "dayanışma"nın ahlaki gerekçesi Almanya'da kişi başına düşen gelirin daha yüksek oluşuna

dayandırılır. Ancak kamuoyundaki tartışmalarda neredeyse tüm Almanlardan daha zengin Yunanlıların sayısının hiç de az olmadığına ve giderek daha fazla Alman yurttaşının yaşam standartlarının Yunan orta tabakasının altına indiğine hiç değinilmez. Bu Alman yurttaşlarının özellikle her türden sosyal hizmet bütçesindeki kesintilerle Yunan devletinin kurtarılmasına katılması, Yunan üst tabakalarına ait olan bankaları kayıplara karşı koruduğu gibi, Yunanistan'daki büyük varlıkların vergilendirilmemesini teşvik ediyor. 2005 yılında Yunanistan gelir vergisi gayrisafi milli hasılasının %4'ü seviyesindeydi; buna karşılık Batı Avrupalı 15 AB ülkesinde bu oran %10'du. Yunanistan'da tüm vergiler toplamı sosyal ürünün %29,7'sini oluşturuyordu; 15 AB ülkesinde bu oran üçte bir farkla %39,7 seviyesindeydi (Grözinger 2012). Yunanistan'ın Avrupa Parasal Birliği'ne katıldığı ve ucuz kredi sayesinde büyük kamu borçlanmasının başladığı 2001 yılında, Yunanistan, şirket kârlarından alınan verginin en üst haddini %40'tan %20'ye indirdi (Markantonatu 2012).

50. "Avrupa Parasal Birliği'ne üyeliği sallantıdayken Yunanistan, kurtarma sürecini denetleyen alacaklı troykanın gözetimi altında milyarlarca Avroluk acil durum yardımı almaya devam ediyor. Fakat bu para Yunan hükümetinin hayati öneme sahip kamu hizmetleri için yapması gereken ödemelere gitmiyor. Bunun yerine para doğruca troykanın cebine gidiyor. Avrupa Birliği'nin Yunanistan'a zaman satın alması gereken 130 milyarlık kurtarma paketi esasen ülkenin borcunun sadece faizini ödüyor – bu sırada Yunan ekonomisi can çekişmeye devam ediyor [...]. Bkz. "Most Aid to Athens Circles Back to Europe", *The New York Times*, 30 Mayıs 2012.

51. Borç devletlerinin arasındaki uluslararası finans diplomasisinin bütünselci-milliyetçi dünya tasavvuruna göre, yurtdışı kökenli kurtarma önlemleri sürecinde emeklilik fonları kesintiye uğrayacak olan Yunanistanlı işçiler, kendi bankaları için para ödemektedir. Yunan bankalarını kurtarması gerekenlerin öncelikle hisse sahipleri ve son yıllarda bankacılık sektöründe oluşmuş kârları, değer artışlarını, gelirleri ve ikramiyeleri ceplerine indirenler olduğu düşüncesi, neoliberal çizgide yeniden canlandırılmış olan

ulusal bütüncülüğün artık egemen hale gelmiş olan dil oyunlarında ifade bulmaz. Hiç kuşkusuz, bu aynı zamanda neoliberal dönemecin ardından görünüşte egemen devletlerin uluslararası finans piyasaları karşısındaki güçsüzlüğünü de yansıtmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Konsolidasyon Devleti Politikası: Avrupa'da Neoliberalizm

1. Ve diğer taraftan niye "ulusal egemenlikten feragat etmenin ve uluslararası bir hukuk düzeninin yaratılmasının liberal programı tamamlayıp ve mantıksal sonucuna ulaştırmak için zorunlu olduğu" ile (agy., 269).
2. O zamanların Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda kendi zevklerine uygun bir rekabet ve ekonomi politikasını Brüksel üzerinden Almanya'ya da getirme fırsatını erkenden görmüş olan Batı Alman Ekonomi Bakanı Ludwig Erhard'ın çevresindeki ordoliberaller dışında. Bkz. Gerber (1988; 1994). Eğer Hayek'in federalizm üzerine yazısını okumamışlardıysa bile (Hayek 1962'den 1967'ye kadar Freiburg Üniversitesi'nde profesör olarak görev yaptığı için bu çok düşük bir ihtimaldir) Hayek tarafından çözümlenen bağlamı her halükarda tamamen anlamışlardı.
3. Demokratik kapitalizmde demokrasiye karşı verilen kavganın küresel ideoloğu mertebesine yükselirken Hayek'in "bugün uygulanan şeklinden farklı bir demokrasiden" farklı olarak "oy satın alma ve haksız çıkarların yağlanıp ödüllendirilmesi süreciyle eşanlamlı" olmayan veya "destekçilerine en çok özel faydayı vaat edenlere birkaç yılda bir yasama yetkisini teslim ettiğimiz bir müzayede sistemi [...]" olmayan politik bir demokrasinin nasıl kurulacağıyla ilgili kendine has kesin görüşleri vardı (Hayek 1980). Hayek'e göre demokrasi, ancak devletin eylemleri (özellikle de ekonomi politikasıyla ilgili olanlar) sıkı bir şekilde genel kurallara bağlanıp "ihtiyari" olmaması güvence altına alındığı takdirde özgürce meydana gelebilir. Hepsinden önemlisi, demokrasinin serbest piyasaların sonuçlarını düzeltecek müdahalelerde bulunma denemelerine teslim olması engellen-

melidir; bu da anayasayla güvence altına alınmalıdır. Hayek'in somut önerisi, kanun yapma yetkisini üyeleri sadece bir dönem için 15 yıllığına seçilecek bir "yasama meclisi"ne devretmekti. Her yurttaş hayat boyu sadece bir defa oy kullanabilecek ve bunu 45 yaşından sonra yapacak, böylelikle belli bir yılda doğanlar meclisteki sandalyelerin on beşte birini işgal edecekti. Parti ve çıkar temsilcileri (sendika memurları!) seçilme hakkına sahip olmayacak, seçilmişlerin bağımsızlığı cömertçe verilen yaşlılık maaşlarıyla güçlendirilecekti. Günümüzde kapitalist piyasayı demokratik-müdahaleci politikaya karşı bağışık kılmak için denenen araçlar elbette farklıdır – Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası'nın yönetimleri Hayek'in meclisinden bile daha az seçimle iş başına gelmiş olsa bile.

4. Avrupa Topluluğu rekabet hukuku aracılığıyla Avrupa'daki ulus devletlerin politik ekonomilerine yeniden şekil verecek müdahalelerde bulunma imkânını ilk fark edenler, Ludwig Erhard'ın danışmanlarıydı; Erhard'ın danışmanları, Alman tekelcilik karşıtı kanunları için verdikleri savaştaki yenilgilerini tersine çevirmek istiyorlardı. O zamanlar kurdukları kurumsal mekanizma yaklaşık elli yıl sonra, rekabet hukukuna dayalı enstrümanlarıyla AB komiseri Mario Monti'nin yönetiminde –özel bankaların uzun süredir baş belası olan– Alman kamu bankacılık sistemini dağıtabilecek durumdaydı (Seikel 2012). Aşağı Saksonya (Niedersachsen) eyaletinin sağlam duruşu ve Volkswagen Grubu çalışanlarına karşı Komisyon'un sermaye hareketleri serbestisini esas alan saldırısı halihazırda devam ediyor (Werner 2012).

5. Bu konuda daha fazlası için bkz. aşağısı.

6. Aynı anlayış içerisinde, Yunanistan'ın "kurtarılması" için sunulan koşullar arasında yardım ödemelerini ülkedeki deniz nakliyat şirketlerinin vergi muafiyetinin kaldırılmasına veya varlıklı ailelerin sermayelerini yurtdışına çıkarmalarının engellenmesine bağlı hale getirmek üzerine düşünülmedi bile. Grözinger'in (2012) yazdığı gibi, örneğin "Yunanistan [...], yurttaşlık ve vergi hukukunu" ABD'deki örneklere uygun hale getirerek yurttaşlarını dünya

çapında vergi mükellefi yapabileceği gibi, ülkeyi terk edenlerden de "çıkış vergisi" kesebilirdi. Bunlara ek olarak, "buna engel oluşturması ihtimali olan uluslararası çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarını feshederek yurtdışında yaşayan yurttaşların –tahminen büyük ölçüde vergiden kaçırılmış– varlık ve gelirlerine erişebilirdi". Ancak Avrupa kriz politikasının ve Merkel hükümetinin sarsılmaz desteği karşılığında buna benzer bir şey –Almanya Sosyal Demokrat Partisi veya Yeşiller gibi "muhalefet" partileri tarafından bile– Yunanistan'dan asla talep edilmedi.

7. Söz konusu konuşma Alman Merkez Bankası'nın internet sitesinde bulunmaktadır: http://www.bundesbank.de/Redaktion/DE/Reden/2012/2012_06_14_weidmann_rolle_geldpolitik.html, son erişim tarihi 26 Kasım 2012.

8. Neokorporatist politik ekonominin işleyiş biçimiyle ilgili bir özet için bkz. Streeck (2006a).

9. Alman Ekonomik Düzen Politikası ["Ordnungspolitik", Freiburg İktisat Okulu kökenli bir politika belirleme modeli –çn.] bakışıyla somut bir ütopya olarak bkz. Matthes ve Busch (2012).

10. Devletler onca çaba sarf ederek müzakere edilen ve uygulamaya konan bu güven artırıcı önlemlerin gerçekten güven artırıp artırmadığını ancak daha sonra öğrenebiliyor – ya da piyasalar ancak daha sonra devletleri bilgilendiriyor. Piyasaları rahatlatıcı ve sakinleştirici politik eylemlerin sağladığı başarı veya başarısızlık sadece borsalar veya devlet tahvillerinin risk primleri üzerindeki etkilerinden anlaşılabilir. Başlangıçtaki başarının ardından, analistler ve fon yöneticilerinin tüm "sinyal"lerine rağmen piyasaların paraya ve güzel sözlere duyduğu açlığın her an geri gelebildiği de sıklıkla görülüyor.

11. Devalüasyon hakkında daha fazlası için bkz. "Kapanış" bölümü.

12. Putnam (1993) çok düzlemli diplomasinin karmaşık mantığı üzerine teknik bir çözümleme sunmaktadır.

13. Her hükümet aynı zamanda parlamentoyu eğitmekle de yükümlüdür. Eğer parlamentomun koyduğu koşullara tamamen mekanik bir şekilde bağlı kalsaydım Brüksel'deki son zirvenin

kararlarını onaylayamazdım" (Mario Monti röportajı, 6 Ağustos 2012 tarihli *Der Spiegel*, s. 46).

14. Eski Brüksel Komiseri olarak Monti, uluslararası diplomasi yoluyla yürütmeyi güçlendirme mantığına aşina olduğu kadar, iç politikadaki direnişin hükümetin uluslararası pazarlık gücünü iyileştirme ihtimali olduğunu da bilir. Hükümetler, uluslararası bir çok düzlemli sistemde ara mevzilerini ne yöne doğru kullanmak istediklerini belli sınırlar içerisinde seçebilirler. İtalya'da istikrarın olduğu dönemlerde bile parlamento devre dışı bırakılıp devlet başkanının kararnamelerle yukarıdan yönetimi mümkün olduğu için Monti, Brüksel'in bazı kriz planlarına karşı Almanya Federal Meclisi'ndeki direnişe yapılan göndermeleri bir taktik olarak görmüş olabilir.

15. Sermayeyi anlayan ekonomi kuramı da buna katılıyor: "Harcamalarda yapılan ayarlamaların ekonomiyi geriletici sonuçları olmazken, vergi zamları büyümede derinlemesine ve kalıcı kayıplara yol açar. Toplam talep bileşenleri arasında, ekonomik çıktının harcama temelli uyum önlemlerine ve gelir temelli önlemlere verdiği tepkiler arasındaki farkı en açık şekliyle gösteren bileşen özel yatırımlardır. Yatırımcıların güveni [...], vergi zamlarına kıyasla, harcamalarda kesinti yapıldığında çok daha hızlı bir şekilde toparlanır" (Alesina vd. 2012, 26). Dahası, yazarlar "'kararlı' bir politika değişimine işaret eden yapısal reformlar eşliğinde olduğunda, mali istikrar önlemlerinin ekonomik çıktıya en az zararı verdiği" sonucuna ulaşıyor. Ayrıca iki ayrı konsolidasyon stratejisi arasında "para politikası açısından" bir fark olmadığını, "ancak bunlara eşlik eden arz yönlü reformlar ve genel anlamda liberalleşme hedefi açısından farklılaştıklarını" iddia ediyorlar.

16. Alman Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü'nün (Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung) yukarıda bahsi geçen çalışması bu konuda bir istisna teşkil ediyor (Bach 2012). Gazetelerdeki haberlere bakılırsa, 2012 yılında henüz yeni seçilmiş olan Fransa Cumhurbaşkanı'nın açıkladığı zenginlere yönelik vergi zamları kısa süre içerisinde vergiden kaçınma için kapsamlı hazırlıklar yapılmasına yol açmış. Bkz. "Indigestion for 'les Riches' in a Plan for Higher Taxes"

[Zenginlerden Daha Yüksek Vergiler Öngören Plan Hazımsızlığı], 7 Nisan 2012 tarihli *The New York Times*: "Müşterilerini sıkı bir şekilde koruyan ve isim vermeyi reddeden danışman, avukat, muhasebeci ve emlak komisyoncusunun ifadelerine göre, birçok şirket yüksek maaş alan yöneticilerini Fransa dışına çıkarmak için acil durum planları üzerinde çalışıyor. Bazı yöneticilerin ve varlıklı kişilerin daha şimdiden Britanya, Belçika, İsviçre ve Birleşik Devletler gibi ülkelere gitmek (ve vergiye tabi gelirlerini de yanlarında götürmek) üzere toplandıklarını söylüyorlar."

17. Politik veya yasal sebeplerden dolayı kolayca kesintiye uğratılamayan kamu harcamaları zorunlu sayılır. Bunlara kamu sektörü çalışanlarının maaşları, devlet emeklilik maaşları ve kamu borcundan doğan geri ödemeler dahildir. Elbette esas olarak ve uzun vadede yasal mecburiyeti olanlar da dahil olmak üzere tüm kamu harcamaları yasa koyucunun tasarrufundadır (Streeck ve Mertens 2010).

18. Bu mekanizma, özetle şu şekilde tarif edilebilir: "Kamu bütçelerindeki açıklar kamu borcunun artmasına yol açar; bu da mali konsolidasyon baskısını artırır. Vergiler yükseltilmediği takdirde konsolidasyon sadece harcamalardan kesintilerle sağlanmak zorundadır. Bu kesintilerin yasal olarak zorunlu olan harcamalardan çok, ihtiyari harcamaları etkilemesi kaçınılmazdır. Kamu yatırımlarının ihtiyari olması sebebiyle, harcamalar toplamında bir kesinti olacağı zaman yatırımların da azaltılması oldukça muhtemeldir. Kesintilerin sırf fiziksel altyapıya yapılan geleneksel yatırımları etkilemeyeceği açıktır; aksine, salt miktarı ne kadar az olursa olsun 'yumuşak' olarak nitelendirilen [insan kaynağı ve topluma yönelik –çn.] yatırımları etkileyecektir. Eğer hükümetler mali konsolidasyonu gerçekleştirmek niyetinde veya zorundaysa 'yumuşak' yatırımlarını koruyabilmelerinin (veya iyi gerekçeleri varsa artırabilmelerinin) tek yolu daha yüksek vergi oranlarını yürürlüğe koymaktır" (Streeck ve Mertens 2011, 23).

19. Zorunlu kamu harcamalarının erimesini belli ölçüde hızlandırmanın bir yolu, sosyal yardımların artık hükmü kalmamış yasa maddelerine bağlanarak gelecek nesiller için ulaşılamaz

hale getirilmesi ya da kapsamlarının daraltılmasıdır. Bu aynı zamanda sosyal yardımları yaşlıların sahip olduğu ayrıcalıklar olarak politik açıdan kötülemeyi de kolaylaştırır.

20. İsveç'in 1990'larda geçirdiği ikinci finans krizinin ardından kamu maliyesinin ıslahının ardındaki itici güç buydu. Dönemin İsveç Finans Bakanı Göran Persson daha sonra bu bağlantıyı şu şekilde tarif etmişti: "Söz konusu olan demokrasinin kendisiydi! Eğer en nihayetinde IMF kararları verecekse parlamenterleri seçmek niye? Eğer karar vermek için tam yetkiniz yoksa niye seçim kampanya yapasınız? Bu aşağılayıcı bir şeydi [...]. Bütçe açığını finanse etmek için borç almak üzere Wall Street'e ilk gittiğimde 27, 28 yaşında genç çocuklardan oluşan bir kalabalıkla karşılaştım; hepsi de alaycı bir şekilde bana bir yabancı olarak bakıyordu. Birçoğu (belki de hiçbiri) İsveç'e hiç gitmemişti. Ülke hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı!" (Mehrtens 2013).

21. Kendilerini bir "borç freni" ile bağlamış olan ve buna uymaya çalışan devletler, uygulamada bütçelerinde görünür olmayacak ön finansman biçimleri (özellikle de kamusal yatırımlar için) bulup bunlardan faydalanmak zorunda kalabilir. Bu yüzden konsolidasyon devletlerinde "Kamu Özel Ortaklıkları" (*Public Private Partnerships*) için geniş bir pazara rastlanabilir; bu modelde özel şirketler kamunun inşaat projeleri için devletin yerine kredi alır, ardından da bu borcu yıllar veya on yıllar içerisinde devlete ya da kullanıcı olarak yurttaşlara ödetir. Bu gibi ortaklıklarla yaşanan ilk deneyimler, hükümetlerin ve parlamentoların (özellikle de ulusaltı düzlemde) çoğunlukla binlerce sayfayı bulan ve uluslararası hukuk firmaları tarafından yazılmış ortaklık sözleşmelerini anlama veya maliyetleri ve riskleri doğru bir şekilde değerlendirme yetkinliğine sahip olmadığına dair korkulara yol açmıştır. Dahası, danışmanlık ve hukuk firmalarının bu alanda kendileri için kârlı ancak kamu kuruluşları için oldukça pahalı kazanç fırsatları bulacakları tahmin edilebilir. Almanca Wikipedia'daki "Public Private Partnership" maddesi bu konuya iyi bir giriştir, http://de.wikipedia.org/wiki/Public_Private_Partnership, son erişim tarihi 26 Kasım 2012.

22. Günümüzde bu mazerete bile artık gerek kalmamıştır. Bütçe açığının rekor seviyede olduğu 2012 yılında Amerikan başkan adayı Mitt Romney seçim kampanyasını "Bush vergi kesintileri"ne (*Bush taxcuts*) dokunmadan, 2015 yılında başlamak üzere vergilerde 456 milyar Dolar daha kesinti yapma vaadiyle yürütmüştü. Bkz. "A Tax Plan That Defies the Rules of Math" [Matematik Kurallarına Meydan Okuyan Bir Vergi Planı], *The New York Times*, 11 Ağustos 2012.

23. Benzer bir mekanizma sosyal demokrat devletlerin bir zamanlar başında gelen İsveç'te de işbaşında. Philip Mehrtens'in Köln'deki Max Planck Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'ne sunduğu doktora tezinde göstermiş olduğu gibi İsveç, 1990'ların ortasında geçirdiği son finans krizini başarıyla atlatmasından bu yana kamu bütçesi sürekli fazla veriyor. 2011 yılında yeniden seçilen muhafazakâr hükümet bunu, ekonomi iyi durumda olmasına rağmen kamu borcunu giderek daha da azaltmak için kullanıyor. Hükümet eşzamanlı olarak vergi seviyesini de indirmeye devam ettiği için krizin hemen sonrasındaki yılların kemer sıkma politikalarının kriz atlatıldıktan sonra bile uygulanması mümkün ve zorunlu oluyor (Mehrtens 2014). Bu sırada hükümetin açıkladığı ve seçmenler nezdinde yaygın bir şekilde kabul görmüş olan kamu borcunun sıfırlanması hedefi de sürekli yapısal bir fazla veren kamu bütçesine rağmen İsveç refah devletinin sessizce sökülmesine devam etmek için kullanılıyor.

24. Yeni büyüme retoriği, kemer sıkma politikalarının meşruiyet ihtiyacını –dayatılmakta olan "tutumluluğun" karşısına bir ödül olarak ekonomik büyümeyi koyarak– karşılamakla kalmayıp borçlu ülkelerin hükümetlerinin Brüksel'deki kaynaklardan destek ödemeleri alma umutlarına da cevap vermiş oldu. Büyüme beklentisini kapitalist-demokratik bölüşüm çatışmalarının kanıtlanmış ilacı olarak işleyen özellikle Fransa'nın yeni Cumhurbaşkanı Hollande oldu. Hollande, açıkladığı iç politikanın Avrupa düzleminde bağlayıcı bir şekilde kararlaştırılmış konsolidasyon hedefleriyle nasıl bağdaştırılacağını başka türlü açıklayamazdı.

25. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurucu üyelerinden biri olan İtalya, Topluluk'un daha en erken dönemlerinde Brüksel'in bölgesel gelişme fonlarından şimdiye kadarki en yüksek oranı Güney İtalya için yapısal destek olarak almıştı. Ancak iyileşen ekonomik performansı sonucunda 1980'lerden bu yana ülke AB'deki hesabını denkleştirdi.

26. Yunanistan ve Portekiz gibi ülkelerin yüksek miktarlarda borçlanmasını mümkün kılan faiz oranlarının yakınsaması Avrupa Komisyonu tarafından etkin bir şekilde teşvik edildi.1990'ların sonunda Komisyon, Avrupa bankalarına Avrupa Parasal Birliği üyesi olan ülkelerin tahvillerini –hem de hepsi eşit ölçüde olacak şekilde– repo işlemlerinde (ulusal sınırları aşanlarda bile) teminat olarak kullanma izni verdi (Gabor 2012). Bu izin ekonomik açıdan zayıf olan ülkelerin de kendileri için uygun koşullarda borçlanmasına imkân verdi. Bu yeni düzenlemenin sorumlusu olan AB Komiseri, aynı zamanda Tek Pazar ve "Finansal Hizmetler"den ("Financial Services") sorumlu olan Mario Monti'den başkası değildi.

27. İspanya'da borçlanan devlet değil, özel sektördü. Hükümetin kredi sisteminde uyguladığı radikal liberalleştirme programı sayesinde İspanyol bankaları, Yunanistan devletinin aldığı kadar ucuza borçlanabildiler.

28. Bkz. 6 Mart 2012 tarihli *Bloomberg*: "Goldman Secret Greece Loan Shows Two Sinners as Client Unravels" [Müşteri Çözüldükçe Goldman'ın Gizli Yunanistan Borcu İki Suçluyu Gösteriyor]. Haber şöyle başlıyor: "Yunanistan'ın Goldman Sachs Group Inc.'ten (GS) aldığı borç en başta pahalı bir hataydı. 2005 yılında Yunanistan Kamu Borç Yönetimi Kuruluşu'nun başına geçen Spyros Papanikolaou'nun ifade ettiğine göre, 2001 tarihli anlaşmanın imzalandığı gün hükümetin bankaya olan borcu, aldığı 2,8 milyar Avroluk borçtan 600 milyon Avro (793 milyon Dolar) daha fazlaydı. Goldman Sachs'ın Yunanistan'ı şirketin rakipleriyle denememeye ikna ettiği ve borcu maskeleyen bu türev işlemin maliyeti 2005 yılında neredeyse ikiye katlanarak 5,1 milyar Avro'yu bulmuştu." Ve böyle devam ediyor.

29. Büyümenin hâlâ gerçekçi bir politik-ekonomik perspektif olup olamayacağına dair temel soruyu burada bilerek göz ardı ediyorum. Bununla ilgili bkz. Miegel (2010).

30. 2012 yazında alınan kararlarla ilgili bkz. 27 Haziran tarihli *Spiegel Online*, "EU-Wachstumsrhetorik: Der Mogelpakt" [AB-Büyüme Retoriği: Hile Paktı]. Yazıda, "Büyüme Paktı"nın Avrupa Mali Paktı'ndan farklı olarak yasal bağlayıcılığı olan bir sözleşme değil, AB üyesi 27 ülkenin hükümet başkanlarının yaptığı zirve açıklamasının sadece bir eki olduğundan bahsediliyor. "Buna rağmen resmi olarak bir 'büyüme ve istihdam paktı'ndan bahsediliyor. Bununla ima edilmek istenen şey bunun Mali Pakt'ın bir muadili olduğu." Söz konusu "pakt" büyüme sağlayıcı önlemler için 130 milyar Avro sunacağını iddia ediyor. Lakin bu sayıya 2013 yılı için planlanan ve ihtiyaç duyan tüm ülkelere dağıtılacak olan 55 milyar Avro tutarındaki yapısal fonun yanı sıra aynı fonun 2012 yılında harcanmamış olan kısmından belirsiz bir miktar da dahil ediliyor; kararda başka açıklamalara yer verilmeden bu kaynakların büyümeye dönük kullanılması öngörülüyor. Avrupa Yatırım Bankası da borçlu ülkelerdeki Kamu Özel Ortaklıklarına ek olarak 60 milyar Avro'yu dört yıla yayarak borç olarak verecek. Fakat özel sektörden muhtemel ortakların zarar etmesi riski sebebiyle de şu anda uygulanabilir herhangi bir proje yok. Son olarak ise, özel sektör tarafından Avrupa'daki altyapı projeleri için alınmış borçlara karşılık olarak AB'nin cari bütçesinden 18 milyar Avro devredilmesi gerekiyor; halihazırda bu tür projeler de mevcut değil. Bu durumların hiçbirinde yeni para tahsis edilmeyecek.

31. Taksi sürücülerinin esnaf birlikleri –en azından retorik olarak– Brüksel tarafından tasfiye memuru olarak atanan "uzmanlar" Papademos ve Monti'nin deregülasyon uygulamalarının favori hedeflerinden biriydi. Yüksek taksi ücretleri, işlerine veya ailelerine ulaşmak için acele eden orta tabakayı sinirlendirir; eğer deregülasyon taksi ücretlerini düşürürse, bu tümüyle yanlış bir şey olamaz. Roma ve Atina'daki düşük taksi ücretlerinin Akdeniz bölgesinde kalıcı ekonomik büyüme yaratıp yaratamayacağını göreceğiz.

32. Mezzogiorno, Sicilya ve Sardunya adalarıyla beraber Abruzzo, Molise, Campania, Basilicata, Puglia ve Calabria bölgelerini kapsar.

33. Ancak Mezzogiorno'da geniş çaplı bir yeraltı ekonomisi olduğu biliniyor. Geniş çaplı bir yeraltı ekonomisi sırf vergi toplama açısından değil, aynı zamanda devletin yaptığı para yardımlarının kullanımı açısından da yönetilebilirliğin düşük olduğunun işaretidir.

34. Standart ekonomi kuramının bakışına göre *homo economicus* her toplumun ve bireyin içinde saklı bulunur ve serbest bırakılacağı anı bekler. Bu kuram, toplumların düşük verimli bir denge haline saplanıp kalabiliyor olmasına anlam veremez; gerektiği takdirde böyle bir toplum var olan yaşam biçiminden kamu gücüyle çıkarılmalı veya bu yönde reformlara tabi tutulmalıdır.

35. Örneğin 1992'de Güneyin gelişmesi için özel olarak yaratılmış bir fon olan "Cassaper il mezzogiorno" kaldırılıp yerine vergi iadeleri getirilmişti. Kamu altyapı yatırımları, belli sektörlere yönelik sübvansiyonlar, yatırım hibeleri ve özel şirketler için vergi muafiyetleri sürekli birbirinin yerine geçirildi. Bunlara bir de Avrupa destek programları eklenip durdu.

36. İtalya'nın yaptığı net transferlerin hesaplamaları Floransa Üniversitesi'nden Prof. Carlo Trigilia tarafından sağlanmıştır.

37. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluş müzakereleri sırasında İtalya, Mezzogiorno'nun geçim masraflarının bir bölümünün Topluluk tarafından üstlenilmesi gerektiği konusunda ısrarcı oldu. Hükümetin gözünde, İtalyan ulus devletinin o sırada karşılayamayacağı büyüklükte transfer ödemeleri olmadan ülkenin bütünlüğünün (ve elbette Hıristiyan Demokrat hükümetin Roma'daki parlamento çoğunluğunun) korunması mümkün değildi. Bu vaka Avrupa entegrasyonunun çoğu zaman katılımcı ulus devletleri bertaraf etmek yerine, tam aksine daha da sağlamlaştırmasına bir örnektir (Milward 1992).

38. Bunun bir sebebi de Almanya Federal Konseyi (Bundesrat) ve Federal Hükümetin yapısı üzerinde "yeni eyaletler"den gelen

oyların belirleyici bir etkisi olmasıdır. 2019'da süresi dolacak olan "dayanışma paktı" üzerine tartışmalar daha 2012 yılında devam ediyordu. Almanya'nın doğu eyaletlerinden birinin ekonomi bakanının desteğin devam etmesi yönündeki talepleri üzerine *Süddeutsche Zeitung*'un 5 Eylül 2012 tarihli baskısında yayımlanan bir yorumda "Doğunun yeninden inşası için harcanan milyarlara rağmen yeni federal eyaletlerde kendi kendini taşıyabilen bir ekonomi ve finans yapısının kurulamamış olduğu, [...] buralardaki ticari vergi gelirinin Almanya toplamının %10'undan daha az olduğu ve şirketler tarafından ödenmesi gereken kurumlar vergisinde de oranların %5 ila %7 arasında kaldığı" itiraf edilmektedir.

39. Federal Hükümetin 2012 tarihli "Alman Birliğinin Durumu" ("Stand der deutschen Einheit) yıllık raporuna (Bundesministerium des Innern 2012) göre 2011 yılında Doğu Almanya'da ekonomi %2,5 oranında büyüdü; buna karşılık Almanya genelindeki büyüme %3,0 oranındaydı. Kişi başına düşen sosyal ürün Almanya'nın batısındaki seviyenin (2010) %73'ü oranından %71'e düşmüştü; verimlilik %79 oranındayken işsizlik oranı %11,3 seviyesindeydi (Batı Almanya'daysa %6,0).

40. Helmut Kohl'un vergi zamları olmadan "çiçek açan topraklar" vaadi akla geliyor.

41. Yeniden birleşmenin ardından yeni federal eyaletlerdeki kilit konumlar, eski Federal Cumhuriyet kültürünü içselleştirmiş olan Batı Almanyalı politikacılar ve memurlar tarafından işgal edilmişti. Mezzogiorno'daki seçkinlerin konumunda buna benzer bir değişiklik asla gerçekleşmedi. AB tarafından atanan İtalyan başbakanı Monti 2012 yazında –kamuoyu önünde– Sicilya Bölgesi Başkanı Raffaele Lombardo'nun Angela Merkel'inkinden daha yüksek bir maaş aldığını, Sicilya'nın 24.000 orman görevlisiyle 20.000 idari personel istihdam ettiğini ve idari masrafların yurttaş başına yıllık 349 Avro (Lombardiya'da 21 Avro) tuttuğunu belirtti. Şu anda hapishanede olan bir önceki Sicilya Bölgesi Başkanı yerine reform yanlısı bir aday olarak seçilen Lombardo'nun mafyayla işbirliği yaptığını da –hiç şüphesiz

şaşkınlıkla– açıklayan Monti, Lombardo'yu istifaya zorladı. Sicilya'nın bütçe açığıyla ilgili olaraksa, bölgesel otonomi yasaları gereği Monti'nin eli kolu bağlıydı.

42. Eurobond'lara olan talep bağlamında bkz. "Merkel Stresses Limits to Germany's Strength" [Merkel Almanya'nın Gücünün Sınırlarını Zorluyor], 15 Haziran 2012 tarihli *The New York Times*.

43. Şu ana kadar ülkenin "kurtarıcıları"ndan hiçbiri bu imtiyazların kaldırılmasını talep etmedi. Yunanistan'daki Alman işgal kuvvetlerinin çekilmesinin ardından patlak veren komünist halk ayaklanmasının İngiliz askerleri tarafından bastırılmasının ardından Batılı güçler özellikle monarşiyi geri getirerek, monarşiyle ittifak halindeki güçlerin kontrolü elinde tutmasına uğraşmıştır. Albaylar Cuntasına kadar geçen döneme politik istikrarsızlık ve Kraliyetle hükümet arasında sürekli çatışma hali damgasını vurmuştu (Markantonatu 2012).

44. Bu talebi dile getirenlerden biri de *New York Times* gazetesinde bunu ifade eden Amerikalı tarihçi Charles S. Maier'dır. Başka birçok şeyin yanında Maier, Marshall Planı'nda yer almış taraflar arasında bugün karşılaşılan türden finansman ve yönetim sorunlarının ortaya çıkmamasını sağlamış olan aşırı derecedeki politik asimetriyi unutmaktadır. ABD içerisinde Marshall Planı, başlamakta olan Soğuk Savaş döneminde çevreleme politikasının bir enstrümanı olarak savunulabiliyordu. Avrupa'daysa yanlış bir hükümetin seçilmesi durumunda Amerikan yardımının her an sona erdirilmesi bir tehdit unsuru olarak kullanılabiliyordu. "Güneyde [...] De Gasperi'nin müttefiklerin desteğine ihtiyacı vardı [...]. Soğuk Savaş'ın şiddetlenmesi yardımcı olmuştu [...]. Birleşik Devletler Hıristiyan Demokratlar'ın yanında yer aldı. Washington, yarımadayı Batı yardımına boğmaya başladı. Bir İtalyan limanına yaklaşan her yardım yüklü gemi için özel propaganda kutlamaları sahneleniyordu. Marshall, komünistlerin seçimi kazanması halinde tüm Amerikan yardımının derhal kesileceği yönünde uyarmıştı. Batıdan gelen yardımlar Hıristiyan Demokratlar tarafından özellikle Güneyde seçmenleri kendilerine bağlamak için kullanıldı. Yardım mallarının

bölüşümü Güney İtalya'da ilerleyen yıllarda oluşan patronaja dayalı parti mekanizmasının bir prototipiydi" (Hien 2012, 279). Yunanistan'daysa Marshall Planı, komünistlere karşı açılan Büyük Britanya güdümündeki iç savaşın galiplerinin kendi tabanlarına başta kamu sektöründe iş olanakları sunmalarına imkân sağladı. İkinci Dünya Savaşı sonrası Yunanistan'daki patronaj ağının kökeni de yine müttefik ülkelerin Yunanistan iç savaşının sonucuna karşılık ödül olarak verdikleri yardım paralarına dayanmaktadır (Markantonatu 2012).

45. Federal Hükümet, sosyal demokratlar ve muhalefetin Yeşil kanadının 21 Haziran 2012'de üzerinde anlaştığı "Sürdürülebilir Büyüme ve İstihdam Paktı" ("Pakt für Nachhaltiges Wachstum und Beschäftigung"). Anlaşma, buna denk düşen bir Bakanlar Kurulu kararı ve ardından Avrupa düzlemindeki "Pakt"ı öngördüğü gibi, hem Yeşillerin hem de Sosyal Demokratların bir kez daha Federal Hükümetin Avrupa politikasını taşımaya yardımcı olmasını mümkün kıldı. 21 Haziran 2012'de Federal Hükümet Basın ve Bilgi Bürosu'nun 212/12 no.lu basın açıklamasıyla kamuoyuna duyuruldu.

46. Avro'nun tedavüle girişini neoliberal piyasa genişlemesinin ve beraberinde 20. yüzyılın sonundaki kapitalist gelişmenin itici bir gücü olarak görmek, Parasal Birlik'le ilişkili olan diğer politik saikleri görmezden gelmek anlamına gelmemelidir. Önemli tarihsel kararlar her zaman birden fazla sebebe dayanır ve çoğunlukla birden fazla stratejik anlam bağlamına oturdukları için alınırlar. Parasal Birlik örneğinde de öncelikle Fransa'nın Avrupa'daki Alman Merkez Bankası hâkimiyetini kendisinin de eşit derecede katılacağı ortak bir döviz ve para politikasıyla ikame etmeye yönelik çabaları akla gelmektedir.

47. Duyarlılık siyaseti açısından "sosyal boyut" Avrupa Tek Pazarı için ne ifade ediyorduysa, "Avrupa" da Parasal Birlik için aradaki birkaç önemli fark dışında aynısını ifade etmektedir. Jacques Delors, Avrupa Solunu Tek Pazar projesine ikna etmesi gerektiği sırada insanın bir "pazar"ı sevemeyeceğini dile getirmişti. Ona göre, insan ancak sosyal açıdan adaletli bir toplumu sevebilirdi –

bu yüzden de Avrupa Tek Pazarı'nın bir noktada ortak bir sosyal politikayla tamamlanması kaçınılmazdı. Parasal Birlik'te artık bundan bahsedilmiyor. "Sosyal boyut"un retorik işlevini bugün tek başına "Avrupa" kavramı görmektedir – bu kavram altında herkes, pasaportlar ve döviz takası gerektirmeyen tatil seyahatlerinden, Hıristiyan Batı dünyasına kadar istediğini hayal edebilmektedir.

48. Yunanistan'ın yeni Sol partisi Syriza (Birleşik Toplumsal Cephe) dışında bugüne dek Akdeniz ülkelerinde kayda değer hiçbir politik güç, ülkelerinin Parasal Birlik'ten ayrılmasını talep etmemişti – Syriza da bu konuda gerçekten ne kadar ciddi olduğu sorusunu cevapsız bırakmıştır.

49. Eğer sağlamlaştırılacak olan bu destek yeterince "Avrupa" taraftarıysa, dışarıdan politik istikrara yapılmış bir katkı olarak görülüp böylece politik açıdan arzu edilir hale gelebilir.

50. Yani Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan.

51. Bilindiği gibi, bu işlemin etkisi birkaç hafta içerisinde tamamen kaybolmuştur. 2012 Eylülünde Avrupa Merkez Bankası bir sonraki adımı atarak krizdeki devletlerin tahvillerini, öncelikle ikincil piyasalardan (yani doğrudan devletler yerine bankalardan) sabit fiyatla sınırsız miktarda bizzat satın almaya karar verdi.

52. Yeniden finansman maliyetlerindeki artışın, faiz ödemelerinin devlet giderleri içerisindeki oranını ancak uzun vadede yükselttiği unutulmamalıdır; zira birikmiş olan borcun tamamı tek seferde yeniden finanse edilmek zorunda değildir.

53. 6 Eylül 2012 tarihli *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'un haberine göre 2011 yılında Avrupa Merkez Bankası "İtalyan hükümetinin karşısına devlet tahvillerinin satın alınması için birden fazla koşul" koymuştu. "Şu ana kadar bu yedi talepten sadece biri yerine getirildi [...]. 5 Ağustos 2011'de Trichet ve onun yerine atanacak olan Draghi, dönemin başbakanı Silvio Berlusconi'ye yazdıkları bir mektupta ayrıntılı talepler sunmuş ve ardından da devlet tahvillerinin alımını içeren bir program başlatmıştı. Trichet ve Draghi'nin talepleri, Berlusconi hükümetinin eylem

becerisinin kalmamış olduğunu açık ederek en sonunda hükümetin düşmesine yol açmıştı [...]. Yeni başbakan Mario Monti birinci yılın sonunda yedi talepten sadece birini [...] tam olarak yerine getirdi; geriye kalan altı maddede gözle görülür hiçbir sonuç kaydedilmedi" vs. Berlusconi yönetimi sırasında Draghi, İtalyan Merkez Bankası'nın müdürüydü – adeta Makyavel'den çıkma bir fıkra gibi.

54. Almanya Sosyal Demokrat Partisi liderliği adına, Avrupa'nın kamu borçlarının tamamı veya bir kısmı için –Uzmanlar Konseyi ile uyum içerisinde– bir "ortak sorumluluk" ("gemeinschaftliche Haftung) talep eden Bofinger vd. bile bunun "ulusal bütçeler üzerinde sıkı bir topluluk kontrolü"yle beraber uygulanması gerektiğini ifade ediyorlar. Başka bir yerdeyse şöyle iddia ediyorlar: "Mali disiplinin etkin bir şekilde sağlanması ve beraberinde istikrarlı bir finans sisteminin güvence altına alınması için egemenliğin Avrupa kurumlarına devredilmesi [...] yine de kaçınılmazdır" (Bofinger vd. 2012). "Disiplin" ve "kontrol", "sıkı" ve "yukarıdan aşağıya yönetim" gibi ifadelerle birlikte şaşırtıcı bir şekilde Almanya'daki Avrupa söyleminde uzlaşılmış kavramlar haline gelmiş durumda – Siyahından Yeşiline, Sağından –yarı– Soluna kadar.

55. Finans piyasalarının 2008 sonrasında düzenlenmesiyle ilgili bkz. Mayntz (2012).

56. Aynı zamanda bkz. Stéphane Hessel'in artık bir klasik haline gelmiş olan *Indignez-vous!* (2010) başlıklı çağrısı. Türkçe karşılığı Öfkelenin!, ancak daha da iyisi: Kendinizi küçük düşürülmüş hissedin ve buna karşı bir şey yapın!

57. Kitabın Almanca baskısı *Schulden: Die ersten 5000 Jahre*, Stuttgart 2012.

KAPANIŞ: Sırada Ne Var?

1. Bkz. Avrupa Merkez Bankası'nın, ikincil piyasadan sınırsız miktarda devlet tahvili satın almanın nasıl olup da –banka için yasak olan– devletlerin finanse edilmesiyle bir olmadığı, aksine bir para politikası olduğuna dair son derece karmakarışık açık-

laması. Yasaları eğip bükerek güven yaratmak uzun vadede pek de başarı vaat eden bir strateji değildir.

2. Böyle bir durumda en azından banka müdürlerinin mesleki deformasyonları bir engel teşkil ederdi. 17 Şubat 2012 tarihli *the current moment* adlı blogda şöyle yazıyor: "'Demokrasilerde insanları korkutarak bir şeyler yapmaya zorlamalısınız.' Geçen salı günü Harvard Üniversitesi'nde gerçekleşen 'Avro'nun geleceği' konulu bir yuvarlak masa toplantısında Lorenzo Bini-Smaghi tam olarak bu sözü söyledi. Smaghi hazretleri, geçtiğimiz kasım ayına kadar Avrupa Merkez Bankası'nın yönetim kurulu üyesiydi ve dinleyicilerine kendi kişisel görüşlerinden daha fazlasıyla ilgili tavsiyelerde bulunuyordu. Şu anda Avrupa'da baskın olan teknokratça vizyonun derinliklerine, durumu idare etmek için oyuna giren teknikleri bir an için görmemizi sağlıyordu. Bankacının yorumları arasında öne çıkanlardan ilki, Avro'ya yönelik olağanüstü bir ideolojik bağlılık, ikincisiyse neredeyse bir hezeyanı andıran sosyal kontrol tasavvuruydu." Bkz. http://thecurrentmoment.wordpress.com/2012/02/17/in-a-democracy-you-have-to-push-people-to-do-things-by-scaring-them/, son erişim tarihi 26 Kasım 2012.

3. Bir İtalya başbakanı olarak AB eski Komiseri Mario Monti de parti hükümetlerinin yerine geçen "uzman hükümetleri" şemasına uymaktadır. Her halükârda, parlamentonun karar almasındaki kronik sorunlar sebebiyle İtalya'da çoğu yasa öncelikle hükümet veya cumhurbaşkanı kararıyla geçirilmektedir.

4. Daha önce değinildiği gibi, Berlusconi Avrupa'nın gölge hükümeti tarafından Monti ile değiştirilmişti; çünkü Berlusconi hükümeti kredi desteği karşılığında Draghi'nin ve Avrupa Merkez Bankası'nın ondan önceki başkanı Trichet'nin kamuoyuna açıklanmayan bir mektup (!) aracılığıyla kendisine sundukları bir dizi koşulu yerine getirmemişti. Ancak Monti de hükümetteki birinci yılında kendisinden beklenenleri uygulamayı ya başaramamış ya da istememiştir.

5. "Yükselen akıntı tüm gemileri yüzdürür" sözü, Amerika'nın kuzeybatısındaki sahil şehirlerinden birinden çıkmıştır ve John

F. Kennedy'den beri Amerikan ekonomi politikasında kullanılan bir ifadedir. Ekonominin durumunda genel anlamdaki bir iyileşmenin, ekonomik büyüme sayesinde zengin veya yoksul fark etmeksizin herkesin eşit derecede çıkarına olduğunu hem ifade hem de vaat eder.

6. *thecurrentmoment* başlıklı Sol blog sayfasından 7 Mayıs 2012 tarihinde, Hollande'ın seçilmesi dolayısıyla: "Fransa'daki sosyalist kampanya Sarkozy'nin cumhurbaşkanı olarak siciline odaklanmıştı. Kendi ekonomik programıysa çok daha zayıftı. Temel hamle yurtiçinde reformları durdurmak, işleri eski haline döndürmek ve yeni bir kamu borçlanması turu için Almanya'nın kredi değerliliğini kullanarak Avrupa düzleminde büyüme yaratmaktı... Fransız sosyalistleri de dahil olmak üzere Avrupa'daki yeni hükümetler ekonomik büyüme için daha da fazla borca güveniyor. Bu, Avrupa'da kemer sıkma politikalarının sonu olmaktan ziyade, en başta krize yol açmış olan temel eğilimlerin bir devamıdır." Bkz. http://thecurrentmoment.wordpress.com/2012/05/07/end-of-austerity-europe/, son erişim tarihi 26 Kasım 2012.

7. Ancak uzun yıllar süren Keynesçi dönem boyunca bu durumun aynısı Hayekçi ütopya için de geçerliydi.

8. Bu bakış açısı daha şimdiden şaşırtıcı derecede yaygınlaşmış durumdadır, hem de hiç tahmin edilmeyecek çevrelerde. Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nun açılışıyla ilgili *Welt*'in 26 Ocak 2012 tarihli haberinde şöyle yazıyordu: "Telekomünikasyon şirketi Alcatel-Lucent'in başkanı Ben Verwaayen, kapitalizmin 'gerçekleşmemiş vaatleri' hakkında konuştu [...]. Büyük Amerikan bankalarından Bank of America'nın başkanı Brian Moynihan, 'Yapılması gereken, aşırılıklardan ders çıkarmak' diye konuştu. Bankacı gerçekten de iyimsermiş gibi gözükmüyordu: Kendi sorduğu 'Bir dahaki sefere bu işi doğru yapacak mıyız?' sorusunu yine hemen kendisi yanıtladı: 'Bunu ancak tanrı bilir.' [...] Doğrusu Davos'ta yaygın olan görüş, kapitalizmin kendinden bekleneni vermediği yönünde [...] Amerikan özel sermaye şirketi Carlyle Group'un kurucusu ve başkanı olan David Rubenstein'a

göre sorunlar daha derinde yatıyor. Finans yatırımcısı, iktisadi döngülerin kontrol altında olduğunun zannedildiğini ifade etti. Ama gerçekte 'kapitalizmin konjonktürün yükseliş ve düşüşünü idare etme becerisine sahip olmadığı' görüldü. Dahası, 'kapitalizm eşitsizlik sorununu çözmedi.' Ve 'dünya üzerinde kimse cevabı biliyor gibi gözükmüyor.'"

9. Alman modeli sanayi demokrasisinin (hem fabrika hem de şirket düzleminde işçilerin yönetime katılımı) Avrupa'nın diğer ülkelerindeki sendikalara çalışanların işyerinde güçlü katılımı için bir Avrupa modeli olarak satılmasına yönelik, her seferinde başarısız olan denemeler buna bir örnektir.

10. Höpner ve Schäfer (2012), birleşik bir Avrupa'yla ilgili olarak katılımcı toplumların heterojen yapısından kaynaklanan entegrasyon ve demokratikleşme sorunlarına dair iyi bir genel bakış sunuyor. Ayrıca bkz. Höpner, Schäfer ve Zimmermann (2012).

11. Örneğin, küçük veya ekonomik açıdan zayıf ülkeler açısından kabul edilebilir olması için post-ulusal bir Avrupa anayasasında Almanya'nın üstünlüğüne karşı buna benzer birçok güvenlik önlemi içermesi gerekir; bu da Almanlar için kabul edilmesi zor bir şey olur.

12. Katalan bölgesinden delegelerin İspanya bayrağı arkasında mı, yoksa Katalan bayrağı arkasında mı oturacağı sorusuna bir açıklık getirmeden herhangi bir Avrupa Birliği kongresi toplanamazdı. Bunun ardından da Basklar, Korsikalılar, Flamanlar, Güney Tirollüler, Sicilyalılar ve hatta belki de Bavyera da tartışma konusu olurdu.

13. Böyle bir iyimserlik de yok değildir. Habermas ve Nida-Rümelin, halihazırdaki krizin çözüm sürecinde (yani, yakın gelecekte) antlaşmada AB'nin 27 üyesinin tamamının onaylayacağı bir değişiklik yoluyla "politik olarak birleşmiş bir çekirdek para birimi bölgesi" oluşturmanın mümkün olduğu görüşündeler. Şunu da ekliyorlar: "Bu, federal bir devlet biçimini almadan ortaklaşa bir yönetime izin veren uluslarüstü bir demokrasiye ilişkin açık anayasal fikirler gerektirir. Avrupa federal devleti yanlış model-

dir ve tarihsel olarak müstakil olan Avrupa halklarının birlik ve dayanışma istekliliğini zorlamaktadır. Artık gerçekleşme vakti gelmiş olan, kurumların derinleştirilmesi sürecine, demokratik bir çekirdek Avrupa'nın Avrupa Parasal Birliği'ne üye ülkelerin yurttaşlarının tamamını temsil ettiği gibi, her bir bireyin hem reforme edilmiş Birlik'in katılımcısı olan bir yurttaş olarak doğrudan hem de Birlik'teki Avrupa halklarından birinin üyesi olarak dolaylı yoldan temsil etmesi gerektiği fikri yol gösterebilir" (Bofinger vd. 2012). Bu "anayasal fikirler"in niye açık olması gerektiğiyse açık değildir. Hangi konuların bu iki kimlik çerçevesinden hangisinde ele alınıp karara bağlanması gerekiyor?

14. Avrupa Merkez Bankası'nın entrikalarının yerine –örneğin– Avrupa Parlamentosu'nda bir çoğunluk kararı alınsa bile, Alman vergi mükelleflerinin İtalyan devletinin veya İspanyol bankalarının borçlarını ödemeye daha istekli olacağını hayal etmek zordur. Tam aksine, parlamento yoluyla uygulanan bir yeniden bölüşümü gizlemek daha zor olacağı için bu bir sorun olacaktır.

15. Aynısı, güçsüz olanlar belki bir gün diğerlerine yetişebilmesini ve hatta onları geçmesini mümkün kılmak için güçlülerden aldığını güçsüzlere veren "bölgesel politikalar" açısından da geçerlidir. Ancak bölgesel yardımlar devalüasyondan farklı olarak vericilerin onayına muhtaçtır ve onlar da bunun karşılığında verdikleri hibelerin kullanımını kontrol etmeyi talep eder. Bu da genellikle alıcıları öfkelendirir. Daha önce değinildiği gibi, bölgesel politikadan kendi kendini gereksiz hale getirmesi de beklenebilir; bunu ne kadar az gerçekleştirirse, vericilerin onayını o kadar çok kaybeder.

16. Bu ve başka bazı açılardan devalüasyon "egemen" borç hafifletmesiyle karşılaştırılabilir. İkisi de kapitalist beslenme zincirinin en sonundaki toplumların devlet egemenliğini kullanarak kendilerini hızlı ve kapsamlı bir kapitalist genişlemeye karşı korunmalarını sağlayabilen araçlardır.

17. Çok erken bir vakitte ve şaşırtıcı bir netlikle bunu gören ve Avro projesinin doğuracağı feci sonuçları önceden dile getirenlerden

biri, Amerikalı muhafazakâr ekonomist Martin Feldstein'dır. İddialarının etkileyici bir özeti için bkz. Feldstein (2011).

18. Fritz Scharpf, Avrupa siyasetinde böyle bir yön değişikliğinin politik ve ekonomik gerekçelerinden bazılarını geçtiğimiz yıllarda birden fazla kez açıkça ortaya koydu (Scharpf 2010; 2011a;b).

19. Parasal sistemin dışında olan Amerikalıların örnek olarak İtalya Komünist Partisi'ni hükümetten uzak tutmak için ya da İtalya ve Fransa'da komünistlerin önderliğindeki sendikaları bölmek için ellerinden geleni yaptığı gerçeğiyse ayrı bir konudur. ABD hükümeti yine de İkinci Dünya Savaşı sonrasında yirmi ila otuz yıl boyunca Batı Avrupa'daki nüfuz alanındaki Sosyal Demokrat hükümetlere tahammül etmiştir – biraz da kendi *New Deal* geleneğini göz önünde bulundurması sebebiyle.

20. Her toplumsal düzen bunu hak etmez. Diğer yandan, bunu hak etmeyen her toplumsal düzen de dışarıdan kurcalanmayı hak etmez. Sadece çok istisnai durumlarda bir toplum, diğerleri nezdinde onu reforme etme yükümlülüğü yaratacak derecede kötü olabilir – özellikle de Amerika'nın çok sayıdaki *ulus devlet inşa etme* seferinde görüldüğü üzere, genelde böyle bir şeyin hem yüksek maliyetli olmasından hem de sonuç vaat etmemesinden dolayı.

21. Sol politik geleneğe sahip ülkelerdeki seçmenler ve sendika üyeleri böylelikle reel gelirlerini ithal mallarını satanların ve bu malların yurtdışındaki üreticilerinin zararına olacak şekilde yükselterek gelir dağılımını kendi lehlerine değiştirme imkânına sahipti.

22. Konuya bir giriş olarak bkz. Scharpf (2012).

23. Bununla beraber, son yıllarda Danimarka veya İsveç Kronu'na, İngiliz Sterlini'ne veya diğer Avrupa para birimlerine yönelik bir saldırı gerçekleşmemiştir. Bu durum, sadece Avro gibi "büyük" bir para biriminin George Soros benzeri spekülatörler tarafından dinamitlenmeyeceğinden emin olunabileceği iddiasıyla tezat oluşturur.

24. 2012 yazında uluslararası bankaların ve şirketlerin uzun bir süredir Avro'nun sona ermesi ihtimaline karşı hazırlık yapmakta oldukları bilgisi herkesçe bilinen bir sır haline gelmişti. Bkz.

"U.S. Companies Brace for an Exit from the Euro by Greece" [ABD Şirketleri Yunanistan'ın Avro'dan Çıkışı için Hazırlanıyor], *The New York Times*, 3 Eylül 2012.

25. Avro'dan vazgeçmenin sözümona küçük devletliğe dönüş olacağı iddiası bir efsaneden ibarettir – Büyük Britanya ve İsveç gibi ülkelerde Avro olmamasına rağmen toplumları son derece açıktır. (Sırf Büyük Britanya Avrupa Parasal Birliği'ne üye olmadığı için Londra'nın Sofya'dan daha az "Avrupalı" olduğu iddiasıysa daha da hayret vericidir.) "Aydınlanmış bir korumacılığın savunusu" için bkz. Höpner (2012). Ayrıca bkz. Höpner ve Schäfer'in (2012) sonuç tespitleri.

26. Habermas şaşırtıcı bir inançla "ikisi de daha yüksek düzlemde meydana gelen, işlevsel açıdan kendini dayatan bir açılım ile sosyal açıdan bütünleştirici bir kapanmanın etkileşimi olarak tarif edilebilecek [...] kapitalist bir dinamik"ten bahsetmektedir (Assheuer 2008). Böyle bir dinamiğe güvenebilseydik elbette güzel olurdu.

EK BÖLÜM: Avro, Niye Avrupa'yı Birleştireceğine Bölüyor?

1. 21 Nisan 2015 tarihinde Berlin Bilim Merkezi'nde (Wissenschaftszentrum Berlin) sunulan "Distinguished Lecture in Social Science", bu yazının kökenini oluşturuyor. İlk baskısı bu kitabın basımından hemen önce yayımlandı: *Leviathan. Berliner Zeitschrift für Sozialwissenschaft*, 43/3 (2015).

2. Aşağıdaki fikirlerle ilgili son derece önemli önerilerinden ötürü Geoffrey Ingham'ın *The Nature of Money* (2004) kitabına teşekkür borçluyum.

3. Yani, Talcott Parsons'ın Harvard Üniversitesi Ekonomi Anabilim Dalı'yla pazarlık ederek oluşturduğu sorumluluk paylaşımı aracılığıyla.

4. Ayrıca bkz. Parsons'ın "evrimleşen tümeller" üzerine makalesi (1964). Bu makalede "piyasa ve para", bürokratik örgütlenme, evrensel bir hukuk sistemi ve demokratik birliktelik biçimleriyle beraber, modern toplumun en temel dört başarısından biri ola-

rak görülmektedir. Parsons'a göre, evrimleşen tümeller sosyal sistemlerin yapısal unsurlarıdır ve onlar olmasaydı gelişimin yolu tıkanırdı. Para ve piyasa, birbirine bağlı kurumsal bir kompleks olarak içerisinde geliştikleri toplumların "uyum sağlama kabiliyetine kökten bir katkı" sağlar (agy. 350), çünkü kaynakların atfedilmiş bağlardan kurtarılarak yeni hedeflere adanmasını kolaylaştırır. Bu süreçte para, karşılığında tasa edilebileceği somut emtianın "ekonomik faydasını" soyut ve diğer düzenlerin iddialarının aksine "nötr" bir biçimde temsil eden "simgesel araç" olarak vazgeçilmezdir. Paranın işlevlerinin bir kısmı bürokratik örgütlenmeler tarafından üstlenilmiş olabileceği için para farklı toplumlarda değişik şekillerde gelişebilir; ancak esas mesele daima, somut bir parasal düzene ait kurumsal unsurların "toplumun işlevsel birimlerinin –elbette hükümet de dahil olmak üzere– farklı amaçlar için kullanılıp belli sınırlar dahilinde bir kullanımdan diğerine kaydırılabilecek kaynaklardan oluşan bir havuzla donatma" (agy.) işlevini ne ölçüde yerine getirdiğidir.

5. Parasal düzenler bu anlamda politik sistemlere benzer bir şekilde kavranabilirler; yapısal olarak kararların ayrıcalıklı çıkarlara göre çarpıtılmasına dönük bir eğilim barındırırlar – Schattschneider'in Birleşik Devletler'deki çoğulcu demokrasiden bahsederken "önyargının seferber edilmesi" (*mobilization of bias*) olarak adlandırdığı bir iç dinamiktir: "Çoğulcu cennetteki yanlışlık", Schattschneider'e göre "ilahi koronun güçlü bir üst sınıf aksanıyla şarkı söylemesidir" (1960, 34; 35). Schattschneider göndermesini Hacker ve Pierson'un (2014) kısa yazısına borçluyum.

6. Habermas'ın parayı ele alışıyla ilgili ayrıca bkz. Dodd (2014).

7. Bunun oldukça kapsamlı kuramsal sonuçları vardır. Habermas'ın toplum kuramına sistem kuramını kısmen dahil edişi (görelilik kuramında klasik mekaniğe kısıtlı bir geçerlilik alanı tanınmasına benzer bir şekilde, toplumun tamamı olmasa da alt bölümlerinden biri üzerinde teknokratça ve verimlilik kuramına dayalı bir iktidar iddiasının tanınması) ekonomiyi politikadan soyutladığı gibi, bir eylem sistemi olarak sadece verimlilik boyutuna indirgemektedir; bu da bir politikleşme ve demokratikleşme

alanının post-materyalist bir "modernite" kuramına sızmasının bedelidir. Politik ekonominin temel içgörüsü, yani verimlilikleri sayesinde oldukları gibi var olan ekonomik doğa yasalarının gerçekte ideolojik olarak kendilerini teknik zorunluluklarmış gibi gösteren toplumsal iktidar ilişkilerinin yansımalarından başka bir şey olmadıkları gerçeği unutulmaktadır. Bunun sonucunda da ekonomi, kapitalist ekonomi olmaktan çıkıyor ve *sadece* ekonomi haline geliyor; bu sırada kapitalizme karşı verilen toplumsal mücadele de politik-hukuki bir demokrasi kavgasıyla ikame ediliyor. Para kuramında paranın bir iletişim aracı olması işlevi, tedavülde olan paranın ardında yatan –Weber'in anladığı şekliyle– parasal *düzen* anlayışının yerine geçiyor; bununla beraber paranın *teknik* işlevinden tamamen ayrı olan *politik* işlevi de kayboluyor. Aynı durum, birer politik-ekonomik kurum olarak parasal düzenlerin öncelikle güce, ardından piyasaya itaat ettiği ve böyle olmak zorunda olduğu tespiti için de geçerlidir; yani genel kural olarak, egemen çıkarlardan birinden yana olma eğilimindelerdir. Schattschneider'i de katarak (bkz. 5. dipnot) çoğulcu demokrasideki "ilahi koro"nun şarkısı gibi, paranın dilinin de hep bir aksanı olduğu iddia edilebilir ve bu aksan normalde koronun aksanıyla aynıdır. Ya da mecazları değiştirmek gerekirse: Sayaç (*numéraire*) kavramı için bize örnek olarak verilen Metrenin rengi yoktur; ancak Dollar altın rengi değil, yeşildir; Avro ise siyah-kırmızı-sarı.

8. http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-15317086.html, son erişim tarihi 15 Temmuz 2015. Juncker'in kimlik kuramı, Avrupa siyasetinde savunduğu "toplum mühendisliği"ni (*social engineering*) haber veren bir bilişsel kurama zahmetsiz bir şekilde bağlanmaktadır. Bu durum, aşağıda "müsaadeci fikir birliği"nin prakseolojisini mükemmel bir şekilde özetleyen ilerleyiş tasvirinde de ifadesini buluyor: "Bir şeye karar verip ortaya koyuyoruz ve ne olacak diye bir süre bekliyoruz. Eğer çoğunluğun orada verilmiş olan kararı anlamamış olması sayesinde büyük bir gürültü ve ayaklanma çıkmazsa devam ediyoruz – adım adım, ta ki geriye dönüş yolu kalmayana dek." (agy.; cümle içindeki

vurgu yazara ait, WS). Bunun altında yatan pratik ahlakla ilgili olarak Juncker'in Avro(-banka kurtarma-)grubunun başkanıykenki şiarı akla geliyor: "Durum ciddileştiğinde yalan söylemek gerekir" (bkz. Hendrik Kafsack'ın haberi, 10 Mayıs 2011, FAZ.NET, http://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/eurokrise/nachgeheimtreffen-zu-griechenland-juncker-nachfalschen-dementisin-der-kritik-1641525.html2011, son erişim tarihi 15 Temmuz 2015). 2014'te Juncker, tüm Sağcı Avrupalıların alkışları eşliğinde AB Komisyonu başkanlığına seçildi - Habermas'a göre başka türlü bir karar "Avrupa'yı [...] doğruca kalbinden vururdu" (29 Mayıs 2015 tarihli *Frankfurter Allgemeine Zeitung*).

9. Yunanistan'daki karikatür, Syriza'nın parti gazetesi olan *Agvi*'nin 8 Şubat 2015 tarihli baskısında (yani seçim zaferinden kısa bir süre sonra) "Pazarlık başladı" başlığıyla yayımlanmıştı. Karikatürde Wehrmacht üniformasıyla çizilmiş olan Schäuble'ye şu sözler söyletiliyordu: "Yağınızdan sabun yapmakta ısrar ediyoruz" ve "Biz sadece sizin küllerinizden yapılmış gübre üzerinde tartışıyoruz".

10. Bu sırada bazı kişisel trajediler de yaşanmadı değil. Onca kişi dururken, on yıllarca Almanya ile Fransa'nın ayrılmaz bir merkezi oluşturduğu "çekirdek Avrupa" veya "iki vitesli Avrupa" kavramlarının Almanya'daki baş destekçisi olmuş Schäuble, 2015 nisanında Fransız iktidar partisi tarafından "hoş görülmesi ve kabul edilmesi mümkün olmayan bir Fransa düşmanlığı"yla suçlandı; Schäuble'nin düşmanlığı, Fransa'yı "vesayet altına" aldırmak istemesinden anlaşılıyordu (bu ve devamı için bkz. 18 Nisan 2015 tarihli *Frankfurter Allgemeine Zeitung*). Bu saldırılar Schäuble'nin Washington'da yaptığı ve "Eğer Fransa reformlara zorlanabilseydi kendisi için daha iyi olurdu... ancak bu zor; demokrasi böyle işte" anlamına gelen açıklamalarına cevap niteliğindeydi – bunlar, hangi partiye üye olursa olsun her Almanya Maliye Bakanı'nın kapitalist sağduyusuna ait olabilecek açıklamalardı. Fransız Sosyalist Partisi başkanının yaklaşmakta olan parti kongresinde "Avrupa Sağıyla bir yüzleşme" (özellikle de "CDU/CSU" [Hıristiyan Demokrat Birliği ile Bavyera Hıristiyan Sosyal Birliği'nin oluşturduğu ittifak –çn.]) çağrısı yapacağına dair haberler yayımlandı. Fransız Radikal Sol

Parti [Parti Radical de Gauche –çn.] ise "Schäuble'nin 'Fransız halkı'ndan özür dilemesini" talep etti. Partiye göre "Schäuble'nin açıklamaları 'yeni Alman kibrini' gösterdi; Almanya Avrupa'ya hükmetme peşinde" vs. Ayrıca bkz. http://newseconomymarket.blogspot.de/2015/04/fir-meets-schauble-france-hates-being.html, son erişim tarihi 15 Temmuz 2015.

11. Bu ayrımla ilgili bkz. Streeck (2011b).

12. Scharpf'ın Habermasçı entegrasyon kuramını eleştirirken kısaca vurguladığı gibi, politik ekonominin kurumları da –hem de sırf özgürlük ve eşitlik gibi liberal güvencelerle kısıtlı olmadan– ulus devletlerde verilmiş mücadele sonucunda edinilmiş tarihsel kazanımlardandır; bunlar uluslarüstü bir düzlemde basitçe tektipleştirilip uluslarüstü birörnek çözümler uğruna ortadan kaldırılamaz. Büyük ve küçük şirketlerde çalışanların yönetime katılımının doğru biçimleri üzerine Avrupa sendikaları arasında on yıllardır süren sonuçsuz tartışmalara tanıklık etmiş olan herkes bunu biliyor. Bkz. Scharpf (2015) ve Habermas (2014).

13. Aşağıdakilerle ilgili örnek olarak bkz. Armingeon ve Baccaro (2012), Baccaro ve Benassi (2014), Blankart (2013), Hall (2012), Hancké (2013), Höpner ve Lutter (2014), Iversen ve Soskice (2013), Johnston ve Regan (2014).

14. "Önce biriktir, sonra satın al", tamamlayıcı politik-ekonomik kurumlardan oluşan karmaşık bir paketin eşlik ettiği geleneksel Alman ekonomi biçimi ve kültürünün gayet yerinde bir özetidir. Bkz. Mertens (2015).

15. Yunanistan ve İspanya gibi toplumları "feodal zincirlerinden" (Hirschman 1982) kurtarmak anlamında "modernleştirme"nin ne kadar arzu edilir bir şey olduğu sorusunu iki nedenden ötürü açık bırakıyorum: Birincisi, böyle bir şey dışarıdan "müdahale" biçiminde gerçekleştirilemez ve ikincisi, toplumla kapitalizmi (geçici olarak) bağdaştırmanın birden fazla yolu vardır. Avrupa ulus devletleri, ABD'nin eyaletlerinden çok daha fazla "demokrasinin laboratuvarları" (*laboratories of democracy*) (Lewis Brandeis, *New State Ice Co. vs. Liebman* içinde, 285 U.S. 262 [1932], bkz.

https://supreme.justia.com/cases/federal/us/285/262/case.html, son erişim tarihi 17 Temmuz 2015) olarak ele alınmalıdır ve burada demokrasi sırf kolektif tartışma ve rıza üretiminin kurumsal formalitelerini değil, sosyal yaşamla kapitalist ekonomi arasındaki çatışma alanının her daim geçici olan yapılanmasını da içermelidir.

16. Morgan Stanley'ye göre 2013 yılında Avro kuru 1,36 Dolar seviyesindeyken Avro Almanya için %13 oranında düşük değerlenmiş, İtalya ve Yunanistan içinse sırasıyla %12 ve %24 oranlarında aşırı değerlenmişti (alıntılayan Streeck ve Elsässer 2014, 8).

17. Böylece Avrupa Merkez Bankası'nın "nicel gevşeme" (*quantitative easing*) politikası da Güneye yönelik bir rejim değişikliği olmaktan çıkıp, bunun karşılığında "reformlar" yapabilecek olan hükümetler için geçici bir korumaya dönüşür. Draghi gibi birinin politik görüşlerinden yola çıkarak tahmin edilebileceği kadarıyla, Güneye dönük bir politika değişikliğinden çok bu varsayıma eğilim olması daha muhtemeldir.

18. Bu ve devamında bahsi geçenler aynı zamanda Avrupa idealizminin para birimi sorununa mükemmel çözümü olan Avrupa ulus devletlerinin kapsayıcı bir Avrupa demokrasisi içerisinde çözünmesi, yani üye ülkelerin birer federasyon devletine dönüşmesiyle beraber Avrupa Parasal Birliği iç politikasının da üye ülkelerin dış politikaları yerine iç politika tarafından şekillendirilmesi için de geçerlidir. Bunun en azından krizin çözümü olarak neden başarısız olacağını benim (Streeck 2013b) dışımda da defalarca açıklayanlar oldu. Bu çözüm daha uzun vadede başka hiçbir şey olmasa bile, sırf Avrupa Birliği'ni ulusal egemenliklerinin güvencesi olarak gören küçük üye ülkelerin direnişinden dolayı başarısızlıkla sonuçlanacaktır.

19. Bunu tespit eden Alman Solu (örneğin Oskar Lafontaine ve Heiner Flassbeck), Alman sendikalarının saldırgan bir maaş politikası aracılığıyla Alman ulusal ekonomisinin Parasal Birlik'te sahip olduğu rekabet üstünlüğünü dağıtarak Güneyin ekonomisine uyum sağlanmasıyla ortak para birimi için gereken iç yakınsamayı yaratması yönünde yıllardır sürdürdükleri talepleri

bir süre önce geri çekti. Bunun yerine şu anki şekliyle Avrupa Parasal Birliği'nin kaldırılması (Flassbeck ve Lapavitsas 2015) talebinin geçmiş olması, bunun mantıksal sonucudur.

20. Ne var ki "kurtarma taraftarı Sol"da şaşırtıcı bir şekilde benzer beklentilere sahip birçok kimse vardır; göründüğü kadarıyla onlar da borçlu devletlerde belki maliyetli ama tek seferlik ve nihai bir bütçe ıslahıyla piyasa odaklı bir toparlanma sürecinin gerçekleşeceğine, bunun sonucunda da transfer ödemeleri olmadan Avrupa'da bir "yakınlık" oluşacağına inanıyorlar. Ancak serbest piyasalarda varsılların üstünlüklerinin birikmesi üzerine örnek olarak bkz. Piketty (2014).

21. AB'nin doğuya doğru gittikçe daha da çok ABD'den esinlenen jeostrateji odaklı katılım politikasının bakış açısıyla Sırbistan'dan Arnavutluk'a kadar tüm Balkanlar – hepsi de potansiyel olarak ve daha şimdiden açıkladıkları gibi destek ödemeleri almaya talip olan ve sosyal yapılarının patronaj ve yolsuzluklara aşırı derecede açık olması bir yana, sağlam para politikası altında Yunanistan'a kıyasla çok daha fazla yardıma muhtaç olacak ülkeler. AB'nin güneydoğu yönünde genişlemesinin Akdeniz bölgesindeki kriz ortadan kaldırılsa (ya da kriz devam etse) bile getireceği sorunlardan ve maliyetlerden kimsenin bahsetmiyor olması dikkate değerdir. ABD'ye kalsa, sıradaki AB üyeleri ve Avro Bölgesi ülkeleri Ukrayna, Ermenistan ve Gürcistan olurdu. Bu konuyla alakalı anahtar söz "aşırı genişleme"dir (*overextension*).

22. Bu yeni bir şey olmaz. Yunanistan ve Portekiz'in 1970'lerdeki faşist askeri diktatörlükleri sona erdikten sonra hızla Avrupa Topluluğu'na (unutmamak gerekir ki NATO'ya da) alınmaları ve beraberinde sunulan maddi destek ödemeleri, İtalyan Komünist Partisi önderliğinde Akdeniz bölgesinde bir Avrupa komünist bloğunun oluşmasını engellemek içindi. Bu amaca yönelik olarak desteklenen yerel Sosyal Demokrat partiler ve sendikalar, "Avrupa" sayesinde miras aldıkları modern öncesi, yarı feodal sosyal yapılar ve güç ilişkileriyle politik açıdan riskli bir kopuşu gerçekleştirmekten kurtulabileceklerine inanmış veya sponsorları

tarafından buna inandırılmışlardı. Bu, günümüzde etkileri hâlâ güçlü bir şekilde devam eden tarihsel bir hataydı.

23. Parasal Birlik'in barışın güvencesi olduğu ve bu nedenle vazgeçilemez olduğu iddiası gibi. 20. yüzyılın uzun Avrupa barışı 1945'te başladı; Parasal Birlik ise 1999'dan beri var. İki dünya savaşı arası dönemdekinden farklı olarak Batı Avrupa ülkelerini karşılıklı olarak barışa sahip çıkmaya iten, Avrupa Birliği'nin (ulusal para birimleriyle) yanı sıra her şeyden önce NATO ve Soğuk Savaş oldu. Buna karşılık Parasal Birlik, Batı Avrupa'ya barış yerine huzursuzluk getirdi. Avrupa Birliği'nin barışın güvence altına alınmasına katkısına bakıldığındaysa gerçeklik, resmi söylemden çok daha farklı gözüküyor. Ukrayna örneğine bakılacak olursa, AB'nin daha da doğuya doğru genişlemesini öngören "Batı"nın planları orada sürmekte olan savaş durumunu kalıcı bir şekilde alevlendirmiştir.

24. Bunun en uç örneklerinden biri, Merkel'in ağza alınmayacak derecede demagojik olmasına rağmen Solda bugün bile bir dogma olarak kabul gören deyişidir: "Avro başarısız olursa Avrupa da başarısız olur" (19 Mayıs 2010 tarihli hükümet basın açıklaması). Merkel gibi kendini Avrupa yanlısı ilan edenler, Avrupa'nın kültürel mirasını, politika sınıfının sorumlu olduğu hatalı politik bir yapı ile bir tutmaktadır.

25. Avro'nun ulus devletlere ait para birimleriyle bir arada yer almasıyla beraber 1999 yılının başından 2001 yılının sonuna kadar olan dönemdekine yakın bir duruma dönülür – fakat bu sefer sabit ve artık değiştirilemez döviz pariteleriyle. Aradaki farksa paritelerin döviz piyasaları veya tek taraflı hükümet müdahaleleriyle değil, antlaşmalarla düzenlenen işlemler aracılığıyla elden geçirilebilmesi olurdu.

26. Konuyla ilgili literatür burada gönderme yapılamayacak kadar kapsamlı bir hale gelmiş durumda. Genelde hem "sol"dan hem de "sağ"dan çıkan yayınlar mevcut; bu yazın aynı zamanda Parasal Birlik'ten çıkan bir ülkenin karşılaşacağı maliyetlerin, gerçekçilikten uzak olan hem açık hem de üstü kapalı vaatlerle yumuşak para politikasına sahip ülkeleri ilk başta Parasal Birlik'e çeken

ülkelere kısmen bile olsa nasıl yüklenebileceği üzerine düşünceler de barındırmaktadır. Özellikle bkz. Flassbeck ve Lapavitsas (2015, Oskar Lafontaine'in önsözüyle), ayrıca Amerikalı ekonomist Allan Meltzer (16 Kasım 2014 tarihli *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*), Hollandalı ekonomist ve gazeteci André van Dam ("The Matheo Solution") ve daha birçok isim arasından Wolfgang Münchau'nun (16 Mart 2015 tarihli *Financial Times*) konuyla ilgili tartışmalara yaptıkları katkılar.

27. Öne çıkan gündem maddeleri, Dolar'ın rezerv döviz olmaktan çıkarılması, devletlerin ve uluslararası örgütlerin sermaye hareketleri serbestisini sınırlamaya yetkilendirilmesi, gölge bankacılığın verdiği hasarın ve küresel para ve kredi üretiminin regüle edilmesinin yanında takas kurunun sabitlenmesidir.

Kaynakça

Orijinal baskıda bulunan kaynakça, genişletilmiş baskı için gözden geçirilmiş ve bu baskıya eklenmiş yeni bölümlerde ("Önsöz" ve "Ek Bölüm") atıfta bulunulan fakat eski baskının kaynakçasında yer almayan kaynaklarla tamamlanmıştır. Ana metinde bulunan az sayıdaki göndermeye burada yer verilmemiştir.

Adorno, Theodor W. "Spätkapitalismus oder Industriegesellschaft? Einleitungsvortrag zum 16. Deutschen Soziologentag." *Soziologische Schriften* 7 içinde, 354-370. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1979 [1968].

Agnoli, Johannes. *Die Transformation der Demokratie.* Berlin: Voltaire, 1967.

Alesina, Alberto vd. *The Output Effect of Fiscal Consolidations.* Cambridge, 2012.

Alesina, Alberto ve Roberto Perotti. "Budget Deficits and Budget Institutions." *Fiscal Institutions and Fiscal Performance* içinde, derleyen James M. Poterba, Jürgen von Hagen, 13-36. Chicago: University of Chicago Press, 1999.

Armingeon, Klaus ve Lucio Baccaro. "Political Economy of the Sovereign Debt Crisis: The Limits of Internal Devaluation." *Industrial Law Journal* 41 (2012): 254-275.

Assheuer, Thomas. 2008. "Nach dem Bankrott. Thomas Assheuer im Interview mit Jürgen Habermas." *Die Zeit, 6* Kasım 2008.

Baccaro, Lucio ve Chiara Benassi. "Softening Industrial Relations Institutions, Hardening Growth Model: The Transformation of the German Political Economy." *Stato e mercato 102* (2014): 369-395.

Bach, Stefan. "Vermögensabgaben - ein Beitrag zur Sanierung der Staatsfinanzen in Europa." *DIW Wochenbericht* (2012): 3-11.

Bank für Internationalen Zahlungsausgleich. *83. Jahresbericht, (1. April 2012-31. März 2013).* Basel: Bank für Internationalen Zahlungsausgleich, 2013.

———, *84. Jahresbericht (1. April 2013-31. März 2014).* Basel: Bank *für Internationalen Zahlungsausgleich, 2014.*

Beckert, Jens. "Der Streit um die Erbschaftssteuer." *Leviathan* 32 (2004): 543-557.

———, *Die Anspruchsinflation des Wirtschaftssystems.* Köln: 2009.

———, *Capitalism as a System of Contingent Expectations. On the Microfoundations of Economic Dynamics.* Köln: 2012.

Bell, Daniel. *The Cultural Contradictions of Capitalism.* New York: Basic Books, 1976a.

———, "The Public Household. On 'Fiscal Sociology' and the Liberal Society." *The Cultural Contradictions of Capitalism* içinde, 220-282, 6. Bölüm. New York: Basic Books, 1976b.

Bergmann, Joachim vd. "Herrschaft, Klassenverhältnisse und Schichtung. Referat auf dem Soziologentag 1968." *Verhandlungen des Deutschen Soziologentags* içinde, 67-87. Stuttgart: 1969.

Black, Jeremy. *Europe since the Seventies.* Londra: Reaktion Books, 2009.

Blankart, Charles B. "Oil and Vinegar: A Positive Fiscal Theory of the Euro Crisis." *Kyklos 66* (2013): 497-528.

Block, Fred. "Read Their Lips. Taxation and the Right-Wing Agenda." *The New Fiscal Sociology. Taxation in Comparative and Historical Perspective* içinde, derleyen Isaac William Martin vd., 68-85. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Bofinger, Peter, vd., 2012. "Einspruch gegen die Fassadendemokratie." *Frankfurter Allgemeine Zeitung,* 3 Ağustos 2012: 33.

Böhm-Bawerk, Eugen von. "Macht oder ökonomisches Gesetz?" *Gesammelte Schriften von Eugen von Böhm-Bawerk* içinde, derleyen Franz X. Weiss, 230-300. Frankfurt/M.: TOPOS, 1968 [1914].

Boltanski, Luc ve Ève Chiapello. *The New Spirit of Capitalism.* Londra: Verso, 2005 (Alm.: *Der neue Geist des Kapitalismus.* Konstanz: UVK Universitätsverlag, 2006).

Brenner, Robert. *The Economics of Global Turbulence. The Advanced Capitalist Economies From Long Boom to Long Downturn.* Londra, New York: Verso, 2006.

Buchanan, James M. *Public Choice. The Origins and Development of a Research Program.* Fairfax: 2003.

———, Tullock, Gordon. *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy.* Ann Arbor: Library Fund, 1962.

Bundesministerium des Innern. *Jahresbericht der Bundesregierung zum Stand der Deutschen Einheit 2012.* Berlin, 2012.

Canedo, Eduardo. *The Rise of the Deregulation Movement in Modern America, 1957-1980 Department of Economics.* New York: Columbia University, 2008.

Carruthers, Bruce G. ve Babb, Sarah. "The Color of Money and the Nature of Value: Greenbacks and Gold in Postbellum America." *American Journal of Sociology* 101 (1996): 1556-1591.

Castles, Francis G. vd. "Introduction." *The Oxford Handbook of the Welfare State* içinde, derleyen Francis G. Castles vd., 1-15. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Citigroup Research. *Plutonomy. Buying Luxury, Explaining Global Imbalances.* 16 Ekim 2005.

———, *Revisiting Plutonomy. The Rich Getting Richer.* 5 Mart 2006.

Citrin, Jack. "Do People Want Something for Nothing. Public Opinion on Taxes and Government Spending." *National Tax Journal* 32 (1979): 113-129.

———, "Proposition 13 and the Tranformation of California Government." *The California Journal of Politics and Policy 1* (2009): 1-9.

Commission of the European Communities vd. *Social Europe. The Social Dimension of the Internal Market. Interim Report of the Interdepartmental Working Party*, Lüksemburg: European Commission, 1988.

Cowie, Jefferson. *Stayin' Alive: The 1970s and the Last Days of the Working Class.* New York: The New Press, 2010.

Crouch, Colin. *Post-Democracy*. Cambridge: John Wiley & Sons, 2004 [Alm.: *Postdemokratie*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 2008].

———, "Privatised Keynesianism. An Unacknowledged Policy Regime." *British Journal of Politics and International Relations 11* (2009): 382-399.

———, Pizzorno, Alessandro, der. *The Resurgence of Class Conflict in Western Europe since 1968. Two Volumes*. Londra: Palgrave Macmillan, 1978.

Crozier, Michel J. vd. *The Crisis of Democracy. Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York: 1975.

Dahrendorf, Ralf. 2009. "Vom Sparkapitalismus zum Pumpkapitalismus." *Cicero Online*, 23. Temmuz 2009.

Dodd, Nigel. *The Sociology of Money: Economics, Reason & Contemporary Society*. New York: Continuum, 1994.

Doering-Manteuffel, Anselm ve Lutz Raphael. *Nach dem Boom. Perspektiven auf die Zeitgeschichte seit 1970*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.

Durkheim, Émile. *Über soziale Arbeitsteilung*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1977 [1893] [*Toplumsal İşbölümü*, Çev. Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, 2006.]

Eichengreen, Barry. *Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919-1939*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

Emmenegger, Patrick vd., der. *The Age of Dualization. The Changing Face of Inequality in Deindustrializing Countries*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Esping-Andersen, Gosta. *Politics Against Markets. The Social- Democratic Road to Power*. Princeton: Princeton University Press, 1985.

Etzioni, Amitai. *The Active Society*, New York: Free Press. 1968 (Alm.: *Die aktive Gesellschaft*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschafft, 2009).

———, *The Moral Dimension. Toward a New Economics*. New York: Free Press, 1988 (Alm.: *Jenseits des Egoismus-Prinzips,* Frankfurt/M.: Fischer 1996).

Feldstein, Martin S. *The Euro and European Economic Conditions. Working Paper 17617.* Cambridge: 2011.

Ferguson, Niall vd., der. *The Shock of the Global: The 1970s in Perspective.* Cambridge (MA): Belknap Press, 2010.

Finansdepartementet. *An Account of Fiscal and Monetary Policy in the 1990s.* Stokholm: 2011.

Fisher, Irving. *100% Money.* New York: Adelphi, 1936.

Flanagan, Robert J. ve Lloyd Ulman. *Wage Restraint. A Study of Incomes Policy in Western Europe.* Berkeley: University of California Press, 1971.

Flassbeck, Heiner ve Costas Lapavitsas. *Nur Deutschland kann den Euro retten: Der letzte Akt beginnt.* Frankfurt/M.: Westend, 2015.

Fritz, Wolfgang ve Gertraude Mikl-Horke. *Rudolf Goldscheid. Finanzsoziologie und ethische Sozialwissenschaft.* Viyana: LIT, 2007.

Gabor, Daniela. *Fiscal Policy in (European) Hard Times. Finan- cialization and Varieties of Capitalism. Rethinking Financial Markets.* World Economics Association (WEA), 1-30. Kasım 2012.

Gamble, Andrew. *The Free Economy and the Strong State.* Basingstoke: Duke University Press, 1988.

Ganghof, Steffen. *Wer regiert in der Steuerpolitik? Einkommenssteuerreform zwischen internationalem Wettbewerb und nationalen Verteilungskonflikten.* Frankfurt/M.: Campus, 2004.

———, Philip Genschel."*Taxation and Democracy in the EU.*" *Journal of European Public Policy* 15 (2008): 58-77.

Genschel, Philip ve Peter Schwarz. "Tax Competition and Fiscal Democracy." *Politics in the Age of Austerity* içinde, derleyen Armin Schäfer vd. Cambridge: John Wiley *Sc* Sons, 2013.

Gerber, David J. „Constitutionalizing the Economy. German Neo-Liberalism, Competition Law and the 'New Europe'. „ *American Journal of Comparative Law* 42 (1988): 25-84.

———, "The Transformation of European Community Competition Law." *Harvard International Law Journal* 35 (1994): 97- 147.

Glyn, Andrew. *Capitalism Unleashed. Finance Globalization and Welfare.* Oxford: Oxford University Press, 2006.

Goldscheid, Rudolf. "Staat, öffentlicher Haushalt und Gesellschaft." *Handbuch der Finanzwissenschaft* içinde, derleyen Wilhelm Gerloff ve Franz Meisel, cilt 1, 146- 184. Tübingen: Mohr Siebeck, 1926.

———, "Finanzwissenschaff und Soziologie." *Die Finanzkrise des Steuerstaats. Beiträge zur politischen Ökonomie der Staatsfinanzen* içinde, derleyen Rudolf Hickel, 317-328. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1976 [1917].

Goldthorpe, John. "The Current Inflation. Towards a Sociological Account", (Hg.), *The Political Economy of Inflation* içinde, derleyen Fred Hirsch vd., 186-216. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1978.

———, der. *Order and Conflict in Contemporary Capitalism.* Oxford: Oxford University Press, 1984.

Gorz, André. *Zur Strategie der Arbeiterbewegung im Neokapitalismus.* Frankfurt/M.: Europäische Verlagsanstalt, 1967.

———, *Kritik der Arbeitsteilung,* Frankfurt/M.: Fischer, 1974.

Graeber, David. *Debt. The First 5,000 Years.* Brooklyn, New York: Melville House, 2011 [Alm.: *Schulden. Die ersten 5000 Jahre.* Stuttgart: Klett-Cotta, 2012; Türkçe: *Borç: İlk 5.000 Yıl*, çev. Muammer Pehlivan, Everest Yayınları, 2015].

Greif, Avner. *Institutions and the Path to the Modern Economy.* Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

———, Laitin, David A. "A Theory of Endogenous Institutional Change." *American Political Science Review* 98 (2004): 633- 652.

Grözinger, Herbert "Griechenland. Von den Amerikas lernen, heißt siegen lernen." *Blätter für deutsche und internationale Politik* (2012): 35-39.

Guichard, Stephanie, vd (2007), "What Affects Fiscal Consolidation? - Some Evidence from OECD Countries." *Fiscal Policies: Current Issues and Challenges* içinde, derleyen Banca d'Italia, 223-245. Roma: o. Vlg., 2007.

Habermas, Jürgen. *Technik und Wissenschaft als Ideologie*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1969 [*"İdeoloji" Olarak Teknik ve Bilim*, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, 2007].

———, *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1973.

———, *Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1975.

———, *Theorie des kommunikativen Handelns*. Cilt 2: *Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1981 [*İletişimsel Eylem Kuramı*, çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınevi, 2001].

———, "Demokratie oder Kapitalismus? Vom Elend der nationalstaatlichen Fragmentierung in einer kapitalistisch integrierten Weltgesellschaft." *Blätter für deutsche und internationale Politik* 58/5 (2013): 59-70.

———, "Warum der Ausbau der Europäischen Union zu einer supranationalen Demokratie nötig und wie er möglich ist." *Leviathan* 42 (2014): 524-538.

Hacker, Jacob ve Paul Pierson. "Winner-Take-All Politics. Public Policy, Political Organization, and the Precipitous Rise of Top Incomes in the United States." *Politics and Society* 38 (2010): 152-204.

———, *Winner-Take-All Politics. How Washington Made the Rich Richer - and Turned Its Back on the Middle Class*. New York: Simon & Schuster, 2011.

———, "After the 'Master Theory': Downs, Schattschneider, and the Rebirth of Policy-Focused Analysis." *Perspectives on Politics* 12 (2014): 643-662.

Haffert, Lukas. 2014. "Freiheit von Schulden - Freiheit zur Gestaltung? Die politische Ökonomie von Haushaltsüberschüssen." Doktora tezi, Köln: Max Planck Toplum Araştırmaları Enstitüsü ve Köln Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi.

———, Mehrtens, Philip. "From Austerity to Expansion? Consolidation, Budget Surpluses, and the Decline of Fiscal Capacity." MPIfG

Discussion Paper Nr. 13/16, Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 2013.

Hall, Peter. "The Economics and Politics of the Euro Crisis." *German Politics* 21/4 (2012): 355-371.

Hall, Peter A. ve David Soskice, der. *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage.* Oxford: Oxford University Press, 2001.

Hancké, Bob. *Unions, Central Banks, and EMU. Labor Market Institutions and Monetary Integration in Europe.* Oxford: Oxford University Press, 2013.

Hank, Rainer. 2015. "Europa der Heuchler." *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 15 Mart 2015.

Hardin, Garrett. "The Tragedy of the Commons." *Science* 162 (1968): 1243-1248.

Hassel, Anke. "The Erosion of the German System of Industrial Relations." *British Journal of Industrial Relations* 37 (1999): 483-505.

Hayek, Friedrich A. "Full Employment, Planning and Inflation." *Studies in Philosophy, Politics, and Economics* içinde, 270-279. Chicago: University of Chicago Press, 1967 [1950].

———, *Die Verfassung der Freiheit.* Tübingen: Mohr Siebeck, 1971.

———, "Die Anmaßung von Wissen." *Ordo 26* (1975): 12-21.

———, *Recht, Gesetzgebung und Freiheit.* Cilt 1. Landsberg am Lech: verlag moderne industrie, 1980.

———, "The Economic Conditions of Interstate Federalism." *Individualism and Economic Order* içinde, derleyen Friedrich A. Hayek, 255-272. Chicago: University of Chicago Press, 1980 [1939].

———, *Recht, Gesetzgebung und Freiheit.* Cilt 2. Landsberg am Lech: verlag moderne industrie, 1981.

Henriksson, Jens. *Ten Lessons about Budget Consolidation. Bruegel Essay and Lecture Series.* Brüksel; 2007.

Hessel, Stéphane. *Indignez-vous!* Paris: Indigène, 2010.

Hien, Josef. *The Black International Catholics or the Spirit of Capitalism. The Evolution of the Political Economies of Italy and Germany and Their Religious Foundations,* Floransa: 2012.

Hirsch, Fred ve John Goldthorpe, der. *The Political Economy of Inflation.* Cambridge (MA): Harvard University Press, 1978.

Hirschman, Albert O. "Rival Interpretations of Market Society. Civilizing, Destructive, or Feeble?" *Journal of Economic Literature* 20 (1982): 1463-1484.

Höpner, Martin. *Wer beherrscht die Unternehmen? Shareholder Value, Managerherrschaft und Mitbestimmung in Deutschland.* Frankfurt/M., New York: Campus, 2003.

———, "Nationale Spielräume sollten verteidigt werden." *Die Mitbestimmung* 58 (2012): 46-49.

———, Lutter, Mark. "One Currency and Many Modes of Wage Formation. Why the Eurozone is Too Heterogeneous for the Euro." MPIfG Discussion Paper Nr. 14/14. Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 2014.

———, Rödl, Florian. "Illegitim und rechtswidrig. Das neue makroökonomische Regime im Euroraum." *Wirtschaftsdienst - Zeitschrift für Wirtschaftspolitik* 92 (2012): 219-222.

———, Schäfer, Armin. "A New Phase of European Integration. Organized Capitalism in Post-Ricardian Europe." *West European Politics* 33 (2010): 344-368.

———, Schäfer, Armin. "Integration among Unequals. How the Heterogeneity of European Varieties of Capitalism Shapes the Social and Democratic Potential of the EU." MPIfG Discussion Paper Nr. 12/5. Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 2012.

———, Schäfer, Armin ve Hubert Zimmermann. 2012. "Erweiterung, Vertiefung und Demokratie. Trilemma der europäischen Integration." *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 27 Nisan 2012: 12.

Illmer, Martin. "Equity." *Handbuch des Europäischen Privatrechts*, cilt I içinde, derleyen Jürgen Basedow vd., 400-404. Tübingen: Beck, 2009.

Ingham, Geoffrey. *The Nature of Money,* Cambridge: Polity, 2004.

Iversen, Torben ve David Saskice. 2013. "A Structural-Institutional Explanation of the Eurozone Crisis." Harvard University ve London School of Economics: Yayımlanmamış taslak.

Jarausch, Konrad H., der. *Das Ende der Zuversicht? Die siebziger Jahre als Geschichte.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.

Johnston, Alison ve Aidan Regan. "European Integration and the Incompatibility of Different Varieties of Capitalism: Problems with Institutional Divergence in a Monetary Union." MPIfG Discussion Paper Nr. 14/15. Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 2014.

Judt, Tony. *Postwar. A History of Europe Since 1945.* Londra: Penguin, 2005 [Alm.: *Die Geschichte Europas von 1945 bis zur Gegenwart.* Münih, Viyana: Hanser, 2006; Türkçe: *Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, YKY, 2009].

———, 2009. "What Is Living and What is Dead in Social Democracy?" *The New York Review of Books,* 17. Aralık 2009: 86-96.

Jürgens, Kerstin. "Deutschland in der Reproduktionskrise." *Leviathan* 38 (2010): 559-587.

Kalecki, Michal. "Political Aspects of Full Employment." *Political Quarterly* 14 (1943): 322-331.

Katz, Harry C. ve Owen Darbishire. *Converging Divergences. Worldwide Changes in Employment Systems.* Ithaca, NY: Cornell University Press, 2000.

Kautto, Mikko. "The Nordic Countries." *The Oxford Handbook of the Welfare State* içinde, derleyen Francis G. Castles vd., 586-600. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Kerr, Clark vd. *Industrialism and Industrial Man. The Problems of Labor and Management in Economic Growth.* Cambridge (MA): Harvard University Press, 1960.

Keynes, John Maynard. *Monetary Reform*, New York: Harcourt, Brace and Company, 1924.

———, *A Treatise on Money*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1930 [*Para Üzerine Bir İnceleme*, çev. Cihan Gerçek,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012].

———, *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Londra: Macmillan, 1967 [1936] [Alm.: *Allgemeine Theorie der Beschäftigung, des Zinses und des Geldes*. Münih, Leipzig: Duncker & Humblot, 1936; Türkçe: *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, çev. Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınları, 2008].

Knapp, Georg Friedrich. *Staatliche Theorie des Geldes*. Münih, Leipzig: Duncker & Humblot, 1905.

Knight, Jack. *Institutions and Social Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Kochan, Thomas A. "A Jobs Compact for Americas Future", *Harvard Business Review,* Mart (2012a): 64-73.

———, "Resolving the Human Capital Paradox. A Proposal for a Jobs Compact." Policy Paper Nr. 2012-011. Kalamazoo: W.E. Upjohn Institute for Employment Research, 2012b. Son erişim 7 Temmuz 2015. http://dx.doi.org/10.17848/pol2015-011.

Konrad, Kai A. ve Holger Zschäpitz. *Schulden ohne Sühne? Warum der Absturz der Staatsfinanzen uns alle trifft*. Münih: C. H. Beck, 2010.

Korpi, Walter. *The Democratic Class Struggle*. Londra: Routledge & Kegan Paul, 1983.

Krippner, Greta R. *Capitalizing on Crisis. The Political Origins of the Rise of Finance*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 2011.

Kristal, Tali. "Good Times, Bad Times. Postwar Labor's Share." *American Sociological Review* 75 (2010): 729-763.

Kuttner, Robert. *Revolt of the Haves. Tax Rebellions and Hard Times*. New York: Simon & Schuster, 1980.

Lipset, Seymour Martin. *Political Man. The Social Bases of Politics*. Garden City: The Johns Hopkins University Press, 1963 [1960].

Lockwood, David. (1964), "Social Integration and System Integration." *Explorations in Social Change* içinde, derleyen George K. Zollschan vd., 244-257. Londra: Houghton Mifflin, 1964.

Lutz, Burkart. *Der kurze Traum immerwährender Prosperität. Eine Neuinterpretation der industriell-kapitalistischen Entwicklung im Europa des 20. Jahrhunderts.* Frankfurt/M.: Campus, 1984.

Luxemburg, Rosa. *Die Akkumulation des Kapitals. Ein Beitrag zur ökonomischen Erklärung des Imperialismus.* Berlin: Buchhandlung Vorwärts Paul Singer, 1913 [*Sermaye Birikimi*, Çev. Tayfun Ertan, Belge Yayınları, 2004].

Maier, Charles S. 2012. "Europe Needs a German Marshall Plan." *New York Times*, 9. Haziran 2012.

Mair, Peter. *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy.* Londra, New York: Verso, 2013.

Marcuse, Herbert. *Der eindimensionale Mensch. Studien zur Ideologie der fortgeschrittenen Industriegesellschaft.* Neuwied: Luchterhand, 1967 [*Tek-Boyutlu İnsan*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2008]

Markantonatu, Maria. *The Uneasy Course of Democratic Capitalism in Greece. Regulation Modes and Crises from the Post-War Period to the Memoranda.* MPIfG Discussion Paper. Köln: 2012.

Martin, Isaac William. *The Permanent Tax Revolt. How the Property Tax Transformed American Politics.* Stanford: Stanford University Press, 2008.

Marx, Karl. *Das Kapital. Kritik der Politischen Ökonomie.* Cilt 1. Berlin: Dietz, 1966 [1867] [*Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi*, 1. Cilt. çev. Nail Satlıgan ve Mehmet Selik, Yordam Kitap, 2014].

———, *Das Kapital. Kritik der Politischen Ökonomie.*Cilt 3. Berlin: Dietz,1966 [1894] [*Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi*, 3. Cilt. çev. Erkin Özalp ve Mehmet Selik, Yordam Kitap, 2015].

Maslow, Abraham. "A Theory of Human Motivation." *Psychological Review* 50 (1943): 370-396.

Matthes, Jürgen, Busch, Berthold. *Governance-Reformen im Euroraum. Eine Regelunion gegen Politikversagen. IW-Positionen. Beiträge zur Ordnungspolitik aus dem Institut der deutschen Wirtschaft.* Köln: 2012.

Mayntz, Renate, der. *Crisis and Control. Institutional Change in Financial Market Regulation.* Frankfurt/M.: Campus, 2012.

McMurtry, John. *The Cancer Stage of Capitalism.* Londra: Pluto Press, 1999.

Mehrtens, Philip. *Staatsschulden und Staatstätigkeit: Zur Transformation der politischen Ökonomie Schwedens.* Frankfurt/M.: Campus, 2014.

Mertens, Daniel. *Erst sparen, dann kaufen? Privatverschuldung in Deutschland.* Frankfurt/M.: Campus, 2015.

Miegel, Meinhard. *Exit. Wohlstand ohne Wachstum.* Berlin: Propyläen, 2010.

Mills, C. Wright. *The Power Elite*, Oxford vd: Oxford University Press. 1956 [Alm.: *Die amerikanische Elite*, Hamburg: Holsten 1962; Türkçesi: *İktidar Seçkinleri*, çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, 1974].

Milward, Alan. *The European Rescue of the Nation State.* Londra: Routledge, 1992.

Molander, Per. "Reforming Budgetary Institutions. Swedish Experiences." *Institutions, Politics and Fiscal Policy* içinde, derleyen Rolf R. Strauch vd., 191-212. Boston vd.: Springer, 2000.

———, "Budgeting Procedures and Democratic Ideals. An Evaluation of Swedish Reforms." *Journal of Public Policy* 21 (2001): 23-52.

Moravcsik, Andrew. "Warum die Europäische Union die Exekutive stärkt. Innenpolitik und internationale Kooperation." *Projekt Europa im Übergang?* içinde, derleyen Klaus Dieter Wolf, 211-270. Baden-Baden: Nomos, 1997.

Musgrave, Richard. *The Theory of Public Finance.* New York: McGraw-Hill, 1958.

North, Douglass C. ve Robert Paul Thomas. *The Rise of the Western World. A New Economic History.* Cambridge: Cambridge University Press, 1973.

O'Connor, James. "Inflation, Fiscal Crisis, and the American Working Class." *Socialist Revolution* 2 (1972): 9-46.

———, *The Fiscal Crisis of the State.* New York: St. Martins, 1973.

Offe, Claus. *Leistungsprinzip und industrielle Arbeit. Mechanismen der Statusverteilung in Arbeitsorganisationen der industriellen "Leistungsgesellschaft".* Frankfurt/M.: Europäische Verlagsanstalt, 1970.

———, "Politische Herrschaft und Klassenstrukturen." *Politikwissenschaft* içinde, derleyen Gisela Kress vd., 135-164. Frankfurt/M.: Fischer, 1972a.

———, *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates. Aufsätze zur politischen Soziologie.* Frankfurt/M.: Campus, 1972b.

———, *Berufsbildungsreform. Eine Fallstudie über Reformpolitik.* Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1975.

———, (2006a), "Erneute Lektüre. 'Die Strukturprobleme' nach 33 Jahren." *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates. Veränderte Neuausgabe* içinde, derleyen Jens Borchert vd., 181-196. Frankfurt/M.: Campus, 2006a.

———, *Reflections on America. Tocqueville, Weber&Adorno in the United States.* Cambridge: Polity, 2006b [*Amerika Üzerine Düşünceler: Tocqueville, Weber ve Adorno Birleşik Devletler'de*, çev. Osman Toklu, Ankara : Dost Kitabevi, 2013].

———, "Governance. Empty Signifies oder sozialwissenschaftliches Forschungsprogramm?" *Governance in einer sich wandelnden Welt* içinde, derleyen Gunnar Folke Schuppert vd., 61-76. Wiesbaden 2008.

Palier, Bruno. "Continental Western Europe." *The Oxford Handbook of the Welfare State* içinde, derleyen Francis G. Castles vd., 601-615. Oxford: Oxford University Press, 2010.

———, Thelen, Kathleen. "Institutionalizing Dualism. Complementarities and Change in France and Germany." *Politics and Society* 38 (2010): 119-148.

Parsons, Talcott. "Evolutionary Universal in Society." *American Sociological Review* 29 (1964): 339-357.

———, Smelser, Neil J. *Economy and Society: A Study in the Integration of Economic and Social Theory*. Londra vd: Routledge & Kegan Paul, 1984 [1956].

Perrow, Charles. *Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies*. New York: Basic Books, 1984.

Pierson, Paul. *Dismantling the Welfare State? Reagan, Thatcher, and the Politics of Retrenchment*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

———, "The New Politics of the Welfare State." *World Politics* 48 (1996): 143-179.

———, "Irresistible Forces, Immovable Objects. Post-Industrial Welfare States Confront Permanent Austerity." *Journal of European Public Policy* 5 (1998): 539-560.

———, "Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics." *American Political Science Review* 94 (2000): 251-268.

———, "From Expansion to Austerity. The New Politics of Taxing and Spending." *Seeking the Center. Politics and Policymaking at the New Century* içinde, derleyen Martin A. Levin vd., 54-80. Washington: Georgetown University Press, 2001.

———, *Politics in Time. History, Institutions, and Social Analysis*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

Piketty, Thomas. *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 2014 [Alm.: *Das Kapital im 21. Jahrhundert*. Münih: C.H. Beck, 2015; Türkçe: *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, çev. Hande Koçak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014].

Polanyi, Karl. *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press, 1957 [1944] [Alm.: *The Great Transformation. Politische und ökonomische Ursprünge von Gesellschaften und Wirtschaftssystemen*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1978; *Türkçe: Büyük Dönüşüm*, çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, 2003].

Pollock, Friedrich. *Stadien des Kapitalismus*. Münih: C. H. Beck.

———, "Staatskapitalismus." *Wirtschaft, Recht und Staat im Nationalsozialismus* içinde, derleyen Helmut Dubiel vd., 81-109. Frankfurt/M.: Europäische Verlagsanstalt, 1981 [1941].

Poterba, James M. ve Jürgen von Hagen, der. *Institutions, Politics and Fiscal Policy.* Chicago: Springer, 1999.

Putnam, Robert D. "Diplomacy and Domestic Politics. The Logic of Two-Level Games." *Double-Edged Diplomacy*, derleyen Peter B. Evans, 431-486. Berkeley: University of California Press, 1993.

Rademacher, Inga. 2012. *National Tax Policy in the EMU. Some Empirical Evidence on the Effects of Common Monetary Policy on the Distribution of Tax Burdens.* Doktora tezi, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Frankfurt/M.

Raithel, Thomas vd., der. *Auf dem Weg in eine neue Moderne? Die Bundesrepublik Deutschland in den siebziger und achtziger Jahren.* Münih: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2009.

Rappaport, Alfred. *Creating Shareholder Value*, New York: Free Press, 1986.

Rehder, Britta. *Betriebliche Bündnisse für Arbeit in Deutschland. Mitbestimmung und Flächentarif im Wandel.* Schriftenreihe des MPIfG Nr. 48, Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 2003.

Reinhart, Carmen M. ve Kenneth S. Rogoff. *Growth in a Time of Debt.* NBER Working Paper No. 15639. 2010

—, Sbrancia, M. Belén. *The Liquidation of Government Debt. NBER Working Paper Series.* Cambridge: 2011

Rodgers, Daniel T. *Age of Fracture.* Cambridge (MA): Harvard University Press, 2011.

Rose, Richard. "Inheritance Before Choice in Public Policy." *Journal of Theoretical Politics 2* (1990): 263-291.

———, Davies, Phillip L. *Inheritance in Public Policy. Change Without Choice in Britain.* New Haven: Yale University Press, 1994.

Rostow, Walt W. *The Stages of Economic Growth.* A *Non-Communist Manifesto.* Cambridge: Cambridge University Press, 1990 [1960].

Ruggie, John Gerard. "International Regimes, Transactions and Change. Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order." *International Organization* 36 (1982): 379-399.

Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung. *Jahresgutachten 2011/12. Verantwortung für Europa wahrnehmen*. Wiesbaden: 2011.

Sarrazin, Thilo. *Europa braucht den Euro nicht. Wie uns politisches Wunschdenken in die Krise geführt hat*. Münih: Deutsche Verlags-Anstalt, 2012.

Schäfer, Armin. "Krisentheorien der Demokratie. Unregier- bareit, Spätkapitalismus und Postdemokratie." *Der moderne Staat 2* içinde, 159-183. 2009

———, "Die Folgen sozialer Ungleichheit für die Demokratie in Westeuropa." *Zeitschrift für vergleichende Politikwissenschaft 4* (2010): 131-156.

———, *Republican Liberty and Compulsory Voting*. MPIfG Discussion Paper 11/17. Köln:2011.

———, Streeck, Wolfgang, der. *Politics in the Age of Austerity*. Cambridge: Polity, 2013.

Scharpf, Fritz W. *Crisis and Choice in European Social Democracy*. Ithaca: Cornell University Press, 1991.

———, "Negative and Positive Integration in the Political Economy of European Welfare States", *Governance in the European Union* içinde, derleyen Gary Marks vd., 15-39. Londra: Sage, 1996.

———, "Solidarität statt Nibelungentreue." *Berliner Republik* 12 (2010): 90-92.

———, "Mit dem Euro geht die Rechnung nicht auf." *Max-Planck Forschung* 11 (2011a): 12-17.

———, "Monetary Union, Fiscal Crisis and the Pre-Emption of Democracy." *Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften* 9 (2011b): 163-198.

———, "Rettet Europa vor dem Euro." *Berliner Republik 14* (2012): 52-61.

———, "Political Legitimacy in a Non-optimal Currency Area." MPIfG Discussion Paper Nr. 13/15. Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 2013.

———, "Das Dilemma der supranationalen Demokratie in Europa." *Leviathan* 43 (2015): 11-28.

———, Schmidt, Vivien A., der. *Welfare and Work in the Open Economy. Volume I. From Vulnerability to Competitiveness.* Oxford: Oxford University Press, 2000a.

———, *Welfare and Work in the Open Economy. Volume II: Diverse Responses to Common Challenges.* Oxford: Oxford University Press, 2000b.

Schattschneider, Elmer Eric. *The Semisovereign People. A Realist's View of Democracy in America.* New York: Holt, Reinhart, and Winston, 1960.

Schlieben, Michael. 2012. *"Die wählen sowieso nicht." ZEIT ONLINE,* 13 Mayıs 2012.

Schmitter, Philippe C. ve Lehmbruch, Gerhard, der. *Trends Towards Corporatist Intermediation.* Londra: Sage, 1979.

———, Streeck, Wolfgang. *The Organization of Business Interests. Studying the Associative Action of Business in Advanced Industrial Societies.* MPIfG Discussion Paper Nr. 99/1. Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 1999.

Schor, Juliet. *The Overworked American. The Unexpected Decline of Leisure.* New York: Basic Books, 1992.

Schularick, Moritz. *Public Debt and Financial Crises in the Twentieth Century. Discussion Paper.* Berlin: 2012.

Schumpeter, Joseph A. "Die Krise des Steuerstaates." *Aufsätze zur Soziologie* içinde, 1-71. Tübingen: Mohr Siebeck, 1953 [1918].

———, *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung.* Berlin: Duncker & Humblot, 2006 [1912].

Seikel, Daniel. 2012. *Der Kampf um öffentlich-rechtliche Banken. Wie die Europäische Kommission Liberalisierung durchsetzt.* Doktora tezi. Köln Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi.

Shefrin, Hersh. *Beyond Greed and Fear. Understanding Behavioral Finance and the Psychology of Investing.* Oxford: Oxford University Press, 2002.

Shonfield, Andrew. *Modern Capitalism. The Changing Balance of Public and Private Power.* Londra, New York: Oxford University Press, 1965.

———, Shonfield, Suzanna. *In Defense of the Mixed Economy.* Oxford: Oxford University Press, 1984.

Sinn, Hans-Werner. "Das unsichtbare Bail-Out der EZB." *Ökonomenstimme,* 11. Haziran 2011.

Smith, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations.* Oxford, New York: Oxford University Press, 1993 [1776] [*Milletlerin Zenginliği*, Çev. Haldun Derin, İş Bankası Kültür Yayınları, 2016].

Spiro, David E. *The Hidden Hand of American Hegemony. Petrodollar Recycling and International Markets.* Ithaca: Cornell University Press, 1999.

Steinbrück, Peer. 2006. "Lobbyisten in die Produktion." *Frankfurter Allgemeine Zeitung,* 12 Ocak 2006.

Steuerle, C. Eugene. *The Tax Decade. How Taxes Came to Dominate the Public Agenda.* Washington: Urban Institute Press, 1992.

Stiglitz, Joseph E. *The Roaring Nineties. A New History of the Worlds Most Prosperous Decade.* New York, Londra: W. W. Norton & Company, 2003 [Alm.: *Die roaring nineties. Der entzauberte Boom.* Berlin: Siedler, 2004].

Strauch, Rolf R. ve Jürgen von Hagen, der. *Institutions, Politics and Fiscal Policy.* Boston vd: Springer, 2000.

Streeck, Wolfgang. "Pay Restraint Without Incomes Policy. Constitutionalized Monetarism and Industrial Unionism in Germany." *The Return to Incomes Policy* içinde, derleyen Robert Boyer vd., 114-140.Londra: 1994.

———, "From Market-Making to State-Building? Reflections on the Political Economy of European Social Policy." *European Social*

Policy. Between Fragmentation and Integration içinde, derleyen Stephan Leibfried vd., 389-431. Washington, D.C.: Brookings Institute Press, 1995.

———, "German Capitalism. Does it Exist? Can it Survive?" *New Political Economy* 2 (1997): 237-256.

———, "The Study of Interest Groups. Before 'The Century' and After." *The Diversity of Democracy. Corporatism, Social Order and Political* Conflict içinde, derleyen Colin Crouch vd., 3-45. Londra: Edward Elgar, 2006. S. 3-45.

———, *Flexible Employment, Flexible Families, and the Socialization of Reproduction, Working Paper*. 2009a

———, *Re-Forming Capitalism. Institutional Change in the German Political Economy*. Oxford: Oxford University Press, 2009b.

———, "Institutions in History. Bringing Capitalism Back In." *Handbook of Comparative Institutional Analysis* içinde, derleyen John Campbell vd., 659-686. Oxford: Oxford University Press, 2010.

———, "A Crisis of Democratic Capitalism." *New Left Review* 71 (2011a): 1-25.

———, "E Pluribus Unum? Varieties and Commonalities of Capitalism." *The Sociology of Economic Life* (3. Basım) içinde, derleyen Mark Granovetter vd., 419-455. Boulder: Westview Press, 2011b.

———, "Taking Capitalism Seriously. Towards an Institutional Approach to Contemporary Political Economy." *Socio- Economic Review* 9 (2011c): 137-167.

———, "Volksheim oder Shopping Mall? Die Reproduktion der Gesellschaft im Dreieck von Markt, Sozialstruktur und Politik." *WestEnd. Neue Zeitschrift für Sozialforschung* 8 (2011d): 43-64.

———, "The Politics of Consumption." *New Left Review 76* (2012a): 27-47.

———, "Wissen als Macht, Macht als Wissen. Kapitalversteher im Krisenkapitalismus." *Merkur 66* (2012b): 776-787.

———, "How to Study Contemporary Capitalism?" *Archives Européennes de Sociologie* 53 (2012c): 1-28.

———, "Nach der Krise ist in der Krise: Aussichten auf die Innenpolitik des europäischen Binnenmarktstaats." *Leviathan* 41 (2013a): 1-20.

———, "Vom DM-Nationalismus zum Euro-Patriotismus? Eine Replik auf Jürgen Habermas." *Blätter für deutsche und internationale Politik* 58/9 (2013b): 75-92.

———, "Aus der Krise nach 'Europa'? Vergangenheit und Zukunft in Geschichte und politischer Ökonomie". *Journal of Modern European History* 12 (2014a): 299-316.

———, "How Will Capitalism End?" *New Left Review* 87 (2014b): 35-64.

———, "The Politics of Public Debt: Neoliberalism, Capitalist Development, and the Restructuring of the State." *German Economic Review* 15 (2014c): 143-165.

———, "Politische Ökonomie als Soziologie: Kann das gutgehen?" *Zeitschrift für theoretische Soziologie 1* (2014d): 147-166.

———, "Small-State Nostalgia? The Currency Union, Germany, and Europe: A Reply to Jürgen Habermas." *Constellations* 21 (2014e): 213-221.

———, "Comment on Wolfgang Merkel, 'Is Capitalism Compatible with Democracy?'" *Zeitschrift für vergleichende Politikwissenschaft* 9 (2015a): 49-60, (http://wolfgangstreeck.com/2015/02/07/comment-on-wolfgang-merkel- is-capitalism-compatible-with-democracy/), son erişim 7. Temmuz 2015.

———, "Heller, Schmitt and the Euro." *European Law Journal* 21 (2015b): 361-370.

———, "The Rise of the European Consolidation State." *The Reconfiguration of the State in Europe* içinde, derleyen Desmond King ve Patrick Le Galés. Oxford: Oxford University Press, 2015c.

———, "The Rise of the European Consolidation State." MPIfG Discussion Paper Nr. 15/1. Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 2015d

———, Elsässer, Lea. "Monetary Disunion: The Domestic Politics of Euroland." MPIfG Discussion Paper Nr. 14-17. Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 2014.

———, Mertens, Daniel. "An Index of Fiscal Democracy". MPIfG Working Paper Nr. 10/3, Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 2010.

———, "Fiscal Austerity and Public Investment. Is the Possible the Enemy of the Necessary?" MPIfG Discussion Paper Nr. 11/12. Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 2011.

———, Thelen, Kathleen. "Introduction. Institutional Change in Advanced Political Economies." *Beyond Continuity. Institutional Change in Advanced Political Economies* içinde, derleyen Kathleen Thelen vd., 1-39. Oxford: Oxford University Press, 2005.

———, Yamamura, Kozo, der. *The Origins of Nonliberal Capitalism: Germany and Japan*. Ithaca: Cornell University Press, 2001.

Taibbi, Matt. 2009. "The Great American Bubble Machine." *Rolling Stone*, 9 Temmuz 2009.

Tarschys, Daniel. "The Scissors Crisis in Public Finance." *Policy Sciences* 15 (1983): 205-224.

Thielemann, Ulrich. "Das Ende der Demokratie." *Wirtschaftsdienst - Zeitschrift für Wirtschaftspolitik* 91 (2011): 820- 823.

Tomaskovic-Devey, Donald ve Ken-Hou Lin. "Income Dynamics, Economic Rents and the Financialization of the US Economy." *American Sociological Review 76* (2011): 538-559.

Vitali, Stefania vd. "The Network of Global Corporate Control." 2011. son erişim 7 Temmuz 2015 http://arxiv.org/pdf/1107.5728.pdf.

Wagner, Adolph. *Grundlegung der politischen Oekonomie*, (3. Basım). Leipzig: Wintersche Verlagsbuchhandlung, 1892.

———, "Staat in nationalökonomischer Hinsicht." *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* içinde, derleyen Ludwig Elster vd., 727-739. Jena: G. Fischer, 1911.

Wagschal, Uwe. *Staatsverschuldung. Ursachen im internationalen Vergleich.* Opladen: Verlag für Sozialwissenschaften, 1996.

———, "Staatsverschuldung." *Kleines Lexikon der Politik* içinde, derleyen Dieter Nohlen vd., 547-552. Münih: C.H. Beck, 2007.

Weber, Max. *Wirtschaft und Gesellschaft. Erster Halbband*. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1956 [1920] [*Ekonomi ve Toplum*, Çev. Latif Boyacı, Yarın Yayıncılık, 2 cilt, 2012].

Weizsäcker, Carl Christian von. 2010. "Das Janusgesicht der Staatsschulden." *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 5 Haziran 2010.

Werner, Benjamin. 2012. *Die Stärke der judikativen Integration. Wie Kommission und Europäischer Gerichtshof die Unternehmenskontrolle liberalisieren.* Doktora tezi. Köln Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi.

Western, Bruce ve Jake Rosenfeld. "Unions, Norms, and the Rise in U. S. Wage Inequality." *American Sociological Review 76* (2011): 513-537.

Williamson, O. E. vd. "Understanding the Employment Relation. The Analysis of Idiosyncratic Exchange", *The Bell Journal of Economics 6* (1975): 250-278.

Wright, Erik Olin. *Classes,* Londra: Verso, 1985.

Yamamura, Kozo ve Wolfgang Streeck, der. *The End of Diversity? Prospects for German and Japanese Capitalism.* Ithaca: Cornell University Press, 2003.

Dizin

A

ABD Merkez Bankası (Federal Reserve Bank) 8, 28

adil piyasa 96

Adorno, Theodor W. 37, 38, 39, 58, 61, 180, 245, 297, 310

ahlaki ekonomi (*moral economy*) 217

Akdeniz bölgesi 166, 167, 220

aktivist politika 12

Alman Markı 213, 218, 230

Alman Tarihçi Okulu 210

Almanya 7, 10, 11, 25, 29, 30, 32, 33, 51, 53, 54, 56, 57, 82, 91, 93-5, 100, 101, 105, 108, 112, 120, 124, 126, 137, 138, 145, 148-50, 153, 154, 156, 161, 163-7, 171-3, 177, 179, 180, 182, 183, 191, 192, 199, 201, 204, 214-20, 224, 225, 229, 230, 234, 242-5, 247, 249, 251, 252, 254, 256, 257, 259, 265, 266, 268, 270, 271, 277-9, 282, 284, 285, 291-3

Almanya Federal Merkez Bankası (Bundesbank) 218, 251

alt toplum 200, 201

Altılı paket (*Sixpack*) 137

altın çağ (*Golden Age*) 11

altın otuz yıl (*trente glorieuses*) 11, 12, 62

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 9, 41, 51, 54, 57, 58, 74, 78, 80, 81, 91-3, 105, 119, 149, 152, 180, 183, 190, 192, 200, 206, 212, 245, 249, 250, 252, 254, 259, 272, 289

anomi 49

Arnavutluk 169, 281, 294

artık değer 60, 146

artık gelir 92

artık-nüfus 146

Avro Bölgesi 195, 201, 294

Avrupa Birliği Adalet Divanı 135, 198

Avrupa Büyüme ve İstikrar Paktı 137

Avrupa Ekonomik Hükümeti 136

Avrupa Komisyonu 135, 138, 139, 155, 157, 166, 198, 218, 220, 234, 269, 275

Avrupa Konseyi 137, 166, 198
Avrupa Mali Paktı 137, 276
Avrupa Merkez Bankası 158, 159, 170, 174-8, 188-90, 198, 218, 219, 221-3, 235, 239, 251, 269, 281-3, 286, 293
Avrupa Parasal Birliği (APB) 8, 29, 30, 46, 136, 138, 139, 144, 156, 158, 166, 171, 172, 174, 178, 189, 192, 196, 200, 201, 202, 204, 205, 214, 218-24, 226-8, 230, 231, 256, 260, 267, 275, 286, 288, 293, 294
Avrupa Tek Pazarı 135, 138, 280, 281
Avrupa Topluluğu 30, 134, 156, 161, 162, 269, 294
Avrupa Yurtseverliği 214
Avusturya 25, 53, 94, 108, 148, 191, 220

B

Bakanlar Konseyi (Avrupa Birliği) 160
Balkanlar 169, 294
Bank of England 119
Batı Avrupa 153, 154, 156, 167-9, 172, 174, 207, 214, 287, 295
batık kredi 51
Beckert, Jens 161, 162, 240, 254, 261, 298
Bell, Daniel 9, 108, 245, 246, 298, 319
Berlusconi, Silvio 153, 265, 266, 281-3
Bernanke, Ben 188, 255
bireysel güvence 91
Boltanski, Luc 61, 71, 298
borç devleti 46, 113, 115, 117, 120, 129
borç finansmanı 112
borç kapitalizmi 84, 110, 188
Bosna-Hersek 169, 281
bölüştürme kararları 133
bölüşüm çatışması 13, 17, 114, 123, 228
bölüşüm politikası 49, 100, 111
Brandt, Willy 82
Bush, George W. 88, 91, 92, 105, 152, 252, 274
Büyük Britanya 30, 54, 78, 79, 91, 123, 126, 172, 214, 240, 242, 244, 245, 250, 252, 256, 280, 288
Büyük Buhran 11, 40
Büyük Koalisyon 57, 183, 256
büyüme krizi 45

C-Ç

cari işlemler açığı 90
cari işlemler dengesi 112
Chiapello, Eve 61, 71, 298
Clinton, Bill 23, 78, 81, 90, 92, 105, 152, 252
Crouch, Colin 78, 109, 154, 300, 316
çok-seviyeli yönetişim 129

D

dahili vergi 130
Danimarka 25, 30, 34, 94, 148, 172, 191, 199, 214, 287
deflasyon 29, 224
Delors, Jacques 135, 218, 280
deregülasyon 48, 69, 90, 160, 249, 276
Deutsche Bank 21, 118
devalüasyon 136, 171, 173, 195, 201, 202, 204, 205, 216, 219, 222, 231, 239, 286
devlet yurttaşı 126, 179
Doğu Bloku 169
Doğunun İnşası (Aufbau Ost) 154
dolaşım serbestisi 131
döviz kuru rejimi 35
Draghi, Mario 159, 175, 188, 189, 281-3, 293
Dubiel, Helmut 58, 312
Durkheim, Émile 49, 97, 300

E

Eichengreen, Barry 227, 300
ekonomik büyüme 11, 17, 49, 56, 62, 70, 73, 106, 152, 160, 163, 169, 276, 284
ekonomik durgunluk 23, 120, 193, 245
ekonomik yakınsama kriterleri (Maastricht antlaşması) 138
ekonomik yurttaş 126
ekonomist belirlenimcilik 56
eksik istihdam 84
eksik tüketim 56
emek girdisi 92
emek piyasası 64, 92, 105, 149, 193, 223, 259
enflasyon 8, 9, 11, 17, 24, 26, 28, 29, 42, 48, 57, 73, 81-4, 110, 152, 193, 216, 220, 222, 233, 239, 250, 251
Esping-Andersen, Gosta 69, 300
eşik altı ipotekli krediler (*sub-prime mortgages*) 91
Etzioni, Amitai 57, 245, 300

F

faiz dışı fazla 178
Federal Almanya Anayasa Mahkemesi 145
federal bütçe 90, 225
fiili talep 141
finansal ve mali kriz 41, 45, 158, 169
finans camiası (*financial community*) 158
finans sosyolojisi 9, 16, 107
Finlandiya 25, 94, 148, 191, 199, 220
Fisher, Irving 211, 301
fiyat sabitleme 21, 117
Franco, Francisco 200
Frankfurt Okulu 38, 39, 59

Fransa 25, 31, 53, 54, 94, 101, 126, 137, 148, 153, 154, 159, 167, 191, 200, 205, 214, 215, 218, 244, 251, 254, 271, 272, 274, 280, 284, 287, 291

G

Galler 34

gelir pozisyonu 64

gelirler politikası 57

geri ödemesiz hibe 140

Goldman Sachs 21, 24, 158, 159, 177, 188, 189, 198, 217, 254, 275

Goldscheid, Rudolf 16, 18, 107, 108, 301, 302

Goldthorpe, John 49, 250, 302, 305

Greenspan, Alan 119, 222

güç devleti 35

Güney Avrupa 215, 218, 221

H

Habermas, Jürgen 29, 48, 57, 183, 213, 239, 285, 288, 289, 291, 292, 297, 303, 317

halka açık şirket 114

Hayekçilik 235

Hayek, Friedrich von 20, 97, 129, 130, 132-4, 140, 142, 201, 203, 251, 255, 268, 269, 304

hedge fonları 35, 180, 264

Hirsch, Fred 49, 302, 305

hissedar değeri (*shareholder-value*) 70, 114

Hollanda 25, 35, 53, 94, 148, 167, 191, 199, 214, 220

Horkheimer, Max 58

İ

idare birliği 48

İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmi 91

iktisadi döngü 56, 285

irade beyanı 68

İskandinavya 71, 78

İskoçya 34

İspanya 25, 32, 33, 55, 94, 148, 154, 165-9, 182, 191, 199, 206, 225, 245, 261, 262, 275, 285, 292

İsveç 25, 34, 41, 53, 54, 79, 83, 91, 94, 101, 148-51, 172, 191, 214, 237, 244, 245, 252, 253, 273, 274, 287, 288

İsviçre 25, 34, 94, 148, 191, 214, 260, 272

İtalya 25, 32-4, 53, 54, 91, 94, 124, 139, 145, 148, 153, 154, 160-9, 173, 177-80, 189, 191, 199, 205, 215, 218, 222, 225, 244, 252, 265, 266, 271, 275, 277, 280, 283, 287, 293

J

Joas, Hans 29

Juncker, Jean-Claude 214, 290, 291

K

Kalecki, Michal 14, 67, 247, 306

kamu borçlanması 8, 9, 11, 16-8, 26, 76, 81, 84, 110, 150, 187, 196, 233, 251, 253, 259, 284
kamu hizmetleri 148, 267
kamu maliyesi (*public finance*) 45, 51, 55, 84, 87, 88, 101, 105, 106, 119, 157
kamu tercihi (*public choice*) 16, 106, 249
kamusal mülkiyet trajedisi 87
kamuya ait ortak mal 87
kapitalist genişleme 46, 286
kâra bağımlı nüfus 14, 19, 49, 64, 98, 123, 141, 188, 236, 253
kârda düşme (*profit squeeze*) 15
karma ekonomi 49, 133, 140
Katalonya 34
kemer sıkma (politikaları) 19, 28, 32, 33, 52, 121, 122, 126, 152, 153, 169, 179, 180, 182, 185, 197, 224, 228, 274, 284
kendini metalaştırma 202
Kennedy, John F. 57, 284
Keynes, John Maynard 73, 112, 140, 205, 206, 211, 227, 230, 234, 238, 249, 261, 306
Keynesçilik 78, 108, 154, 259
kırılma çağı (*age of fracture*) 12
kilise militanları (*ecclesia militans*) 197
Knapp, G. F. 209, 216, 307
Kohl, Helmut 60, 165, 214, 219, 252, 278
konjonktür politikası 66
konsolidasyon devleti 28, 46, 133, 145, 179, 201, 265
Korpi, Walter 68, 98, 307
koruyucu gümrük vergileri 131
Kosova 169, 281
Krippner, Greta R. 43, 77, 90, 252, 307
kritik dönemeç (*critical juncture*) 16
kurucu halk (*Staatsvolk*) 20, 115-7, 120, 121, 123, 125, 127, 134, 136, 142, 160, 175-7, 181, 182, 184, 185, 194, 196, 197, 199, 200, 206
Kuzey Avrupa 216, 218, 223
Kuzey İtalya 34, 163
küresel kapitalizm 9, 49
küresel neoliberalizm 13

L

Laffer, Arthur 18
Lega Nord 163
LIBOR (London Interbank Offered Rate) 21
Luxemburg, Rosa 43, 308

M

Macaristan 169, 174
maddi yeniden üretim 56, 213
mali uyarım (paketleri) 52
marjinal verimlilik 20, 96
Marksizm 7, 44, 47, 56, 87

Marx, Karl 18, 44, 56, 61, 87, 107, 181, 210, 242, 308
Maslow, Abraham 59, 308
Matta Etkisi 98
Merkel, Angela 172, 175, 189, 215, 226, 256, 266, 270, 278, 279, 295, 317
meşruiyet krizi 45, 48, 60, 61, 63, 66, 68, 73, 75, 87, 243
Mezzogiorno 32, 160-3, 164, 165, 225, 277, 278
Mills, C. Wright 43, 309
Monti, Mario 145, 153, 180, 196, 266. 269, 271, 275, 276, 278, 279, 282, 283
Musgrave, Richard 106, 309
mülk devleti 107
müteselsil sorumluluk 126

N

NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) 168, 294, 295
Neo-Hayekçilik 50
neoliberal büyüme 194
neoliberal devrim 13, 73, 84, 91, 93, 141
neoliberal "reform" politikası 19, 93, 110, 204
nicel gevşeme (*quantitative easing*) 26, 293

O

O'Connor, James 9, 49, 108, 109, 257, 259, 309
OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) 9, 10, 19, 25, 27, 28, 53, 54, 72, 74, 75, 78, 80-2, 89, 102-4, 148-51, 155, 157, 158, 191, 192, 219, 236, 244, 250, 302
ortak havuz (*common pool*) 87, 88, 91, 96, 110
oydaşma demokrasisi (*consociational democracy*) 34

Ö

örgütsel beceri 68
öz sermaye 52
özel borçlanma 17, 84, 142, 187, 253
özelleştirme 18, 48, 79, 109, 148, 152

P

Papademos, Lukas 158, 159, 180, 196, 276
Papandreou, Andreas 153
para sanayii 24, 90, 137, 146, 159
parasal varlık 73, 111, 113, 121, 193, 251
Parsons, Talcott 37, 211, 213, 288, 289, 310
Paulsen, Hank 88
paydaşlar (*stakeholders*) 114, 117
performans prensibi 59, 61, 98, 247
petrol krizleri 40, 47, 70
piyasa büyümesi 48, 135
piyasa devleti 35
piyasa halkı (*Marktvolk*) 20, 115-7, 120-3, 125, 194

politik miras 142
Pollock, Friedrich 58, 65, 245, 311
Polonya 174, 214, 234
Portekiz 25, 55, 94, 148, 154, 158, 165-9, 182, 191, 225, 245, 275, 294
post-kapitalizm 35, 58, 231
post-demokrasi 24, 109, 123, 182, 183
Prusya Yüksek Meclisi 107

R

Reagan, Ronald 75, 77, 90, 143, 251, 252, 311
reel ekonomi 51, 52, 55, 244
reel sektör 51-5, 121
refah devleti 12, 42, 68, 70, 151, 195
risk provizyonu 19, 121
Rosenfeld, Jake 92, 319
Rusya 228

S-Ş

Sarkozy, Nicolas 140, 153, 284
Sarrazin, Thilo 124, 313
savaş sonrası uzlaşması (*postwar settlement*) 12, 66
Schäfer, Armin 9, 93-5, 135, 240, 246, 285, 288, 301, 305, 313
Schäuble, Wolfgang 198, 215, 263, 291, 292
Schumpeter, Joseph 16, 18, 46, 61, 99, 108, 249, 259, 314
seçim bölgesi (*constituency*) 114
sermaye artırımı 125
sermaye kıtlığı 54
sermayenin değerlenmesi 39
Shonfield, Andrew 57, 133, 315
Sırbistan 169, 281, 294
Soğuk Savaş 96, 234, 279, 295
son borç verme mercii (*lender of last resort*) 220
son hükümet mercii (*government of last resort*) 189
Soros, George 119, 266, 287
sorunlu banka (*bad bank*) 188, 244
sosyal adalet 51, 66, 96-9, 134, 136, 137, 141, 189, 202, 255
sosyal kapitalizm 14, 45, 62, 110
sosyal ürün 149, 278
sözleşme hukuku 97
Summers, Larry 23, 24, 238
Şili 99, 234, 254

T

taban işsizlik 70, 71, 236
tahvil sahibi değeri (*bondholder value*) 114, 152
tam üyelik kriterleri (Kopehnag Antlaşması) 138
Thatcher, Margaret 75, 96, 135, 143, 251, 311
ticaret şartları (*terms of trade*) 121
toprak gaspı 43, 196
tüketim terörü 60

U

Uluslararası Ödeme Bankası (BIS - Bank for International Settlements) 27
Uluslararası Para Fonu (IMF) 23, 78, 158
ulussuzlaşma 129

Ü

ücret farklılaşması 59
ücret kısıtlaması 143, 258
ücrete bağımlı nüfus 14, 60
ücretli emek 48, 59, 60
ücretli kölelik 60
ücret sübvansiyonu 160
üçte iki toplumu 51
üretim çıktısı 18, 96
üretim yordamı 107, 218
üst düzey finans (*haute finance*) 159

V

vergi devleti 18, 46, 107, 108, 114, 115, 141
vergi haddi 101
vergi tabiyeti 19, 101
verimlilik büyümesi 73

W

Wagner, Adolph 18, 106, 107, 109, 258, 318
Weber, Max 7, 61, 97, 99, 107, 209-13, 215, 242, 249, 255, 290, 310, 319
Weizsäcker, Carl Christian von 112, 113, 319
Western, Bruce 92, 300, 301, 308, 309, 310, 319

Y-Z

yaşlılık sigortası 122
yatırım getirisi (*return on investment*) 65
Yeni Düzen (*New Deal*) 58
yönetme hakkı 66
yukarıdan yönetim 177, 178, 198, 205, 207, 271
Yunanistan 25, 32, 33, 55, 94, 124, 139, 148, 153, 154, 156-9, 165-9, 175, 177, 179, 180, 184, 191, 199, 206, 215, 225, 245, 260, 262, 264, 266, 267, 269, 270, 275, 279, 280, 281, 288, 291-4
yükselen beklentiler devrimi (*revolution of rising expectations*) 67
zaman satın almak (*buying time*) 22, 24, 27, 42, 43, 49, 85, 137, 187, 267

SATIN ALINAN ZAMAN

DEMOKRATİK KAPİTALİZMİN GECİKMİŞ KRİZİ

WOLFGANG STREECK

SİYASET BİLİMİ | EKONOMİ

Dünya hâlâ 2008'de başlayan finans ve ekonomi krizinin etkisi altında. Durumun ciddiyetine rağmen krizin nasıl başladığını ve sonrasında neler olduğunu tam olarak anladığımız söylenemez.

Wolfgang Streeck'in 2012'de Frankfurt'ta verdiği Adorno Dersleri'ne dayanan *Satın Alınan Zaman*, krizi 1970'lerde başlayan savaş sonrası kapitalizminin neoliberal dönüşümü bağlamında ele alıyor. Streeck enflasyon, kamu borçları ve artan özel sektör borçları üzerinden devletler, hükümetler ve oy verenler ile kapitalist çıkar sahipleri arasındaki gerginlik ve çatışmaları inceliyor. İncelemenin merkezindeyse Avrupa'da ve başka yerlerde kapitalizm ve demokrasinin değişen ilişkisiyle kapitalizmin demokrasiye karşı giderek bağışıklık kazanması yer alıyor.

Wolfgang Streeck, Max Planck Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü emeritus direktörü.

Almancadan çeviren: Kerem Kabadayı

KÜY